

SERVUM ARBITRUM,

DAT IS

'DE KNECHTELIJKE WIL'

VERKLARENDE DAT ER GEEN VRIJE WIL IS.

**GESCHREVEN TEGEN
Dr. D. ERASMUS**

VAN ROTTERDAM

DOOR

Dr. MARTINUS LUTHER

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2012**

INHOUD

Publicatie geplaatst in Ref. Dagblad 6 november 2010 i.v.m. de nieuwe uitgave

VOORWOORD van Dr. Jacobus Kimedoncius op de oude uitgave van de Knechtelijke Wil

**ERASMUS VAN ROTTERDAM, OVER DE VRIJE WIL
Tegen D. Martinus Luther**

MARTINUS LUTHER: DE KNECHTELIJKE WIL

Over Erasmus' voorwoord

1. Christelijk geloof en stelligheid
2. Hoe wezenlijk is het vraagstuk voor het geloof?
3. Moet men elke theologische vraag openlijk bespreken?
4. Open discussie en heldere termen
5. Slotopmerkingen

Over Erasmus' inleiding

1. Het gewicht van de traditie
2. De verborgen kerk
3. Het onderscheiden der geesten
4. Het kerkelijk debat
5. Erasmus schiet in eigen voet
6. Conclusie

Over Erasmus' argumenten voor de vrije keuze

1. Erasmus' definitie van 'vrije keuze'
2. Ecclesiasticus 15 en de drie posities volgens Erasmus
3. Teksten uit het Oude Testament
4. Teksten uit het Nieuwe Testament
5. Conclusie

Over Erasmus' behandeling van argumenten tegen de vrije keuze

1. Letterlijke en figuurlijke uitleg
2. De verharding van farao's hart
3. Jacob en Esau
4. De pottenbakker
5. De teksten uit Luthers Assertio
6. Conclusie

Een eigen betoog aan de hand van Paulus en Johannes

1. Inleiding
 2. De verkondiging van Paulus
 3. De verkondiging van Johannes
 4. Conclusie
 5. Slotoverweging: Gods gerechtigheid
- Besluit

Toelichting: Luthers leer van de predestinatie in de Knechtelijke wil.

Door Prof. J. Kamphuis

Publicatie geplaatst in Ref. Dagblad 6 november 2010 i.v.m. de nieuwe uitgave

UTRECHT – *De menselijke wil is een trek- en lastdier, niet vrij, maar getrokken; door de duivel óf door God. In dit alles is hij wel voor zijn daden verantwoordelijk.* Dat stelt Luther in zijn boek over de vrije wil. Een nieuwe uitgave werpt licht op zijn betekenis voor deze tijd, al hebben huidige Lutherse moeite met dit werk, zegt de Lutherse prof. dr. Markus Matthias.

In het kader van Refo500 werd vorige week een geheel nieuwe vertaling van Luthers meesterwerk “De servo arbitrio” gepresenteerd onder de titel “*Kiezen is dienen. De servo arbitrio. Luthers antwoord aan Erasmus*” (uitgave Kok, Kampen). De vertaling is van Max Staudt met medewerking van Krista Mirjam Dijkerman. Prof. Matthias, luthers hoogleraar aan de Protestantse Theologische Universiteit te Utrecht, voorzag de ruim 400 bladzijden tellende uitgave van een uitvoerige inleiding.

Met “De servo arbitrio” reageert Maarten Luther op het vertoog van de humanist Erasmus over de vrije wil (1524) Volgens prof. Matthias markeren beide werken de breuklijn tussen de humanistische en de protestantse benadering van de Reformatie. “De Wittenbergse Reformatie was niet langer te verstaan als een theologische partner in de kritiek van het humanisme op de middeleeuwse scholastiek. En het humanisme vindt zich ten opzichte van de Reformatie plotseling weer in het kamp van de middeleeuwse kerk en de scholastieke theologie.”

Het is typerend voor Luther dat hij de Bijbel als bron van theologische kennis neemt, stelt prof. Matthias. “Het is volgens de reformator de taak van de theologie als wetenschap de tegenstrijdige interpretaties te beoordelen en tot een beslissende conclusie te komen. Luther wijst op dit terrein elk beroep op de Geest af. Met deze opvatting van theologie als wetenschap onderscheidt de kerk van de Reformatie zich van de kerk van Rome. Niet de religieuze praktijk of traditie of kerkrecht, maar de theologisch verantwoorde preek kan de zaligheid overdragen.”

De insteek van Luther is dat de menselijke keuzevrijheid een illusie is. Dat geldt zelfs in het natuurlijke leven, waar de keuze van de wil bepaald wordt door zijn eigen belang, zijn omgeving, zijn begeerten en emoties. De menselijke wil is een trek- en lastdier, niet vrij, maar getrokken, schrijft Luther.

Prof. Matthias: “Luther heeft al voor zijn reformatorische doorbraak ontdekt dat de mens niet meester is van zijn wil. De mens heeft zijn gedachten en daden niet onder controle. Hij streeft zijn eigen belangen na ook al zegt hij andere, hogere doeleinden te willen bereiken.”

Maar zeker ook in theologisch opzicht heeft de mens tegenover God geen vrije wil. Luther formuleert volgens prof. Matthias zijn opvatting tegenover de middeleeuwse systeem van verdienste, dat “op een grove of subtiele manier God tot schuldenaar van de mens wil maken.” “De poging om tegenover God een eigen positie te krijgen is voor Luther de rebellie van de mens tegen God met het onbarmhartige gevolg dat een mens zichzelf moet worden, zijn identiteit en heil moet verwerven door nieuwe acties.”

De mens is geheel van God afhankelijk. Hij is een instrument in de scheppende hand van God. Dat geldt zowel voor de gelovige christen alsook voor een farao die zich verhardt. Aan God komt alleen het predikaat van de vrije wil toe, aldus Luther. Wat God wil, dat doet Hij ‘meteen’, dát gebeurt, stelt Matthias.

Maar wat is de wil van God?

“Luther spreekt over de verborgenheid van God (Deus absconditus). Verborgen wil zeggen: er kan geen verdere verklaring gegeven worden.”

Luther wil zich volgens prof. Matthias niet vermoeien met een God die Zich schuilt houdt achter Zijn openbaring in Christus. “Bij zijn biechtvader Von Staupitz worstelt Luther met de vraag of hij wel uitverkoren is. Het geloof kan echter volledig vertrouwen op de belofte van God in Jezus Christus, tegen alle schijn van verstand en ervaring. De christen kan geloven, ook bij een negatieve ervaring. Uit eigen ervaringen concluderen tot een veranderbare of gewijzigde wil van God is in strijd met de vrijheid, dat wil zeggen met de onveranderlijkheid van Gods wil en wezen.”

Weerstand

Intussen heeft het boek van Luther in eigen kring weerstand opgeroepen. De Lutherse theoloog Ägidius Hunnius (1550-1603) herinterpreteerde de predestinatie als verkiezing uit “vooruitgezien” geloof. Melancthon leerde weliswaar een (beperkte) vrije wil maar sloot zich aan bij de predestinatieleer van Luther en (later) die van Calvijn. Beza probeerde te bewijzen dat Luther in zijn werk reeds de Gereformeerde leer van de uitverkiezing zou hebben geleerd.

Voor Luther was het geding met Erasmus wezenlijk. Hij vond zijn geleerde opponent nog gevaarlijker dan de pelagianen, want die kwamen tenminste openlijk voor de vrije wil uit. Het is de Geest die de mens van binnen vernieuwt maar ook daarna werkt Hij in de gelovige, zij het niet zónder ons.

Aan het slot laat Luther zien hoe fundamenteel de kwestie van de vrije wil voor hem is. Wie de vrije wil leert, miskent de genade, ten diepste Christus. Het brengt de mens in een voortdurende onzekerheid. “Al zou ik ook eeuwig leven en eeuwig werken, nooit zou mijn geweten zekerheid en rust vinden: hóeveel moet ik nu eigenlijk doen, zodat het voor God nu ook genóeg is? Elke keer als ik iets volbracht had, zou die bezorgdheid blijven knagen: behaagt dit God nu of wil hij nog iets anders van mij? Het is de ervaring van alle gerechtigheidshelden.”

Voor de inhoudsopgave en indeling werd in deze uitgave gebruik gemaakt van de nieuwe uitgave 2010

VOORWOORD

van

Dr. Jacobus Kimedoncius op de oude uitgave van de Knechtelijke Wil

Gelijk de zaak van de genade en vrije wil zwaar is en door weinigen wordt verstaan zoals Augustinus getuigt, zo is het ook met de zaak van de natuur van de verdorven mens en van de eeuwige predestinatie van God, terwijl deze leerstukken geheel aan elkaar zijn samengehecht. Want nadien de natuur door de erfzonde verdorven is, daarom heeft ze de Medicijnmeester nodig, omdat ze niet gezond is; wij kunnen ook niet verstaan hoedanig en hoe groot de Middelen van de genade zijn, tenzij wij eerst begrijpen hoe groot en schadelijk de verderfenis van de natuur, die naar het beeld van God was geschapen, door de zonde geworden is. En de predestinatie, wat is het anders dan een voorbereiding van de genade, waardoor zij zeker verlost worden, die verlost worden? Want allen, die God in de tijd Zijn genade geeft, heeft Hij van eeuwigheid voorgeweten dat Hij ze zou geven en Hij heeft ze in Zijn voorwetenschap, die niet bedriegen noch veranderen kan, voorgenomen te geven, dat is, Hij heeft ze gepredestineerd. En tussen de genade en predestinatie van de heiligen is geen ander onderscheid, zoals Augustinus¹ leert dan dat de predestinatie de voorbereiding van de genade is, maar de genade is het geschenk van die, of de werking van de predestinatie.

Omdat, beminde lezer, in het boek van de *knechtelijke wil*, de gedachtenis van de eerwaardige Dr. M. Luther, niettemin grondig en krachtig en klaar over deze hoofdstukken van de Christelijke Religie handelt, zo is het door iedereen zeer begeerlijk ontvangen geworden, toen het voor het eerst verscheen. Waarvan de vele drukken uit die tijd genoeg getuigen, die zowel uit boekwinkels van Wittenburg, Augsburg en van Neurenberg voortgekomen zijn. En och of er nu ook in onze tijd, in het voorstaan van de waarheid van deze zaken, zo ernstig werd gearbeid. Daarom terwijl de exemplaren van dit boek vast uitverkocht waren, is er derhalve bij velen een groot verlangen geweest, dat het wederom gedrukt zou worden. Daarom twijfelen wij niet of deze druk van dit uitnemende boek zal zeer tot nut zijn en aangenaam aan allen, die meer de waarheid beminnen dan de twist. Laat ons hierbij voegen dat hierdoor vele ongezone en onbehoorlijke opinies, die zich in deze verdorven tijd meer en meer openbaren, en tegengesproken zullen worden. Want men vindt nu zulke mensen, die, ik weet niet met wat voor verdichtsels van hun hersens, proberen de eenvoudigen wijs te maken, namelijk dat alle mensen tegelijk in Christus uitverkoren en tot het eeuwige Leven gedestineerd zijn en dat God geen bijzondere raad heeft genomen van de zaligheid van sommigen, dat Zijn wil en genade tot allen en een iegelijk even gelijk toebehoort en dat daarom alle mensen zonder onderscheid in de schoot van de genade door Christus ontvangen en van alle zonden en verdoemenis verlost zijn, hetzij dat zij geloven of niet. Maar dat er sommigen zijn, die van het woord afwijken en zich zo de genade en de verkiezing, die zij met anderen gemeen hebben vernietigen, daarentegen dat er anderen zijn, die dezelve standvastig aanhangen, zonder nochtans dat het welbehagen en liefde van God Zich anders zou uitstrekken tot respect van deze of die. Wat is dit anders dan ontkennen, dat de volständigkeit in het geloof een gave zou zijn, dat Hij sommigen geeft en sommigen niet geeft naar Zijn welbehagen.

¹ De Predestio Sancto Cap. 10

Dat zijn voorwaar de rechte zaken van de Pelagiaanse dwaling, in welke niet weinig vergift gevoed wordt, tenzij dat God het genadig afkeert. Want zo wij overdenken wat Prosper Aquitanicus en wat Hilarius ons van de overblijfselen van de Pelagiaanse ketterij hebben beschreven, zo zullen wij zien, dat deze verkeerde redenen uit dezelfde poel geput zijn. Want Prosper betoont expres, dat tussen de dwaling van de halve Pelagianen, van de genade, van de vrije wil en predestinatie, zij ook dit verzekerden, dat er niemand van de verlossing van het vloed van Christus uitgesloten was, al was ook zijn ganse leven geheel van Christus vervreemd, omdat (zo zeiden zij) alle mensen een sacrament van de Goddelijke genade zijn. Alzo, zoveel God aangaat, Hij had allen het eeuwige leven bereid, maar zoveel de vrijheid van de wil aanging, zij ontvingen die, die uit zichzelf God geloofden. Hij voegt er ook bij, dat zij daarom een zodanige genade predikten, omdat zij niet wilden belijden, dat God naar het voornemen en raad van Zijn wil wel door een verborgen oordeel, doch door een openbaar werk, een ander een vat ter ere zou scheppen en een ander een vat ten verderve en hielden niet, dat het getal van de uitverkorenen vermeerderd noch verminderd kon worden.

Hilarius getuigt ook, dat zij zeiden, dat alle mensen een zodanige wil hadden behouden, waardoor zij de aangeboden genade of verwierpen, of gehoorzaam waren en alzo (zo ze meenden) gaven zij de oorzaken van de verkiezing of van de verwerping te kennen en was het niet nodig, zeiden ze, enige delen daarvan te stellen, noch moest men er bijvoegen noch afnemen. Maar zo het anders geschiedde, zij riepen en lasterden, dat dan alle geboden ijdel waren, mitsgaders alle bestraffingen van de zondaars en met een woord gezegd, het ganse predikambt; ja dat hierdoor alle oefening van het oprechte leven vernietigd en weggenomen werd en dat men een recht venster opende tot alle goddeloosheid, dat de mensen door wanhoop daardoor gebracht werden, dat de naam predestinatie, een fatale noodzakelijkheid invoerde en velerlei dergelijke lasteringen, die het neuswijze en snaterend vernuft, door een haat tegen de waarheid dicht en voortbrengt.

Dat is hetgeen zij van de overblijfselen van de Pelagiaanse dwaling in hun tijden zeggen. Met welke, zo men die vergeleek met de opinies van sommigen van onze tijd, het zou genoeg blijken, of zij niet de rechtgevoelenden, of met deze ketters geloven en leren. Maar terwijl zij Lutheranen genoemd willen worden, zo durven zij nochtans (hetwelk hun Religie is), degenen die niet met hen gevoelen, met wagens vol lasteringen te bezwaren en de Calvinisten, heidenen en Mathometisten ieder schelden. Maar lieve toch, wat zal Luther zijn van welke u roemt? Hebt u dan het boek van de Knechtelijke Wil nooit gelezen: Of meent u, dat de gedachtenis hieraan gans begraven is?

Want Luther beschermt en leert gewis zeer klaar in dit boek van de genade en de Predestinatie, dat sommige mensen van eeuwigheid door God uitverkoren en sommige door Hem verworpen zijn. Waar is dan nu de algemene uitverkiezing en predestinatie van alle mensen zonder uitneming tot het eeuwige leven in Christus?

Hij leert en beschermt, dat de liefde van God onveranderlijk en eeuwig is over sommigen en Zijn haat ook eeuwig over anderen, zelfs eer de wereld geschapen was, laat staan eer de vrije wil en de verdienste er was. Waar is die even gelijke liefde over allen?

Hij leert en beschermt, dat alle dingen noodzakelijk ,in ons geschieden, naar hetgeen dat Hij van eeuwigheid bemint of niet bemint en dat het geschied(niet door enige van onze werken of verdiensten, maar alleen door de liefde en haat van God, dat sommigen geloven en sommigen niet geloven en dat de gelovigen deelachtig worden de

genade en sommigen niet, weliswaar dat de genade alleen gepreekt wordt, maar dat wij de aangeboden genade niet uit onszelf kunnen ontvangen, omdat het een gave van God is waarom de harten van sommigen geraakt en van sommigen niet geraakt worden, dat zij, die de aangeboden genade ontvangen en dezelve verwerpen, dat het voorkomt uit de verborgen wil van God, Die daar in Zijn raad ordineert wie en welke de gepredikte en aangeboden genade deelachtig zullen zijn. Waar is dat nu, dat zij wel sterk maar niet met waarheid zeggen tegen de Heilige Schrift, dat God geen bijzondere raad voor de zaligheid van sommigen gehouden heeft.

Daarenboven leert en beschermt Luther, dat de uitverkorenen door het Woord gesticht en verbeterd worden, maar dat de verworpenen zich aan hetzelfde ergeren en boos worden. Dat zij door de Heilige Geest hun leven beteren, maar dat deze in hun onboetvaardigheid vergaan en zo de uitverkorenen in enige dwaling steken, dat zij voor de dood op de rechte weg wederkeren en dat het noodzakelijk is, dewijl zij tot het einde niet verergerd kunnen worden. Hoe fraai komt dan hun fabel hiermede overeen, die ons willen wijsmaken, dat de gemene genade en verkiezing van het meestendeel van de uitverkorenen vernietigd wordt en dat zij daarom eeuwiglijk vergaan?

En nu, dat zij voorwerpen, dat door de predicatie van zo'n genade en predestinatie het predikambt weggenomen en een venster tot alle goddeloosheid geopend wordt, de mensen tot wanhoop gebracht en de zondaars gevrijd worden, dat God als een auteur van de zonden (dat ver van daar is) beschuldigd wordt en dat Hij een God aller ongerechtigheid, geveinsdheid en wreedheid zijn zou, dit en dergelijke meer, dat deze lasteraars voortbrengen, wordt door Luther zo overvloedig en zo aardig omgestoten en vertreden, dat ik mij niet genoeg kan verwonderen met wat onbeschaamdheid zij (die toch voor zijn navolgers willen gehouden worden) deze braking van de Pelagianen en halve Pelagianen nog inzwelgen en weer uitspuwen en dat met zo'n naarstigheid en verbittering.

Wat zult u nu Luther ook voor een heiden en Mahometist, dat ik ook niet zeg voor een Calvinist (zoals u die pleegt te noemen) houden en schelden? Ziet wel toe mannen, dat hij, wiens autoriteit u bovenmate hebt gearbeid om tot de Hemel te verheffen, door u nu tot de hel niet verdrukt wordt. Hij verklaart in dit hoek uitdrukkelijk, dat deze handel door het Woord van God en niet door menselijke autoriteit gehandeld moet zijn, vermanende, dat men de schriften van de heilige mannen altijd met oordeel lezen moet en daarom nooit heeft gewild, dat zijn geschriften anders ontvangen en gelezen zouden worden, hetgeen nochtans door velen is geschied. Maar zo men de autoriteit van de mensen zo zou achten, waarom zal ze dan verzuimd liggen in die dingen die de hoofdstukken van de zaken zijn, welke hij met grote ijver en vaste zekerheid in dit boek nagelaten heeft?

Men mag aanmerken zijn eigen getuigenis van deze zaak in het einde van het boek: "Want ik (zegt hij) heb in dit boek niet naar de zaak geraden, maar ik heb de zaak verzekerd en verzeker ze, niet willend dat het oordeel bij iemand zijn zal, maar ik raad iegelijk de zaak te gehoorzamen, het is de zaak van de Heere". Daarna schrijft hij zelf tot Wolfgang Fabricium Capitonum over dit boek in het jaar 1537, de 9e juli.

"Van mijn boeken te ordonneren ben ik wat trager, omdat ik liever wou, dat zij allen verslonden waren, want ik beken geen mijn boeken recht te zijn, tenzij mogelijk dat van de Knechtelijke wil en mijn Catechismus".

Deze brief met Luthers eigen handschrift is te Straatsburg.

Maar mij dunkt, dat ik enigen bij zichzelf hoor mompelen, dat Luther in zijn commentaar in Gen. Cap. 26 deze leer getraceerd en wederroepen heeft. Maar dit is het niet, ja wij zeggen, dat al diegenen, die alles naarstig willen onderzoeken, wel

zullen bevinden, dat het ver daarvan is, dat die plaats tegen dit stuk zou strijden, maar ter contrarie, dat ze dit veel meer bevestigt.

Want op de plaats Genesis, verwerpt Luther alleen het misbruik van de lering van de Predestinatie en voorwetenschap van God en de gruwelijke redenen (zoals hij ze noemt) dergenen, die also spreken, zo ik gepredestineerd ben, hetzij dat ik goed of kwaad doe, ik zal zalig worden, zonder het aanzien van de werken. Tegen deze goddeloze redenen disputeert hij en dat also, dat hij deze propositie evenwel niet ontkent, dat namelijk de mens tot de zaligheid gepredestineerd, of niet gepredestineerd, verkoren of niet verkoren is; al waar hij leert, dat die redenen daaruit niet volgen, ja dat zulks te zeggen gruwelijk, goddeloos en duivels is. Want de predestinatie begrijpt niet alleen het einde, hetwelk is het eeuwige leven, maar ook de middelen tot het einde, als dat is het oprechte geloof in Christus, de bekering en de goede werken, die God bereid heeft, opdat wij daarin zouden wandelen. Hiertoe moeten wij in de onderzoeking van God en van Zijn wils niet speculeren, zoals Luther spreekt, namelijk door een ijdele en curieuse speculatie van de verborgen wil van God van ons, waardoor de Satan de ongestadige mensen, twijfelend en onzeker en eindelijk geheel vervreemd van het Woord maken wil, maar wij hebben de geopenbaarde wil van God, laat ons die ontvangen en hetgeen dat Hij gebiedt in het werk stellen, laat ons de Zoon horen en in Hem geloven, alsdan zullen wij zeker gemaakt worden van onze zaligheid en onze predestinatie tot het leven, zal zich dan vanzelf vertonen. Dit zegt Luther aldaar.

En het is zover vandaar dat hij de lering, die hij van de Knechtelijke wil had gegeven, daar zou verminderen, daar hij ze veel meer versterkt.

Want hij zegt expres: “Zo heb ik dan in het boek van de Knechtelijke wil en elders geleerd, hoe men distigueren zal, als men van de kennis of liever van het inbeet of onderwerpsel van de Godheid zal handelen. Want of men moet disputeren over God zo als Hij verborgen is, of zo als Hij geopenbaard is. Van God zoals Hij niet geopenbaard is, is geen geloof, geen kennis noch geen wetenschap en daarin moet men vasthouden dat men zegt: Quae supra nos. Want zulke gedachten, welke boven of buiten de openbaringen van God, was scherpzinnig willen speculeren, zijn gans duivels.

Laat God Zijn geheimen en verborgenheden in het verborgen houden, wij behoeven zo niet te arbeiden dat ze ons geopenbaard zouden worden. Mozes, die het aangezicht Gods wilde zien, heeft voor antwoord gekregen: van achteren zult u Mij zien, maar Mijn aangezicht mag u niet zien. Alzo openbaart God duidelijk Zijn voorwetenschap en predestinatie maar niet door deze vleselijke weg.

Zo u Christus hoort en in Zijn naam gedoopt bent en Zijn woord bemint zo bent u gewis gepredestineerd en zeker van uw zaligheid.” En hierentussen noch veel gesteld hebbend, voegt hij daarbij: “Deze dingen (zegt hij) heb ik zo naarstig en klaar willen vermanen, omdat velen na mijn dood mijn boeken voortbrengen zullen en daaruit allerlei dwalingen en hun dromen zullen willen verdedigen. Ik heb ook tussen anderen geschreven, dat alle dingen absoluut en noodzakelijk waren, maar ik heb daarbij ook gevoegd, dat men God moet aanzien zoals Hij geopenbaard is, zoals wij in de Psalm zingen Erbeyst Jezus Christus des Heeren Zebaoth ond ist kein ander God. Maar al deze plaatsen zullen wij voorbijgaan en zullen ze alleen nemen van God, also als Hij verborgen is. U dan (zegt hij) die mij nu hoort, gedenkt dat ik zulks geleerd heb, dat men niet onderzoeken moet van de predestinatie in de verborgenheid van God, maar dat wij ons moeten houden aan hetgeen dat ons geopenbaard wordt, door de roeping en dienst van het Woord. Ditzelve heb ik elders in mijn boeken geprotesteerd, etc.” Dit zegt Luther.

Hier zegt hij niet, dat hij wederroept hetgeen dat hij over de predestinatie en van de onveranderlijke noodzakelijkheid van de Goddelijke wil geschreven had, maar alleen, dat velen deze leer en zijn boeken misbruiken zouden. Hij probeert dan deze leer, maar hij verwerpt het misbruik en degenen, die ze misbruiken en zullen misbruiken. Want hij zegt niet “daaruit”, dat is uit mijn boeken zullen zij dwalingen trekken, maar hij zegt “daaruit zullen zij bevestigen en verdedigen allerlei dwalingen en hun dromen”, niet de mijne. Hieruit volgt dan dat hij de leer van de Knechtelijke wil in dit boek leert en daar ook bevestigt; namelijk, die leer, dat alle dingen absoluut noodzakelijk zijn, zoveel namelijk aangaat Gods voorwetenschap en wil. Gelijkerwijs hij ook in de voorrede op de brief aan de Romeinen de onbeweeglijke noodzakelijkheid van de predestinatie recommandeert en ten hoogste tot vertroosting van de gelovigen noodzakelijk te zijn verklaart, want hij ontziet zich niet te zeggen, dat alle dingen aan de sententie van de predestinatie hangt, namelijk, wie het Woord ontvangen zal en wie niet, wie geloven zal en wie niet, wie van de zonden verlost zal worden, wie verblind zal worden, wie verdoemd zal worden en wie gerechtvaardigd zal worden.

Dit dan alzo zijnde, zo de Satan u kwelt en ongerust maakt, dat u tevergeefs betrouwt zo u niet gepredestineerd bent, u zult dan gedenken de aanvechting van de Satan alzo te weerstaan, als voorheen gezegd is. En in deze mening heeft het Luther verstaan, in hetgeen dat voorheen gezegd is over de Predestinatie van God ten aanzien dat Hij verborgen is; etc., hetwelk het vervolg van de reden openlijk getuigt en het is ook openbaar in hetgeen dat hij over deze zaak in de 5e Psalm verhaalt. Maar hierover genoeg.

Hierover moet ik de lezer nog vermanen, dat de indeling van de hoofdstukken die hier waargenomen wordt dezelfde is die in alle oude edities gevonden wordt, anders dan dat wij die met het cijfer aangeduid hebben, gelijk Erasmus in zijn beschermboek² heeft gedaan en vermaant dat gedaan moet worden. De aantekening, die wij ook onder aan de kant hebben gesteld, om sommige dingen lichter te verstaan en tegen het lasteren en knagen van sommigen, zult u lezer ten beste nemen en vaart wel.

Te Heidelberg, 11 september 1591

Jacobus Kimerdoncius D.

² Hyperaspitas, een verdediging van Erasmus eerste geschrift.

Toelichting

KIMEDONCIUS (Jacobus), Kimmedonck werd geboren ca. 1550 te Kempen bij Keulen. Na onder Monheim, en te Heidelberg (inschrijving juni 1568) en te Genève te hebben gestudeerd, werd hij in 1571 praeceptor secundarius aan het *Collegium Sapientiae* te Heidelberg en collega van Zacharias Ursinus. 18 Dec. 1576 is hij te Genève - tegelijk met Jeremias Bastingius en Johannes Bollius - door Zanchius, met een rede De dignitate studii theologici gepromoveerd. Daarna werd hij te Heidelberg rector van het Collegium Sapientiae. Lang is hij dat echter niet geweest. Toen Frederik III van de Palts gestorven was en zijn zeer Luthersgezinde zoon Lodewijk VI hem opvolgde, werd 7 okt. 1577 Kimedoncius ontslagen. 6 Okt. 1578 was hij reeds weer hoogleraar aan de calvinistische hoogeschool te Gent, terwijl hij tevens in die stad als predikant dienst deed. In 1583 verdedigde hij in negen stellingen uit de brief van Paulus aan de Hebreeën het priesterschap van Christus. Als predikant begeleidde hij o.a. 4 aug. 1584 de bekende Jan van Hembyze bij diens gang naar het schavot. Toen in 1584 Gent werd ingenomen door Parma trok Kimedoncius - daardoor buiten dienst geraakt - naar Vlissingen. In 1585 werd hij predikant te Middelburg. In 1586 fungeerde hij als voorzitter van de nationale synode te 's Gravenhage. In 1587 werd hij benoemd om mee te werken aan de Bijbelvertaling; deze kwam toen echter niet tot stand. 1 Juli 1589 werd hij beroepen te Vlissingen. In hetzelfde jaar keerde hij weer terug naar Heidelberg. Volgens de gewone opgave werd hij daar toen eerst weer rector van het *Collegium Sapientiae* en eerst in 1590 hoogleraar; maar reeds sept. 1589 doceerde hij er de dogmatiek. Hij stierf 26 nov. 1596 te Heidelberg aan de pest. Twee dagen later werd hij daar op het kerkhof van St. Anna begraven. Kimedoncius is tweemaal getrouwd geweest. Uit zijn laatste huwelijk, dat met Anna de Smet van Gent (gest. 21 Nov. 1596 aan de pest), zuster van Johan de Smet, wiens dochter Margaretha getrouwd is geweest met M. Conrad Decker, rector van de school te Oppenheim, had hij geen kinderen. Uit het eerste, volgens de Frankenthaler raadsprotocollen reeds voor Maart 1578 gesloten met Marie Ackermans, had hij twee zonen: Jacobus, 22 okt. 1596 gestorven, en - daar hij volgens Janus Gruterus 17 jaar, 9 maanden en 8 dagen oud is geworden - 14 jan. 1579 geboren. 30 sept. 1589 werd hij als Gandavensis te Heidelberg ingeschreven, welke inschrijving hij 8 dec. 1591 nog eens liet vernieuwen. Grote verwachtingen werden door zijn vroegtijdige dood verijdeld.

De schriftelijke nalatenschap van Kimedoncius is vrij groot. Ze omvat: *Van der Doope onzes Heeren Jesu Christi. Bekentnisse door Dierick Philips, mitsgaders een beantwoordinghe derselver bekentnisse* (Middelb. 1589); *Dissertatio theologica ... De verbo Dei scripto et non scripto* (Heidelb. 1595); *Synopsis de redemptione et praedestinatione, adversus Samuelem Huberum* (Heidelb. 1593); *De redemptione generis humani* (Heidelb. 1592) en een lijkrede tot lof van de paltsgraaf Johan Casimir (1592). Ook vond ik nog vermeld: M. Luther, *De servo arbitrio. In usum studiosae iuventutis* ed. Jac. Kimedoncius (Neustad 1603).

ERASMUS VAN ROTTERDAM, OVER DE VRIJE WIL

Tegen D. Martinus Luther

Onder de zwarigheden, die ons in de Schrift niet weinig ontmoeten, is er bijna geen doolhof, waar minder uit te komen is, dan van *de vrije wil*. Want deze materie heeft al over lang de kloeke verstanden van de Filosofen, daarna ook der Godgeleerden, zowel oude als nieuwe, wonderlijk veel te doen gegeven, maar zo ik meen meer moeite dan vrucht veroorzaakt. Onlangs is dezelve vernieuwd door Carolstadium en Eccium, doch heuselijk en niet op het allerhardst; terstond daarna heeft Martinus Luther deze zaak veel heftiger gedreven, wiens gevoelens van de vrije wil nu aan de dag zijn. Die ik, hoewel hij alreeds van meer dan één beantwoord is, nochtans, hoewel het goede vrienden zo goed dunkt, ook zal bezoeken, of uit onze worsteling de waarheid wat klaarder zal ontdekt kunnen worden. Ik weet wel, dat er hier terstond zullen zijn, die hun oren toestoppend luid zullen roepen “Anopatamon”, dat is, durft Erasmus tegen Luther te velde te komen, de vlieg tegen de olifant? Doch om deze lieden tevreden te stellen, mag ik maar een weinig gehoor krijgen, zal ik tegenwoordig niet anders zeggen, dan hetgeen de waarheid is: dat ik nooit tevoren beloofd heb alles te volgen, dat Luther zou komen te zeggen. Over zulks behoort niemand het onwaardig te nemen, zo ik ergens met gevoelens van hem kwam te verschillen, als hetwelk niets anders zou zijn; dan dat de ene mens van de andere verschillend zou zijn, zover is het vandaar dat het onbetamelijk zou zijn enig leerstuk van hem voorgesteld in twijfel te trekken, veel minder zo iemand uit lust om de waarheid te openbaren, tegen hem inspande met een matig of vriendelijk dispuut. Ik meen gewis, dat Luther zelf het niet kwalijk nemen zal, zo iemand ergens een ander gevoel heeft dat hij, gemerkt dan hij, zelf vrijdom gebruikt om af te wijken, niet alleen van het gevoel van alle kerkelijke leraren, maar ook van alle scholen en concilies; hetwelk aangezien hij het ronduit vrijmoedig verklaart, zo moeten zijn vrienden mij hierover niet lastig vallen, wat ik hier ook verhaal, opdat nu niemand denkt, dat deze strijd gelijk is die van kampioenen of voorvechters, schermutselen, die tegen elkaar ingelaten zijnde, niet ophouden totdat of de één of de ander terneder ligt, zo zal ik mijzelf stellen tegen één van zijn leerstukken en dat nergens anders om, dan opdat, waar het mogelijk, door deze onderlinge overweging van de Schriftplaatsen en argumenten, de waarheid klaarder voor ogen gesteld wordt, welker onderzoek altijd eerlijk geweest is, de zaak zal zonder schelden afgehandeld worden en dat omdat dit de Christenen allermeeft betaamt, of omdat de waarheid op zulke wijze zeker wordt gevonden, die veeltijds door al te veel knibbelingen werd verloren. Mij is niet onbekend, hoe onbekwaam ik tot deze strijd ben: ja daar is bijna niemand anders minder ervaren in deze zaak dan ik, als die altijd van nature van zulke strijdschriften een afkeer gehad heb en daarom altijd veel meer genoegen schiep, om mijzelf in vrije kunsten te oefenen, dan tegen iemand in het veld te trekken: ook heb ik geen vermaak in het vastmaken van enige opinies, maar zou wellicht hen toevallen, die in veel dingen twijfelend stil staan, zonder het één of het ander volkomen te volgen, doch zover als zulk het Goddelijk Schrift en de decreten van de kerk toelaten, wiens autoriteit ik mijn gevoelens over alles gaarne onderwerp, hetzij dat ik, hetgeen zij voorschrijven, kan begrijpen of niet. Deze aard staat mij beter aan dan de aard en natuur, die ik in sommige lieden bemerk, die uitermate zeer enig gevoelens toegedaan zijnde, gans niet kunnen lijden hetgeen daarmede niet overeen komt, maar alles hetgeen zij in de Heilige Schrift lezen, naar hun opinie, waaraan zij zichzelf onbewegelijk als slaven verbonden hebben, buigen en draaien, gelijk de jonge gezellen, die een dochter door al te grote kalverliefde bemind hebbend, waar dat ze

zich keren of wenden, zichzelf inbeelden, dat ze zien, hetgeen zij beminnen. Ja opdat ik een nadere gelijkenis neem, zoals het toegaat met degenen, die in het vechten verhit zijnde, alles, hetzij een kan, schotel of wat het is, dat ze voor de hand zien, aantasten, om daarmee te vechten. Wat zuiver oordeel, kan er toch zijn bij degenen, die zo genegen zijn? Of wat vrucht kan er toch ontstaan uit zulke disputen, anders dan dat ze beiden elkaar lelijk gemaakt hebbend, met schande doorgaan? Altijd zullen er velen zijn, welke de apostel Petrus beschrijft: *ongeleerden en onvasten, die de Heilige Schrift verdraaien tot hun eigen verderf*. Daarom, zoveel mij aangaat, ik beken, dat er veel verscheiden van de vrije wil bij de ouden geleerd worden, die ik nog niet vast kan toestaan: alleen neem ik dit, dat er is enige kracht van de vrije wil. Ik heb genoeg gelezen, het gevoelen van Martinus Luther, ja ik heb het ook gelezen zonder partijchap of vooroordeel, uitgenomen dat ik hem enigszins gunst toegedragen heb, gelijk een Procureur pleegt gunstig te zijn degene die zwaar wordt beschuldigd. En hoewel hij de zaak grootmoedig en met alle macht verhandelt en drijft, zo heeft hij nochtans (hetwelk ik vrij zeg) mij nog niet bewogen om hem toe te staan. Doch zo iemand zulk, of de traagheid van mijn verstand, of ook mijn onervarenheid wijt, ik zal daarover geen harnas aantrekken: alleen dat men dat toelaat dengenen, die traag van verstand zijn, immers om geleerd te worden, te confereren met degenen, die van God overvloediger begaafd zijn: inzonderheid dewijl toch Luther op de geleerdheid niet veel past, maar alleszins van Gods Geest roemt, Die soms de nederigen enige dingen instort, die Hij de wereldwijzen onthoudt.

Dit wilde ik zeggen om degenen, die daar zo luid roepen, *dat Luther in zijn kleinste vinger meer geleerdheid heeft dan Erasmus in zijn gehele lijf*, hetwelk ik nu niet wil wederleggen.

Nochtans zal ik van dit volk, hoe onbillijk zij zijn, immers (zo ik meen) verwerven, dat zo ik in dit dispuut Luther toelaat, dat hij niet bezwaard werd door het vooroordeel van de doctoren, concilies, academies, pausen en keizers, ook mijn zaak door enig lichtvaardig oordeel niet werd veracht noch verzwakt. Ofschoon het nu zo is, dat mij dunkt, dat ik wel gevat en verstaan heb hetgeen Luther daar verhandelt: nochtans kan geschieden, dat ik in mijn opinie bedrogen ben en daarom zo zal ik mijzelf hier vertonen niet als een rechter of leermeester, maar als één, die disputeert, of om de waarheid te vinden, dezelve onderzoekt, bereid zijnde van een iegelijk te leren, indien er iets beters of zekers voortgebracht werd. Ik zou degenen, die tamelijk van verstand zijn, dit gaarne inplanten, dat ze om zulke kwesties, die de Christelijke enigheid meer kwetsen dan wel de Godzaligheid vorderen, niet al te hard twisten. Want in de Goddelijke Schrift zijn enige verborgenheden, waartoe men niet kan ingaan en God niet heeft gewild, dat wij zullen ingaan. Zo wij ook bestonden die diep te doorgronden, de ogen van ons verstand, zouden hoe verder wij er in kwamen, maar te duisterder en te schemiger worden, opdat wij daardoor tenminste erkenden, aan de ene zijde de ongrondelijke Majesteit van Gods wijsheid, aan de andere zijde de zwakheid van het menselijk verstand. Gelijk Pompanus Mela verhaalt van een zeker spelonk, gelegen in Cocieyen, die in de eerste aanvang met een zoete aangenaamheid degenen, die daaromtrent zijn tot zich lokt en leidt, maar daarna als ze nader en dieper daarin gegaan zijn, zo vertoont zich daar een vervaarlijke en ondragelijke Majesteits van God, die zich al weder uitstoot en verjaagt.

Als men dan zover in de Heilige Schrift gekomen is, zo is mijn gevoelen, dat het raadzamer en Godvruchtiger is uit te roepen met Paulus “*O diepte des Rijkdoms*”, Rom. 11: 33 en met Jesaja 40: 13: “*Wie heeft de Geest des Heeren bestierd en wie heeft Hem als Zijn Raadsman onderwezen?*”, dan iets zekers te stellen van dingen, die de mate van het menselijk verstand te boven gaan. Veel dingen worden voor ons

achtergehouden tot die tijd toe, in welke wij van aangezicht tot aangezicht de Heerlijkheid van God zullen aanschouwen; daar wij hier maar zien *als door een spiegel in een duistere reden*.

Naar mijn oordeel dan, zoveel *de vrije wil* aangaat, laat ons vasthouden hetgeen wij geleerd hebben uit de Heilige Schrift; zijn wij op de weg van de Godzaligheid, dat wij in de goede wandel vlijtig voortgaan, vergetend hetgeen voorbij is: steken wij in zonden, dat wij met alle krachten arbeiden, om ons daaruit te wikkelen, dat wij onze toevlucht nemen tot de bekering en uit zijn om Gods barmhartigheid en genade, in aller voegen te verwerven, zonder welke genade, zo de wil van de mens als zijn streven krachteloos is: is er iets kwaads hij ons, dat wij ons hetzelfde wijten: is er iets goeds, dat wij hetzelfde gans en gaarne toeschrijven de goedertierenheid van God, van welke wij ook dit hebben, dat wij zijn: voorts wat ons overkomt in dit leven, hetzij blijdschap of droefheid, laat ons geloven, dat zulk al van Hem toegezonden wordt, tot onze zaligheid en dat er niemand is, die ongelijk door God aangedaan kan worden, Die van nature rechtvaardig is, ofschoon het zich soms aanziet, dat ons enig ongeluk treft, dat wij menen niet verdiend te hebben, niemand late af te hopen vergeving van zonden te ontvangen van God, Die de allerbarmhartigste van natuur is. Deze dingen, zeg ik, alzo vast te houden, waren naar mijn oordeel genoeg om de Christelijke Godzaligheid te bevorderen en men behoorde niet door onnutte neuswijzigheid door te dringen tot deze vetholen, ja nergens toedienende kwesties, of God geschiedelijk of gebeurlijk iets voorziet? Of onze wil iets doet in die dingen die tot de eeuwige zaligheid behoren? Of onze wil alleen lijdt van de daadwerkelijke genade: of hetgeen wij doen, hetzij goed of kwaad, hetzelfde als doen door enkel pure noodzakelijkheid, dat is, of wij in alles wat wij doen, hetzij goed of kwaad, eigenlijk zelf niet doen of werken, maar lijden dat een ander, te weten God, zulks door ons werkt en doet. Daar zijn enige dingen, die God gewild heeft, dat ze ons te enenmaal onbekend zijn, gelijk de dag van de dood en de dag van het laatste oordeel. *“Het komt u niet toe te weten de tijden of gelegenheden, die de Vader in Zijn eigen macht gesteld heeft”*, Hand. 1: 7 en Marc. 13: 32: *“Maar van die dag en ure weet niemand, noch de engelen die in de hemel zijn, noch de Zoon, dan de Vader”*.

Hij heeft gewild dat wij enige dingen zullen onderzoeken, nochtans zo, dat wij Hem met een heimelijk stilzwijgen eren. In de Heilige Schrift zijn vele passages, naar welks grondig verstand, velen wel hebben gesticht, maar nochtans is er niemand die alle twijfelachtigheid te enenmaal weggenomen heeft, als daar is het onderscheid van de personen in het Goddelijke wezen: de vereniging van de Goddelijke en menselijke natuur in Christus: de zonde die nimmer vergeven zal worden. Enige dingen heeft God gewild, dat ons allen zeer wel bekend zouden zijn, als daar zijn wetten en geboden om wel en Godvruchtig te leven. Dit is het Woord van God, om hetwelk uit de hoogste te bekomen, het niet nodig is, op te klimmen in de hemel, noch over de zee te varen, om van ver te halen, maar het is nabij in onze mond en in onze harten.

Dit zijn de dingen, die iegelijk van buiten behoort te leren: van de rest is het best dat ze Gode bevolen worden en dat ze onbekend zijnde, liever met godvruchtigheid aangebeden, dan dat ze, als ondoorgrondelijk zijnde, nauw onderzocht worden. Wat een hoop kwesties, of om beter te zeggen, hoe grote onenigheid heeft ons gebaard het onderscheid van de personen in het Goddelijke Wezen, het onderscheid van de geboorte en het uitgaan van de Heilige Geest? Wat een grote oproer heeft de twist van de ontvingenis van de Moeder van God, de Maagd Maria, in de wereld verwekt? En, lieve, welk voordeel heeft men tot nog toe gedaan met deze moeilijke kwesties, anders dan dat wij, terwijl men boven hetgeen nodig is, weten willen met groot verlies van

eendracht, minder liefde tot elkaar hebben? Daar zijn sommige dingen van zulk een natuur, die ofschoon waarachtig waren en geweten konden worden, nochtans niet nut zijn voor alleman aan de klok te hangen.

Wellicht is hetgeen de Sofisten uitsmijten, *dat God naar Zijn wezen niet minder is in het hol van een schallebijter* (opdat ik niet vuiler spreek, voor welke propoosten zij nochtans zich niet schamen), *als in de Hemel*; nochtans zou men daarvan enige discoursen maken bij de gemeente, het zou zonder vrucht geschieden. Alzo, gelijk men wel met de waarheid zou mogen zeggen, na de komst van Dialectica, dat er drie Goden zijn, zo zou het nochtans het onervaren volk tot grote aanstoot en ergernis strekken: zo mij zeker bewust was, gelijk niet, dat de oorbiecht, die nu onder ons in gebruik is, noch van Christus ingesteld is, noch door mensen heeft mogen ingesteld worden en die vervolgens niet van iemand behoorde afgevorderd te worden; alzo dat voldoening niet nodig is voor hetgeen misdaan is: zo zou ik nochtans beschroomd zijn zulk een opinie ruchtbaar te maken, omdat ik zie, dat de mensen in het gemeen wonderlijk geneigd zijn om schandelijke misdaden te bedrijven, die nu nog enigszins bedwongen of immers wat in de toom gehouden worden, omdat ze biechten moeten. Daar zijn enige ziekten van het lichaam, die met minder gevaar worden geduld, dan dat ze gans weggenomen zouden worden: bij exempel, indien iemand zich zelf zou willen wassen in het hete bloed van enige doodgesmeten kinderen, omdat hij vrij van lazerij mocht zijn.

Zo zijn er mede enige dwalingen, die met veel minder schade ongeroerd worden gelaten, dan uitgeroeid. Paulus heeft onderscheid weten te maken tussen dingen, die geoorloofd zijn en dingen, die nut zijn, het is geoorloofd de waarheid te spreken, maar het is niet nut die bij iegelijk noch altijd, noch op alle wijzen te verhalen, Zo ik wist, dat er in een Synode iets kwalijk besloten was, het zou mij wel geoorloofd zijn, de waarheid te verklaren, doch het zou niet nut zijn, mits ik de kwaadwilligen daardoor oorzaak zou geven om de autoriteit en de aanzienlijkheid van de Vaderen te verachten, ook in die dingen, die ze godvruchtig en heilig zouden mogen besloten hebben, zou liever willen zeggen, dat het hun toentertijd na gelegenheid van de tijd zo goed gedacht heeft, hetwelk nochtans nu ter tijd met vrucht zou mogen worden afgeschaft. Genomen dan nu, het is enigszins waarachtig, dat Wiklef heeft geleerd en nu Luther staande wil houden: *dat al hetgeen van ons geschiedt, niet geschiedt door de vrije wil, maar door enkele noodzakelijkheid*, wat is er nochtans dat onprofijtelijker in de wereld kan verkondigd worden, dan deze vreemde en ongehoorde opinie? Noch eens, genomen het is enigszins waarachtig wat Augustinus ergens schrijft: *Dat God beiden het goede en het kwade in ons werkt en in ons straft*, nochtans zo deze leer onder het gemene volk werd verspreid, wat een deur zou deze opendoen voor ontelbare mensen tot de goddeloosheid?

Voornamelijk in zo grote onverstandigheid, zorgeloosheid, kwaadwilligheid en onophoudelijke genegenheid tot allerlei boosheid, die in de mensen bespeurd worden? Wie is er kwaad (die Augustinus hierin gelovend) naarstigheid zal doen, om zijn leven te verbeteren? Wie zal kunnen voornemen in zijn hart, om die God van ganser hart te beminnen, die dat weet hij, de helse poel van het eeuwige vuur gemaakt heeft, opdat Hij daarin de arme ellendige mensen Zijn eigen kwade feiten mocht straffen, niet anders dan alsof Hij lust had in het plagen en pijnigen van de mensen? Want zo zal het toch door velen verstaan worden, mits de mensen bijna al tezamen rauw van verstand zijn, vleselijk genegen tot ongelovigheid, boze daden en Godslasteringen, zo dat er niets is dan olie op vuur gieten.

Daarom ook, Paulus als een wijs uitdeler van het Goddelijk woord, dikwijls te rade gaand met de Liefde, heeft liever willen doen hetgeen hem nut voor zijn naaste dacht, dan hetgeen hem anderszins wel was geoorloofd en hij heeft een wijsheid (waarvan men spreekt) bij de volmaakten, maar onder de zwakken zegt hij, *niet te weten dan alleen Jezus Christus en Die gekruisigd*.

De Heilige Schrift heeft ook haar eigen manier van spreken, haarzelf wegend naar ons begrip; want daar lezen wij, *dat God vertoornd, bedroefd is, Zich verstoort, dreigt hen; wederom, dat Hij zich ontfermt, dat Hem berouwt, dat Hij van mening verandert*; niet dat zulke verandering plaats zou hebben in het Wezen van God, maar de Schrift spreekt alzo om onze zwakheid en ons verstand tegemoet te komen.

Mijn opinie is, dat degenen, die de dienst van het Goddelijk Woord hebben aanvaard, mede zodanig voorzichtigheid behoren te gebruiken. Enige dingen zijn daarom alleen schadelijk, omdat ze niet bekwaam gebruikt worden, als bij exempel: de wijn voor koortsige lieden. Daarom, zulke materies te verhandelen, waren wel beter geoorloofd onder de geleerden of in de scholen van de Theologanten, hoewel dat ik meen, dat het ook hier niet vruchtbaar kan geschieden, zo men de mate te buiten gaat; voorts zulke komedies op een hoge stellage voor alle man, zonder onderscheid van personen te brengen, dunkt mij niet alleen onvruchtbaar te zijn, maar ook schadelijk.

Hierom is het, dat ik wilde, dat de mensen dit wijs te maken was, dat het veiliger is zijn tijd en verstand niet in zulke doolhoven te verslijten, dan zich bezig te houden om Luthers leerstuk (van de vrije wil) óf te wederleggen óf staande te houden. Aan al deze dingen zou ik met recht mogen schijnen een al te lange voorrede gemaakt te hebben, ten ware dat ze bijna meer terzake dient dan het dispuut zelf, dewijl Luther op de autoriteit van geen scribenten past - hoezeer ze ook vermaand mogen zijn, - maar zich alleen beroept op de canonicke Schrift, zo zal ik ook daaruit de waarheid betonen.

Terwijl wil ik de lezer nog dit zeggen, zo ik mijn zaak door Schriftplaatsen en vaste redenen zo schoon voorstel, als Luther de zijne, dat hij dan toch eenmaal zich voor ogen stelt zo'n lange rol van de voortreffelijkste geleerde mannen, die na elkaar gevolgd zijn, die de eendracht van zo menig eeuwen tot op deze dag toe voor goed gekend hebben; van welke velen boven de wonderbaarlijkste ervarenheid in de Heilige Schrift, ook vanwege de vroomheid van hun leven geprezen zijn; sommigen ook de leer van Christus in openbare schriften verdedigd hebben, met hun eigen bloed hebben betuigd, gelijk daar zijn onder de Grieken: "Origenes, Basilius, Chrysostomus, Cirillus, Johannes, Damascenus, Theophilactus"; Onder de Latijnen: "Tertullianus, Syprianus, Arnobius, Hilarius Ambrossius, Hieronymus, Augustinus", ik verzwijg nog: "Thomas, Scotos, Durandus, Gabriels, Agidios, Gregorios, Alexandros", welker kloekheid en diepzinnigheid in het disputeren, niemand ook, zo ik meen, licht zal verachten, opdat ik nu niet verhaal de aanzienlijkheid van zoveel academiën, concilies en pausen.

Voor de tijden van de apostelen tot op deze tegenwoordige dag toe, is er nog nooit enige scribent opgestaan, die de kracht van de vrije wil te enenmale heeft miszaakt, uitgenomen de enige Manicheus en Johannes Wiklef. Want zoveel Laurentius Valla belangt, die bijna met dezen van enerlei gevoelen schijnt te zijn, zijn autoriteit is bij de godgeleerden van kleiner waarde. De leer van Manicheus is wel met recht al overlang met gemener stemmen van de ganse wereld verfoeid en verbannen, nochtans twijfel ik, of zijn leer niet minder schadelijk is tot vordering van de Godzaligheid dan de leer van Wiklef.

Want Manicheus *stelt tot een oorzaak van de goede en de kwade werken twee naturen of beginselen in de mens*, nochtans zodat wij het goede aan God schuldig zijn omwille

van de conditie en daarentussen tegen de macht van de duisternis laat hij oorzaken om de hulp van de Scheppers te verzoeken, waardoor wij opgeholpen zijnde, minder zondigen en lichter onszelf begeven tot het goede.

Maar Wiklef leert, *dat alle dingen uit pure noodzakelijkheid voortkomen*; wat reden geeft hij ons óf om te bidden, óf om te streven iets goed te beginnen?

Daarom, opdat ik wederkeer tot hetgeen waarvan ik hiervoor heb aangevangen te spreken; indien de lezer verstaat, dat ik tot mijn dispuut zulke kloeke argumenten breng als mijn tegenpartij, zo wil hij toch dit bij zichzelf overwegen: waarvan dat hij meent dat men meer behoort te houden, of van hetgeen nu alreeds van tevoren voor goed veroordeeld is van zoveel geleerden, rechtvoelenden, zoveel heiligen, zoveel martelaren, zoveel oude en nieuwe Theologanten, van zoveel academicies, koningen, bisschoppen en pausen; of dat het particulier oordeel van één of twee bij ons meer zal moeten gelden?

Niet dat ik enig gevoelen naar het getal van stemmen of waardigheid van personen afgemeten wil hebben, gelijk toegaat in het voorafgaande; want ik weet wel, dat het dikwijls zo gebeurt, dat de meeste hoop met stemmen de beste adviezen overmeesteren, ik weet, dat het niet altijd allerbest en bekwaamst is, wat velen wel aanstaat; ik weet, dat het in het onderzoeken van de waarheid nimmer ontbreken zal, om iets te kunnen bijvoegen bij hetgeen de Ouden bearbeid hebben. Ik beken, dat het billijk is, dat de enige autoriteit van de Heilige Schrift boven al het zeggen van alle mensen moet gelden.

Maar hier is van de Heilige Schrift geen kwestie; wederzijds omhelzen wij met eerbied dezelfde Heilige Schrift; ***de strijd is over de zin van de Schrift***. In het verklaren van welke zo men iets ziet op verstand en geleerdheid, wie is er ooit scherpzinniger geweest en die alles dieper doorzien heeft dan de kloeke verstandenen van de Grieken? Wie meer ervaren in de Heilige Schrift dan zij? De Latijnen heeft het ook niet aan verstand ontbroken, noch aan kennis van de Heilige Schrift en hoewel ze de natuur niet zozeer te baat hebben gehad, gelijk de Grieken, noch thans door hulp van hun nagelaten schriften, zijn ze zover gekomen, dat ze met de Grieken in kloekheid en geleerdheid in gelijke graad gesteld mogen worden.

Zo men toch in het oordeel van deze zaak meer ziet op de heiligheid van het leven, dan wel op de geleerdheid, u ziet hoedanige mannen dat ze aan hun zijde hebben die de vrije wil stellen.

Ik wil hier geen vergelijking maken tussen personen en personen, die is altijd hartelijk (gelijk de rechtsgeleerden zeggen), laat die dan varen. Want ik zou sommige predikers van het Nieuwe Evangelie, niet met die oude leraars willen vergelijken.

Hier hoor ik nu, *wat heeft men een uitlegger van de Schrift van node, daar dezelve toch helder en klaar is?* Maar is ze zo klaar, waarom zijn dan zoveel uitnemende mannen te alle tijden hier zo blind geweest en dat nog in een zaak van zo'n groot gewicht, gelijk dit volk schijnt te willen voorgeven? Is er geen duisterheid in de Schrift, waartoe was dan ten tijde van de apostelen de profetie nodig? Dat was wel een gave van de Heilige Geest, maar ik weet niet (of die gave opgehouden heeft, gelijk de gaven van gezondmaking en om met tongen te spreken). Is ze niet opgehouden, zo is de vraag, in wie ze overgebleven is, of tot wie voortgevloeid? Indien tot allen, zo zal alle uitlegging van de Schrift onzeker zijn. Indien tot iemand, zal geen uitlegging zeker zijn, enz. enz.

**MARTINUS LUTHER WENST DE EERWAARDIGE MAN D. ERASMUS TE
ROTTERDAM,
GENADE EN VREDE IN CHRISTUS.**

HOOFDSTUK 1 Over Erasmus' voorwoord

Dat ik wat langzamer op uw schrijven van de Vrije wil geantwoord heb, eerwaardige Erasmus, is gekomen buiten hoop van allen en ook tegen mijn gewoonte, daar ik tevoren zulke oorzaken tot schrijven niet alleen gaarne heb schijnen aan te grijpen, maar ook zelfs te zoeken. Mogelijk zullen velen zich verwonderen over deze nieuwe en ongewone patiëntie of vrees van Luther, die noch het roemen noch het schrijven van de tegenpartij heeft kunnen opwekken, Erasmus (zonder twijfel) de victorie toewensende: en zo de lof toeroepend. “Ziet! heeft deze Maccabeus en hardnekkige verzekeraar eindelijk een held gevonden waartegen hij niet durft kikken?”

Doch ik kan ze niet beschuldigen, maar ik geef u zelf zodanige victorie zoals ik nog aan niemand heb toegelaten. Niet alleen omdat u mij in de gave van welsprekendheid en in verstand ver te boven gaat (hetwelk wij allen te samen u gaarne toeëigenen, hoeveel te meer ik, die in welsprekendheid niet zo geoefend ben), maar ook omdat u mijn gemoed en aandrijven hebt opgehouden en zelfs trager gemaakt voor de strijd; en dat door twee oorzaken.

Ten eerste door uw komst, daar u namelijk de zaak met een wonderlijke en gedurige modestie en stilheid afhandelt, waardoor u mij hebt verhinderd tegen u ontstoken te worden. Of het nu toeval is of door de beschikking van God, u zegt in deze zaak niets, wat niet reeds tevoren is gezegd en dus minder; en eigent de Vrije wil meer toe dan tot nu toe de Sofisten gezegd en toegeëigend hebben, (waarop ik nog dieper zal ingaan) zodat het tevergeefs leek op uw argumenten te antwoorden, daar ik die vroeger genoeg heb samengevat en weerlegd en inzonderheid door het onoverwinnelijk boekje van de theologische plaatsen Philippi Melanthonis³ welk werk naar mijn oordeel niet alleen onsterfelijkheid waardig is, maar ook in de kerk een grote plaats dient in te nemen. Toen ik uw boekje hiermede vergeleek, was dit zo slecht en ongeacht, dat het mij zeer voor u verdroot, dat u uw mooie en verstandige welsprekendheid met deze vuiligheid besmet en ik was verontwaardigd over die onwaardige materie die met zulke schone versieringen van welsprekendheid voortgebracht, was, alsof iemand vuil drek in gouden en zilveren vaten zou dragen. Hetwelk uzelf wel schijnt gevoeld te hebben, die zo lastig en moeilijk bent geweest om tot dit schrijven gebracht te worden, namelijk, omdat uw consciëntie u getuigde, dat ofschoon u met al uw welsprekendheid aankwam, u mij nochtans niet zou kunnen bedriegen of ik zou de vuiligheid van de versiering van de woorden genoeg onderkennen, al ben ik in zulke versierende woorden niet zo bedreven, ik heb nochtans (God lof) de kennis van de zaak zelf. En dus durf ik mij met Paulus, de kennis toeschrijven, en dezelve u ontnemen, hoewel ik u zeer gaarne de welsprekendheid en het verstand toeken en mezelf niet. Daarom heb

³ Het oordeel van Luther van de plaatsen Philippi, Melanthonis. Hij ziet op de eerste plaatsen, in welke onder andere staat: ten laatste de Goddelijke Predestinatie ontnemt de mens de vrijheid. Want alle dingen geschieden naar de Goddelijke Predestinatie, zowel de uitwendige werken als de inwendige gedachten, in alle creaturen. En hiertoe hebbende vele getuigenissen uit de Schrift voortgebracht, voeg daarbij: Het oordeel van het vlees heeft een afkeer van deze reden, maar het oordeel van de Geest neemt dit aan. Want gij zult noch de vreze Gods, noch het betrouwen op God nergens zekerder leren, dan als gij in uw gemoed onderwezen zijt van deze leer van de Predestinatie.

ik zo gedacht, zo er enigen zijn die ons gevoelen (dat met zoveel geschriften is bevestigd) niet vast aangenomen hebben, zodat zij door de lichte argumenten van Erasmus (al zijn ze versierd) bewogen worden, zij zijn niet waardig met mijn antwoord geholpen te worden. Want zulken kan men niet genoeg zeggen noch schrijven al was het dat men hen duizenden boeken duizendmaal weder verhaalde, men zou het zelfde doen als het zeestrand ploegen en het zaad in het zand werpen of zo men een bodemloos vat met water wilde vullen. Wie met de Geest van de kennis onze boeken hebben gelezen, die hebben wij genoeg gedaan en zij zullen ook het uwe licht verwerpen, maar die zonder geest en kennis lezen, van hen is het niet te verwonderen, dat zij gelijk een riet door de wind omgedreven worden, hetwelk God zelf niet genoeg zou kunnen zeggen al veranderden alle creaturen in tongen. Daarom had ik bijna besloten hen met uw boek in hun ergernis te laten met al degenen die roemen en u de overwinning toeschrijven.

Daarom, noch de veelheid van mijn handelingen, nog de zwaarheid van de zaak, noch de grootheid van uw welsprekendheid, noch uw vrees, maar het louter verdriet, onwaardigheid en verachting (om zo te zetten) mijn oordeel over uw boek, heeft mij verhinderd erop te antwoorden, opdat ik ook dit verzwijge, dat u altoos uzelf gelijk zijnde, wel toeziet dat u niet ergens slipt en altijd willend zeker zijn en u nergens aan stoten, u wilt niet verzekerd hebben; maar nochtans een verzekeraar schijnen; hoe zal men met mensen van die aard verhandelen of afmaken? Nochtans wat ik in deze zaak vermag en wat U mag helpen, zal ik door de medewerking van Christus hierna betonen.

HOOFDSTUK 2

Dat ik nu antwoord is niet zonder oorzaak. De gelovige broeders in Christus dringen er op aan, mij voorhoudende de verwachtingen van de mensen en dat de autoriteit van Erasmus niet klein te achten is en dat de waarheid van de Christelijke leer in vele harten in gevaar is. En gewis mij is ook eindelijk in de zin gekomen, dat mijn stilzwijgen niet al te Godvruchtig was, dat ik door de wijsheid en loosheid van mijn vlees werd bedrogen, door niet genoeg aan mijn ambt te denken, waardoor ik de verstandigen en onverstandigen tot een schuldenaar geworden ben, daar ik inzonderheid door zoveel broeders hiertoe gebeden ben. Want al is onze zaak aldus, dat het niet genoeg is de uiterlijke Leraar te hebben maar ook degene die plant en nat maakt, de Heilige Geest die wasdom geeft en ook inwendig leert (welke gedachte mij bedrogen heeft), nochtans omdat Hij een vrije Geest is en blaast niet waar wij willen, maar waar Hij wil, zodat ik de reden van Paulus had behoren waar te nemen: *“Houdt aan tijdig en ontijdig, want wij weten niet wat voor ure de Heere komen zal.”*

Laat er dan enigen zijn die in mijn boeken de Geest nog niet gesmaakt hebben en die door uw boek geheel bewogen zijn, mogelijk was hun uur nog niet toekomen. En wie weet of God u ook liefde te bezoeken, mijn beste Erasmus, door mij, Zijn ellendig en zwak vat, opdat ik op een gelukkige ure (hetwelk ik van harte de Vader van de Genade door Christus bid) met dit boek tot u mag komen en een zeer lieve broeder winnen. Want al schrijft u kwalijk van de vrije wil, nochtans ben ik u niet weinig schuldig, daar u mijn mening veel vaster hebt gemaakt, daar ik gezien heb dat de zaak van de Vrije wil door zulk een groot verstand is verhandeld met geweld en kracht en nochtans niets heeft uitgericht: ja dat het daarmee erger is dan tevoren: 't welk een klaar argument is, dat de Vrije wil een leugen is en dat het daarmee gaat als met het Vrouwke uit het Evangelie, die hoe langer zij dokterde, erger werd. Zo zult u van mij

volle dankbaarheid krijgen, indien u door mij zekerder wordt, gelijk ik door u vaster geworden ben, maar beiden zijn een gave van de Geest en geen werk van ons ambt. Daarom moet God gebeden worden, dat Hij mij de mond, maar u en allen het hart opent en dat Hij in ons midden de Leermeester zij, die in mij spreekt en u laat horen. En hier, Erasmus, vraag ik van u, dat u, gelijk ik in deze zaak uw onwetendheid vraag, ook mijn kindsheid in de welsprekendheid wilt verdragen. God geeft niet allen dezelfde gaven, wij kunnen ook niet alle dingen doen, zoals Paulus zegt: *En daar is verscheidenheid der gaven, doch het is dezelfde Geest*. 1 Cor. 12: 4. Daar zal dat mee bedoeld worden, dat de gaven elkaar zullen helpen en dat de één met zijn gaven de last en zwakheid van de ander zal dragen en zo de Wet van Christus volbrengen.

HOOFDSTUK 3

Ten eerste wil ik enige hoofdpunten van uw⁴ voorrede weerleggen, waarmede u onze zaak bezwaart en de uwe versiert. Ten eerste datgene u in mij berispt, ook in andere boeken, namelijk: een hardnekkigheid (zoals u het noemt) in het verzekeren. In dit boek zegt u: dat het zover is, dat het verzekeren en vast besluiten, u zou behagen, dat u licht en liever in de opinie van de Sceptici⁵ zou treden, overal en zover als het u door de vaste autoriteit van de geschriften en besluiten van de kerk wordt toegelaten, die u uw mening gaarne onderwerpt, hetzij dat u verstaat en zij gebieden en schrijven voor, of het niet verstaat. En u zegt dat dit u behaagt en naar uw aard is. Nu ik neem dit van u (als het billijk is) en het voortkomt uit een gemoed, dat goedwillend en vredelievend is. Maar wanneer een ander dit zei, ik zou waarschijnlijk naar mijn gewoonte kwaad op hem worden. Nochtans mag ik u, al meent u het wel, in deze opinie niet laten dwalen. Want het komt een Christelijk hart niet toe, in verzekering geen behagen te hebben, ja hij moet behagen hebben in verzekering, anders kan hij geen Christen wezen.

Verzekering noem ik (opdat wij elkander begrijpen) standvastig aanhangen, verzekeren, bekennen, beschermen en onoverwinnelijk daarin te volharden. Ik geloof ook niet dat dit word *Assereren* bij de Latinisten in onze tijd anders wordt gebruikt. Daarom zeg ik dan die dingen *te verzekeren*, die God ons in Zijn woord geeft. Anders hebben wij noch Erasmus noch een andere leraar nodig om ons te leren, dat de verzekering in twijfelachtige en ijdele dingen niet alleen dwaasheid is, maar ook godloochenend, twist en kijving verwekkend, hetgeen Paulus op vele plaatsen bestraft. Ik geloof ook dat u vele dingen niet meent, of het moest zijn dat u als een spottend Orateur deed, die iets voorneemt en wat anders trakteert, of als een goddeloze schrijver, die het artikel van de vrije wil voor twijfelachtig en onnodig zou houden en stellen.

HOOFDSTUK 4

Laat dan de Sceptici⁶ en Academici ver van ons, Christenen, zijn, maar laat liever hen bij ons zijn, die tweemaal vaster houden en verzekeren als de Stoici ooit gedaan hebben. Paulus de Apostel hoe dikwijls eist hij niet die Pleropheriam, d.i. die vaste en

⁴ Hij disputeert tegen de Voorreden tot het 73e hoofdstuk.

⁵ Sceptici waren Filosofen, die geen lering wilden verzekeren, maar aan alle dingen twijfelden.

⁶ De Sceptici en de Academici waren van een opinie als boven. De Stoici stelden de noodzakelijkheid van alle dingen.

zekere verzekering van de consciëntie. De belijdenis zegt: “*Met de mond belijdt men ter zaligheid.*” Rom. 10: 10. En Christus: “*Een iegelijk dan, die Mij belijden zal voor de mensen, die zal Ik ook belijden voor Mijn Vader, Die in de hemelen is.*” Matth. 10: 32. Petrus beveelt dat wij “*rekenschap zullen geven van de hoop die in ons is.*” 1 Petrus 3: 15. Wat behoeven wij meer? Er is bij de Christus niets wat meer bekend en vermaard is dan de verzekering. Neem de verzekering weg en u hebt het Christendom weggedaan. Ja, daarom wordt hen de Heilige Geest van de Hemel gegeven, opdat zij Christus zouden verheerlijken en Hem tot de dood belijden, of is dat niet verzekeren, als men op de belijdenis en verzekering van Christus sterft? De Heilige Geest verzekert eindelijk op zo’n manier dat Hij ook uit Zichzelf de wereld aangrijpt en van zonden bestraft, als die tot strijd eisen. En Paulus beveelt: 2 Tim. 4: 2: “*dat hij zou straffen en aanhouden tijdig en ontijdig.*” Ziet toch, wat is een leraar en bestraffer, die zelf datgene, wat hij leert en bestraft, noch zeker gelooft noch standvastig verzekert, het lijkt wel of hij niet bij zinnen is. Maar ik ben zot, dat ik over een zaak die klaarder is dan de zon zoveel woorden schrijf en de tijd verslijt. Wat voor Christen zou het verdragen, dat men de verzekering verwerpt? Dat zou niets anders zijn dan de hele Religie en Godzaligheid te ontkennen, of te verzekeren, dat de Religie en de Godzaligheid en alle leer er inderdaad niet zijn. Waarom verzekert u dan, dat u geen behagen hebt in de verzekering en dat u zulke gevoelens liever hebt als een contrarie, naar uw aard?

HOOFDSTUK 5

Maar zult u zeggen, dat u hier niet schrijft over de belijdenis van Christus noch over Zijn leer. Welaan, ik zal om uwentwil van mijn gewoonte afwijken en ik wil uw gemoed niet beoordelen, maar zal dat tot later bewaren, doch intussen u vermanen dat u uw tong en pen verbetert en u van zulke woorden onthoudt, want hoe oprecht en rein uw gemoed moge zijn, de reden nochtans, die het kenteken van het gemoed is, is dat niet. Want wanneer u meent dat de zaak van de Vrije wil niet nodig is, noch Christus aangaat, u hebt wel gesproken, maar ongoddelijk gemeend. Maar indien u ze nodig acht, u hebt ongoddelijk gesproken en wel gemeend, dan was hier dus geen sprake van zoveel klagen en roepen van de onnodige verzekering en ijdele twist. Want wat dient dit tot de zaak? En wat zult u zeggen van deze uw woorden? Daar u niet alleen over de vrije wil spreekt, maar in het algemeen van al de leerstukken van de Religie, zo het mij geoorloofd ware (zegt u) door de autoriteit van de Heilige Schrift en door de decreten van de kerk, zou ik de mening onderschrijven van de Sceptici, want ik heb geen behagen in de verzekering. Wat bent u een Protheus⁷ in die woorden “autoriteit van de Schrift en de decreten van de kerk”? Ja alsof u de schrift en de kerk zeer acht en toch geeft u te kennen dat u wenst tot de Sceptici toe te treden. Welke Christen zou zo spreken? Zo u nu spreekt van de onnodige en onnutte leringen, wat voor nieuws brengt u voort? Wie zou daarin niet wensen een Scepticus te zijn? Ja welke Christen gebruikt deze vrijheid niet en verwerpt diegene, die zich aan zulke dingen bindt? Tenzij u alle Christenen voor zulken houdt, bij wie alle leringen onnut zijn in welke zo zot twisten en met haar verzekeringen strijden. Maar zo u van nodige dingen zegt, wat kan goddelozer verzekerd worden, als een toelating te wensen om in zulke dingen niet te verzekeren.

⁷ Proteus was één, die zich in velerlei gestalte veranderde, zoals de dichters zeggen.

Zo zal een Christen liever spreken: Het is ver van hier dat ik een behagen zou hebben in de opinie van de Sceptici, maar zou zelfs van harte begeren, indien het door de zwakheid van het vlees mogelijk zou zijn, de Heilige Schrift alom en in alle delen standvastig aan te hangen, maar ik zou ook wensen in alle onnodige dingen en die buiten de Schrift zijn verzekerd te zijn. Want wat is ellendiger dan onzekerheid?

HOOFDSTUK 6

Wat zullen wij nu over deze woorden zeggen, waar u bijvoegt: “dewelke ik alom zeer gaarne mijn mening en gevoel onderwerp, hetzij dat ik versta en begrijp wat zij ons voorschrijven of niet.” Dat zegt u Erasmus? Moet men ’t ook doen aan de besluiten van de kerk.⁸ Is het niet genoeg zijn gevoel aan de Schrift te onderwerpen? Wat kan zij instellen wat niet in de Schrift verklaard is? Wat blijft dan die vrijheid en die macht om die instellers te oordelen? Als Paulus in 1 Cor. 14: 29 leert “*dat de anderen oordelen.*” Wilt u geen oordeler zijn over de instelling van de kerk, hetwelk Paulus nochtans gebiedt? Wat is dat voor een nieuwe Religie en ootmoedigheid, dat u ons door uw voorbeeld de macht ontnemt, de menselijke decreten te mogen oordelen en ons zonder oordeel de mensen onderwerpt? Waar beveelt de Schrift ons dit? Welke Christen zal de geboden van de Schrift en van de kerk alzo in de wind slaan dat hij zal zeggen; hetzij dat ik het versta of niet? Ik onderwerp mij daaraan, u onderwerpt u eraan en u vraagt niet, of u het verstaat en begrijpt of niet? Maar een Christen zij vervloekt zo hij er niet zeker van is en niet aanneemt en verstaat wat hem voorgeschreven wordt; en hoe zal hij geloven datgene wat hij niet verstaat? Maar zult u zeggen, dat men hier bedoelt het woordje *Affequi*, verstaan of begrijpen datgene wat men zeker begrijpt en daar naar de wijze van de Sceptici niet aan twifelen; maar zo u dat woordje *Affequi* verstaan en begrijpen wilt door volkomen een ding te kennen en te weten wat het is, gelijk God alles kent en verstaat: Zo is er geen enkel creatuur, die wij verstaan of kennen. Terwijl niemand een creatuur begrijpen kan, tenzij hij God volkomen kent, zo hij in Hem is. Dat is in dit leven onmogelijk.

HOOFDSTUK 7

In somma luiden uw woorden aldus: “dat het u niet aangaat, wat van een iegelijk alom geloofd wordt, zo de vrede des werelds slechts behouden wordt,” en dat men om het perikel van het leven, van het gebrek en het lijden van de goede faam van de tijdelijke dingen en de gunst van mensen, hem zou mogen navolgen die gezegd heeft in Terentio: ik gebruik die kunst; zeggen zij ja, ik zeg ook ja, zeggen zij nee, ik zeg ook nee. Ja zij luiden zo, alsof u voor de Christelijke leer niets anders voelt als voor de opinies van de Filosofen en van de mensen, over welke het dwaasheid is te twisten, te strijden en te verzekeren, waaruit niets anders voortkomt dan onenigheid en verstorning van de uiterlijke vrede. Het schijnt dat u met Filosofen wilt zeggen, datgene wat boven ons is, gaat ons niet aan. Zo komt u hier tussenbeide om ons te stillen ons aan beide zijden wijs te maken, dat wij over zotte en onnutte dingen twisten en disputeren. Dit houden (zeg ik u) uw woorden in. En wat ik hier nog meer wil zeggen, mijn beste Erasmus, meen ik dat u wel begrijpt. Maar zo ik vroeger reeds gezegd heb, wil ik de woorden laten varen, zodat ik onschuldig ben tussen dit en uw hart, indien u namelijk

⁸ De kerk heeft niet dezelfde autoriteit als de Schrift.

niet verder uitbreekt; vreest de Geest van God die de nieren en de harten onderzoekt, Die ook niet met dubbelzinnige en versierde woorden te bedriegen is. Ik heb dit hierom gezegd, opdat u zult ophouden voortaan onze zaak en ons doen door hardnekkigheid te bestraffen. Want wat doet u anders dan te kennen geven, dat u in uw hart een Lucianum⁹ of een Epicurisch zwijn voedt en onderhoudt, die zelf in geen God gelovend, in zijn vuist lacht om allen die aan God geloven en Hem bekennen. Laat ons dan verzekeraars blijven en in de verzekeringen studeren en een behagen hebben, u mag u intussen vermaken met uw Sceptici en Academici, totdat Christus ook u roepen zal. De Heilige Geest is geen Scepticis, Hij heeft ook geen twijfelachtige en opinieuze dingen in onze harten geschreven, maar verzekeringen, veel zekerder en vaster als het leven en alle ervarenheid mogen zijn.

HOOFDSTUK 8

Nu kom ik aan het andere hoofdstuk dat aan het voorgaande hangt. Waarin u de Christelijke leer afdeelt. “In dingen die noodzakelijk zijn geweten te worden en in sommige, die niet nodig zijn voor dingen die duister en verborgen zijn en in dingen die klaar en bekend zijn.” Zo handelt u, zijnde of door de woorden van anderen bedrogen, of om u in de kunst van welsprekendheid te oefenen en tot bevestiging van zulks brengt u de reden van Paulus voort: Rom. 11: 33 “*O hoogte des Rijksdoms, wijsheid en kennis Gods.*” Alsmede de spreuk van Jes. 40: 13: “*Wie heeft de Geest des Heeren bestuurd en wie heeft Hem als Zijn raadsman onderwezen?*” Het was gemakkelijk voor u dit te zeggen, of omdat u wist dat u niet voor Luther schreef, maar voor het gewone volk, of omdat u dacht niet voor Luther te schrijven, die u (naar ik hoop) nochtans enig oordeel over de Heilige Schrift toekent. Doet u dat niet, ik hoop het u te bewijzen. Het is mijn oogmerk om juist niet zo op de welsprekendheid te letten. God en de Schrift van God zijn twee dingen, niet minder dan de Schepper en het schepsel twee dingen zijn. Er is niemand die twijfelt, dat er in God veel dingen verborgen zijn, zoals Hij zelf zegt van de laatste dag: “*Van die dag weet niemand dan de Vader.*” Matth. 24: 36. En Hand. 1: 7 “*Het komt ulieden niet toe, de tijden en stonden te weten.*” En wederom: “*Ik weet wie ik uitverkoren heb.*” En Paulus: “*De Heere kent de Zijnen,*” en dergelijke.

Maar dat in de Schrift enige duistere verborgen dingen zouden zijn, die niet verklaard zijn, hebben de goddeloze Sofisten¹⁰ beweerd, door wier mond u hier spreekt, Erasmus, maar zij hebben nooit een artikel voortgebracht, noch zullen ze ooit voortbrengen, waarmee zij hun uitzinnigheid kunnen bewijzen. Maar met zulke momaanzichten heeft de Satan de mensen afgehouden en afgeschrikt van de Heilige Schrift¹¹, om die te lezen; hij heeft de Heilige Schrift verachtelijk gemaakt opdat hij zijn schandelijke dwalingen uit de Filosofie in de kerk zou doen heersen. Ik erken wel dat er enige plaatsen in de Schrift zijn, die duister en moeilijk te verstaan zijn, maar niet door de Majesteit of de uitnemendheid van de zaak, maar door sommige woorden van de grammatica, die half spreken en daardoor duister zijn, maar nochtans de wetenschap van alle nodige dingen in de Schrift niet verhinderen. Want wat zou er nog in de Schrift verborgen kunnen liggen, nadat de zegels verbroken en de steen van het graf afgewenteld zijn, die hoogste verborgenheid geopenbaard is, dat Christus de zoon van God mens geworden is? Dat er een God is, die drie-enig is? Dat Christus

⁹ Lucianus was een bespotter van God en alle Religiën, evenals Epicurus.

¹⁰ Sofist is één die met sierlijke woorden bedriegt, gelijk de geleerden van het Pausdom.

¹¹ Van de klaarheid en duisterheid van de Schrift. Zie hoofdstuk 63 en volgens.

voor ons geleden heeft en in eeuwigheid zal heersen? Zijn niet deze dingen op de wegen en straten getekend en bekend geweest? Neem Christus uit de Schrift wat zult u er in vinden? Alle dingen dan die in de Schrift zijn, zijn allen geopenbaard, al zijn er nog enige plaatsen, die door de onwetendheid van woorden nog duister zijn. Het is dan dwaas en goddeloos, daar men weet dat alle dingen in de Schrift in een klaar licht gesteld zijn, dat men toch om enige duistere woorden de zaak ook duister noemt. Zijn de woorden op een plaats duister, op een andere zijn ze klaar. En dezelve zaak¹², die de hele wereld klaar geopenbaard is, wordt in de Schrift dikwijls met klare woorden uitgedrukt, waar ze nog met duistere woorden op andere plaatsen verhaald staat. Er ligt niets aan gelegen als een zaak in het licht is, al zijn er nog enige duistere tekens, terwijl er evenwel vele in het licht zijn. Wie zal zeggen, dat een openbare fontein in het licht niet openbaar is, omdat diegenen, die in een enge straat zijn, deze niet kunnen zien, daar al degenen die op de markt zijn deze wel kunnen zien.

HOOFDSTUK 9

Het is dan ook niet al hetgeen u van het hoge Coriceuse hol (Pompo Mela) voortbrengt. Zo staat de zaak niet met de Schrift. Want die dingen die van een diepe Majesteit en een bedekte verborgenheid zijn, zijn niet meer binnen het verborgene, maar zijn in de deur en in de openbaarheid gebracht. Want Christus heeft ons de zin geopend, Luc. 24: 45, zodat wij de Schrift kunnen verstaan en het Evangelie is alle creaturen gepredikt: *“In alle landen is haar geluid gegaan en al wat geschreven is, dat is tot onzer lering geschreven.”* Col. 1. Rom. 10: 15: Ja, *“Alle de Schrift is van God ingegeven en oorbaar tot lering,”* 2 Tim. 3: 16. Welaan alle Sofisten en u doen uw best en brengen enige verborgenheid voort, die in de Schrift nog onbekend is. Maar dat nu vele dingen¹³ voor velen bedekt en onbekend blijven, geschiedt niet door de duisternis van de Schrift, maar door hun eigen blindheid en traagheid, die niet arbeiden om de klare waarheid te zien, gelijk Paulus van de Joden zegt 2 Cor. 3: 15. *“Er ligt een deksel op hun hart.”* En wederom in 2 Cor. 4: 3 *“Doch indien ons Evangelie bedekt is, zo is het bedekt in degenen die verloren gaan, in dewelke de god dezer eeuw de zinnen verblind heeft.”* Met dezelfde lichtvaardigheid zou iemand die zichzelf blinddoekt mogen zeggen, dat de zon en de nacht duister zouden zijn, evenals degene, die hem in het duister heeft verborgen. Laten de ellendige mensen dus ophouden de duisternis en de donkerheid van haar hart met godslastering de allerklaarste Heilige Schrift van God te verwijten.

HOOFDSTUK 10

Als u dan Paulus aanhaalt, zeggend: *“Zijn oordelen zijn onbegrijpelijk,”* let wel of hij het *“pronomen zijn”* aan de Schrift refereert en brengt. Maar Paulus zegt niet dat de oordelen van de Schrift onbegrijpelijk zijn, maar de oordelen van God. Alzo ook in Jes. 40: 13. Hij zegt niet: *“Wie heeft de zin van de Schrift gekend”*, maar de zin Gods, al is het dat Paulus ook verzekert, dat de Christenen de zin des Heeren bekend is, te

¹² August 1, de Doet. Chri. cap. 9. In die dingen die klaar in de Schrift gesteld zijn, vind men al die dingen die het geloof aangaan en de manier van leven. Item Epist. 3.

¹³ Die dingen zelfs die klaar zijn, zijn de Ketters zwaar te verstaan. Cyrill. in Joan lib. 1 Cap. 4. En als Epiphanius getuigt in Ancorato degenen, die van God de kennis van de waarheid niet ontvangen, zijn alle dingen duister en verkeerd.

weten: in die dingen die ons gegeven zijn als hij zegt. 1 Cor. 2: 17. Ziet u nu, hoe kwalijk u deze plaatsen van de Schrift bekeken hebt en dat u ze zo bekwaam citeert, zoals u bijna alle dingen citeert voor de vrije wil. Alzo desgelijk uw voorbeelden, die u bijvoegt niet zonder argwaan en steken gevend doen niet bij tot de zaak, als die, die u voortbrengt: van de onderscheiding van de personen van Christus, van de band van de Goddelijke en menselijke natuur, van de onvergeeflijke zonde, van welke de twijfelachtigheid, zo u zegt, nog niet is weggenomen. Zo u onder deze twijfelachtigheid verstaat de kwestie van de Sofisten, zo zij deze artikelen verstaan, wat heeft de onnozele Schrift u misdaan, dat u haar zuiverheid met het misbruik van de goddeloze mensen wilt bekladden? De Schrift bevestigt eenvoudig de drie-eenheid van God en de mensheid van Christus en de onvergeeflijke zonde: hier is geen duisterheid noch twijfelachtigheid. Maar op wat voor manier deze dingen zijn, dat zegt de Schrift niet (zo u zegt), het is ook niet nodig te weten. De Sofisten tracteren hier haar eigen dromen, bestraft en verwerpt die, maakt de Schrift vrij. Maar zo u hieronder verstaat de substantie van de zaak zelf, zo zeg ik u wederom, dat u niet de Schrift moet bestraffen maar de Arianen en allen wie het Evangelie bedekt is, zodat zij de klare getuigenis van de drie-enigheid van de Godheid en van de mensheid van Christus, door de werking van de Satan God niet kunnen zien. En ik zeg het kort, er is tweeërlei klaarheid¹⁴ van de Schrift, alsmede tweeërlei donkerheid. De eerste, uitwendige, is in de dienst van het Woord gelegen; in de kennis van het hart. Wanneer u nu spreekt van de inwendige klaarheid, is er geen mens die in de Schrift een tittel kan zien, dan die de Geest van God heeft, zij hebben allen verduisterde harten, zodat ofschoon zij de hele Schrift kunnen uitspreken en verhalen, zij nochtans gevoelen, noch bekennen, noch geloven, dat er een God is, noch dat zij zelf schepselen van God zijn, naar hetgeen in Psalm 14: 1 staat: *“De dwaas spreekt in zijn hart, er is geen God.”* Want om elk deel van de Schrift te verstaan, is de Heilige Geest vereist. Wanneer u van de uitwendige klaarheid spreekt, zo zeg ik dat ze niet duister en twijfelachtig gebleven is, maar alle dingen zijn in een zeker en open licht gebracht en alles wat in de Schrift staat, is de hele wereld geopenbaard.

HOOFDSTUK 11

Maar het alleronverdraaglijkst is, dat u de zaak van de vrije wil onder die dingen stelt, die onnut en niet nodig zijn, inplaats hiervan vertelt u ons, hetgeen volgens u genoegzaam tot de Christelijke Godzaligheid dient, welke vorm ook een Jood of een heiden zou kunnen beschrijven, die Christus niet kent. Want u vermaant niet van Christus, alsof u voelt dat de Christelijke Godzaligheid zonder Christus zou kunnen bestaan, wanneer men slechts God Die van nature de allergenadigste is, met alle krachten dient. Wat zal ik hierop zeggen, Erasmus? U vertoont u als een Lucianus en het schijnt dat Epicurus u met zijn wijn heeft dronken gemaakt. Zo u meent, dat deze zaak de Christenen onnodig is, wijk dan uit het perk, zo hebben wij niets met u te maken. Voorwaar wij achten ze nodig. Zo het ongoddelijkheid, neuswijsheid en ijdelheid is (u zegt het) te weten; of God mogelijk iets voorweet. Of onze wil iets had in die dingen, die de eeuwige zaligheid aangaan en of Hij alleen wordt bewogen door de werkende genade, of wij al het goede en al het kwade dat wij doen, noodzakelijk doen en of het eerst in ons gewrocht wordt;¹⁵ wat zal er dan, vraag ik u, goddelijk

¹⁴ Tweeërlei klaarheid en tweeërlei duisterheid van de Schrift.

¹⁵ Of wij eerst lijdend zijn.

zijn? Wat zal er treffelijk zijn? Wat is er nodig te weten? Dat deugt niet, Erasmus. Dat is teveel. Dit kan men kwalijk aan uw onwetendheid toeschrijven, daar u nu oud bent en ervaren met de Christenen en ook de Schrift lange tijd onderzocht hebt, u laat hier geen plaats om te tercuseren en u wel te gevoelen. Nochtans worden deze verschrikkelijke dingen door de Papisten vergeven en zij verdragen dit alleen omdat u tegen Luther schrijft, terwijl ze u anders met hun tanden zouden verscheuren, indien Luther er niet was en u zulke dingen niet schreef. Bedenk wat een oudvader zei: “Plato is een vriend, ook Socrates, maar de waarheid nog veel meer.” Want al was het, dat u de Schrift en de Christelijke Godzaligheid weinig begreep; zelfs een vijand van de Christenen behoort dit te weten, wat de Christenen voor nuttig en nodig houden en wat ze hiervoor niet houden; maar u die een Theoloog of een Goddelijke leraar en een meester van de Christenen bent en haar een vorm van het Christendom zult beschrijven, u twijfelt niet alleen naar uw sceptische manier aan wat voor hen nodig en nut is, maar u vervalt geheel tot een tegenovergestelde manier, oordelende tegen uw kennis met een ongehoorde verzekering over de noodzakelijkheid van de dingen, die zo zij gewis niet noodzakelijk en zeker bekend zijn, zo blijft er niets van God, noch Christus, noch Evangelie, noch geloof, ja zelfs niets van het Jodendom, laat staan van het Christendom, over. Lieve God, wat een veld en wat voor venster wordt hier door u, Erasmus, geopend, om tegen u te werken en te spreken. Hoe zou iemand van de vrije wil oprecht en goed kunnen schrijven, die met deze woorden een grote onwetendheid van de Schrift en van de Godzaligheid bekent en belijdt? Maar ik wil hier mijn zeilen inhalen, omdat ik hier nog niet tegen u handelen wil (hetgeen ik misschien hierna nog zal doen) maar ik zal met uw eigen woorden tegen u komen.

HOOFDSTUK 12

De vorm van het Christendom, door u beschreven, bevat onder andere ook deze woorden: “dat wij met alle kracht zullen arbeiden en gaan tot de remedie van de boetvaardigheid, en dat wij in alle manieren de genade Gods moeten zoeken, zonder welke de wil des mensen noch het vermogen van die iets kan uitrichten,” alsmede: “dat niemand wanhopen moet over de vergeving van zijn zonden, terwijl onze God van nature allergenadigst is.” Deze woorden zonder Christus en zonder Geest, zijn kouder dan ijs, zodat zelfs de fraaiheid van uw welsprekendheid hierdoor geheel verduisterd wordt; het schijnt voorwaar dat de vrees voor de Paus of voor de tirannieën u gedrongen hebben tot deze woorden, zodat u immers niet geheel een Atheïst zou schijnen; door dezelfde woorden wordt nochtans verzekerd, dat er kracht in ons is, dat er een pogen is met alle krachten, dat er genade van God is, dat er middelen zijn om de genade van God te zoeken, te begeren, dat er een God is die van nature rechtvaardig en genadig is, etc. Maar zo iemand niet weet waar deze krachten zijn, wat zij vermogen, wat zij lijden, wat haar pogen is, wat haar werking is en wat haar krachteloosheid is, wat zal hij doen? Wat zult u hem leren doen? Dit is (zegt hij) “een ongoddelijke curiositeit en het is onnodig te willen weten, of onze wil iets vermag in die dingen die tot de eeuwige zaligheid behoren, en of de wil alleen lijdt, of bewogen wordt door de werkende genade.” Maar u zegt hier nochtans het tegenovergestelde, als u zegt: “Dat er een Christelijke Godzaligheid is en een pogen uit alle krachten en dat de wil zonder de genade van God, krachteloos is.” Hier verzekert u klaar, dat de wil iets werkt tot die dingen die tot de zaligheid behoren, wanneer u zegt: “dat ze poogt.”

En wederom dat ze lijdt, wanneer u zegt: “dat ze zonder genade krachteloos is,” al is het dat u niet verklaart: “wat bij deze woorden werkend en lijdend is verstaan.” Doch het schijnt dat u ons willens onwetend wilt maken wat de genade van God vermag en wat onze wil vermag, met hetzelfde wat u leert wat onze wil en de genade van God doet. Alzo verwacht uw grote wijsheid, waardoor u besloten hebt geen van beide partijen aan te hangen, om zo tussen twee klippen in het midden van de baren zonder perikel te mogen ontkomen, als u alles verzekert wat u ontkent en ontkent alles wat u verzekert.

HOOFDSTUK 13

Ik zal uw Theologie met enige gelijkenissen voorstellen. Als een poëet een goed gedicht zou maken en een orator een goede oratie en hij zou niet eens gedenken of onderzoeken hoe zijn verstand was, wat hij vermag en wat hij niet vermag en wat het argument van de aangenomen zaak vereist, maar zou de zaak onverhoops aangrijpen en in 't werk stellen; men zou zeggen hij moest pogen dat het geschiede. Want het zou curieusheid en ijdelheid zijn te onderzoeken, of hij genoeg geleerdheid, uitspraak en zoveel verstand had. Of zo iemand veel vruchten van een veld wilde hebben, niet eerst zorgvuldig de aard van het aardrijk zou onderzoeken, gelijk Virgilius (in Georgicis) tevergeefs zou leren: maar zou lichtvaardig om niets anders denken dan de arbeid en ploegen en zaaien zonder onderscheid, of het zand, berg of dal zou zijn. Of wanneer een koning of vorst, zich voorgenomen had een grote landoorlog te beginnen en een grote victorie te behalen en hij zou niet eens overleggen of berekenen hoe groot zijn vermogen is, wat zijn inkomsten en schatkist bevatten, wat voor vijand hij zou aanvallen en of hij bekwame soldaten had, maar zou zich blindelings in de Oorlog begeven, zonder eens aan de vermaning van Sallustius te gedenken: (“eer men een ding aangrijpt, zo moet men eerst beraadslagen, als het goed beraadslaagd is, moet men het fluks aangrijpen.”) Ik vraag u nu, Erasmus, wat zou u van zulke poëten, oratoren, akkerlieden, koningen en vorsten zeggen? Ik zal er nog dit uit het Evangelie aan toevoegen: Luc. 14: 28. “Want wie van U willende een toren bouwen, zit niet eerst neder en overrekenet de kosten, of hij ook heeft hetgeen tot volmaking nodig is?” Wat oordeelt Christus hierover.

HOOFDSTUK 14

Zo doet u ook Erasmus, u raadt ons aan tot het werk en tot het doen, zonder eerst te onderzoeken en af te meten onze kracht en ons vermogen, wat wij kunnen doen of niet kunnen, alsof dat curieus, ijdel en ongoddelijk is. En terwijl u te grote wijsheid, lichtvaardigheid en onbedachtzaamheid in ons bestraft en verwerpt, komt u zelf zover dat u de hoogste lichtvaardigheid voortbrengt en leert. Want al zijn de Sofisten lichtvaardig en uitzinnig genoeg, wanneer zij zoveel onnodige en neuswijze vragen behandelen, zij zondigen nochtans niet zo grof als u, die ons leert uitzinnig te zijn en lichtvaardig te handelen, zoals wij door de voorgaande gelijkenissen gehoord hebben. En opdat de dwaasheid nog groter wordt, wilt u ons nog wijsmaken dat deze lichtvaardigheid, grote kloekheid, Christelijke Godvruchtigheid, soberheid, religieuze stemmigheid en zaligheid zou zijn; maar indien wij niet zo willen doen, zo verzekert u dat wij goddeloos, neuswijs en lichtvaardig zijn en u verwerpt zelf alle verzekeringen; zo meent u de gracht te ontkomen als u in de put bent gevallen. Maar het vertrouwen

op uw eigen verstand heeft u hiertoe gedreven; die u zelf wijs maakt dat u door uw welsprekendheid alle verstandigen kunt bedriegen, dat zij niet zullen gewaar worden wat u in 't gemoed vraagt en wat u voor hebt met al uw gladde en glibberige woorden en schrijven. Doch God kan niet bedrogen worden en het is niet goed Hem aanstoot te geven. Wanneer u ons ook deze lichtvaardigheid geleerd had in gedichten te dichten, in akkerwerk, in oorlog te voeren, in huizen te bouwen, of in enig ander werk en ambt van dit tijdelijk leven (het zou nog onverdraaglijk zijn geweest in een zo geleerd man), zo zou het u nog enigszins te vergeven zijn geweest, inzonderheid bij de Christenen, die alle tijdelijke dingen verachten; maar zo u de Christenen leert, dat zij onbedachtelijk zullen handelen en doen in die dingen die de zaligheid aangaan, lerend dat het onnodig is te onderzoeken wat zij vermogen of niet vermogen; dit is voorwaar een onvergeeflijke zonde. Want zij zullen niet weten wat zij zullen doen, als zij niet weten wat zij vermogen en hoeveel en niet wetend wat zij doen, zij kunnen zich ook niet bekeren, als zij dwalen; en onboetvaardigheid is een onvergeeflijke zonde. En daartoe voert, lieve Erasmus, deze vaste en gematigde Theologie van u ons, u die niet verzekeren wil, maar Sceptica (twijfelachtig) wil zijn.

HOOFDSTUK 15

Het is niet ongoddelijk, ijdel en onnut te weten en te kennen of de wil iets vermag in die dingen, die de zaligheid aangaan, maar het is alle Christenen noodzakelijk¹⁶ en ter zaligheid ten hoogste vereist. Ja dit is het hoofdstuk, (lieve Erasmus), waarom het hier gaat en dit is de hele status¹⁷ van onze disputatie. Want dit is al ons doen, dat wij onderzoeken wat de vrije wil vermag, wat hij werkt en wat het in hem werken laat en hoe het geschikt is tot de genade van God. Zo wij deze dingen niet weten, zo weten wij ook niet van Christus, noch van enige Christelijke dingen en zo zijn wij erger dan de heidenen. Wie dit niet verstaat behoeft niet te zeggen dat hij een Christen is. En die het veracht en in een ander bestraft, die zal weten dat hij de grootste vijand van de Christenen is. Want¹⁸ zo ik niet weet wat, hoe en hoeveel ik vermag en doe tegen God, zo zal ik ook geheel niet weten wat, hoe en hoeveel God de Heere in mij vermag en doet, terwijl God de Heere alles in allen werkt. En niet kennend de werken en de macht van God, zo ken ik God Zelf ook niet; en zo ik God niet ken, zo kan ik Hem ook niet dienen, noch loven, noch danken, noch prijzen, daar ik niet weet wat ik God schuldig ben en wat ik Hem en mij mag toeschrijven. Wij moeten dan een gewis en vast onderscheid kennen tussen de kracht van God en de onze, tussen Gods werk en het onze, willen wij godvruchtig leven en de ware Christelijke Religie onderhouden. Zo ziet u dus dat dit het andere stuk is van de som van de Christelijke leer, aan welke hangt de kennis van onszelf en de kennis en eer van God. Daarom is het van u niet verdragelijk, Erasmus, dat u deze kennis ongoddelijk, neuswijs en ijdel noemt. Het is waar, wij zijn u veel eer schuldig, maar God en de waarheid zijn wij nog veel meer schuldig. U zegt zelf en bekent in deze uw aangewezen vorm van het Christendom, dat wij al het goed dat wij doen en hebben God moeten toeschrijven. En dit bekend hebbend, bekent u ook gewis hiermede dat de genade van God alleen alle dingen doet en dat onze wil niets doet, maar hem laat lijden en werken, want anders zou men het God alleen niet toeëigenen. Doch een weinig na die woorden zegt u wederom, dat dit te verzekeren en te kennen ongoddelijk, ijdel en onnut is. Maar aldus openbaart u een

¹⁶ Noodwendigheid van deze leer.

¹⁷ De status ofwel het hoofdpunt van deze disputatie.

¹⁸ Nota. Hoe nodig de vraag van de vrije wil is.

gemoed, dat in zichzelf ongestadig als een riet is en dat kan in de Godzaligheid niet vast noch zeker zijn.

HOOFDSTUK 16

Het andere deel van de som van de Christelijke leer is, dat men moet weten of de voorzienigheid van God veranderlijk is, of niet en of wij hetgeen, dat wij doen, uit noodzakelijkheid doen. En dit noemt u ook ongoddelijk, neuswijs, ijdel en onnodig, zoals alle goddelozen doen, ja van wie de duivel een spin-vijand is. En het zou u geen dwaasheid zijn, wanneer u zich van deze kwestie kon ontslaan en vrijmaken, zo het een theoloog hierin vrij stond. Maar u toont hiermede dat u een slechte retor en theoloog bent, die zonder deze stukken zich voorneemt over de vrije wil te schrijven. Nu wil ik hier aan de meester het handwerk leren, en de welsprekende Erasmus leren spreken. Zeg mij eens, zo Quintilianus, die de manier van goed en sierlijk spreken onderwijst, u wilde wijsmaken, zeggend: “dat de stukken en leerpunten van de vinding, van de dispositie of ordelijke stelling, van de welsprekendheid, van de memorie en van de uitspraak nagelaten moesten worden” en dat het dwaasheid was zich daarover te bekommeren, maar dat het genoeg was dat men wist, dat de welsprekendheid een fraaie kunst was, zou u deze kunstenaar niet uitlachen? Anders doet u niet. Want zo u van de vrije wil wilt spreken en schrijven, zo verwerpt u het hele lichaam en de delen van de kunst, waarvan u zult spreken. Het is ook niet mogelijk, dat u kunt weten, wat de vrije wil is, tenzij dat u eerst weet wat de menselijke wil vermag, wat God daarin werkt en of alles noodzakelijk geschieden moet, dat God voorziet. Zeg mij toch eens, leren de meesters en geleerden bij u niet, dat wanneer men van een zaak behoorlijk wilt spreken, dat men eerst onderzoekt of zij is; daarna wat het is? wat zijn delen zijn? welke zijn tegenoverstelde of tegenstrijdige is? wat daaraan hangt? wat daarmede gelijk is? etc. Maar u komt en berooft de arme vrije wil van al deze dingen en u verhandelt geen vragen hierover, als alleen of er een vrije wil is en dat met zulke argumenten, als wij zullen zien, dat ik in mijn leven geen ongeschikter boek over de vrije wil heb gelezen, uitgenomen de schone rok van de sierlijke woorden, waarmede het bekleed is. De Sofisten handelen hier gewis beter, die, als zij van de vrije wil willen spreken veel beter onderscheiden en deze kwestie onderzoeken, namelijk: “of daar een vrije wil zij? wat het is? wat het doet? wat zijn vorm en gestalte is? etc.” Al is het waar dat zij niet bewijzen, hetgeen zij voornemen. Zo zal ik dan met dit mijn boek, u Erasmus, zo lang dringen en alle Sofisten met u, totdat u mij de krachten en de werkingen van de vrije wil beschreven hebt; en ik zal u dringen, naar ik hoop met de hulp van Christus, dat ik hoop dat u berouw zult krijgen van uw uitgegeven boekje, genoemd *Diatribē*.

HOOFDSTUK 17

Nu ik zeg, dat het een Christen niet alleen dienstig, maar ook ter zaligheid nodig is, dat hij weet en kent dat Gods voorzienigheid onveranderlijk is en dat Hij alle dingen voorziet en voorneemt, voor een onveranderlijke en eeuwige onbedriegelijke wil. En met deze bliksem wordt de vrije wil gans terneergeslagen en vertreden. Daarom diegenen die de vrije wil willen verzekeren en vasthouden, moeten hieraan, dat zij dit moeten ontkennen of zich op een andere wijze hiervan ontlasten of bevrijden. Maar eer ik dit met mijn disputatie en met Schriftuurlijke autoriteit bewijs en vastmaak, zo

zal ik het eerst met uw woorden verhandelen. Bent u het niet zelf, Erasrnus, die een weinig tevoren hebt verzekerd: “dat God van nature rechtvaardig en van nature allergenadigst is?” Zo dat waarachtig is, volgt er dan niet uit, dat hij onveranderlijk, rechtvaardig en genadig is, dat gelijk Zijn natuur in eeuwigheid niet veranderd wordt, zo ook niet Zijn rechtvaardigheid en genade? Maar hetgeen van Zijn rechtvaardigheid en genade wordt gezegd, moet ook desgelijks van Zijn wijsheid, wetenschap, goedheid, wil en andere Goddelijke eigenschappen gezegd worden. Zo men deze dingen van God godvruchtig en zalig mag verzekeren, wat is u overkomen, dat u uzelf tegenstrijdig bent, nu verzekerend, dat het goddeloosheid, curieusheid en ijdelheid is te zeggen, dat, God onveranderlijk alle dingen voorweet? Ziet toch, u zegt: dat men wel moet weten en leren, dat de wil van God onveranderlijk is en u verbiedt Zijn onveranderlijke voorwetenschap te leren en te houden. Gelooft u dan, dat Hij niet willend iets voorziet, of niet wetend iets wil? Zo Hij willend voorweet, zo is het een eeuwige en onveranderlijke wil, want het is Zijn natuur, zo Hij voorwetend wil, het is een eeuwige onveranderlijke en onbewegelijke voorwetenschap, terwijl dit Zijn Goddelijke natuur en aard is.

HOOFDSTUK 18

Hieruit volgt nu onwederlegkelijk, dat al hetgene, dat wij doen en al hetgene dat er geschiedt, al schijnt het voor ons, dat het veranderlijk geschiedt en bij geval, dat het nochtans noodzakelijk en onveranderlijk geschiedt, zo u de wil van God aanmerkt. Want Gods wil is krachtig en kan niet verhinderd worden, terwijl die niets anders is dan de natuurlijke macht en kracht van God; Hij is ook de allerwijste, omdat Hij niet bedrogen kan worden. Als nu de wil niet verhinderd kan worden, zo kan het werk zelfs niet verhinderd worden, dat het niet zo in plaats, tijd, wijze en mate geschiedt als God het voorziet en wil. En zo de wil van God zodanig was, dat het zou ophouden als het werk volbracht was, zoals de wil van mensen doet, die als zij een huis gebouwd hebben zo zij wilden, daarna ophouden zulks te willen, gelijk het ook in de dood geschiedt; dan zou men met waarheid mogen zeggen, dat er iets bij geval en veranderlijk geschiedt. Maar hier geschiedt het anders, het werk houdt op en de wil blijft, daarom zij het verre dat Zijn werk als het geschiedt en blijft, veranderlijk en gevallig zou blijven; maar hier noemen wij: “bij geval”, (opdat wij met woorden niet bedriegen) niet het werk dat bij geval geschiedt, maar hetgene dat uit een veranderlijke wil geschiedt, welke wil niet in God is. Wederom wordt een werk niet anders dan gevallig genoemd, dan alleen ten aanzien, dat het voor ons bij geval en ons onwetend geschiedt, omdat onze wil of hand dat aangrijpt en aanneemt, als bij geval Hem voorkomend, terwijl wij daaraan van tevoren niet gedacht noch gewild hebben.

HOOFDSTUK 19

Hierover hebben de Sofisten nu lange tijd en veel jaren hun hoofd gebroken en getwist¹⁹ maar eindelijk overwonnen zijnde, zijn zij gedwongen te bekennen, dat alle dingen noodzakelijk geschieden, doch door een noodzakelijke consequentie (zo zij zeggen) maar niet voor een noodzakelijkheid consequenties. Met zulke woorden

¹⁹ Al wat geschiedt moet noodzakelijk geschieden. *Necessitate consequentiae, necessitate consequentis.* Dat noodzakelijkheid van het gevolg en de noodzakelijkheid die volkomen is.

hebben zij tegen de kracht van deze kwestie willen komen, zij zijn hiermede niet ontkomen, maar bedriegen veel meer zichzelf, want dat deze subtile vond niet bestaat, zal ik licht aantonen. Deze *necessitas consequentiae* of de noodzakelijkheid van gevolg hebben zij genoemd (omdat ik wat plomp spreek): “wanneer God iets wil dat het noodzakelijk is dat het geschiedt, maar dat het nochtans niet nodig is, hetgeen dat geschiedt, maar kon wel niet zijn.” Want God alleen moet noodzakelijk zijn, alle andere dingen kunnen wel niet zijn, zo God wou. Dus zeggen zij, dat de werking van God noodzakelijk is zo Hij wil; maar dat het werk zelf niet noodzakelijk is en wel niet kon zijn. Maar wat richten deze Sofisten uit met deze spottelijke woorden? Wat anders dan dat een gemaakt ding of een creatuur niet noodzakelijk is, dat is: het heeft geen noodzakelijk wezen en dit is niets anders, dan dat een gemaakt ding of creatuur niet God zelf is. Dan blijft niet weiniger dit waar, dat alle dingen noodzakelijk geschieden, zo Gods werking van node of noodzakelijk is, of dat werk niet zulk een wezen heeft, dat het noodzakelijk moet zijn, dat is: Geen God is. Want zo ik noodzakelijk moet worden, zo heb ik er niet veel aan, dat mijn wezen veranderlijk is, als ik niettemin (die veranderlijk ben en geen noodzakelijke God) worden moet. Daarom houdt deze hun spottelijke vond, dat zij in ’t Latijn noemen *necessitate consequentiae*, sed non *necessitate consequentis*, niets anders in, dan dat alle dingen wel noodzakelijk geschieden, maar dat hetgene dat aldus ontstaan is, niet God Zelf is. Maar was het nodig dit ons te zeggen?, alsof zij vreesden dat wij zouden zeggen, dat de gemaakte dingen of creaturen God zijn, of dat zij een Goddelijke of noodzakelijke natuur hebben. Zo blijft dan ons besluit vast en onoverwinnelijk, dat alle dingen noodzakelijk geschieden, dat is, zo God het voorzien heeft. En hier is geen donkerheid of twijfel. Hij zegt door de profeet Jesaja 46: 10: “*Mijn raad zal bestaan en Ik zal Mijn welbehagen doen.*” Wat voor een kind zou zo dom zijn, die niet verstaan zou wat deze woorden beduiden: “Raad, welbehagen, bestaan, doen.”

HOOFDSTUK 20

Maar waarom zouden deze dingen voor ons Christenen duister en verborgen zijn? Waarom zou het ongoddelijk, neuswijs en ijdel zijn, deze te verhandelen; terwijl zelfs de poëten en heidenen en vele andere gemene lieden dit hebben gemerkt en geweten, ja in gemeen gebruik ze altijd in de mond gehad en nu nog dagelijks hebben, wanneer zij zeggen: “Het geschiedt zo God wil, zo het God belieft, zo Hij alle dingen verordineerd en beschikt heeft, etc.” Hoe dikwijls dan gedenkt Virgilius die eeuwige wil, die hij in ’t Latijn *fatum* noemt? Hij zegt “*Certe stant omnia lege.*” Dat is, het is gewis en vast besloten hoe alle dingen zullen gaan en moeten. Alsmede “*Stat sua cuique dies,*” dat is, het is besloten hoe lang een iegelijk leven zal. En deze poëet doet niets anders in het beschrijven van de destructie van Troje en van het opkomen van het Roomse Rijk dan dat hij wil aantonen, dat het “*fatum*” dat is de eeuwige wil, meer vermag dan al het vermogen en doen van mensen en zo wil hij alle dingen en alle mensen onder de noodzakelijkheid besluiten en onderwerpen. Dezelfde poëet heeft zelfs zijn onsterfelijke goden aan het *fatum* onderworpen, die zij noodzakelijk zouden moeten ontwijken en zelfs Jupiter en Juno. Daaruit hebben zij ook de drie godinnen²⁰, die zij *Parcas* noemden gedicht, waarvan zij zeiden, dat zij waren onveranderlijk, onverzoenlijk en onwederroepelijk. Deze wijze vernuftige mensen hebben waarachtig bevonden, hetgeen hun ervarenheid met de zaak getuigt, dat het de mensen nooit naar

²⁰ Clotho, Achefis en Attropos.

hun voornemen en naar hun aanslagen gaat; en dat het gewoonlijk en meestal anders valt en geschiedt als de mensen voorgenomen hebben. Daarom sprak Hector bij Virgilius: “Had Troije met het zwaard of met de vuist behouden kunnen worden, deze mijn vuist en mijn zwaard zou ze ook wel behouden hebben,” alsof hij zeggen wou: “Nu was de rechte tijd gekomen.” etc. Daarom horen wij nog dagelijks deze spreekwoorden onder het gemene volk. “Het geschiede zo God wil. En zo God wil, zullen wij het doen. Ja, het heeft God alzo beliefd, God heeft het alzo willen hebben.” Alsmede: “Zijn tijd was gekomen.” Daardoor kunnen wij horen, dat in de harten van het gemene volk de kennis van de Predestinatie en voorwetenschap van God niet minder gebleven is, dan de kennis van de Godheid zelf. En diegenen die voor wijzen willen doorgaan, zijn met hun disputeren zover gekomen, dat zij hun harten verduisterd hebbende, dwazen zijn geworden. Rom. 1. En hebben durven ontkennen datgene de poëten en het gemene volk, ja hun eigen consciëntie voor gebruikelijk, vast en waarachtig hebben gehouden.

HOOFDSTUK 21

Daarbij zeg ik ook dat deze dingen niet alleen waarachtig zijn, zoals wij hierna ook uit de Schrift zullen bewijzen, maar ook dat dezelve te kennen en te weten, godvruchtig en noodzakelijk is. Want zo men deze dingen niet kent noch weet, zo kan er geen geloof noch godsdienst zijn. Dat zou waarlijk heten God niet kennen, waarmede de zaligheid, zo men wel weet niet zou kunnen bestaan. Want zo u betwijfelt of veracht te weten, dat God alle dingen niet bij geval, maar noodzakelijk en onveranderlijk voorweet en wil, hoe zult u dan Zijn beloften kunnen geloven, Hem vast vertrouwen en op Hem gerust zijn? Want als Hij belooft, zo moet u zeker zijn, dat Hij kan, mag en wil verlenen hetgeen dat Hij belooft, ander zult u Hem niet voor waarachtig houden, noch voor getrouw, hetwelk een groot ongeloof en een hoogste goddeloosheid zou zijn, ja een verzaking van de Almachtige God. En hoe kunt u zeker en gerust zijn, tenzij dat u kent dat Hij zeker onveranderlijk is en onbedrieglijk, als ook noodzakelijk weet en wil en zal doen wat Hij belooft? Wij moeten ook niet alleen zeker zijn, dat God het noodzakelijk en onveranderlijk wil en doen zal, maar wij moeten daarin ook roemen, zoals Paulus: Rom. 3: 4: “*God is waarachtig, maar alle mensen leugenachtig.*” En wederom Rom. 9: 6: “*Het is niet mogelijk dat Gods woord en toezegging kan falen.*” En op een andere plaats: 2 Tim. 2: 19: “*Evenwel het vaste fundament Gods staat, hebbende dit zegel: De Heere kent degenen die de Zijnen zijn.*” Tit. 1: 2: “*welke God, Die niet liegen kan, beloofd heeft vóór de tijden der eeuwen.*” En Hebr. 11: 6: “*Want die tot God komt, moet geloven dat Hij is en een Beloner is dergenen die Hem zoeken.*”

HOOFDSTUK 22

Derhalve, zo ons wordt geleerd en wij geloven, dat wij geen kennis moeten hebben van de noodzakelijke voorwetenschap van God en van de noodzakelijkheid van Zijn werken, daarmede wordt gewis het Christelijk geloof geheel uitgedaan, de beloften van God en het gehele Evangelie worden onder de voeten geworpen. Want dit is de enige en hoogste troost van Christenen in alle tegenspoed en zwarigheid, dat zij weten dat God niet liegen kan, maar alle dingen onveranderlijk doet en dat men Zijn wil niet kan weerstaan, noch dezelve veranderen of verhinderen. Ziet nu, Erasmus, waarheen

dat ons deze uw gladde, vaste en vredelievende theologie drijft; en verbiedt en raadt ons, dat wij ons niet zullen begeven om de voorwetenschap van God en de noodzakelijkheid in de dingen en in de mensen te leren en u wilt dat wij dit zullen nalaten, schuwen en verachten. Waarmede u ons voorwaar niets anders leert dan de blindheid (die God betert, ons genoeg aangeboren is) te zoeken en de onwetendheid van God en Zijn wil mitsgaders het geloof te verachten, de beloften van God te verlaten en alle vertroostingen van de Heilige Geest en gerustheid van het consciëntie voor ijdel te houden; ja u raadt ons zulks, als Epicurius mogelijk nooit gedaan zou hebben. Daarna, hiermede nog niet tevreden zijnde, scheldt u hem voor een ongodelijke, ongodvruchtige, neuswijze en lichtvaardige, die deze dingen zoekt te weten; maar daarentegen zegt u dat hij godvruchtig en matig is, die het veracht. Wat doet u anders met deze woorden dan dat u verzekert dat alle Christenen neuswijze, ijdele en ongodelijke mensen zijn? En dat het Christendom een Religie van generlei waarde is, hetwelk ijdel, dwaas en gans goddeloos zou zijn? Zo geschiedt het wederom dat als u ons allermeeft van de lichtvaardigheid wilt afbrengen, dat u als een dwaze contrarie doende, niet anders leert als de grootste lichtvaardigheid, goddeloosheid en verderfenis zelf. Voelt u nog niet dat uw boek in dit deel zo goddeloos en godslasterlijk is, dat desgelijks niet gevonden zou kunnen worden?

HOOFDSTUK 23

Ik wil hier niet over uw gemoed spreken, zo ik reeds voorheen gedaan heb.²¹ Want ik geloof niet, dat u zo gans verdorven en goddeloos bent, dat u deze dingen ernstig en van harte zou schrijven en zou willen leren, maar ik heb zo willen antwoorden, opdat ik u zou aantonen, welke zeldzame, ongeschikte en goddeloze dingen, hij die een kwade zaak wil verdedigen, gedwongen wordt te schrijven en te spreken. En opdat ik u zou laten zien hoe gevaarlijk het is, wanneer iemand Gods woord en de Goddelijke dingen alleen naar de uiterlijke schijn, de mens ten genoegen, tegen zijn eigen hart en consciëntie wil verhandelen. Het is geen spot, noch spel de Heilige Schrift en de Godzaligheid te leren; want in deze zaak geraakt men licht tot de val, waarvan Jacobus spreekt: *“Die in één overtreedt, die is in allen schuldig.”* Zo gaat het als iemand met de Goddelijke dingen wil schertsen en als men niet ernstig, noch in de vreze Gods de leer van de Heere verhandelt; zo geschiedt het, zeg ik, dat men licht in vele grove zonden en Godslastering vervalt, gelijk het u hier gebeurd is, Erasmus. De Heere vergeve het u en zij u genadig. Maar dat de Sofisten zoveel onnodige kwesties in deze dingen op de baan hebben gebracht en vele andere onnutte zaken erbij gemengd, dat weten wij en bekennen het met u, wij hebben ze ook veel meer dan u heftig aangevochten. Maar u doet onwijs en lichtvaardig, dat u de reinheid van de Heilige Schrift vermengt en vergelijkt met goddeloze en stoute kwesties van de goddeloze mensen. *“Zij hebben dat goud besmet en de fijne verven vervalst,”* gelijk Jeremia spreekt in zijn Klaagliederen 4: 1. Maar men moet daarom het goud niet wegwerpen met het drek, zoals u doet. Men moet het goud afzonderen en de reine Schrift moet men onderscheiden van het onnut geklap en ijdele kwesties, zoals ik te allen tijd met alle naarstigheid heb gedaan, opdat een iegelijk zou weten, wat hij voor de Heilige Schrift houdt en wat voor hun ijdel geklap. Het moet ons ook niet bewegen dat zij met haar kwesties weinig goeds hebben gedaan en niets anders uitgericht dan veel twist en onvrede; wij spreken niet over wat de Sofisten hebben uitgericht, maar

²¹ Het is zeer gevaarlijk een kwade zaak te verdedigen, inzonderheid in geestelijke dingen.

hoe wij God recht moeten leren kennen en goede Christenen worden, u moet het daarom niet aan de Christelijke leer wijten, dat de bozen kwalijk handelen, want die dingen kwamen niet hier te pas, u had het papier beter tot een andere reis kunnen sparen.

HOOFDSTUK 24

U gaat in het derde hoofdstuk door en wilt stille en vaste Epicurien van ons maken, ons wederom een raad gevend, welke niet veel beter is dan de voorgaande twee, namelijk: dat er sommige stukken zijn, die al waren ze waar en de mensen mochten dit weten, het nochtans niet betamelijk zou zijn dat ze in het openbaar, voor de gemene man, zouden gepredikt of geleerd worden. Hier mengt u wederom en brouwt de Heilige Schrift en de Sofisten en wereldwijze leringen door elkaar, zonder enig onderscheid en weer tot verachting en lastering van de Heilige Naam van God en van de Heilige Schrift. Ik heb hierboven duidelijk geleerd, dat alles wat in de Heilige Schrift wordt voorgehouden en geleerd²² niet alleen klaar en openbaar is, maar ook noodzakelijk en zalig, opdat het door een iegelijk geleerd wordt; daarom mag men dit zonder alle zorg, vrij en onbeschroomd aan een iegelijk leren, prediken, onderwijzen en uitroepen, zo het immers van enige stukken is, die in de Heilige Schrift staan. Maar wanneer u van andere dingen spreekt, dat gaat ons niet aan en dat had u hier niet behoeven te zeggen, derhalve verslijt u tijd en papier. U weet trouwens ook wel, dat ik met de Sofisten in geen enkel ding overeenkom, zodat u mij wel had kunnen sparen en verschonen en niet haar misbruiken mij voorwerpen. U behoort in dit boek tegen mij te schrijven. Ik weet waarin de Sofisten misdoen en dit hoeft u mij niet te leren, terwijl ik ze genoeg gestraft heb. Dit wil ik hier eenmaal gezegd en gebeden hebben, namelijk dat u mij niet met de Sofisten vermengt, noch mijn leer met haar dolheid bezwaart. Want u weet zelf heel goed, dat u mij zo onrecht doet.

HOOFDSTUK 25

Nu laat ons de redenen van uw schone raad onderzoeken. Onder andere dingen, die men niet voor iedereen moet leren, zegt u dat ook een stuk is: “Dat God in alle creaturen wezenlijk tegenwoordig zou zijn,” waaruit volgt wilt u zeggen, dat Hij zowel in een heimelijk gemak aanwezig is in den Hemel. En hier bestraft u de Sofisten, die in deze zaak veel dwaze redenen en veel onnut geklap maken. Al was dit zo (zegt u): “het zou evenwel onredelijk en onbehoorlijk zijn dit voor ’t gemene volk voort te brengen.” Ik zeg ten eerste, laat ze praten en disputeren die willen, wij spreken hier niet over datgene dat de mensen doen, maar van datgene dat men behoorde te doen, noch hoe de mensen leven, maar hoe men behoorde te leven, Wie van ons doet alom en leeft zoals hij behoort? Daarom wordt de goede lering noch het wellevens niet verworpen noch verdoemd, maar u verwijst en verdoemt ons veel meer. Maar deze vreemde dingen zoekt u ver en u beknaagt alles wat u kon vinden, alleen omdat het artikel van de eeuwige voorzienigheid en voorwetenschap van God u in de weg staat en terwijl u deze op generlei wijze kunt overwinnen, zo wil hij daarom de lezer verdoven en omvoeren met vele ijdele welsprekende woorden. Maar laat deze

²² Al wat in de Heilige Schrift geleerd wordt, mag men onbeschroomd wel openbaar prediken. Hij wil niet zeggen dat men, die nog kinderen in ’t geloof zijn, met Melk niet zou spijzen, als hij leert in zijn voorrede op de Romeinen.

dingen varen, laat ons komen tot de zaak zelf. Zeg mij, waartoe hebt u voorheen gezegd: “Dat er enige stukken voor het gemene volk verzwegen behoren te worden?” Houdt u de vrije wil voor zulk artikel? Zo zal dan al hetgeen ik voorheen gezegd heb tegen u zijn, dat de vrije wil door iedere Christen noodzakelijk moet geleerd en verstaan worden. En waarom volgt u uw eigen zeggen niet op? En waarom laat u uw Diatriben of dispuutboekje niet blijven? Zo wel u handelt met de vrije wil, waarom laakt u het wel dan? Zo het verkeerd is, waarom doet u het? En zo u het als een onnodige zaak rekent, zo doet u weer teveel en treedt ver buiten uw perk en hebt met onnut geklap de tijd versleten.

HOOFDSTUK 26

Nochtans verhandelt u dit exempel niet goed wanneer u zegt, dat men dit ten onnutte voor het gemene volk disputeert: “Of God ook in de hollen en in privaat-huizen tegenwoordig is?” Want u spreekt te menselijk en vleselijk over God. Ik geef gaarne toe dat er wel enige lichtvaardige predikanten zijn, die onbedachtzaam alleen uit nieuwplichtigheid of uit eergierigheid op de stoel licht over deze dingen klappen en brallen. Maar deze behagen noch God noch de mensen, al zouden zij verzekeren dat God in de hoogste Hemel der Hemelen was. Maar als het voortreffelijke en Godvruchtige predikers zijn, die deze zaak met matige, reine en gezonde woorden voordragen, die mogen dit zonder perikel, ja zelfs met grote vreugde aan de gehele menigte leren. Moeten wij niet allemaal leren, dat de Zoon Gods in de buik van Maria is geweest en uit haar geboren is? Maar wat verschilt de buik van de mens van een andere onreine plaats? Zou men dat niet met grove en lelijke woorden kunnen beschrijven? Maar dat laken en verwerpen wij geheel, daar wij genoeg geschikte en beleefde woorden hebben, waarmee wij deze woorden met eer en fraaiheid kunnen verklaren. Alsmede, het lichaam van Christus Zelf is menselijk en natuurlijk geweest als het onze. Wat is in ons lichaam onrein? Mogen wij daarom niet zeggen, dat God lichamelijk in Hem gewoond heeft, gelijk Paulus zegt? Wat is er lelijker dan de dood? Wat is er verschrikkelijker dan de hel? En nochtans roemt de profeet, dat God met en bij hem is in de dood en in de hel. Psalm 139.

HOOFDSTUK 27

Daarom heeft een vroom en Godzalig gemoed er geen afkeer van te zeggen, dat God in de dood of in de hel is, hetwelk lelijker en verschrikkelijker is dan in een hol of in een privaathuis. Ja, terwijl de Schrift getuigt dat God in alle plaatsen is en alle dingen vervult, zo zal een Christen niet alleen zeggen, dat Hij in die plaatsen is, maar hij zal ook noodzakelijk leren en moeten weten, dat Hij in die plaatsen is. En was het dat iemand zou zeggen, dat wanneer ik door een tiran ergens in een vuile gevangenis of in een privaat werd geworpen (gelijk met vele heiligen gebeurd is) dat ik aldaar mijn God niet zou mogen aanroepen, noch geloven dat hij aldaar met mij zou zijn, totdat ik in een versierde kerk zou komen? Daar u ons dan wilt leren zo lichtvaardig over God te spreken en zo nauw te onderzoeken welke plaats voor Zijn tegenwoordigheid waardig is, zo zult u Hem uiteindelijk ook niet in de Hemel laten zitten. Jes. 66: 1: “Want de Hemelen der Hemelen begrijpen Hem niet en zijn ook Zijn tegenwoordigheid niet waard.” Maar zoals ik al heb gezegd, u handelt naar uw aard, ons gevend heimelijk ziekten, opdat u onze leer zult verzwaren en gehaat maken, omdat u ziet dat

u er niets tegen vermag en voor u onoverwinnelijk is. Aangaande het andere exempel, dat er drie Goden zijn; ik beken dat het ergerlijk is, zoals het geleerd wordt, het is ook niet waar en wordt niet in de Schrift geleerd. Maar de Sofisten zo sprekend, hebben een nieuwe grond van redekavelen gesticht. En wat gaat dat ons aan? Waarom verwijt u ons hun dwaasheid?

HOOFDSTUK 28

Nu over hetgeen u van de biecht en van de voldoening zegt; het is een wonder hoe voorzichtig en flink (naar uw aard) u zich hier gedraagt, het lijkt of u hier op eieren loopt en er geen wilt breken, want u wilt de schijn wekken onze leer niet geheel te verwerpen, noch ook tegen de tirannie van de Paus misdoen, die (naar het schijnt) door u gevreesd wordt. Daarom God en het consciëntie op een lijn stellend (want wat gaat het Erasmus aan wat God hierin wil hebben en hoe de consciëntie hierin wordt geholpen), vertoont u een uiterlijke schijn en roept u tegen het gemene volk en beschuldigt hen dat zij naar hun boosheid en predicaties van de vrijheid van biechten en van de voldoening misbruiken tot een vrijheid van het vlees; maar dat zij door de noodzakelijkheid van het biechten bedwongen en in toom gehouden worden.²³ Wat een geweldige reden? Is dit de Goddelijke leer leren? Is dit het ambt van een theoloog die de Heilige Schrift leert? Dat hij de consciënties met wetten bindt, die door God niet zijn gebonden? Ja, die zal helen, vangen en doden, gelijk Ezechiël spreekt; zo wilt u ons weer invoeren de gehele tirannie en alle inzettingen van het Pausdom, als een noodzakelijke en profijtelijke zaak, omdat door dezelve ook de moedwilligheid en boosheid van het volk wordt bedwongen. Maar ik wil hier niet heftig zijn, al verdienen uw woorden het hier wel; ik zal de zaak kort verhalen. Een goede theoloog leert aldus: Het gemene volk moet in bedwang worden gehouden, wanneer zij kwaad doen, met het uiterlijk zweet, gelijk Paulus leert, Rom. 13: 1- 5. Maar hun consciënties moeten niet met valse wetten worden verstrikt, om door zonden te worden gekweld, waar God geen zonden heeft gesteld. Alleen het gebod Gods verbindt de consciënties, opdat de tirannie van de paus, die midden tussen het Woord Gods en het wereldlijk zwaard indringt en de consciënties verschrikt met valse leer, en inwendig de zielen wurgt en uiterlijk ook tevergeefs het lichaam bezwaart, weggedaan en uitgeroeid wordt, want al dwingt ze uitwendig tot de oorbiecht en tot andere lasten, nochtans wordt daardoor het gemoed niet gedwongen noch getemd, maar veel meer ontstoken tot een haat van God en van mensen, zij kwelt tevergeefs het lichaam in de uitwendige dingen en maakt ze tot rechte hypocrieten, zodat de tirannen niet anders zijn dan grijpende wolven en moordenaars van zielen. En deze wilt u ons weer recommanderen als een goede zielszorger, dat is (om kort te zeggen) u bent een auteur van gruwelijke zielsmoorden, dat de wereld vervuld wordt met hypocrieten, met godslasteraars en zodoende die in het hart verachten, wanneer zij slechts een weinig gedwongen worden; alsof er geen andere manier is om de mensen te dwingen, die geen hypocrieten maakt en de ziel wurgt.

HOOFDSTUK 29

²³ Gevoel van Luther van de oorbiecht, Ezech. 13: 15.

En hier brengt u enige gelijkenissen voort, door welke u bijzonder geschikt en een grote meester wilt schijnen, zoals u zegt. “Dat het ziekten zijn, die met minder perikel verdragen, dan weggenomen worden, als de melaatsheid, etc. En u brengt het exempel Paulus, “die onderscheid heeft gemaakt tussen de dingen, die geoorloofd zijn en tussen die, die betamen en tot nut zijn.” Men mag (zegt u) de waarheid zeggen, maar het heeft geen nut dat bij ieder te doen, noch op alle tijden, noch op alle manieren.” Ziet toch hoe Erasmus kan praten, nochtans verstaat hij zelf niet wat hij zegt.²⁴ In totaal handelt u zo in deze kwestie, alsof onze disputatie gaat over de zorg van een kleine som geld, of om een andere kleine tijdelijke schade, alsof het niet waard was dat men hierom de algemene rust en vrede zou verbreken en verderven, maar dat niemand hen daarom zo behoort te bewegen, of hij mag te zijner tijd en plaats wijken, doen, lijden en laten. Daarmee duidelijk te kennen gevend, dat deze vrede en deze gerustheid van het vlees bij u in groter waarde en achting staat dan het geloof, de consciëntie en de zaligheid, als het Woord van God, als de eer van Christus en als God Zelf. Daarom zeg ik u en ik bid, dat u het verstaat, dat deze zaak mij te allen tijd nodig en ernstig is, ja zodanig en zo groot, dat ze beschermt en verzekerd moet zijn, zelfs tot de dood toe, al was het dat de gehele wereld niet alleen geheel in oproer en in twist daarover zou raken, maar ook tot een afgrond en tot niet verzinken. Zo u deze dingen niet verstaat en er geen lust toe hebt, laat hen die verstaan en lust daartoe hebben, die God de genade heeft gegeven.

HOOFDSTUK 30

En geloof mij, ik ben niet zo gek noch uitzinnig, dat ik om geld, dat ik heb noch begeer, of om eer, die ik in de wereld (die mij zo bitter vijandig is) zeker nimmer zal verkrijgen, of om mijns levens wil, waarvan ik niet een uur zeker ben, met zo’n grootmoedigheid en standvastigheid (hetgeen u hardnekkigheid noemt) deze zaak, met zoveel perikelen in mijn leven, met zoveel ongunst van de mensen, haat en toorn en in een woord met alle haat en nijd van de duivelen, zo lang zal drijven en beschermen. Meent u, dat het alleen u ter harte gaat, dat er zo’n oproer en onvrede door het Evangelie verwekt wordt, wij zijn ook niet van steen of ijzer, of beren of wolven. Maar het kan met de wereld niet anders zijn, volgens Gods woord. Daarom (Gods vrede en een vrolijke consciëntie bezittend) verkiezen wij ook liever in het midden van deze onvrede en beroeringen van de wereld, deze waarheid met een onoverwinnelijke en onverderfelijke standvastigheid te verzekeren, dan in de eeuwige onvrede, onder de toorn van God, in de eeuwige pijnen en kwellingen te verderven. De Heere Christus geve, dat uw gemoed niet zo is, uw woorden getuigen zeker niet anders, dan of u met Epicurus het Woord van God en het eeuwige leven als een fabel aanmerkt. Aangezien u ons wilt aanraden, dat wij om wille van de paus, koningen en vorsten, en omwille van de vrede van de wereld, de eeuwige waarheid van God en de zaligheid van zielen (waarbij alle koninkrijken van de wereld niet te vergelijken zijn) zouden laten varen en ons naar de gelegenheid, tijd en plaats schikken. Hetwelk niets anders zou zijn dan God, het Evangelie, het geloof, de zaligheid en alle Christelijke dingen te laten varen en vaarwel te zeggen. Maar hoeveel beter leert Christus het ons, Die ons vermaant veel liever de hele wereld te verachten.

²⁴ De vrede van de wereld moet niet met de schade van de waarheid onderhouden worden

HOOFDSTUK 31

U zegt zulke dingen, omdat u mogelijk niet opmerkt, dat dit het lot en de natuur van het Woord is, dat de wereld het nooit heeft kunnen verdragen en hierover altijd in beroering is geweest, hetgeen Christus openlijk verzekert, wanneer Hij zegt: *“Ik ben niet gekomen om de vrede te brengen, maar om het zwaard.”* En in Lucas: *“Ik ben gekomen om een ijver te ontsteken op de aarde.”* En Paulus in 2 Col. 6. *“In oproer etc.”* En de profeet getuigt dit overvloedig, Psalm 2: 1-2, verzekerend dat: *“Waarom woeden de heidenen en bedenken de volkeren ijdelheid? De koningen der aarde stellen zich op en de vorsten beraadslagen tezamen tegen den Heere en tegen Zijn Gezalfde,”* alsof hij zei: de menigte, de hoogheid, de rijkdommen, de macht, de wijsheid, de rechtvaardigheid en al wat in de wereld hoog en verheven is, stelt zich tegen het Woord van God. Zie de Handelingen van de apostelen. Wat er in de wereld is gebeurd door de prediking van een Paulus (om van de andere apostelen te zwijgen), hoe heeft hij alleen al de heidenen en Joden in beroering gebracht, of zo zelfs de vijanden zeggen: *“Hij brengt de gehele wereld in beroering.”* Hand. 24. Onder de profeet Elia, 1 Kon. 18, wordt het koninkrijk Israël in beroering gebracht, als koning Achab klaagt. Wat is er niet voor een beroering geweest onder de andere profeten? Toen zij allen gedood of gestenigd werden, toen Israël gevankelijk naar Assyrië werd gevoerd, desgelijks toen Juda naar Babel gebracht werd. Is dit vrede geweest? De wereld en zijn god kan het Woord van God niet verdragen, het wil het ook niet, de waarachtige God kan en wil ook niet zwijgen. Hoe zou er dan geen twist en beroering kunnen zijn, zolang deze waarachtige God tegen de god van de wereld strijdt?

HOOFDSTUK 32

Het willen stillen van deze beroeringen en twisten, is niets anders dan het Woord van God te willen wegnemen en verbieden. Want zo dikwijls het Woord van God komt, verandert en vernieuwt het de wereld. Zelfs de heidense schrijvers getuigen dat deze veranderingen zonder twist en beroering, ja zonder bloedstorting niet kunnen geschieden. Het komt de Christenen dan toe, deze met goede moed te verwachten en te verdragen, zoals de Heere Christus zegt: *“Als u van oorlogen en oorlogsgerucht hoort, vreest noch verschrikt niet. Want al deze dingen moeten eerst geschieden, maar dan is het nog niet het einde.”* En zo ik deze beroeringen in de wereld zag, ik zou niet geloven en zeggen, dat het Woord van God in de wereld was. Maar terwijl ik ze nu zie, ik verblijd mij, er zeker van zijnde, dat het rijk van de paus met al zijn aanhangselen gewis ten gronde zal gaan, want het Woord van God heeft het aangegrepen en aangetast. Ik zie gewis, mijn lieve Erasmus, dat u in veel van uw boeken klaagt over deze beroering en dat de vrede en eendracht is verloren. U doet ook naarstig om dit kwaad te genezen, maar het is al tevergeefs. Want u wilt tegen een sterke stroom opzwemmen en het vuur met stro lessen; daarom houdt op met uw klagen en roepen, dit rumoer en deze beroering is van onze God, Hij heeft ze verwekt en aangestoken, het zal ook niet ophouden, totdat alle vijanden van het Woord als potscherven zijn vertreden en tot schande gemaakt. Doch ik beken, dat het te beklagen is, dat men zulk een theoloog als Erasmus, moet onderwijzen in zulke dingen, want het lijkt of hij, die voor anderen een doctor en meester moet zijn, in deze zaak nauwelijks een discipel is.

HOOFDSTUK 33

Hier behoort dan uw gelijkenis: “Dat men sommige ziekten met minder perikel kan verdragen, als dat men zou pogen dezelve door medicijnen weg te nemen.” Die bekwaam genoeg is om waardig aangemerkt te worden, doch zij is niet bekwaamelijk door u voortgebracht en zij past niet bij hetgene waartoe u ze gebracht heeft.²⁵ Daarom laten wij ze liever also gebruiken, dat wij onder de ziekten die verdragelijk zijn, zullen verstaan: “Deze beroerten, oproeren, twisten, sekten, tweedrachten en oorlogen” en alles wat zo is waarmee de hele wereld “omwille van het Woord van God” geërgerd en in onvrede is. Ik zeg: deze dingen, terwijl ze tijdelijk zijn, moeten wij liever verdragen dan de andere kwaden en oude ziekten, waardoor de ziel noodzakelijk zou vergaan, of het moest zijn dat men van die, door het Woord van God, genezen werd, hetwelk zijnde weggenomen het eeuwige goed, God, Christus en de Heilige Geest ook was weggenomen. Hoeveel beter is het dan de wereld te verliezen, dan God de Schepper van de wereld, die wederom vele duistere werelden kan scheppen? En veel beter is dan oneindig veel werelden? Welke vergelijking hebben de tijdelijke dingen met de eeuwige? Deze ziekte van de tijdelijke kwaden en verdrukkingen moeten wij liever verdragen, dan dat alle zielen gewurgd en gedood zijnde en in de eeuwige verdoemenis geworpen, de wereld door haar verderving in vrede en rust zou worden gebracht, terwijl een ziel met alle kostbaarheden van de wereld niet opnieuw gekocht en verlost kan worden. U gebruikt waarlijk veel mooie gelijkenissen en spreuken, maar wanneer u komt Gods zaken en Heilige Schrift te behandelen, is het een wonder hoe kinderlijk ja hoe verkeerd u deze te pas brengt. U blijft hier op aarde kruipen en wilt alles met uw vernuft en verstand beoordelen. Maar bedenkt, Erasmus, dat het geen kinderlijke noch menselijke dingen zijn, hetgeen dat God werkt; maar dat het Goddelijke zaken zijn²⁶, die het vernuft en begrip van de mens te boven gaan. Want merk toch en ziet hier, hoe zulke beroeringen, oproeren, twisten en sekten in deze wereld door Gods geheugenis²⁷ geschieden en u zult verbaasd zijn en vrezen dat de Hemel zal vallen. Maar ik zie het, Goddank, wel, want ik weet dat op de jongste dag en in het andere leven zulk een grote en verschrikkelijke tempeest van alle onvreden, oproer, twist en van de toorn van God en van mensen over de ongelovige zal gaan, waarbij vergeleken alle onvrede en oproer van deze wereld niets anders is dan een klein blaasje van een zoet windje, ja dat tijdelijke onvrede en twist ten opzichte van de eeuwige wel een geruste vrede en eendrachtigheid mag worden genoemd.

HOOFDSTUK 34

Voorts aangaande onze leer van de vrijheid van de biecht en van de genoegdoening: “die verwerpt u, immers u weet niet dat ze Gods Woord is.” Dit is een andere kwestie; wij weten nochtans en zijn er zeker van dat ze gegrond is op Gods Woord en dat daarmede de Christelijke vrijheid geleerd en vastgemaakt wordt, opdat wij ons niet door menselijke tradities en wetten tot dienstbaarheid laten verleiden. Ik heb dit in andere boeken overvloedig geleerd en ik presenteer mij wederom (zo u het wilt aannemen) die tegen u te verantwoorden en te verdedigen, er zijn nog genoeg van

²⁵ De beroeringen en moeilijkheden van de tijdelijke dingen worden met minder schade geleden, als wanneer het Woord van God zou worden weggenomen.

²⁶ Gods zaak overtreft het menselijk vernuft.

²⁷ De oproeren en sekten geschieden door Gods wil. Ziet ook hoofdstuk 32.

mijn boeken over deze zaak aanwezig. Maar u zult zeggen: “Dat men de pauselijke wetten uit liefde zou verdragen en onderhouden, zo het zonder oproer en onvrede met de eeuwige zaligheid, met het Woord van God en met de vrede van de wereld kan samengaan.” Hierop antwoord ik wederom zoals boven, dat het niet kan geschieden. Want de vorst van deze wereld en de paus met al zijn bisschoppen laten niet toe, dat hun wetten in vrijheid zouden worden onderhouden, maar zij willen de consciënties met geweld vangen en binden; dit kan de oprechte God niet dulden. Want het Woord van God en de menselijke inzettingen verschillen en zijn strijdig tegen elkaar, als God Zelf en de Satan elkaar tegenovergesteld zijn en teniet doen en elkaars lering bedempen als twee koningen, de één het koninkrijk van het ander berovend en verwoestend. “*Wie niet met Mij is (zegt Christus) die is tegen Mij.*” U nu zegt dat het bezorgd maakt, dat velen die tot boosheid zijn geneigd, deze vrijheid zouden misbruiken; welaan, reken, dat onder de beroeringen en onder de ziekten die met minder perikel worden geleden dan weggenomen.²⁸ Want het zij verre, dat men die zo hoog zou achten, dat men om dezelve te bedwingen het Woord van God zou wegnemen. Worden zij allen niet zalig, zo worden er nochtans enigen zalig, om wie God Zijn Heilig Woord heeft laten komen, deze beminnen des te vuriger en geloven des te vaster. Want welk kwaad hebben tevoren de boze mensen niet bedreven toen het Woord van God er nog niet was? Welk goeds hebben zij gedaan? Is de wereld niet altijd vervuld geweest met oorlog, bedrog, gewoel, tweedracht, ja met allerlei gruwelijke daden? Zodat Micheas de allerbesten van zijn tijd vergelijkt met doornen; hoe (meent u) zou hij de anderen genoemd hebben?²⁹ Maar nu moet men dit alles aan het Evangelie wijten en het Evangelie is er de oorzaak van, dat de wereld boos is. Daar men nochtans, naar waarheid gezegd, behoorde te bekennen, dat het Evangelie dat oprechte licht is, waardoor men nu klaar kan zien hoe boos de wereld is geweest, toen het zonder Evangelie in zijn duisternis lag. Het is precies eender of de ongeleerde de geleerdheid zou verwijten, dat haar ongeleerdheid en onwetendheid aan de dag was gekomen. Dit is de dank waarmee wij God voor ’t kostelijk Woord van het leven en de zaligheid betalen. Maar denkt u dat de Joden ook niet deze zorgen hebben gehad toen Christus en de apostelen door het Evangelie de mensen vrij maakten van de wet van Mozes? Meent u dat ook zij niet de zorg hadden, dat de mensen deze vrijheid zouden misbruiken? Daarom is het Evangelie niet nagelaten, maar zij hebben het boze laten varen en de vromen vermaand niet deze vrijheid te misbruiken. Gal. 5.

HOOFDSTUK 35

Ook dit deel van uw kloeke raad deugt niet, daar u zegt: “men mag de waarheid wel zeggen, maar niet bij ieder, noch op alle tijden, noch op alle manieren”. U brengt ook Paulus ontijdig te pas, wanneer u zegt: “*alle dingen zijn mij geoorloofd, maar niet alle dingen zijn oorbaar.*” Want Paulus spreekt daar niet over de leer of van de waarheid leren, zoals u zijn woorden aanduidt en verkeert; maar hij leert op veel plaatsen, dat men de waarheid tot alle tijden, op alle plaatsen en manieren zal spreken en verkondigen, zodat hij zelf verheugd wordt, dat Christus door enige oorzaken, ja door haat geleerd wordt en hij getuigt openlijk, dat hij verblijd was op welke manier Christus ook werd gepredikt. Phil. 1. Maar in de spreuk die u aanhaalt, spreekt Paulus van het doen en van het gebruik van de leer, namelijk van diegenen, die de

²⁸ De Christelijke vrijheid mag niet worden weggenomen, omdat wordt misbruikt.

²⁹ De beroeringen worden aan het Evangelie geweten.

Christelijke vrijheid altijd roemden en zochten wat voor hen was, de zwakken grote ergernissen en oorzaak gevend om te lasteren. De waarheid en de rechte leer moet men altijd openlijk en standvastig prediken, men moet ze niet verbergen of half voortbrengen, want er is geen ergernis in dezelve. Want zij is een roede van de gerechtigheid. Wie heeft u ook de macht of het recht gegeven om de Christelijke leer aan plaats, personen, tijd en aan oorzaken te binden, terwijl Christus wil dat ze openlijk aan de gehele wereld zal gepredikt worden en uitgeroepen zal worden, ja dat ze over de vijanden zal heersen? Psalm 110. Het Woord van God is niet gebonden, zegt Paulus en zal Erasmus dat binden? God heeft ons ook geen woord gegeven, dat aanzien heeft, op plaats, op personen en op tijd, terwijl Christus zegt: “*Gaat de gehele wereld door.*” Hij zegt niet: “Gaat daarhenen en daar niet,” zoals Erasmus; en “*Predikt het Evangelie aan alle creaturen.*” Hij zegt niet, bij sommigen niet. U voert hier in een somma in en maakt een aanzien des persoons, plaats en tijd en van oorzaken, waar deze één van de principieelste heerlijkheden van het Woord is (zoals Paulus zegt), dat bij God of bij Zijn Woord geen aanzien des persoons is. Hier ziet u weer, dat u gans lichtvaardig en onbedacht van het Woord van God oordeelt, alsof uw gedachten en kloeke raad het Woord van God ver te boven ging.

HOOFDSTUK 36

Maar indien wij Erasmus vroegen, dat hij zou aanwijzen de rechte tijd, de personen en de bekwame middelen om de waarheid te spreken en te verkondigen; wanneer zou hij daar een uitspraak in doen. Ik geloof dat hij eerder de Rijn zou leegdrinken dan hier een goede regel en maat te kunnen beschrijven en voortbrengen. Waar blijft daarentussen het predikambt? Hoe moeten de arme zielen geleerd en verzorgd worden? En, Erasmus, hoe zou u dat kunnen? Die geen oprechte kennis heeft van de tijd, noch van de personen, noch van de middelen. En al zou het zijn, dat u daarover een goede kennis zou hebben, u kent daarom de harten van de mensen niet, of het moest zijn, dat u wilt verstaan bij: “plaats, manieren, personen en oorzaken,” dat wij de waarheid zo zouden moeten leren, “dat de paus en de keizer niet worden vertoornd,” dat “de bisschoppen en de vorsten niet worden beroerd.” Alsmede: “dat er in de wereld geen oproer en tweedracht geschiede” en “dat de boze niet erger zou worden.” Wat dit voor een kloeke raad is, heb ik boven al gezegd. Doch u moest hier ook naar de kunst wat redekavelen, opdat het niet zou lijken, dat u niets te zeggen had. Wanneer zouden wij dan, ellendige mensen, God deze eer geven en toekennen, die alle harten kent, dat Hijzelf: “de manieren, de personen en de tijd om de waarheid” te prediken en te leren zou voorschrijven? Want Hij weet en bekent, wat, wanneer, hoe en tot wien men moet spreken. Nu heeft Hij, het zo besteld, dat men Zijn Evangelie en de waarheid, die alleen ter zaligheid nodig is, aan geen plaats, tijd en personen zou binden, maar bij allen, tot alle tijden en op alle plaatsen gepredikt worden. Ik heb boven ook aangetoond en vastgelegd, dat al hetgene ons in de Schrift wordt voorgedragen, zo is, dat het alle mensen in alle talen openlijk ter zaligheid moet worden geleerd en gepredikt, gelijk u ook in uw boek, genaamd *Paraclesis*, met een veel betere raad duidelijk hebt geleerd. Laat hen het Woord van God binden, die niet de zaligheid van de ziel vragen, zoals de paus en al de zijnen, die het volk het hemelrijk toefluiten en er zelf niet ingaan, noch iemand daarin laten gaan, welke dolheid u, Erasmus, hier met uw raad nog wilt versterken.

HOOFDSTUK 37

En zo'n kloekheid is ook uw raad, dat wanneer de concilies iets ten onrechte hebben besloten, dat men dat toch niet aan alle man zou openbaren, noch openlijk bestrijden, opdat daarmee geen oorzaak wordt gegeven, de autoriteit van de vadersen te verachten. Ja dat is precies het woord dat de paus graag hoort en dat heeft hij liever van u gehoord dan het Evangelie, hij is voorwaar erg ondankbaar, zo hij u voor dit woord niet met een kardinaalshoed met de rente vereert. Maar onderwijl, Erasmus, wat zullen de arme zielen doen, die met dat onrecht en goddeloos besluit gebonden en gedood zijn? Gaat dat u niet aan? En blijft u altijd dit gevoelen en betoont dat u gelooft, dat men de menselijke instellingen³⁰ zonder perikel en schade tezamen met het zuivere Woord van God kan en mag onderhouden. Indien het waar was, ik zou er licht mee instemmen. Zo u het dan niet weet, zo zeg ik u wederom, dat de menselijke inzettingen niet met het Woord van God kunnen worden onderhouden; want zij binden de consciënties en het Woord van God ontbindt ze en zij strijden tegen elkaar als vuur en water, of het ware of men die met vrijheid mocht onderhouden dat ze niet zouden binden noch de consciënties bezwaren; hetgeen de paus niet wil noch mag, of hij zou ineens zijn rijk willen verwoest en bedorven hebben, hetgeen alleen op zulke strikken, vangen van consciënties en zielemoord gebouwd is. Het Evangelie daarentegen bevrijdt, ontbindt en verlost de consciënties. Derhalve zijn de geschriften van de vaders met vrijheid te bezien en te houden. En alle inzettingen die tegen het Woord van God strijden, en zonder het Woord van God besloten zijn, moeten veracht worden en uitgeworpen. Want Christus is groter en meer te achten dan alle vadersen, autoriteiten en menselijke instellingen. In somma, zo u zo voelt van het Woord van God, zo hebt u een goddeloos gevoel; maar spreekt u van andere dingen, zo hebben wij met de ijdele disputatie van uw raad niets te doen; wij disputeren over het Woord van God.

HOOFDSTUK 38

In het eerste deel van uw voorrede, ons ernstig afschrikkend door zulke leer, maakt u uzelf wijs, dat u alreeds de victorie hebt behaald. “Wat is er (zegt u) schadelijker en gevaarlijker dan zulke dingen, voor iedereen te leren en uit te roepen, dat alles wat door ons geschiedt, niet geschiedt door een vrije wil, maar omdat het zo noodzakelijk moet geschieden?” En ook de spreuk van Augustinus zo openlijk uitsprekend; namelijk: “Dat God het goed en het kwaad in ons werkt en dat Hij Zijn eigen goede werken in ons beloont en Zijn kwade werken in ons straft.” En hier bent u wonderrijk met veel woorden, om met grote woorden en welsprekendheid de zaak lelijk te maken. “Wat een venster (zegt u) zouden de mensen door deze reden (zo men ze voor alle man predikte) tot alle boosheid geopend worden? Welke boze mens zou zijn leven beteren? Wie zou geloven dat hij door God wordt bemind? Wie zal met zijn vlees willen strijden?” Het verwondert mij zeer, dat u ook niet met zo'n heftigheid vermaant van dit punt “waarvan de vrije wil zal blijven?” Mijn lieve Erasmus, ik zeg u wederom, zo u deze redenen menselijke verdichtsels acht, waarom strijdt u? Is er tegenwoordig iemand op de aarde die heftiger en krachtiger de leer van de mensen heeft tegengestaan en bevochten dan Luther? Zo gaat ons uw vermaning niet aan. Maar zo u denkt dat deze spreuken nu Gods Woord zijn, waar is uw schaamte? Waar

³⁰ De pauselijke tradities accorderen niet met Woord van God.

is, ik zeg. niet meer Erasmus manieren, maar de vrees en de eerbied voor God? Hoe zegt u dan dat men niets schadelijker zou kunnen voortbrengen dan dit Woord van God? Ja trouwens uw Schepper zal door u, Zijn creatuur leren, wat nut en schadelijk is te prediken en de arme onwetende God heeft tevoren nooit geweten, wat men zou behoren te leren totdat Erasmus Zijn meester zou leren hoe Hij gebieden en leren zou. Zo God heeft gewild, dat zulk een leer openlijk zou worden uitgesproken en voortgebracht, zonder aanzien wat daaruit zou volgen; wie bent u dan, dat u het zou verbieden? Paulus de Apostel heeft in zijn brief tot de Romeinen, niet ergens in een hoek maar openlijk en voor de ganse wereld vrij met open mond hetzelfde, ja met veel hardere woorden gedisputeerd en uitgeroepen, zeggende: *“Hij verhardt wie Hij wil.”* En wederom: *“God wil Zijn toorn bekend maken, etc.”* Rom. 9: 18. Wat is er harder (voor het vlees) dan die reden van Christus: *“veel geroepen, maar weinig uitverkoren.”* En wederom: *“Ik weet wie Ik uitverkoren heb.”* Ziet, al deze redenen schijnen zo voor u te zijn, dat men niets zou kunnen voortbrengen, dat schadelijker zou zijn, omdat daardoor, zoals u zegt, de mensen vervallen en storten in wanhoop, haat en in godslastering.

HOOFDSTUK 39

Maar ik zie hier wel, zo men uw raad zou opvolgen, dat men over de waarheid en nuttigheid van de Heilige Schrift zou moeten oordelen naar de zin en mening van de mensen, ja naar de wil van de goddeloze mens, zodat hetgeen dat haar zou behagen en bekoren en verdraaglijk schijnen, dat zou dan eerst waarachtig, goddelijk en zalig zijn. Maar hetgeen daar tegen zou zijn, dat zou straks onnut, vals en schadelijk zijn. Wat zoekt u anders met deze raad dan dat de woorden van God zullen hangen, vaststaan en vervallen naar de wil en de autoriteit van mensen? Daar de Schrift nochtans het tegenovergestelde leert, dat alle dingen naar de wil en de autoriteit van God moeten vastblijven of vervallen. En nog meer: “dat voor het aangezicht van de Heere, de ganse aardbodem stil zij.” Zo zou hij mogen spreken (naar uw raad) die zich zou inbeelden, dat de levende God niets anders is dan een lichtvaardig en onwijs fabeltje, ergens op de stoel afgeroepen, dat Hij zou mogen uitleggen zo het Hem belieft, nemen en verwerpen, nadat Hij had gezien, dat de boze mensen daardoor bewogen en daartoe gezind zouden zijn. U heeft met al deze dingen genoeg te kennen gegeven, hoe het u tevoren ernst geweest is, toen u ons wou wijsmaken en raden, dat men de diepe en verborgen oordelen van de Goddelijke majesteit niet behoorde te onderzoeken. Daar wij namelijk handelen in de leerpunten van de Heilige Schrift, waarin geen zorg was over duisterheid en verborgenheid, terwijl er geen in de Schrift is, daar (zeg ik) wou u ons afschrikken door uw gelijkenissen, ons met veel godvruchtige woorden, zo het scheen, de Coriceusche berg en hol voortbrengend en radend dat wij niet daarin treden zouden, ja het scheen of u ons door vrees voor de straf wilt aanpraten, dat wij ons geheel van het leven van de Heilige Schrift zouden onthouden, waartoe Christus en de apostelen ons nochtans zo ernstig manen en dringen en u zelf ook op een andere plaats. Maar het gaat hier niet om de leerpunten van de Heilige Schrift, noch van het Coriceusche hol, maar gewis van de verborgen en eerwaardige secreten van de majesteit van God, namelijk: “Waarom Hij zo oordeelt en waarom Hij zo werkt?” zoals tevoren gezegd is; hier zeg ik gelijk u deuren en grendelen openbreekt, loopt u zelf hierdoor met kousen en schoenen (gelijk men zegt) bijna God lasterend, als u betoont dat het u schijnt te verdrieten en dat u over God niet tevreden bent, omdat men de raad en de oorzaken van Zijn oordelen niet kan zien en begrijpen. Waarom brengt u

hier ook niet de duisterheid en de verborgenheid voort? Waarom houdt u zelf niet op die dingen te onderzoeken, die God heeft willen verborgen houden en niet in de Schrift heeft geopenbaard? Waarom raad u de anderen ook niet zich desgelijks te onthouden? Hier, Erasmus, had u de vinger op de mond behoren te leggen, aanbidden wat verborgen was en eerbiedigen de geheime raad van de majesteit van God en met Paulus uit te roepen: “*Maar toch, o mens, wie zijt gij, die tegen God antwoordt?*” Rom. 9: 20.

HOOFDSTUK 40

Verder zegt u: “Wie zal zijn leven beteren?”

Ik antwoord: niemand. Want niemand kan door zichzelf zijn leven beteren; en om de betering van het leven, die zonder geloof en Geest geschiedt, vraagt de Heere God niet, terwijl het maar huichelarij is. Maar de uitverkorenen en de vromen zullen zich beteren door de werking van de Heilige Geest, maar de anderen zullen onverbeterd blijvend, verloren gaan. Augustinus zegt ook niet, dat de werken van geen mens gekroond zullen worden, maar van sommigen. Daarom zullen er enigen zijn, die zich beteren zullen. Weer zegt u: “wie zal geloven dat hij van God bemind wordt?” “Ik antwoord: geen mens op aarde kan en zal het geloven, maar de uitverkorenen zullen het geloven, maar de anderen die het niet geloven, zullen vergaan, die God verdrieten en God lasteren zoals u hier doet. Er zullen dan enige mensen zijn die zullen geloven. U zegt ook: “dat men met zulke leringen een venster tot alle boosheid opent.” Laat dat zo zijn en laat ons dit ook rekenen onder die ziekten, waarvan gezegd is, die met minder gevaar kunnen geleden en gedragen worden, dan dat ze geheel weggenomen zouden worden. Doch het is niettemin alzo, dat ook door dezelve leer de deur tot de gerechtigheid en de ingang tot de Hemel en de weg tot God door de gelovigen en vromen geopend wordt. Maar wanneer wij door uw raad van deze leringen afwijken en die leren ophouden, dit woord van God verbergend voor de mensen, zodat een ieder door een valse waan van de zaligheid bedrogen, God niet zou leren vrezen en zich voor Hem verootmoedigen, opdat hij zo door de vrees eindelijk tot de genade en liefde zou komen, dan zouden wij zeer fraai dit venster van u gesloten hebben. Maar wat zouden wij anders doen dan daardoor voor onszelf en alle anderen de sluizen, ja de kloven en de diepten zouden openen, niet alleen tot alle boosheid, maar ook de diepten van de hel. Zo zouden wij zelf niet de Hemel ingaan en weren allen, die daar willen ingaan.

HOOFDSTUK 41

Weer brengt u iets naar voren, zeggende: “Wat is nodig en nut zulke dingen te verbreiden, terwijl men ziet dat er zoveel kwaad uitkomt?” Hierop behoef ik niets anders te antwoorden, Erasmus, dan: “God wil het zo hebben;” de oorzaak nu van Gods wil en gebod zal niemand onderzoeken, maar met vrees en beving zal men de majesteit van God de eer geven. Die, terwijl Hij rechtvaardig, wijs, waarachtig en goed is, niemand onrecht doet en Hij ook niets onwijs en onbedacht kan doen, hoewel ons vernuft het anders bedenkt. Met deze antwoorden zijn de vromen en Godvruchtigen genoeg tevreden. Maar ten overvloede zal ik er nog deze redenen

bijvoegen. Daar zijn twee oorzaken³¹ waarom het nodig is deze dingen te prediken. De eerste is, opdat onze hoogmoed verootmoedigd en wij tot de kennis van de genade van God gebracht zouden worden. De tweede oorzaak is het Christelijk geloof. Ten eerste, God heeft de verootmoedigden, dat is degenen, die hun zonden bekennen en wanhopen aan hun eigen zaligheid, de genade beloofd. En nu kan niemand terecht verootmoedigd worden, tenzij dat hij zeker weet dat zijn zaligheid geheel buiten zijn eigen kracht is en buiten zijn vermogen, raad, wil en werking, maar geheel hangt aan eens anders willekeur, raad, wil en werking, namelijk van God alleen. Want zolang iemand zichzelf wijs maakt, dat hij het minste tot zijn zaligheid doen kan, zo blijft hij vertrouwen op zichzelf en zijn eigen krachten, hij mistrouwt niet aan zijn eigen zaligheid te werken, daarom wordt hij voor God niet verootmoedigd, maar hij stelt zichzelf voor of hij hoopt tenminste door enige plaats, tijd of werk tot de zaligheid te komen. Maar hij die niet twijfelt of het hangt alles aan de genade van God, deze twijfelt geheel aan zichzelf, hij verkiest niet, maar hij vermag de werkende God, deze is het dichtst bij de genade om zalig te worden. Om der uitverkorenen wil, Erasmus, moeten deze dingen dan gepredikt worden, opdat zij op deze wijze verootmoedigd en vernietigd zijnde, zalig zouden worden. De anderen, beken ik wel, weerstaan deze verootmoediging, ja zij verwerpen en verdoemen het leren van zulk een wanhoop aan eigen zaligheid, want zij willen dat men iets zal laten behouden, dat zij tot hun zaligheid zullen invloed hebben. Deze blijven inwendig hovaardig en vijanden van de genade van God. Deze is (zeg ik u) de eerste reden: “Opdat de godvruchtigen verootmoedigd zijnde, de beloften van de genade zullen bekennen, aanroepen en ontvangen.”

HOOFDSTUK 42

De andere reden is: “Omdat het geloven is van de dingen die niet tegenwoordig verschijnen.” Opdat dan het geloof plaats krijgt, zo is het nodig, dat hetgeen men zal geloven verborgen en onzichtbaar is, want hetgeen dat ik zie, geloof ik niet. Maar zij kunnen niet dieper zijn verborgen dan in een tegenovergesteld object of voorwerp en in een tegenovergestelde zin en in een tegenovergestelde bevinding, dat is: als het geheel anders schijnt en geheel anders bevonden wordt in de ervaring en bevinding, als men met het geloof aanneemt. Zo doet God in Zijn werken, want als Hij ons levendig wil maken, zo doodt Hij ons; als Hij ons wil rechtvaardigen, zo maakt Hij ons tot onrechtvaardigen, dat is: Hij doet ons onze onrechtvaardigheid zien en voelen. Als Hij ons ten hemel wil voeren, zo stoot Hij ons eerst in de hel, gelijk de Schrift zegt: *“De Heere doodt en maakt levend, Hij doet ter helle dalen en Hij doet weder opkomen,”* 1 Sam. 2: 6. Waarover nu geen plaats meer is te spreken. Die mijn geschriften hebben gelezen, kennen dit al van buiten. Zo verbergt God Zijn eeuwige genade en barmhartigheid onder Zijn eeuwige toorn en Zijn rechtvaardigheid onder de ongerechtigheid. “Deze is de hoogste trap van het geloof, te geloven, dat Hij genadig is, die zo weinig zalig maakt,” en zo veel verdoemt, te geloven, dat Hij rechtvaardig is, die door Zijn wil ons noodzakelijk verdoemelijk maakt, zodat het schijnt (zo Erasmus zelfs verhaalt) dat Hij een behagen heeft aan het eeuwig verderf en tormenten van de verdoemden en dat Hij daarom door sommigen billijk geliefd en gehaat wordt. Zo ik dan enigszins kon begrijpen, hoe deze God barmhartig en rechtvaardig is, die zulk een toorn en ongerechtigheid vertoont, zo was er geen geloof

³¹ De leer van de knechtelijke wil en van de predestinatie moet niet verzwegen, maar geleerd worden.

nodig. Maar terwijl het nu niet kan worden verstaan en begrepen, zo wordt daar plaats gemaakt om het geloof te oefenen, terwijl zulks gepredikt en openbaar gemaakt wordt. Wanneer God doodt, zo wordt het geloof van het leven in de dood beoefend. Dit zij genoeg van uw voorrede.

HOOFDSTUK 43

Het was een betere manier geweest, om diegenen, die over deze artikelen handelen, te raden om te doen leren, maar niet door uw raad, waardoor u wil, dat men om de wil van de goddelozen men deze dingen zal verzwijgen, waarmee u nochtans niet vordert. Want zo u gelooft of denkt, dat deze artikelen waar zijn (alsof ze van geen klein gewicht zijn) zo richt u met uw leer van stilzwijgen en met uw vermaningen niets anders uit, dan dat ze eigenlijk des te meer willen onderzoeken en weten. Want u weet wel, dat dit de aard van de mensen is, dat zij zijn ingenomen met een onverzadelijke begeerlijkheid om de heimelijke en verborgen dingen te onderzoeken en inzonderheid als zij verborgen en onbekend moeten blijven. Daarom hebt u met uw kloeke en heftige vermaning niets anders uitgericht, dan dat de mensen nu veel meer willen weten, of deze redenen en artikelen waar zijn, of niet, daartoe ontstoken zijnde door uw menigvuldige woorden en begeerte om die stukken te begraven. U zou dan veel wijzer hebben gedaan, zo u uw begeerte had willen krijgen, door van deze dingen gans te zwijgen. Want het is nu gebeurd, daar u niet geheel ontkent dat ze waar zijn, zij kunnen nu niet verborgen blijven, maar het bedenken dat ze waar kunnen zijn, zal ze veel meer lokken om de zekerheid te onderzoeken. Daarom dan moet u eerst ontkennen, dat ze waar zijn, of eerst stilzwijgen, zo u wilt dat de anderen zwijgen.

HOOFDSTUK 44

Het andere artikel of punt, dat wij zeggen is: “Dat al hetgene dat wij doen, niet geschiedt door een vrije wil, maar dat wij het zo moeten doen door een loutere noodzakelijkheid.” Hier³² moeten wij ook wel toetsen, dat wij dit door geen schadelijke en verkeerde leer laten uitroepen. Hier zeg ik aldus, indien bewezen zal zijn, dat onze zaligheid buiten onze kracht en raad alleen hangt aan de enige werking van God, hetwelk ik hieronder in onze disputatie verder krachtig hoop aan te tonen, volgt daar dan niet klaar uit, dat terwijl God in ons door Zijn werking niet is, dat alles wat wij doen kwaad is? En dat wij noodzakelijk doen, hetgeen dat niet tot de zaligheid deugt? Want zo wij het niet zijn, maar alleen God die onze zaligheid in ons werkt, zo blijft dan zeker en waar, dat wij voor Zijn werking niets zaligs doen, of wij willen of niet willen. Maar let erop dat ik zeg noodzakelijk en niet dwingend of uit dwang? maar zo men in de scholen spreekt door een “noodzakelijkheid van de onveranderlijkheid” en niet door een “noodzakelijkheid van de dwang.”³³ Dat is, een mens die de Geest van God niet heeft, doet het kwaad niet door geweld als bij de hals gegrepen en daartoe gedwongen gelijk een dief of moordenaar tegen zijn wil en dank tot de galg geleid wordt, maar hij doet het willens en met een willende en gemengde wil. Het is

³² Wij doen niets anders dan kwaad, ontbloomt zijnde van de genade van God, Zie Augustinus, Enchi. Hoofdstuk 30.

³³ Daar is groot onderscheid tussen noodzakelijkheid en dwang, *necessitate immutabilitatis*, *non coactionis*.

ook zo, dat hij deze willende en geneigde wil om kwaad te doen, niet door zijn eigen kracht na kan laten, bedwingen noch veranderen, maar hij gaat daarin voort met wil en genegenheid, al werd hij uitwendig door geweld gedwongen anders te doen, nochtans blijft de wil inwendig altijd verkeerd. Degene die hem dwingt en wederstaat, tot vijand en hatend zijnde. En hij zou hem niet in het hart tot vijand zijn, kon hij door zichzelf veranderd worden en zo willend de dwingende in het goede navolgen. Dit noemen wij nu “noodzakelijkheid van de onveranderlijkheid,” dat is, dat de wil zich niet veranderen noch anders keren kan, maar veel meer wordt getergd en verwekt om het kwaad te willen, als men hem wederstaat; hetwelk getuigt van de vijandschap, die hij degenen die hem dwingen willen, toedraagt. Dit zou niet geschieden. Zo hij vrij was, of een vrije willekeur had. Onderzoek de ervarenheid hoe stijfzinnig en onbewegelijk zij zijn, die met een zaak zijn ingenomen, daaraan blijven vasthangen en daar niet van wijken en zo zij wijken, dat doen door geweld, of enig groot profijt van een andere zaak, maar vrijwillig en van haar wijken zij niet, zijn zij nu niet ingenomen, zo laten zij gaan en geschieden, wat er gaat en geschiedt.

Noot: De vrije wil is in de onwederborenen een knecht van de zonden; het is wel vrij in zoveel als de wil van bedwang vrij is, maar is een knecht van de zonden, omdat zoals Augustinus in Enchir. ad Laurent zegt *de mens is niet vrij om rechtvaardiglijk te werken, tenzij dat hij van de zonden verlost, een knecht van de gerechtigheid begint te worden*. Want de mens misbruikend de vrije wil, heeft dat en zichzelf verloren. Ditzelfde op een andere plaats. De Spirit. en Litte. Waarom durven dan de arme mensen te pochen over de vrije wil voor zij verlost zijn? Wat roemen de knechten van de zonden over de vrije wil? De genade beweegt krachtig de wil die ze volgt. Hierom zegt Augustinus tot Simplicium Lib. 1. Hoofdstuk 2. De werking van de genade van God is niet in de macht van mensen, dat de mens niet zou willen en God tevergeefs genadig zou zijn. Want (zegt hij) over wie God zich ontfenmt, die roept Hij als Hij weet dat hij bekwaam is, om de roepende niet te weerstaan; hier moet men ook noteren dat Roffensis en andere bestraffers van Luther zijn leer van de loutere noodzakelijkheid verkeerd hebben verstaan, alsof hij had willen ontkennen, dat de mensen uit zichzelf en willend goed of kwaad deden. Het tegenovergestelde kan men hier zien.

HOOFDSTUK 45

Wederom aan de andere zijde, zo God in ons werkt, zo is de wil die door God wordt veranderd en de Heilige Geest ons inblaast, ook niet gedwongen, maar Hij wil en werkt door louter toegenegenheid en van Hemzelf, zodat het door tegenovergestelde dingen niet tot een ander kan veranderen, ja hij kan door de poorten van de hel niet overwonnen noch gedwongen worden, maar hij gaat standvastig voort “willende en beminnende het goed,” gelijk hij tevoren het kwaad gewild en bemind heeft. Dit betuigt wederom de ervarenheid hoe onoverwinnelijk en standvastig de heiligen zijn geweest en altijd zijn, als zij met geweld tot andere dingen gedwongen worden, zo dat zij veel meer daardoor getergd worden. Om dat te willen, gelijk het vuur van de wind meer wordt ontstoken dan geblust, zodat hier ook geen vrijheid of vrije wil is, om zich anders te keren en om iets anders te willen, zolang als de Geest van God en de genade in de mensen duurt en blijft. In somma, zo wij onder de God van deze wereld, zonder de Geest van God en Zijn werking zijn, zo worden wij *gevangen gehouden tot Zijn wil*, gelijk Paulus tot Timotheüs (2 Tim. 2: 26) zegt, zodat wij niet anders kunnen

willen, dan hetgeen Hij wil. Want Hij is te sterk bewapend, die Zijn Paulus (Luc. 11: 21) also bewaart, dat het alles vrede is, wat hij bezit, opdat zij geen beroerte noch zich tegen hem verzetten; anders zou het rijk van de Satan, dat in zich verdeeld is, niet kunnen bestaan, hetwelk nochtans Christus zegt te bestaan, en dat doen wij willig en gaarne, naar de natuur van de wils, hetwelk zo het werd gedwongen, geen wil zou zijn. Want gedwongen zijnde, is het geen wil. Maar zo de sterkere overkomt en hem overwinnend ons tot Zijn roof neemt, zo zijn wij door Zijn Geest wederom knechten en gevangenen (hetwelk nochtans een koninklijke vrijheid is) zodat wij gaarne willen doen datgene Hij wil. Zo is de wil van de mens in 't midden gesteld als een rijdier. Zo God erop zit, hij wil en gaat waarheen God wil. Gelijk de psalmist zegt: *“Ik ben geworden als een dier en ik altoos met u.”* Maar zo de satan daarop komt te zitten, hij wil en gaat waar de Satan wil, het is ook zijn willekeur niet tot welke van beiden opzitters hij zal lopen en welke hij zal zoeken, maar de opzitters strijden om hem te verkrijgen en te bezitten.

HOOFDSTUK 46

Maar ik zal u uit uw eigen woorden, waarmede u de vrije wil wilt verzekeren en vastmaken, bewijzen dat er geen vrije wil is, om u te overtuigen dat u onwils ontkent, datgene dat u met zulke wijsheid poogt te verzekeren? Nu welaan, ik wil u hier zweren dat zo ik het niet doe, dat al hetgeen, dat ik in dit boek tegen u schrijf onrecht zal zijn en daarentegen alles wat u in uw *Diatriben* hebt geschreven, vast en bondig zal zijn. U maakt de kracht van de vrije wil zeer klein en zo, dat ze zonder de genade van God gans geheel krachteloos is. En bekent u het niet? Nu vraag ik u, zo de genade van God van de kleine kracht wordt afgescheiden en afwezig gemaakt, wat zal ze blijven? Zij is (zult u zeggen) “krachteloos en zij werkt niets goeds, ergo” zij zal niet doen hetgeen God en Zijn genade wil. Want wij hebben nu de genade van God van dezelve afgescheiden en apart gesteld. En hetgeen de genade van God niet doet, dat is niet goed. Derhalve volgt hieruit dat de vrije wil zonder de genade van God gewis niet vrij is, maar dat het onveranderlijk een gevangen dienstknecht van de zonden is, omdat hij hem niet alleen tot het goed kan keren. Dit also vaststaand, laat ik u vrij toe, dat u de kracht van de vrije wil niet alleen een kleine kracht toeschrijft, maar ook een engelen-ja zelfs een goddelijke kracht. Zo u nochtans daarbij altijd dat vaste aanhangsel voegt: “dat ze zonder de genade krachteloos is,” waarmede u de ganse kracht van de vrije wil wegneemt. Wat is nu een krachteloze kracht? Voorwaar niets anders dan geheel geen kracht. Te zeggen dan, dat er een vrije wil is en dat het enige kracht heeft, maar dat deze kracht krachteloos is, is hetzelfde wat de Sofisten “*Opposilum in adjecto*” noemen. (Als iemand iets verzekert en meteen het tegenovergestelde bekent) alsof u zei: “De vrije wil is een ding dat niet vrij is” en ik zei: “het vuur is koud en de aarde is heet.” Want laat het vuur kracht hebben, ja de helse kracht, zo het nochtans niet brandt noch verwarmt, maar het is koud en maakt koud, zo zal niemand mij wijsmaken dat het vuur is, veel minder dat het heet is, al was het dat iemand met geschilderd vuur zou aankomen. Of, zo u de kracht van de vrije wil wou noemen, datgene waarmede de mens bekwaam is, om van de Geest van God gedreven en door de genade van God te worden onderwezen, als die tot het eeuwige leven of de eeuwige dood geschapen is, zo zou u recht spreken; want deze kracht, dat is: deze bekwaamheid of zo de Sofisten spreken: “*Dispositivam qualitamen, & passivam aptitudinem*” (in Duits een geschikte hoedanigheid en een lijdende bekwaamheid) bekennen wij ook, terwijl wij ook wel

weten, dat in de bomen noch in de beesten zulk een bekwaamheid is, want de hemel (zo zegt men) is niet voor de ganzen geschapen.

HOOFDSTUK 47

Zo staat dan nu vast, ook door uw eigen getuigenis, dat wij alle dingen door noodzakelijkheid doen en niet door de vrije wil, terwijl de kracht van de vrije wil niets is noch geen goed doet noch kan doen zonder de genade; ten ware dat u de kracht van de vrije wil met een nieuwe naam wilde noemen “een volkomelijk volbrengen,” gelijk alsof de vrije wil kon willen en beginnen, maar niet volbrengen, hetwelk ik niet geloof. Maar daarover zullen wij hierna nog meer spreken. Hieruit volgt nu, dat de vrije wil³⁴ een Goddelijke naam is en dat het niemand toegeëigend mag worden dan “alleen de Goddelijke majesteit.” Want deze vrije wil van God “kan en doet alleen (gelijk de psalmist zegt) alles wat Hij wil in de hemel en op aarde.” Hetwelk, zo het de mensen toegeëigend wordt, niets anders is dan of men hem de Godheid Zelf toeëigende, hetwelk een grote godslastering en verschrikkelijke beroving van de Goddelijke eer zou zijn. Daarom had de Theologie zich van deze namen behoren te onthouden, wanneer zij van de menselijke krachten wilde spreken en God alleen deze titel te laten, zij hadden die behoren te weren uit de mond en het gebruik van mensen en die als een heilige en waardige naam aan de oprechte God als Zijn eigenschap laten behouden. En hadden zij immers de mensen enige kracht willen toeschrijven, zij hadden het volk behoren te leren, dat het met een andere naam had genoemd moeten worden, dan met de naam van de Vrije wil; inzonderheid terwijl ons zeer bekend is, dat het volk met deze naam jammerlijk bedrogen en verleid wordt terwijl zij heel wat anders onder deze naam verstaan en begrijpen dan de theologen en de leraars verstaan, gevoelen en disputeren. Want het is een al te mooi verheven, rijk en volkomen woord, vrije wil, waardoor het volk meent dat het zo’n kracht betekent (gelijk de natuur en kracht van het woord ook meebrengt) waardoor iemand zich vrij kan wenden en begeven, beiden tot goed en tot kwaad en dat deze kracht voor niemand zal wijken noch onderworpen zijn. En voorwaar, zo zij het wisten, dat het namelijk niet de allermiste titel daarvan betekent maar daarentegen dat het gans krachteloos, ja een knecht en slaaf van de duivel is, het zou een wonder zijn, zo zij ons niet doodstenigden als bedriegers en bespotters, die iets anders met woorden te kennen geven, dan wij willen verstaan hebben, ik betwijfel, of wij zelf weten, noch overeenkomen, wat de betekenis is. “Want die bedrieglijk spreekt” (zegt de wijze man) “die is hatelijk”, inzonderheid zo hij zulks doet in dingen van de Godzaligheid, daar het perikel voor de eeuwige zaligheid zou zijn.

HOOFDSTUK 48

Terwijl wij dan de betekenis en de zaak van een zo prachtig woord (Vrije wil) hebben verloren, ja nooit hebben gehad (hetwelk de Pelagianen nochtans hebben willen verzekeren door het woord en de naam bedrogen), waarom willen wij dan nog de ijdele naam zo hardnekkig behouden, tot perikel en bedrog van het gelovige volk? Voorwaar met geen andere wijsheid dan, gelijk sommige koningen en vorsten de

³⁴ Namelijk in de mening als hijzelf verklaart, dat men door de vrije wil moet verstaan een kracht, die niemand onderworpen is, noch wijkt. Zie het begin van Hoofdstuk 49 en 73.

ijdele titels en namen van koninkrijken en landschappen, die zij niet hebben noch bezitten zich toe-eigenen en daarop roemen, daar zij bijna bedelaars zijn, én niet minder dan zulke koninkrijken en landschappen hebbend. Doch van hen is dat nog te lijden en te verdragen daar zij niemand bedriegen of bespotten dan zichzelf met ijdelheid vermakend zonder profijt. Maar hier is het perikel van de zaligheid en een allerschadelijkste bespotting en bedriegerij. Wie zou zulk een dwaas niet uitlachen ja haten, die het waagde de woorden en de namen van de dingen zo te veranderen, dat hij tegen alle gebruik van talen en spraken, een bedelaar een rijke wou noemen, niet omdat hij enig goed zou hebben, maar omdat het mogelijk was, dat een koning hem veel rijkdommen kon geven en zou zulks ernstig doen, zonder enige figuurlijke manier van spreken te gebruiken? Zo, wanneer hij iemand, die dodelijk ziek was, volkomen gezond zou noemen, omdat een ander hem zijn gezondheid kon geven? Desgelijks als hij een botterik en onwetende, wijs en welgeleerd zou noemen, omdat een ander hem mogelijk geleerdheid kon geven? Zo luidt dit hier ook: “De mens heeft een vrije wil,” ja voorwaar: zo God de Heere hem zijn vrije wil wou geven. Door dit misbruik van spreken, zou ieder van alle dingen kunnen roemen. Als³⁵ deze is een Heere van Hemel en van aarde, zo God hem dat geven wilde. Maar zo te spreken betaamt noch een Theoloog noch een leraar, maar veel meer de batement-spelers, gekken en lodderboeven. Onze woorden moeten eigen, rein, sober en matig zijn, gelijk Paulus spreekt, gezond en onberispelijk.

HOOFDSTUK 49

Maar zo wij immers het woord en de naam Vrije wil niet willen laten varen, hetwelk nochtans het allerzekerst en Godvruchtigst zou zijn, laat ons dan nog getrouw het volk leren, hoe zij dat wel en recht moeten gebruiken, namelijk³⁶ dat de wil van de mensen enigszins vrije wil genoemd mag worden, te weten: niet ten aanzien van datgene dat boven hem is (als ten aanzien van God), maar alleen ten aanzien van de laagste dingen, die onder hem zijn, dat hij van zijn tijdelijk goed en bezitting, zoals van zijn akker, huis, hof en zodanige dingen mag handelen, doen en laten naar zijn eigen Vrije wil, nochtans wel verstaande, dat het alleen door de vrije wil van God wordt geregeerd, waarheen het Hem belijft. Maar ten aanzien van God of van die dingen, die tot de zaligheid of verdoemenis behoren, heeft hij geen vrije wil, maar zijn wil is gevangen, onderworpen en een knecht of van de wil van God, of van de wil van de duivel. Tot zover heb ik gesproken van de hoofdstukken van uw voorrede, die bijna de hoofdstukken bevatten, meer dan het volgende corpus van het boekje. De somma van beide zijden had nochtans zo mogen verantwoord worden: uw voorrede klaagt of van het Woord van God of over het woord van mensen; dat is van de menselijke leer. Klaagt ze over de menselijke leer, zo is ze geheel tevergeefs en ijdel en zij gaat ons niet aan. Klaagt ze nu over Gods woord en leer, zo is ze geheel goddeloos. Daarom zou het veel nuttiger zijn geweest, dat wij zouden hebben gehandeld, of over datgene waarover wij disputeren, Gods woord is of een menselijk woord en leer. Doch het volgende zal het mogelijk genoeg verhandelen en disputeren. Maar aangaande hetgeen u brengt in het besluit van uw voorrede: “dat u onze leer fabels noemt en onnutte leer en dat men liever naar het exempel Paulus, de gekruiste Christus zou prediken en de wijsheid onder de volmaakten leren, en dat de Schrift op verscheidene wijzen

³⁵ Klare gelijkenissen tot verstand.

³⁶ Hoe de mensen de vrije wil kan worden toegeëigend.

gematigd is, om voorgesteld te worden, naardat de toehoorders zijn en dat het de voorzichtigheid en de liefde van de leraars behoorde bevolen te zijn de naasten en de toehoorders nuttig en vruchtbaar behoorden te leren.” Dit alles beweegt mij niet, terwijl het geheel onwetend en ongeschikt gesproken is. Want wij leren niets anders dan Jezus, de Gekruiste. Maar de gekruiste Christus brengt al deze dingen met zich, ja zelfs de wijsheid, die men onder de volmaakten moet leren, terwijl er geen andere wijsheid is, dan die die in de verborgenheid van het Evangelie is verborgen en tot de volmaakte behoort en niet tot de kinderen van het Joodse en Wettische volk, *zonder geloof in de werken roemend*, zoals Paulus zegt: 1 Cor.2: 2 of ware het dat u verstond “bij de gekruiste Christus te leren,” niet anders dan de woorden te spreken: “Christus is gekruist.” Maar aangaande deze wijze van spreken: : Dat God vertoornd werd, dat Hij grimmig wordt, dat Hij haat, dat Hem berouwt, dat Hij medelijdend is” en dergelijke passages, die nochtans niet in God vallen, deze zeg ik worden tevergeefs door u erbij gevoegd; want deze maken de Schrift niet duister, dat ze daarom naar de toehoorders zouden moeten worden gematigd, maar u toont lust te hebben om duisternis te maken, waar geen duisternis is. Het zijn figuurlijke manieren van spreken, die men grammatica noemt, die de schoolkinderen genoeg bekend zijn. En hier handelen wij over de leerpunten en niet van de grammaticale wijze van spreken.

HOOFDSTUK 50. Over Erasmus' inleiding

Dan in disputatie tredend, u belooft, dat u met louter canonieke boeken zult handelen, omdat Luther (zo u zegt) zich met geen autoriteit van enige schrijvers laat genoeg. Dit behaagt mij wel en ik neem de belofte aan, al is het dat u dit niet om zo'n mening belooft, dat u andere schrijvers hiertoe zou onnodig achten, maar opdat u geen vergeefse arbeid zou doen. Want mijn stoutheid bevalt noch behaagt u, of zo u het mijn vermetelheid wilt noemen. Maar u beweegt (zo u zegt) niet weinig: “een zo groot getal van zoveel geleerde mannen, die zoveel jaren geaprobeerd en goed gekend zijn; onder welke zeer velen zeer wel geleerd in de Heilige Schrift geweest zijn, alsmede veel heilige mannen, sommige martelaars en veel, die door mirakelen en wonderwerken berucht zijn. Laat hierbij zich voegen zoveel nieuwe geleerde theologanten, zoveel hogescholen, zoveel concilies, zoveel bisschoppen en pausen.” In somma, Erasmus heeft aan zijn zijde, de geleerdheid, het kloek verstand, de menigte, de grootheid, de hoogheid, de sterkte, de heiligheid, de mirakels en wonderwerken en wat heeft hij al niet? Maar och arme, aan mijn zijde is maar (zegt u) “een Wikleff en een Laurentius Valla”, hoewel ook "Augustinus, die u voorbijgaat, het geheel met mij eens is, “doch wat zijn dezen, bij zoveel voortreffelijken, machtigen en uitnemenden?” Voorts is er maar één Luther, één enig arm mens, nieuw opgekomen met zijn aanhang, in welk zulk een geleerdheid niet is, noch zulk verstand, noch menigte, noch grootheid, noch heiligheid, noch mirakels, als die niet een hinkend paard kunnen genezen (hetwelk een arme smid wel doen kan). Zij roemen de Schrift, die zij zowel als de anderen twijfelachtig hebben, zij roemen wel de Geest, dewelke zij nochtans niet kunnen bewijzen. En veel andere dingen, die u bladerend alzo weet op te tellen. Er is dan bij ons niets anders, dan de wolf zei tot het nachtegaaltje, als hij het had opgegeten³⁷ “je bent slechts een stem en niets anders.” Zo zegt u van ons? “Dat wij slechts zeggen en dat wij op dit enkel zeggen willen geloofd zijn.”

³⁷ Hij vond het al te luttel om te eten.

Ik beken wel, mijn Erasmus, dat u niet onbillijk door deze dingen bewogen wordt. Want ikzelf ben daardoor wel 10 jaar bewogen geweest, zodat ik niet meen, dat er niemand zo zou kunnen worden bewogen. En het was ook mij ongelooflijk, dat ons zo machtige en sterke Troje, hetwelk zolang onoverwinnelijk was gebleven, nog zou kunnen worden overwonnen. En ik roep God over mijn ziel aan, dat ik nog heden zo bewogen zou zijn, en daarin zo zou blijven, zo mijn consciëntie en de bevinding mij daartoe bewoog en dwong. U mag voorwaar wel gedenken, dat ik geen stenen hart en gemoed heb en al was ik geheel van steen, zo had ik nochthans, door zulk een grote brand, door zoveel harde stromen van aanvechtingen, die ik heb uitgestaan, wellicht week en vermorzeld kunnen worden, toen ik namelijk deze zaak voor het eerst dorst aan te vangen, waardoor ik wel zag, dat alle autoriteit dergenen, die u nu hebt verhaald, mij als een geweldige watervloed zou overvallen. Maar het is hier geen plaats om een historie van mijn leven of werken te verhalen, want ik heb toen niet de zaak aangevangen, om onszelf te prijzen, maar om Gods genade te roemen. Wie ik ben en door welke Geest en raad ik daartoe ben gekomen, beveel ik Hem, Die daar weet, dat het niet door mijn, maar door Zijn vrije wil is geschied, hoewel de wereld zulks al lang had behoren te merken. En met uw voorrede brengt u mij op zo'n hartelijke plaats, dat tenzij ik mijzelf roem en zoveel vaders verwerp, ik mij er anders niet zou kunnen uitredden. Maar ik zal kort antwoorden aangaande de geleerdheid, kloek verstand, menigte, autoriteit en zulke andere dingen wil ik gaarne wijken en hen hetzelfde allemaal naar uw eigen zeggen ook toegeven. Maar wat de betoning van de Geest is en wat mirakel en wat heiligheid is? Zo ik u vroeg van deze drie dingen, ik meen (zover ik u uit uw schrijven en uit uw boeken ken), dat u daarover zo onwetend zult zijn, dat u met geen letter of syllabe hierop zou kunnen antwoorden. Of zo ik van u begeerde en u drong mij te zeggen en vast te bewijzen, wie van die, die u hebt geroemd, heilig is geweest en is of de Geest van God heeft gehad en waarachtige mirakelen zou hebben gedaan, ik acht dat u vergeefs grote arbeid zou doen. U spreekt en herhaalt zeer veel dingen uit het algemeen gebruik en uit de gemene praat en 't kouten van de lieden. Maar u zult kwalijk geloven, hoe weinig geloof en autoriteit zulks zou behouden, wanneer het tot het oordeel van de consciëntie zou worden gebracht. Want dat spreekwoord is waar: "dat er veel voor heilig geëerd worden op de aarde, welker ziel brandt in de hel." Hieronymus.

HOOFDSTUK 51

Maar of wij u toegaven, dat zij allen heilig zijn geweest en allen de Geest van God hadden, en ook al de mirakelen hebben gedaan (hetwelk u niet begeert). Zeg mij nu dit, of iemand van al dezen in de naam of in de kracht van de vrije wil of om de leer van de vrije wil te bevestigen, heilig geweest is, de Heilige Geest heeft ontvangen of mirakelen en wonderwerken heeft gedaan? Dat zij verre (zult u zeggen), maar al deze dingen zijn geschied in de naam en in de kracht van Jezus Christus en voor de lering Jezus Christus. Daarom brengt u dan voort de heiligheid, de geest en de mirakelen voor de leer van de vrije wil, voor welke zij niet gegeven noch geschied zijn? Voor ons zijn het dan die mirakelen, de geest en de heiligheid, die Jezus Christus prediken en niet de menselijke krachten en werken. Welk een wonder zou het dan zijn, dat diegenen, die heilig, geestelijk en wonderlijk in werken zijn geweest, soms door het vlees overrompeld zijnde, ook altemet vleselijk zouden hebben gesproken en gedaan, terwijl zulks zelfs de apostelen wel is gebeurd, toen zij nog bij Christus waren? En uzelf ontkent het niet, maar u verzekert dat de vrije wil geen werk van de Geest noch

van Christus is, maar een menselijke zaak en vermogen, daarom door de Heilig Geest, Die beloofd is om Christus te verklaren, de vrije wil niet kon prediken of leren. Hebben de vaders dan somtijds de vrije wil geleerd of gepredikt, voorwaar zij hebben dat (terwijl zij mensen waren) uit het vlees en niet uit de Geest van God geleerd en veel minder hebben zij tot bevestiging hiervan, mirakelen gedaan. Derhalve besluit ik, dat u tevergeefs en onbehoorlijk deze heiligheid, Geest en mirakelen van de vaders aanhaalt, terwijl door dezelve niet de vrije wil, maar de lering van Jezus Christus tegen de leer van de vrije wil vast gemaakt en bevestigd wordt.

HOOFDSTUK 52

Maar welaan kom hier voor u allemaal, die van de vrije wil bent en durft leren dat de leer hierover waarachtig is, dat is: uit de Geest van God is voortgekomen, kom nog voort, zeg ik en bewijst, waar de Geest bij ulieden is? Doe mirakelen en wondertekenen, laat uw heiligheid zien. Van ons, die de kracht van de vrije wil ontkennen, mag u geen Geest, geen heiligheid en geen mirakelen eisen, maar van u, die het wilt verzekeren en vastmaken, mogen wij zulks billijk begeren. Daar de negatieve of de ontkennende niet stelt, niets is en daarom niet schuldig is te bewijzen noch moet worden bewezen. De zaak, die men wil verzekeren en vastmaken, moet men bewijzen. U bekent zelf de kracht van de vrije wil en dat het maar een menselijke zaak is, maar daar is nog geen mirakel of wonderwerk van God gezien of gehoord, tot bevestiging van een menselijke lering, maar alleen voor de Goddelijke waarheid. En het is ons ook geboden, dat wij geen nieuwe leer zullen toelaten of aannemen, tenzij dat zij tevoren met Goddelijke tekens en mirakels is bevestigd. Deut. 18. En zelfs de Schrift noemt de mens ijdelheid, hetwelk niets anders is te zeggen, dan dat alle menselijke dingen louter ijdelheid en leugen zijn. Welaan dan, welaan zeg ik, bewijst uw leer van de menselijke ijdelheid en leugen waarachtig te zijn, waar is hiertoe nu de betoning van de Geest? waar is de heiligheid? waar zijn de mirakels? Ik zie wel kloek verstand, geleerdheid en autoriteit, maar al deze dingen heeft God ook de heidenen gegeven. Nu wij willen u tot geen grote mirakels dwingen, ja niet om een hinkend paard te genezen en beroept u ook niet op deze vleselijke wereld, alsof de Heere daarom nu geen mirakels zou willen doen, want als Hij Zijn Goddelijke leer heeft willen bevestigen met wonderwerken, Hij heeft geen aanzien gehad, of de wereld vleselijk was of niet. Nadermaal Hij niet wordt bewogen door de verdienste of de onverdienste van de vleselijke wereld, maar Zijn loutere barmhartigheid, genade en liefde, beweegt Hem alleen de zielen in Zijn vaste waarheid te bevestigen tot Zijn eer. Ik wil u wel de keur geven, om een zeer klein mirakeltje te doen, kies zelf wat u wilt. Ja, ik wil hier uw Baäl tergen, beroepen en trotseren, laat zien of u in de naam en in de kracht van de vrije wil een vors zult kunnen scheppen, hetwelk nochtans de heidenen en de goddeloze tovenaars in Egypte wel konden doen: Exod. 8: 7-18. Om luizen te scheppen wil ik u niet moeilijk maken, dat konden zij ook niet. Ik zal wat geringer en wat lichter zeggen, vang slechts een luis of een vlo en (terwijl u onze ware God tergt en belacht om een hinkend paard te genezen) brengt nu uw krachten samen, doet naarstig uw best, zowel uw god als u allen en zo u ze in de naam en in de kracht van de vrije wil kon doden, welaan u zult overwinnaars zijn en gewonnen spel hebben, alsdan zullen wij allen komen om de vrije wil, de grote god, de wonderlijke doodslager van een luis met u te aanbidden. Niet dat ik wil ontkennen, dat u zelfs bergen kon verzetten, maar ik wil zeggen, dat het wat anders is te zeggen, dat iets gedaan is uit kracht van de vrije wil en wat anders dan hetzelfde te bewijzen.

HOOFDSTUK 53

En hetgeen ik van de mirakels heb gezegd, hetzelfde zeg ik ook van de heiligheid; zo u ons onder al de vaders, die door zoveel honderd jaren voorheen zijn geweest, ja onder al degenen, die u hebt opgeteld, er één kunt aanwijzen, die een enig werk (laat het een struik zijn van de aarde op te heffen geweest, laat het slechts een ik zijn) gesproken heeft of een gedachte (laat het de allerminste verzuchting zijn) hebben gehad; waarmede zij door de kracht van de vrije wil tot de genade bereid, of waardoor zij de heilige Geest verdiend, of waardoor zij vergeving van hun zonden verkregen, of waardoor zij ook iets met God gehandeld hebben, hetzij hoe klein het ook zou zijn (ik laat staan dat zij daardoor geheiligd zouden zijn geweest) zo zult u, zeg ik, wederom overwinnaars zijn en wij overwonnen. Maar ik zeg weder door en uit de kracht van de vrije wil, want hetgeen dat in de mens geschiedt door de kracht van de Goddelijke schepping, dat heeft overvloedige getuigenis in de Heilig Schrift. En voorwaar dat bent u schuldig aan te tonen, opdat u geen belachelijke leraar wordt bevonden, wanneer u met veel gesmukte en opgepronkte woorden en met zulk een autoriteit, zo een leer over de ganse wereld strooit, die u met de minste titel niet kunt bewijzen. Men zal ze immers “dromen” noemen, die niets inhouden, hetwelk zoveel en zulke grote mannen, die zo geleerd, zo heilig en zo vol mirakelen zijn geweest, te schandelijk zou zijn. Alsdan zal men ook de Stoicos en de filosofen ver en boven u achten, die al brachten en beschreven zij zulk een wijsheid, die nooit in een mens is geweest en die zij nooit zagen noch kenden, zij hebben nochtans een deel hiervan willen bewijzen. Maar u kunt zelf niet, ja geen mens de schaduw van uw leer aantonen. Zo zeg ik ook van de Geest. Zo u uit al de verzekeraars van de vrije wil slechts één kon aantonen, die een zo kleine sterke en kracht van het gemoed heeft gehad, dat hij in de naam en door de kracht van de vrije wil een penningske zou hebben veracht of een brokje brood van harte heeft willen ontberen, of een woordje, ja een teken van het ongelijk en van de toorn van zijn vijand zou hebben kunnen verdragen (want van de verachting van de rijkdommen van het leven en de goede faam wil ik niets zeggen) zo zult u weer de victorie hebben en wij zullen gaarne onderleggen. En deze bent u wederom schuldig te bewijzen, die de kracht van de vrije wil met zo’n volle mond uitroept. Of men zal zeggen, dat al uw disputatie om een vliegevoet zal zijn, of dat u doet als een mens, die ergens op een markt of voor een toneel zit en soms lacht, soms schreit en geneugt betoont, gelijk of zij veel tragediën of comediën spelen, daar nochtans niets met al zou geschieden. Maar ik zal zelf u wellicht het tegenovergestelde bewijzen, die de voortreffelijke en heilige mannen, die u roemt, als zij God hebben willen bidden, of iets anders met God handelden, dat zij vergetend alle krachten van de vrije wil en mistrouwend alle hun werken en verdiensten, alleen de loutere en enige genade van God hebben aangeroepen en zich op dezelve alleen verlieten. Gelijk Augustinus dikwijls heeft gedaan en ook Bernardus, die stervend zei: “Ik heb mijn tijd verloren, omdat ik verdoemelijk heb geleefd.” Hier zeg ik niet, dat deze heilige mannen enige kracht voortbrengen, die zich tot de genade bereidt, maar dat zij tegenovergesteld, al hun krachten beschuldigen, dat ze niets anders dan verkeerd zijn geweest. Hoewel het nochtans ook waar is, dat deze heilige mannen soms in hun disputatiën van de vrije wil anders hebben gesproken, gelijk als ik zie en merk, dat het meest geschied is, dat zij anders hebben gesproken in hun woorden en disputaties en wederom ook anders gevoeld als het tot de daad en tot het gemoed is gekomen: daar zeggen zij anders dan zij tevoren gevoeld hebben en hier gevoelen zij anders dan zij tevoren hebben gesproken. En de mensen, zowel de goede

als de kwade zijn meer en beter af te meten en te oordelen uit hun ernstig gevoel dan uit hun woorden, die zij soms door enige oorzaak spreken.

HOOFDSTUK 54

Maar nu, wij willen u nog meer toegeven. Wij zullen geen mirakelen, geen geest en geen heiligheid van u begeren, laat ons tot de leer zelf wederkeren. Dat bidden wij alleen, dat u ons toch tenminste dat aanwijst, wat voor een werk, wat voor een woord en wat voor een gedachte deze kracht van de vrije wil beweegt en poogt te maken, dat ze zich tot de genade bereidt. Want het is niet genoeg, dat men zegt: daar is een kracht, daar is een kracht van de vrije wil, wat is lichter te zeggen? Daartoe behoeft men niet zoveel heilige en welgeleerde mannen van zoveel honderd jaren terug aan te halen, maar (als men met het spreekwoord zegt) men behoort het kind een naam te geven, men moet beschrijven welke kracht dit is, wat ze doet, wat ze hen laat doen of wat ze lijdt en wat er gebeurt. Tot een exempel (ik zal wat plomper spreken), dit wordt er gevraagd, of deze kracht moet of poogt te bidden, of te arbeiden, of het lichaam te kastijden, of aalmoezen geven, of iets anders te doen. Want zo het een kracht is zo moet ze enige werking hebben. Maar hier bent u stommer dan de vissen. En het is geen wonder, hoe zou u die beschrijven, terwijl (naar uw eigen getuigenis) u van de kracht zelf nog onzeker bent? zijnde tussen uzelf verscheiden en ongestadig. Wat zal men een definitie, of beschrijving geven, wanneer hetgeen, dat men zal beschrijven, nog niet goed bekend is? Doch laat het zo zijn, dat u na veel duizend jaren, wanneer de jaren van Plato zijn verlopen, met deze kracht zult overeenkomen en dat u die alsdan zult beschrijven, dat haar werking is te bidden, te vasten, of iets anders dergelijks, dat mogelijk in de Platonische Idees of inbeeldingen nog verborgen ligt. Wie zal ons nu verzekeren, dat zulks waar is, zulks God te behagen en dat wij zonder zorg wel doen? Terwijl u inzonderheid zelf bekent, dat het een menselijke zaak is, die de getuigenis van de Geest niet heeft, als zijnde tevoren door de Filosofen geroemd en die in de wereld was, voor Christus kwam en de Heilige Geest van de Hemel gezonden was, zodat het zeker is, dat deze leer niet uit de Hemel is gezonden, maar tevoren uit de aarde is voortgekomen, waarom ze ook allerlei en grote getuigenissen doet, opdat verzekerd en vastgemaakt wordt dat ze zeker en waarachtig is.

HOOFDSTUK 55

Laat het dan zo zijn, Erasmus, dat wij slecht en weinig zijn, u bent beroemd en velen, dat wij plompe en ongeleerden zijn, ulieden bent de allergeleerdsten en verstandigsten, wij nieuw geboren en voortgekomen, u ouder dan Adam of Deucalion, onze leer nooit ontvangen, de uwe zoveel honderd jaren lang voor goed aangenomen; uiteindelijk, wij zondaars, vleselijk en onwetend, maar u wonderlijk in heiligheid, in de Geest en in alle mirakelen, dat de duivelen zelf voor u ontzet zijn en bevreesd. Laat ons tenminste het recht toe, dat de Turken en de Joden recht en billijk is, dat wij oorzaken en redenen van uw leer mogen eisen en begeren, hetgeen te doen u uw (want u gunt hem ons niet) Petrus heeft bevolen. Zie, wij eisen immers manierlijk, namelijk: wij overvallen u niet, noch maken wij het u moeilijk om die te bewijzen met heiligheid, met de Geest en met mirakelen, hetwelk wij nochtans gerechtelijk zouden mogen doen, daar u zulks van anderen vordert. Ja, wij willen u nog meer toegeven (om de maat vol te maken) wij zullen nog niet begeren, dat u met een enig exempel,

enige daad, woord, of gedachte, die de vrije wil zou vermogen, zou behoeven te bewijzen. Leer slechts en verklaar ons deze uw leer van de vrije wil, wat u wilt dat men daaronder zal verstaan, in welke vorm of gestalte wij mogen verzoeken en pogen zo u niet wilt of kunt een exempel aanwijzen en geven. Volgt tenminste de paus na en doe als hij met de zijnen, die daar zeggen: “’t geen dat wij u leren en zeggen, doe dat, maar doe niet naar onze werken.” Zegt u ook zo, wat voor een werk deze kracht vereist dat men zal doen. Wilt u zelf dat dan nog niet doen, wij zullen u laten rusten en verzoeken zelf te doen. Kunnen wij dan dit nog niet van u verkrijgen of verbidden? Voorwaar hoe groter hoop u bent, hoe ouder, hoe hoger, hoe treffelijker en beroemder u boven ons bent, hoe schandelijker het is, dat u ons (die gans niets bij u zijn), die uw leer willen leren en doen, met niet een mirakeltje, al was het maar een luis te doden, nog niet met een kleine verzuchting van de Geest, of met een klein werkje van heiligheid kunt bewijzen nog geen exempel van enige daad of woord weet voort te brengen. En uiteindelijk, hetwelk zeldzaam en ongehoord is, dat u de vorm of de gestalte zelf en het verstand van deze uw leer weet te verklaren, dat wij ze tenminste zouden kunnen navolgen. O fijne en lieve meesters van de vrije wil, wat bent u nu nog anders dan een steen, naam en titel, en voorts niets meer? Waar zijn ze nu, Erasmus, die de geest roemen en niet bewijzen, die alleen spreken en straks willen worden geloofd? En bent u het niet, die zo tot in de hemel verheven bent, die zelf niet eens weet te zeggen, wat de zaak is en nochtans zozeer roemt en zo veel wonderen van anderen durft te eisen? Daarom bidden wij u, lieve Erasmus, dat u met de uwen ons tenminste nu toelaat, dat wij omwille van de perikels van onze consciëntie mogen vrezen en er een afkeer van hebben uw leer te geloven, of dat het verzekeren van dezelve immers mag opgeschort worden, terwijl u zelf nu genoeg kunt zien en merken, dat het maar een ijdele stem en geluid ener syllabe is, namelijk: “de kracht van de vrije wil, die kracht van de vrije wil.” En zal ook niets anders zijn, al was dat u schoon tot het hoogste kwam en dat al hetgeen, dat u kunt voortbrengen, vast en bondig is. Ik laat staan, dat het bij de uwen nog onzeker is of het blote woordje of stem nog bestaat of niet, terwijl zij onder elkaar het oneens zijn en ongestadig. Het is dan geheel ongerecht, ja jammerlijk en beklagelijk, dat onze consciënties alleen om een ijdele stem en woord, dat nog onzeker is, zullen worden gekweld of gepijnigd, die Christus met Zijn bloed verlost en gekocht heeft. En dat, tenzij wij ons laten kwellen en pijnigen, wij worden beschuldigd van ongehoorde hovaardij, dat wij zoveel vaders, die door zoveel honderd jaren de vrije wil zouden hebben geleerd, verachten, daar men nu klaarlijk ziet, dat zij van de vrije wil niets zekers hebben beschreven en besloten, maar dat op hun pretext en naam de leer van de vrije wil wordt opgericht, waarvan zij nochtans noch gedaante noch naam konden voortbrengen, noch betonen, maar dat met een zodanige leugenachtige naam de wereld bespot en belacht wordt.

HOOFDSTUK 56

En hier, Erasmus, willen wij ons beroepen op uw raad, die u tevoren in uw boek hebt gegeven, dat het beter was, dat men zulke kwesties zou laten varen en dat men Christus, de Gekruiste, zou leren en die dingen alleen, die tot de Christelijk Godzaligheid genoegzaam zijn. Ditzelve hebben wij lang gezocht en begeerd, want wat drijven wij anders, dan dat de eenvoudigheid en de zuiverheid van de Christelijke leer zou regeren, achter latend en verwerpend al hetgeen, dat door de mensen gevonden en gedicht en op de baan gebracht is? Maar u, die ons zulks raadt, doet het zelf niet, ja u doet het tegenovergestelde, u schrijft er boeken over, u looft en prijst de

decreten van de paus, u roemt de autoriteit van de mensen en u doet naarstig, aan alle kanten verzoekend om ons daartoe te brengen, dat wij deze vreemde leer, die tegen de Heilig Schrift is, met u zouden aannemen, om alzo de eenvoudigheid en de oprechtheid van de Christelijk Godzaligheid met de menselijke bijvoegselen te verderven en het tezamen te smelten. Uit hetwelk wij licht kunnen verstaan, dat u ons zulks niet van harte hebt geraden en dat al hetgeen dat u schrijft u niet ernst is, maar dat u alleen met uw versierde, hoge en opgepronkte woorden, de wereld bij de neus meent te leiden, waar u wilt. En nochtans nergens legt nog niet uit recht, terwijl u niets met al zegt: maar bent uzelf in alle dingen en overal geheel tegenstrijdig, zodat hij u een rechte naam heeft gegeven, die u een³⁸ Protheus en een Vertumnes heeft genoemd, en Christus zegt over uw leer: “Meester, geneest uzelf.” Gedenkt ook wat Cato zegt: “Dat u een ander blameert, schout ’t allen stonde ’T waar schande, waart u met dezelve bevonden.”

HOOFDSTUK 57

Zolang dan, u hetgeen u wilt verzekeren, niet bewijst, blijven wij vast in hetgeen dat wij ontkennen en ofschoon al de heiligen, die u roemt, ja de gehele wereld tot richters waren, zo mogen wij nochtans trotseren en roemen, dat wij niet schuldig zijn iets te houden voor hetgeen ze niet is, dat uzelf met geen titel, woord of werk kunt bewijzen wat het is. En hiermede bewijst u genoeg met wat een ongelovige stoutheid en razernij u bent ingenomen, die wil, dat wij ulieden zulks zullen toelaten en dat om geen andere oorzaak dan omdat u de grootste hoop, de hoogste en de oudste bent, die het hebben goed gedacht dit te houden, daar uzelf ook bekent, dat deze kracht niet is even gelijk of dit de Christelijke leermeester betaamde, dat zij het arme volk in dingen, die de zaligheid aangaan alzo bedriegen, dat zij spreken en zwetsen over dingen die er niet zijn, gelijk of het grote dingen waren, die de zaligheid betreffen. Waar is nu de kloekheid van het Griekse verstand, die voorheen toch met een fraaie schijn de leugen kon stofferen, maar die nu met klare onbedekte woorden liegt? Waar is nu de Latijnse kloekheid, die niet minder dan de Grieken is geweest, die zich nochtans laat bespotten en anderen bespot met een enkel ijdel woord?³⁹ Maar zo gaat het de onwijze en verkeerde lezers van boeken, die al hetgeen, dat door de heiligen en door de vaders uit zwakheid is beschreven, in de hoogste autoriteit willen houden en gehouden hebben, zodat de schuld niet bij auteurs ligt, maar bij de lezers zelf. Het is alsof men iemand om de heiligheid en autoriteit van de Heilig Petrus zou willen zeggen en houden, dat al hetgeen, dat hij heeft uitgesproken, recht en goed zou zijn en zich daarom zou wijsmaken, dat hetgeen hij uit zwakheid van het vlees (Matth.16) de Heere Christus heeft geraden: “dat hij niet zou lijden,” of als Hij Christus hier “van hem gaan,” wel en recht, zou zijn.

HOOFDSTUK 58

Dezen zijn ook gelijk diegenen, die om te lachen of uit lichtvaardigheid zeggen: “dat alles wat in het Evangelie staat, niet waarachtig is.” en voortbrengen hetgeen de Joden tegen Christus zeggen Joh. 8: 48: “Zeggen wij niet wel, dat gij een Samaritaan zijt en

³⁸ Die zich in allerlei fatsoen kan veranderen.

³⁹ Men moet onderscheiden hetgeen de vaders goed en kwalijk hebben geschreven.

de duivel hebt?” Of deze woorden: *“Hij is des doods schuldig.”* Of ook: *“deze hebben wij gevonden, verkerend ons volk en verbiedend de keizer schatting te geven.”* Zo doen dezen ook, hoewel door gescheiden wil en einde, door blindheid en onwetendheid, die namelijk de vrije wil verzekeren; als zij hetgeen, dat van de vaders, door zwakheid van het vlees vallend, door de vrije wil hebben gesproken, zo willen nemen, dat zij het willen stellen tegen hetgeen dat dezelfde vaders door de sterkheid van de Heilig Geest tegen de vrije wil hebben gesproken en drijven dat alzo, dat het goede voor het kwade moet wijken. En alzo geschiedt het, dat zij hetgeen kwalijk is gesproken, veel macht en autoriteit toeschrijven, omdat dat met hun vleselijk vernuft overeenkomt en de goede dingen de autoriteit benemen, omdat dat tegen de zin van hun vlees strijdt. Waarom kiezen wij niet liever hetgeen het beste is?⁴⁰ Zie, zulke dingen vindt men veel bij de vaders en opdat ik wat als exempel aanhaal, wat zou men vleselijker, ja wat zou men onchristelijker en godlasterlijker kunnen spreken dan deze spreuk van Hieronimus: *“het maagdom vervult de hemel, maar het huwelijk de aarde.”* Gelijkerwijs alsof de aarde alleen aan de Heilig patriarchen, profeten, apostelen en andere vrome en Christelijke gehuwde personen behoorde en de Hemel alleen voor de kloostermaagden, die zonder Christus bij de heidenen hebben geleefd? En nog rapen de Sofisten zulke en dergelijke spreuken tezamen uit de boeken van de vaders, alleen ziende op de veelheid en niet op de deugd en waarachtigheid van dezelve, om hun zeggen slechts tot autoriteit te maken en te geven, gelijk die grove en onreine “Eaber of smid van Constants” heeft gedaan, die een groot dik boek, genaamd de Edele parel heeft uitgegeven, hetgeen voorwaar niets anders is dan een “podrimodri” (zo men zegt) van alle onreine en onsmakelijke dingen, opdat ze immers iets zou zijn, om de Godvruchtigen en geleerden te doen walgen.

HOOFDSTUK 59

Hiermede wil ik dan⁴¹ antwoorden op hetgeen u zegt: *“dat het ongelovig is, dat God zoveel honderd jaren lang Zijn kerk zou hebben laten dwalen en dat Hij niemand van de heilige mannen zou hebben geopenbaard, hetgeen door Luther en de zijnen voor het hoofdstuk van de Evangelische leer wordt gehouden.”* Eerst zeggen wij niet, dat God deze dwaling in Zijn kerk of in enige heilige personen zou hebben geduld. Want Gods kerk wordt door de Geest Gods geregeerd: *“de heiligen worden door Gods Geest geleid,”* Rom. 8: 35. *“En Christus blijft bij Zijn kerk tot aan de voleinding der wereld.”* en *“de Kerk Gods is de pilaar en vastheid der waarheid.”* Dit zeg ik, weten wij wel. Want zo luidt ook onze algemene geloofssom: *“Ik geloof een heilige, algemene kerk”*; zodat het onmogelijk is, dat ze zelfs in het minste artikeltje zou dwalen. En al was het, dat wij zo toelieten, dat sommige uitverkorenen in dwaling blijven hun hele leven lang⁴², nochtans zij noodzakelijk voor hun dood wederom tot de gezonde leer gebracht worden, omdat de Heere Christus zegt: Joh. 10: *“Niemand zal ze uit Mijn handen grijpen.”* Maar hier zal arbeid zijn en moeite, want hier moet men eerst zeker weten, of ook diegenen, die u de kerk noemt, de kerk is en of zij hun leven lang hebben gedwaald en voor hun dood wederom op de rechte weg gebracht? Want dat volgt daarom niet terstond, dat zo God al die geleerde mannen, die u aanhaalt van zoveel honderd jaren geleden af, heeft laten dwalen, dat Hij daarom Zijn

⁴⁰ De vaders spreken zichzelf en de waarheid dikwijls tegen.

⁴¹ Antwoord op de tegenwerping, dat de kerk niet dwaalt.

⁴² NOTA.

kerk heeft laten dwalen. Zie eens naar het volk van Israel, waaronder zoveel⁴³ koningen, zo'n lange tijd ook niemand wordt geteld, die niet heeft gedwaald. En onder de profeet Elia al hetgeen, dat onder het volk van Israel enig aanzien had, zowel in de kerk als bij de politie, ja (zo het schijnt) al het volk was tot afgoderij vervallen, zodat Elia meende, dat hij alleen was overgebleven, terwijl de koningen, de vorsten, de priesters, de profeten en al hetgeen, dat het volk en de kerk Gods had mogen worden genoemd, in dwaling verloren ging, nochtans had God de Heere Hem zeventuizend behouden en bewaard. En wie heeft ze toen gezien en wie heeft ze bekend, dat zij het volk van God waren? Wie zou dan ook nu durven ontkennen, dat God onder deze grote, voortreffelijke en prinselijke personen (want u telt geen anderen, dan die in grote, voorname ambten zijn geweest). Zich ook onder het gemene volk, de kerk zou hebben behouden en de anderen in dwaling laten vallen, gelijk Hij onder het volk van Israel had gedaan. Want God pleegt dat te doen, dat Hij de besten straft en de uitverkorenen en de voornaamsten in Israel verootmoedigd en nederstoot. Psalm 27. En dat Hij het verachte en overgeblevene in Israel behoudt en zalig maakt.

HOOFDSTUK 60

Wat is er geschiedt onder Christus Zelf, waar alle apostelen zich hebben geërgerd, daar Hij door het ganse volk is verzaakt en verdoemd geworden, en Nicodemus en een Jozef en een Maria met de moordenaar aan het kruis nauwelijk bewaard en behouden? Werden zij toen het volk van God genoemd? Er was wel een volk van God overgebleven, maar het werd zo niet genoemd, noch ervoor gehouden en die het volk van God genoemd werd, was het niet. Wie weet of vanaf het begin van de wereld (zoals Gods werken heel anders zijn dan het vernuft van mensen kan begrijpen) het met Gods kerk en Zijn volk niet zo is toegegaan, dat sommigen Gods volk en kerk genoemd werden en het nochtans niet zijn geweest en sommigen ook als dat klein, veracht overgebleven hoopje, niet Gods volk werd genoemd en het evenwel geweest zijn, gelijk de historie van Kaïn en Abel, Ismaël en Isaak, Ezau en Jacob tonen, Zie eens naar de tijd van de Arianen, in welke nauwelijks vijf rechtgevoelende bisschoppen in de gehele wereld zijn bewaard, die nog van hun kerken verdreven werden, zodat die Arianen allesbehalve de gemene regering en de ambten in de kerk bedienden, nochtans bewaarde de Heere Christus onder deze ketters Zijn volk en kerk. Maar alzo, dat ze geenszins voor de kerk werd gehouden noch geacht. Nu, wijs mij in het rijk van de paus slechts een bisschop die zijn ambt, recht en trouw bediend heeft, toon mij een Concilie, waarop men alleen over de zaken van de godzaligheid heeft gehandeld, en niet meer van menselijke dingen als de mantels en mijters van de bisschoppen, van de waardigheid en vrijheden van de kerk, over de "prebenden en renten"; van zulke ijdele en wereldse zaken, die niemand, die bij zinnen is, aan de Heilige Geest zou toeschrijven. En niettemin worden zij de kerk genoemd, daar zij allen die daarin blijven en daarnaar leven immers verloren gaan en niet minder dan de kerk zijn; maar onder dezen heeft God Zijn kerk bewaard, doch zo, dat ze de naam en het aanzien van de kerk niet hadden. Hoeveel heilige personen denkt u hebben die kettermeesters alleen al over enige honderd jaren voorheen verbrand en gedood? gelijk Johannes Hus en dergelijke vrome en heilige mannen, waar geen twijfel is, dat er in die tijd velen zijn geweest, die het rechte Evangelie in de enigheid van de Geest hebben gehad. Waarom verwondert u zich niet hierover, Erasmus, dat vanaf het begin

⁴³ In de boeken van de Koningen.

van de wereld onder de heidenen, tot alle tijden, uitnemender verstanden, groter geleerdheid en groter vlijtigheid en oefening van alle kunst is geweest, dan onder de Christenen of het volk van God, zoals Christus Zelf bekent, dat de kinderen van deze wereld voorzichtiger en kloeker zijn dan de kinderen van het licht? Ja, wat voor een Christen (opdat ik de kloeke Grieken niet verzwijg) zou men met een Cicero, in verstand, geleerdheid en vlijtigheid kunnen vergelijken? Wat zullen wij dan nu zeggen, dat zij verhinderd werden, dat niemand van hen allen tot de genade kon geraken, die voorwaar nochtans de krachten van de vrije wil ten hoogste hebben uitgewerkt en beoefend? Wie kan nu zeggen, dat er onder hen geen zijn geweest, die de uiterste vlijtigheid en naarstigheid niet zouden hebben aangewend om de waarheid te vinden? en nochtans moeten wij, Christenen, bekennen dat niemand van hen die heeft verkregen. Of wilt u hier ook zeggen, dat het ongelooflijk is, dat God zulke hoge en voortreffelijke mannen vanaf het begin van de wereld zou hebben verlaten en die tevergeefs zou hebben laten arbeiden, zoeken en pogen? Voorwaar, zo de vrije wil iets was, of ooit iets had vermogen, het had gewis in deze mannen zijn krachten betoond, zodat men daar een enig voorbeeld van zou hebben. Doch het heeft niet vermocht, maar heeft zelfs altijd in 't tegenovergestelde zijn krachtlen betoond, zodat men met dit enige argument genoeg kan bewijzen, dat de vrije wil niets is, terwijl daarvan geen teken vanaf liet begin der wereld tot het einde kan worden bewezen en beloond. Maar nu kom ik weer tot mijn propositie. Wat een wonder was het, zo God de grootste kerken of gemeenten op hun wegen liet wandelen, die ook zo “alle heidenen op hun wegen heeft laten wandelen”, zoals Paulus in de Handelingen zegt⁴⁴. De kerk van God, Erasmus, is niet zulke geringe en algemene zaak, als de naam kerk van God wel is en men vindt ook niet zoveel heiligen van God, als men wel de naam heilige vindt; het zijn voorwaar kostelijke gesteenten en parels, die de heilige Geest niet voor de varkens werpt, maar zoals de Schrift zegt (Hij verbergt ze, opdat goddelozen de heerlijkheid van God niet zouden zien). Want anders, zo zij openlijk gekend waren, hoe zou het kunnen geschieden, dat zij alzo in de wereld zouden gekweld en vervolgd worden? Gelijk Paulus zegt: “*hadden zij Hem gekend, zij zouden nooit de Heere der Heerlijkheid hebben gekruisigd.*” 1 Kor. 2: 8.

HOOFDSTUK 61

Ik zeg dit niet, dat ik ze daarom niet voor een heilige of voor de kerk van God houd, die u hebt voortgebracht en opgeteld, maar dat het niet goed te bewijzen is, dat ze heilig zijn, zo het iemand ontkende, zodat het gans onzeker wordt gelaten en dat derhalve het argument, gegrond op hun heiligheid, niet vast genoeg is om enig leerstuk te bewijzen. Ik noem en houd voor heiligen, ik noem en houd ze de kerk Gods, namelijk daartoe bewogen door de “regel der liefde”, niet door de “regel van het geloof”. Dat is, de liefde die het beste van de naaste denkt en geen kwaad vermoeden heeft, maar al het goede van de naaste gelooft en hoopt, die noemt hen heilig allen die gedoopt zijn, daar is ook geen perikel al dwalen zij, want de liefde kan bedrogen worden en wordt bedrogen, terwijl ze als een bereide dienstmaagd en dienaar voor iedereen is, zowel voor goeden als voor kwaden, gelovigen als ongelovigen, oprechten zowel als bedriegers en die ze recht gebruiken als die ze misbruiken. Maar het geloof noemt niemand heilig, dan die, die eerst door een Goddelijk oordeel voor zulks is verklaard. Want het geloof bouwt op vastigheid en zij

⁴⁴ Handelingen 14. De Kerk van God is niet zo'n algemene zaak als de naam wel is.

kan noch mag worden bedrogen. Daarom al zijn wij wel schuldig elkaar voor heilig te houden en te achten “door de liefde”, niemand mag nochtans voor heilig gehouden en verklaard worden “door het geloof”, dat is men behoeft niet als een artikel of een punt van het geloof allen voor heilig te houden, die door de paus gecanoniseerd en voor heilig zijn uitgeroepen, want door zo’n daad betoont hij genoeg dat hij een “wederpartij van God” is en dat hij zich in “Gods plaats stelt”⁴⁵. Dit zeg ik dan alleen over onze en uw heilige vaders en auteurs, die terwijl ze zelf onder elkaar het niets eens zijn, men behoort na te volgen, die, het beste namelijk tegen de vrije wil heeft gesproken en geschreven en Gods genade alleen geprezen hebben. En de anderen, die door vleselijke zwakheid meer van het vlees dan van de geest hebben getuigd, behoort men te laten varen. Zo ook diegenen, die in hun eigen schriften tegen zichzelf schrijven, behoort men aan te nemen en te verkiezen in die dingen, die zij door de Geest van God geschreven en gesproken hebben en hetgene, dat zij uit en door het vlees spreken, behoort men te laten staan. Dit zou een oprechte lezer toekomen en dit zou een rein dier zijn, dat gekloven klauwen had en herkauwde. Maar nu gaat men heen en men raapt zonder oordeel alles op wat leeft, zonder enig onderscheid te maken en wat nog erger is, men verkiest door een verkeerd oordeel het kwaadste en men verwerpt het beste en dat door één en dezelfde auteur en dan bekleedt men het kwaad, dat men uit hun boeken heeft geraapt, met de titel van heiligheid en Geest en dan moet hetgeen, dat vleselijk gesproken is, door de naam van de Geest voor goed erkend worden, daar men nochtans de auteurs alleen om het goede en omwille van de geest wil en niet om het vlees, noch om de vrije wil, heiligen noemt.

HOOFDSTUK 62

Wat moeten wij dan doen, zult u zeggen? De kerk van God is verborgen, de heilige Christenen zijn onbekend. Wat nu? Wie moeten wij geloven? En zo u subtiel disputeert, wie zal ons nu zeker maken? Hoe moeten wij de Geesten en de Schriften beproeven? Zal men geleerdheid aanzien, aan beide zijden zijn zij meesters en rabbijnen. Ziet men het leven aan, zo zijn het aan beide zijden mensen en zondaars. Beroept men zich op de Schrift, aan beide zijden nemen zij de Schrift aan en roemen daarvan. En de disputatie is niet zozeer om de Schrift zelf als om hun recht verstand. In somma zijn het aan beide zijden mensen, waartoeelijkerwijs “de veelheid of de grote hoop, de geleerdheid en de waardigheid tot de zaak niets doet, zo ook veel minder het klein hoopke, de ongeleerdheid en de verachtheid”⁴⁶. Zo blijft dan nu nog de zaak in twijfel, zodat het schijnt wij er goed aan doen, Erasmus, zo wij naar uw mening het met de Sceptici in gevoel eens worden. Maar wilt boven allen zonderling wijs schijnen en kloek te doen, dat u zo n zelf uit de moeilijkheid helpt en zegt dat u daarom zo twijfelt, om daarmede te getuigen, dat u waarheid zoekt en begeert te leren, doch u onderwijl wil voegen aan de zijde dergenen, die de vrije wil houden, totdat de rechte waarheid bekend zal worden. Hier geef ik u dan tot antwoord, dat wel wat schijnt te zeggen, nochtans niet is wat u zegt⁴⁷. Want gewis, de geesten zijn niet te beproeven, noch door enig argument van geleerdheid, noch van het verstand, noch van de menigte, noch van de waardigheid, noch van de onwetendheid, noch van de kleine hoop, noch ook van de kleine achting. Ik hou ook niet van die, die nergens anders over

⁴⁵ De boeken van de heilige mannen moet men met oordeel lezen, daarom zien wij wel, dat Luther niet heeft gewild, dat men zijn boeken anders zou lezen noch ontvangen.

⁴⁶ “De geestelijke mens onderscheidt wel alle dingen, maar hijzelf wordt van niemand onderscheiden.”

⁴⁷ De valse regel om de geesten te beproeven.

weten, dan het roemen van de geest. En ik heb dit jaar een harde en sterke strijd genoeg gehad en nog heb ik die, met die geestroemers of geestdrijvers, die de Schrift naar hun eigen geest willen uitleggen, waarom ik ook zo lang met de paus heb gestreden. In wiens rijk men niet gemener vindt en hoort als deze reden: “De schrift is duister en twijfelachtig en men moet de geest der uitlegging uit de Roomse Apostolische Stoel halen en nemen”; daar er immers niets schadelijkers en goddelozer zou kunnen gedaan worden, dan dat goddeloze mensen zich boven de Heilige Schrift verheffen en daarvan hebben gemaakt alles wat zij willen, totdat zij de Schrift met voeten vertreden, ons niets anders hebben doen horen, dan dromen en gedichten van de dolle en onzinnige mensen en aannemen. Kortom (zeg ik) deze stem en dit roemen is niet door mensen voortgekomen, Maar het is gewis van de overste van de duivelen, door zijn onbegrijpelijke schalksheid en boosheid zo bedacht en ingegeven, om de ongelovigen te vergiftigen.

HOOFDSTUK 63

Wij zeggen dan alzo, dat de geesten op tweeërlei wijze of oordeel geprobeerd en beproefd moeten worden. Eerst, door een inwendig oordeel, waardoor ieder Christen, door de Heilige Geest of door een bijzondere gave van God zichzelf en zijn eigen zaligheid alzo verlicht is, dat hij alle leringen en meningen van mensen letterlijk kan oordelen en onderscheiden, waarvan de apostel spreekt, 1 Cor. 2: 15: “De geestelijke mens onderscheidt wel alle dingen, maar hijzelf wordt van niemand onderscheiden”. En deze zekerheid behoort tot het geloof en is voor ieder nodig, ja bijzonder voor elk Christen. Dezelve hebben wij boven genoemd: “een inwendige klaarheid van de Heilig Schrift”. Dit hebben zij mogelijk gemeend, die u hebben geantwoord, dat men alle dingen door het oordeel van de Geest moet oordelen. Maar deze gave van het oordeel baat niemand, dan degene die het heeft en daarover spreken wij niet en niemand, twijfelt daaraan, naar ik meen, dat een Christen zeker van zijn zaak moet zijn. “Ten anderen”: is er een uiterlijk oordeel, waardoor wij niet alleen voor onszelf, maar ook voor de zaligheid van anderen, de geesten en leringen zeker oordelen en onderscheiden. Dit oordeel gaat aan de dienst van het Woord, de bisschoppen en leraars. En dit gebruiken wij, wanneer wij de zwakken in het geloof versterken en de tegensprekers de mond stoppen. Dit hebben wij boven genoemd: “een uiterlijke klaarheid van de Heilig Schrift”. Zo zeggen wij aan, dat de Heilige Schrift richter zal zijn om al de geesten en de gemeenten te beproeven. Want dit moeten de Christenen voor alle dingen zeker en vasthouden, dat de Heilige Schrift een geestelijk licht is, veel klaarder dan de zon, inzonderheid in die dingen, die de Christenen nodig en dienstig zijn ter zaligheid. Maar terwijl wij over lang door de duivelse en schadelijke leer van de papistische Sofisten wijs gemaakt zijn, dat de Heilig Schrift donker en twijfelachtig is, zo worden wij gedwongen hier eerst te bewijzen, deze onze “hoofdgrond en eerste fundament”, waarop wij alle anderen moeten bouwen, hetwelk bij de Filosofen absurd en onmogelijk zon zijn.

HOOFDSTUK 64

Ten eerste zegt Mozes, Deut. 17: “*Wanneer een zware taak voortvalt etc., men zal tot de priesters des Heeren gaan, die zullen richten en oordelen naar de Wet des Heeren. Zij zullen richten (zegt hij) naar de Wet des Heeren*”. Maar hoe kunnen zij oordelen,

tenzij de wet van de Heere uiterlijk allerklaarst is en kan worden verslaan, om onderricht te geven, anders was het genoeg geweest, dat hij had gezegd, zij zullen oordelen en richten naar hun geest en goeddunken. Ja, zo gaat het toe met alle regeringen in de wereld, dat alle zwarigheden en alle zaken door de rechten en wetten moeten worden geoordeeld en afgemaakt. En hoe zou men de zaken kunnen richten, tenzij de wetten vast en zeker waren, ja als een licht onder het volk. Want zo de wetten onzeker en twijfelachtig waren, zo zouden niet alleen geen zaken kunnen worden geëxpédieerd en geoordeeld, maar men zou zelfs geen goede zeden kennen en onderscheiden, terwijl de wetten daarom worden gegeven, dat de zeden naar zekere manieren geformeerd en aangelegd, mitsgaders ook dat alle verschillen en onenigheden door dezelve gecomponeerd, verenigd en afgemaakt zouden worden. Hetgene dan, dat een maat en richtsnoer moet zijn, moet geheel klaar, vast en bekend zijn, gelijk de wet is. Zo ligt dit en deze zekerheid van de wetten in de politie en wereldlijke regeringen, waar men van tijdelijke en wereldse goederen spreekt, nodig is en de gehele wereld voor niets uit een milde gave van God gegeven wordt, hoe zou God niet Zijn Christenen en uitverkorenen een veel zekerder en klaarder wet en leer geven, waarnaar zij zich en al hun doen konden richten en aanstellen? Nademaal Hij wil, dat de Zijnen de wereld en alle tijdelijke goederen zullen verachten. Zo God dan het hooi, dat heden staat en morgen in de oven wordt geworpen, zo verteert, hoeveel te meer zal Hij ons deze eer doen? Maar laat ons voortgaan en laat ons dit schadelijk vergift van de Sofisten met de Heilig Schrift overvallen en verdrijven.

HOOFDSTUK 65

Wij lezen in Psalm 19: 9: “Het gebod des Heeren is zuiver, verlichtende de ogen”. Ik geloof dat hetgeen de ogen verlicht, niet duister noch twijfelachtig is. En Psalm 119: 130: “De opening Uwer woorden geeft licht, de eenvoudigen verstandig makende”. Hier kent hij het woord van God toe, dat het een deur is, of iets dat openbaar en open is en dat de kleinen of eenvoudigen verlicht. Jes. 8: 20. Hier wijst hij ons tot de wet en tot “de getuigenissen des Heeren” in alle voortvallende verschillen en zwarigheden, zeggend, dat zo wie de wet niet zal volgen: “dat hij niet de dageraad en het licht zal hebben”. De profeet Maleachi: 2: 7. gebiedt God de Heere: “dat men uit de mond des priesters de Wet zou zoeken, want hij is een engel des Heeren der heirscharen”. Het zou voorwaar een fijne engel of gezant van de Heere zijn, die zulke dingen voortbracht en leerde, die hemzelf en het volk zo duister en twijfelachtig zou zijn, dat hij zelf niet wist wat hij sprak en het volk wat hij bedoelde. En wat is er in het Oude Testament, dat meer en klarlijker tot lof van de Heilig Schrift wordt gezegd dan dat het een gewis en klaar licht is? Want zo spreekt de profeet David. Psalm 119: 105. “Uw woord is een lamp voor mijn voet en een licht voor mijn pad”. Hij zegt niet alleen Uw Geest is een lantaarn voor mijn voet, hoewel hij de Geest ook Zijn ambt geeft, zeggend: “Uw goede Geest zal mij geleiden op de rechte baan”. Zo wordt de Wet van God ook in deze psalm daarom geroemd: “een weg, een voetpad en een baan”, namelijk om de gewisse zekerheid en klaarheid aan te wijzen. Laat ons nu komen tot het Nieuwe Testament, Paulus zegt in Rom. 1, dat het “Evangelie door de profeten in de Heilig Schrift is beloofd”. En Hoofdst. 3: 21, dat de gerechtigheid des geloofs “betuigd is door de wet en de profeten”. Wat voor een getuigenis zou dat zijn, zo zij duister was? Daarenboven noemt Paulus in al zijn brieven het Evangelie “een Woord des lichts, en een Evangelie der klaarheid Gods”, hetwelk hij inzonderheid heerlijk en overvloedig doet in de tweede brief tot de Corint. in het 3e en 4e

Hoofdstuk, in welke plaatsen hij heerlijk handelt over de klaarheid van Christus en Mozes. De apostel Petrus zegt ook, 2 Petr. 1: 19: “*wij hebben dat vaste profetische woord, op welke u acht nemend als een licht dat op duistere plaatsen schijnt, u zeer wel doet*”. Hier maakt Petrus van het woord van God een klaar licht en van alle andere dingen duisternis en zullen wij dan het woord duisternis maken? Hoe dikwijls noemt Christus Zichzelf “*een Licht der wereld*”? En Johannes, de Doper “*een schijnend en brandend licht*”? Voorwaar Hij noemt Johannes zo niet vanwege de heiligheid van het leven, maar om het woord, gelijk Paulus de Christenen “*lichten der wereld*” noemt, “*het woord des levens*” zegt hij “*houdende, etc.*” Fil. 2: 15. Want het leven zonder woord van God is onzeker en duister.

HOOFDSTUK 66

En wat doen de apostelen, wanneer zij hun preken door de Schrift vestigen, opdat zij met hun duisternis onze donkerheid nog groter zouden maken? Of is het om een onbekende zaak door een nog onbekendere te bewijzen? Wat doet de Heere Christus als Hij, Joh. 5, de Joden vermaant om de Schrift te onderzoeken, die Zijn getuigen zijn? Is het om deze twijfelachtiger en ongewisser in het geloof aan Hem te maken? Wat deden zij, die in Hand. 17 Paulus gehoord hebbend, dag en nacht de Schrift lazen en onderzochten of het ook zo was? Al deze dingen bewijzen immers, dat Christus en de apostelen zich in alle dingen tot de Schrift hebben beroepen als tot klare en vaste getuigenissen van hun leer en redenen. Met wat voor onbeschaamdheid zullen wij die dan duister noemen? Liever toch zijn deze woorden van de Schrift duister en twijfelachtig “*God heeft hemel en aarde geschapen*”. Alsmede “*Het Woord is vlees geworden*”. En al hetgeen dat in de hele wereld voor de Artikelen van het Geloof ontvangen wordt? Nu waaruit hebben wij dit, is het niet uit de Schrift? En wat doen diegenen, die nog heden ten dage preken, de Schrift uitleggen en verklaren? Is de Schrift nu duister, die zij verklaren, wie zal ons verzekeren, dat hun uitleggingen zeker en waarachtig zijn; zal men nog een andere nieuwe verklaring moeten hebben? En wie zal ons ook die verzekeren en verklaren, waar zal uiteindelijk het einde van de verklaring zijn? In somma, zo de Schrift duister en twijfelachtig is, wat was het nodig dat God ze ons zou geven? En zijn wij niet duister en ongestadig genoeg, dat het zou zijn, dat onze duisternis en twijfelachtigheid en ongestadigheid nog meer door de hemel zou vermeerderd worden? Waar zal dan het zeggen van de apostel blijven “*Al de Schrift is van God ingegeven en oorbaar tot lering, tot straffing, tot verbetering*”? Nee, nee, Paulus de Schrift is al te duister, maar hetgeen dat u de schrift toeëigent, dat moet men halen uit een hoop vaders, die vele honderd jaren ontvangen zijn geweest en inzonderheid uit de Roomse stoel. Daarom, Paulus, was u nu in de wereld, u zou uw reden en uw zeggen weer in de hals moeten halen en herroepen, inzonderheid hetgeen, dat u tot Titus schrijvend, spreekt “*Een bisschop*⁴⁸ *moet aan dat getrouwe woord, dat de leer is, vasthouden, opdat hij ook machtig is te vermanen door de gezonde leer en degene, die tegenstaan en de ijdele sprekers te stoppen*”. Hoe kan een bisschop machtig zijn uit en door een duistere Schrift, dat zou zijn alsof een soldaat naar de oorlog zou gaan met botte en verroeste wapens en met een houten zwaard? Ja, Christus zou ook Zijn stem moeten herroepen en Zijn toezegging zou vals zijn, waar Hij zegt: “*Ik zal ulieden mond en wijsheid geven, die al uw vijanden niet zullen kunnen wederstaan*”. Luc. 21: 15. Hoe zouden zij niet weerstaan, terwijl met duistere

⁴⁸ Opziener van alle mensen.

en onzekere woorden met hen zouden strijden? En u, Erasmus, waarom schrijft u ons voor een vorm van Christendom, zo de Schrift voor u duister is? Maar ik meen, dat ik hier de onverstandigsten zelfs verdriet aandoe, dat ik een klare en zekere zaak met zoveel woorden zolang wil bewijzen en vastmaken. Maar zo moest ik gans vertreden deze onbeschaamde en duivelse godslastering “dat de Schrift duister zou zijn”. Opdat u ook, Erasmus, zou toezien wat u zegt, wanneer u ontkent, dat de Schrift klaar en licht zou zijn, want alzo moet u ook meteen bekennen, dat al uw heiligen en vaders, die u aanhaalt, duister en onzeker zijn, wie zou ons toch verzekeren van hun licht en klaarheid, als u zegt, dat de heilige Schrift duister is? Daarom, diegenen, die de Schrift duister maken, die maken ons alle dingen tot een donkere duisternis.

HOOFDSTUK 67

Maar u zult zeggen, al “dit gaat mij niet aan, want ik zeg niet dat de Schrift alom duister is (wie zou zo razend zijn) maar ik zeg alleen in dit stuk van de vrije wil en in andere dergelijke”. Ik antwoord, dit zeg ik ook niet tot u alleen, maar tegen allen, die zo gevoelen. Daarom spreek ik dit van de gehele Heilig Schrift tot u en zeg dat er geen deel van de Heilige Schrift duister is, want dat woord van Petrus staat vast, 2 Petr. 1: 19: *“Dat Gods Woord ons een licht is, schijnend op een duistere plaats”*. Zo nu een deel van dit licht niet lichtte, zou het eerder een deel van een duistere plaats zijn dan van een lichte. Zo heeft Christus ons gewis niet verlicht dat Hij zou hebben gewild, dat een deel van Zijn woord duister zou blijven, terwijl Hij ons voor het gehele Woord achting doet hebben, want Hij zou ons tevergeefs daarop doen achten, zo het niet alom ligt. Daarom, zo de leer van de vrije wil duister is, zo zeg ik dat ze de Christenen noch de Heilig Schrift aangaat en volgens die moet ze worden gerekend tot de fabels, die Paulus bestraft en verwerpt bij de twistende Christenen. En zo deze leer de Christenen en de Schrift aangaat, zo moet ze klaar en zeker zijn, alle andere artikelen geheel gelijk zijnde. Want al de artikelen van de Christenen moeten zodanig zijn, dat ze hen niet alleen klaar en zeker zijn, maar moeten ook tegen de andere met zulke klare en vaste Schriften bevestigd zijn, zodat ze elk de mond stoppen, dat zij die niet kunnen wederspreken, zoals Christus ons beloofd heeft, zeggend: *“Ik zal ulieden mond en wijsheid geven, die uw tegenpartij niet zal weerstaan”*. Is onze mond dan in deze veel te zwak, zodat de tegensprekers kunnen weerstaan, het is dan vals dat hij spreekt, dat geen tegenpartij onze mond zal kunnen tegenspreken. Zo dan de leer van de vrije wil ons niet aangaat, zo zullen wij daartegen geen tegensprekers hebben, of zo ze ons aangaat, wij zullen tegensprekers hebben, maar die onze mond niet zullen kunnen tegenstaan.

HOOFDSTUK 68

Maar⁴⁹ laat ons hier wel verstaan, wat de Heere Christus meent, wanneer Hij zegt, dat Hij de Zijnen mond en wijsheid wil geven, dewelke degenen die zich tegen hen zullen zetten *“niet zullen kunnen tegenstaan”*. Het is dan niet te verstaan, dat zij van hun mening zullen moeten afstaan of dat zij zich zullen laten bewegen om de waarheid te belijden of geheel stil te zwijgen (want hoe zou men iemand tegen zijn dank doen geloven of zijn dwaling doen bekennen, of geheel doen stilzwijgen, terwijl degenen,

⁴⁹ Hoe de spreuk van Christus, Luc. 21: 15 moet worden verstaan.

die de ijdelheid voorstaan, als Augustinus zegt, de meeste woorden voeren), maar dat hun mond also gestopt zal zijn en wordt, dat zij niet hebben tegen te spreken en is het dat zij daartegen veel spreken en rallen, dat het algemeen vernuft nochtans genoegzaam zal kunnen oordelen, dat zij niets waardigs zeggen. Dit wordt met voorbeeld beter getoond. Toen de Heere Christus in Matth. 22 de Sadduceërs de mond stopte, voortbrengende de Schrift Exod. 3: 6, om te bewijzen de opstanding van de doden, zeggend: *“Ik ben een God Abrahams, een God Isaäks, een God Jacobs etc. Hij is geen God der doden, maar der levenden”*; dit konden zij niet tegenspreken noch tegenstaan, maar zijn zij daarom van hun opinie en gevoelens geweken? hebben zij opgehouden nog veel te zeggen? Nee, maar zijn maar des te hardnekkiger geworden. En hoe dikwijls heeft Hij de Farizeërs overtuigd met klare Schrift en argumenten, zodat het volk openlijk kon zien en zelfs gevoelen, dat zij overtuigd waren. Lucas in Hand. 6: 10 en 7: 57, zegt van Stephanus, dat hij zo sprak *“dat niemand de wijsheid en de Geest kon weerstaan waar hij van sprak”*. Maar hebben zij daarom zijn leer geweken en plaats gegeven? Och nee. Maar zich schamend dat zij niet konden wederspreken, werden razend dol en stoppend hun oren en ogen, stelden valse getuigen tegen hem, (in het zevende hoofdstuk als hij voor de raad stond, zie toch hoe geweldig wederlegt en overtuigt hij hen, als hij vertelt de grote weldaden, die God vanaf het begin van het volk van de Joden hen heeft betoond en gedaan en bewijst, dat God nooit heeft bevolen, dat men Hem een tempel zou bouwen (want over de tempel ging de kwestie en daarop was de ganse disputatie gegrond), ten laatste laat hij toe, dat onder Salomo een tempel is gebouwd, maar komt te besluiten: *“dat de Allerhoogste evenwel in geen tempel woont, die met handen gemaakt is”*, daartoe aanhalend de profeet Jesaja 66: 1 *“Wat voor een huis zult gij mij bouwen?”* Zeg Mij toch eens, wat konden deze tegen zo’n klare Schrift spreken, nochtans bleven zij onbeweeglijk in hun opinie, daarom dat hij hen ook also scherp heeft aangesproken: *“gij hardnekkigen en onbesnedenen van harte en oren, altijd wederstaat gij de Heilige Geest, etc.”* Zie hier zegt Hij dat zij hebben weerstaan, die nochtans niet kunnen weerstaan.

HOOFDSTUK 69

Laat ons nu tot onze Farizeërs komen. Johannes Hus⁵⁰ argumenteert tegen de paus also uit Matth. 16: 18: *“De poorten der hel zullen Mijn gemeente niet overweldigen”*. Zeg toch, is hier op deze plaats enige duisterheid of twijfelachtigheid? maar de Paus en de zijnen overweldigen de poorten van de hel, terwijl de gehele wereld door bekend zijn, de gruwelijke zonden en de boosheid van de Roomse stoel. Is dit dan ook nog duister en onbekend? Ergo volgt daaruit, dat de paus en de zijnen de kerk niet zijn, van welke Christus spreekt. Wat zouden zij hiertegen spreken, of hoe zouden zij zijn mond, die Christus hem had gegeven, kunnen weerstaan? Nochtans hebben zij ze tegengestaan en zijn zij hardnekkig gebleven, totdat zij hem verbrandden, zover was het vandaar, dat zij het zouden hebben aangenomen. Christus geeft het ook genoeg te kennen, wanneer Hij zegt: *“adversary”* dat is *“die u tegenstaan, uw wederpartijen zullen niet kunnen wederstaan”*. Het zijn, zegt Hij uw tegenpartijen; ergo zij zullen u tegenstaan (anders zouden zij niet uw wederpartijen, maar uw vrienden worden) en nochtans zullen zij u niet kunnen weerstaan. Wat is dit anders, dan tegensprekend en tegenstaand en zullen zij niet kunnen tegenspreken noch tegenstaan? Kunnen wij dan ook de vrije wil zo wederleggen, dat onze tegenpartijen dat niet kunnen weerstaan, zo

⁵⁰ Joh. Hus’ argument, dat de paus met de zijnen de kerk niet zijn.

hebben wij (al blijven zij in hun opinie en willen tegen hun eigen consciëntie hardnekkig dat staande houden), genoeg gedaan. Want ik heb genoeg bevonden, dat niemand overwonnen wil zijn en gelijk Quintilianus zegt, daar is niemand “of hij wil liever schijnen te weten, als te leren”, al is het dat bij ons dit andere spreekwoord met woorden meer is dan met de daad: “Ik wens geleerd te worden, ik ben bereid mij te laten onderwijzen en het beste na te volgen. Ik ben een mens, ik kan dwalen, etc”. En dit spreekt als tot een dekmantel om vrij te mogen zeggen “Ik ben niet voldaan, ik versta ’t niet, hij buigt en verdraait de Schrift, hij wil slechts zijn opinie vasthouden” en dergelijke redenen. Alsof er niemand was, die zou durven denken, dat zulke ootmoedige mensen hardnekkig zouden willen tegenstaan en de bekende waarheid tegen hun eigen consciëntie zo stijf aanvechten. En alzo geschiedt het ook dikwijls, dat het niet de schuld van hun eigen boosheid is, dat zij zo halsstarrig blijven, maar het moet de schuld zijn van de duisternis en twijfelachtigheid van de argumenten. Zo hebben de filosofen van de Grieken vroeger gedaan, opdat de één niet door de ander zou schijnen overwonnen te zijn, zo begonnen zij allen de “prima principia”, dat is de eerste Hoofdfundamenten te ontkennen, gelijk Aristoteles verhaalt. Hiertussen maken wij onszelf en anderen wijs, dat er veel vrome mannen zijn, die de waarheid gaarne aannemen zouden, zo er iemand was, die ze klaar en zeker leerde en dat men niet behoort te denken, dat zoveel geleerden zoveel honderd jaren lang zouden gedwaald en de waarheid niet gekend hebben. Gelijk⁵¹ of wij niet wisten, dat deze wereld het koninkrijk van de satan is, in welke boven de nature aangeboren is, diegenen die Christus niet aannemen, nog meer door de duivel, die over hen heerst en in hen werkt, tot meer verblindheid en hardnekkigheid worden verhard, zo niet alleen in menselijke duisternis zijnde, maar ook in duivelse verblindheid gehouden.

HOOFDSTUK 70

Hierop zult u nu wederom zeggen: “Is de Schrift zo klaar en licht, hoe komt het dat in dit stuk van de vrije wil, zoveel uitnemende en geleerde mannen zo’n lange tijd zijn verblind geweest?” Ik antwoord: Dat zij zo verblind zijn geweest tot een eeuwige lof van de vrije wil, opdat daardoor alzo zou worden betoond, die kostelijke, uitnemende en machtige beroemde kracht van de vrije wil, waardoor de mens zich kan bereiden en oppronken, tot die dingen, die de zaligheid aangaan, die toch “*met ziende ogen niet zien, noch met open oren hoort*”, veel minder “*de geestelijke dingen begeert of verstaat*”. Jes. 6: 1, Hand. 28: 26, Joh. 12: 40. Want hier behoort hetgeen, dat Christus en de Evangelisten uit Jesaja zo dikwijls aanhalen: “*Ulieden zult met oren horen en niet verstaan en ziende zult u zien en niet bemerken*”, Matth. 13: 14, Rom. 11: 8, Ezech. 12: 2. Wat is het anders dan dat alle mensenharten zo in het geweld van de duivel zijn, dat tenzij zij door de wonderlijke mogendheid van God en krachtige werking van de Heilige Geest verlicht worden en opgewekt, zo kunnen zij door henzelf met ziende ogen zelfs niet zien, noch kunnen ook horen hetgeen dat hen reeds in de oren klinkt en in somma kunnen zij noch zien noch horen, hetgeen dat zijzelf met hun handen zouden kunnen voelen en grijpen. In zulk een ellende en blindheid (zeg ik) is het menselijk geslacht door de zonde gestort. En zo hebben zich ook al de Evangelisten verwonderd, hoe het toch kwam, dat de Joden door al de woorden en werken van Christus, die immers machtig, onwedersprekelijk en ontkennelijk waren, nochtans niet te bewegen waren Hem aan te nemen, hierop hebben zij zichzelf met

⁵¹ De wereld is het rijk van de duivel, Ef. 6: 1.

dezelfde spreuk geantwoord, namelijk, dat de mensen, die God op hun eigen wegen laat wandelen, ziende niet zien, horend niet horen. En wat is er wonderlijker dan dat het licht niet schijnt in de duisternis en de duisternis heeft dat licht niet begrepen? Wie zou dat geloven? Wie heeft ons desgelijks gehoord? Dat het licht in de duisternis schijnt en nochtans de duisternis duisternis blijft en dat de duisternis niet wordt verlicht. Daarom is het geen wonder geweest, dat zoveel uitnemende mannen met zo'n kloek verstand, zoveel honderd jaren in Goddelijke dingen blind geweest zijn. In de menselijke dingen zou het een wonder zijn, maar in de Goddelijke dingen zou het eerder een wonder zijn, dat één of twee, of enigen niet blind waren: maar voorwaar geen wonder dat de gehele wereld hier blind is. Wat is toch het gehele menselijke geslacht zonder de Heilige Geest, anders dan (zo wij hebben gezegd) het rijk van de duivel en een gruwelijke verwoesting van de duisternis? Daarom noemt Paulus de duivel een vorst en regent van de duisternis. En in 1 Cor. 2: 6 zegt hij: *“Geen vorst dezer wereld heeft God wijsheid gegeven”*. Want meent u wat hij over de rest van de mensen voelt, die daar verzekert, dat de oversten van deze wereld knechten van de duisternis zijn? Onder de oversten van deze wereld verstaat hij de voornaamsten, de geleerdsten, de heiligsten en de meest geachten in de wereld, die hij voor de kloekaards en voortreffelijken houdt. Waarom zijn de Arianen allen blind geweest? Meent u dat bij hen geen kloeke geleerde mannen zijn geweest? Hoe komt het, dat Christus de heidenen een dwaasheid is? Zijn er dan onder de heidenen geen uitnemende kloeke verstanden geweest? Waarom is Hij *de Joden een ergernis*? 1 Cor. 1: 23. Zijn onder de Joden niet veel geleerde en kloeke mannen geweest? *“God Die weet (zegt Paulus) dat de wijsheid dezer wereld dwaasheid is”*. 1 Cor. 3: 19. De apostel heeft niet willen zeggen: *“de gedachten der mensen”*, gelijk de tekst (in Psalm 93) heeft, maar heeft hiermede willen te kennen geven, dat hij verstond de voornaamsten en oversten van deze wereld, opdat wij door deze zouden weten, wat wij van de andere mensen moeten achten. Maar wij zullen mogelijk daarna dit wat wijdlopiger verhalen. Dit is genoeg als voorrede, dat de Schrift *“niet duister is”*, maar *“allerklaarst en zeker”*, waarmee wij onze leer also kunnen bewijzen, zodat onze tegenpartij ons niet kan tegenstaan. Maar wat hiermede niet kan worden bevestigd, is geen leer van Christenen, maar een vreemde leer. En zo er enigen zijn, die deze klaarheid niet zien en zich aan deze klare zonneschijn stoten en gans blind zijn, deze, zo zij goddelozen zijn, geven te kennen hoe groot de mogendheid en de macht van de Satan is in de kinderen van mensen *“dat zij dat klaar en helder het Woord van God in de Schrift noch horen, noch verstaan”*, evenals of iemand betoverd zijnde, meende dat de zon een koud kolenvuur was, of die de stenen voor goud opraapte. Maar zo dezen, die dit licht niet zien, vrome gelovige lieden zijn, zo moet men ze voor uitverkoren rekenen, die voor een tijd vervoerd worden, opdat God Zijn kracht en mogendheid in ons zou bewijzen, zonder welke wij noch zien, noch horen kunnen, al kunnen wij het met de handen voelen. Daarom is het niet door de zwakheid en kleinheid van ons verstand (zo u klaagt), dat wij Gods Woord niet verstaan. Ja niemand is bekwaam om Gods Woord te begrijpen, dan die klein en zwak van verstand is (want voor de zwakken en tot de zwakken is Christus gekomen en de armen verkondigt Hij het Evangelie), maar het is de schalksheid en de boosheid van de duivel, die in ons zwakke vlees werkt, regeert en het Woord van God wederstaat. Zo de duivel het niet deed, zo zou de gehele wereld door het aanhoren van een predikatie van het Woord van God bekeerd worden en er zouden geen woorden meer nodig zijn.

HOOFDSTUK 71

Doch wat zal ik hier nog meer woorden schrijven? Ik kan immers met deze voorrede de ganse zaak beëindigen en tegen uzelf oordelen en een uitspraak doen uit uw eigen woorden, naar het zeggen van Christus: “*want uit uw woorden zult u gerechtvaardigd worden en uit uw woorden zult gij veroordeeld worden*”, Matth. 12: 37. Want u zegt, dat de Schrift duister is en niet licht en u (niet willend besluiten) disputeert en spreekt op beide zijden (dat voor en tegen de vrije wil is. U doet ook niet anders in uw boeken), hetwelk u daarom liever Diatriben, “dat is een raad of oefening hebt willen noemen dan “*Apophafin*”, dat is een antwoord, of vast oordeel, dan dat u vele spreuken en geschriften van de vaders en andere dingen met elkaar wilt vergelijken, zonder nochtans iets in de zaak te besluiten. Zo de Schrift dan duister en niet klaar is, hoe komt het dat de vaders en auteurs, die u zo weet op te tellen en te roemen, in deze zaak van de vrije wil niet alleen ook duister en blind zijn geweest, maar daarentegen zo licht en zo vermetel de vrije wil beschrijven, besluiten en verzekeren als uit een klare, vaste Schrift? Ik meen, Erasmus, al die “geleerde mannen, door u voortgebracht, die, zo u zegt, over zoveel honderd jaren vroeger door allen voor goed gekend en aangenomen zijn, van welke velen, boven een wonderlijke kennis en geleerdheid van de Schrift, welke zij hebben gehad, ook een heilig leven hebben gevoerd, ja sommigen hebben ook de leer, die zij geleerd hebben, met hun bloed bevestigd”. Zo u nu dit met ernst en van harte spreekt, zo bent u dan verzekerd, dat de vrije wil zulke verzekeraars en voorstanders heeft, die met een wonderlijke kennis en wetenschap van de Schrift zijn begaafd, zodat zij met hun eigen bloed bevestigd en betuigd hebben. Zo dit nu waar is, zij hebben dan een klare Schrift gehad, anders welke zou die wonderlijke kennis en wetenschap van de Schrift zijn? En wat voor een lichtvaardigheid en vermetelheid zou dat zijn, bloed te storten voor een onzekere en duistere zaak? Dit zou een werk zijn, niet van de martelaren van Christus, maar van de duivel. Nu wel aan, Erasmus, overleg nu zelf, wie men eerder en meer geloven zal, of zoveel geleerde mannen, zoveel rechtzinnige vaders, zoveel heiligen, zoveel martelaren, zoveel oude en nieuwe theologen, zoveel hogescholen, zoveel conciliën, zoveel bisschoppen of zoveel pausen, die geoordeeld en gevoeld hebben, dat de Schrift klaar en helder is en dit zowel met hun geschriften als met hun eigen bloed betuigd hebben, of u alleen, die oordeelt en gevoelt, dat de Schrift duister en niet klaar is, u, zeg ik, die mogelijk nog nooit een traan noch een zucht over de leer van Christus hebt gelaten? Zo u gelooft, dat zij recht gevoeld hebben, waarom volgt u ze niet na? Gelooft u het niet, waarom roemt u dan over dezelve met zoveel opgepronkte woorden? En zo komt u, gelijk of u mij met uw grote welsprekendheid en hoge woorden, als met een tempeest en watervloed wilt overvallen en versmoren, daar toch mijn ark van de waarheid onbeschadigd blijft en boven uw wateren zweeft. Want als u zegt, dat de Heilig Schrift duister en twijfelachtig is en meteen, dat die aangehaalde vaders wonderlijk in de Schrift zijn geleerd geweest en deze met hun geschriften en leven en sterven hebben verzekerd, zo maakt u van hen niets anders dan dwazen, narren en vermetele mensen. Want wat voor een geleerdheid en kennis kan men hebben van een duistere en twijfelachtige zaak? En wat is er dwazer dan te sterven voor een zaak waarvan men niet zeker is? Voorwaar ik, die door u voor een verachter van de vaderen wordt gehouden, zou ze niet gaarne zo eren, gelijk u ze hier zo schandelijk bekladt, die nochtans een openbare prijzer en lover van de vaderen wilt zijn.

Nu, Erasmus, kan ik u aan beide zijden vatten en houden. Want één van beiden moet noodzakelijk vals zijn. Of hetgeen dat u daar zegt: “dat zij wonderlijke kennis en wetenschap van de Heilige Schrift hebben gehad en deze met hun leven en bloed hebben bevestigd”. Of dat, als u zegt: “dat de Heilig Schrift niet klaar is”. Maar terwijl u toont meer geneigd te zijn om te geloven dat de Heilig Schrift niet klaar is (want dit is hetgeen dat u in het gehele boek doordrijft), zo volgt er nu klaar uit, dat u deze vaders niet ernstig prijst, dat zij zo geleerd in de Heilige Schrift en martelaren van Christus zouden zijn geweest, maar dat u het slechts als scherts doet om anderen te vleien, als ook om het gemene volk met deze schijn te bedriegen en om Luther werk te geven en zijn zaken met ijdele woorden, haat en verachting te bezwaren. Maar ik zeg hier ronduit, dat noch het één noch het ander waarachtig, maar beiden vals zijn. Eerst de Heilige Schrift is klaar en licht. Ten andere, dat zij in hetgeen zij over de vrije wil verzekeren en leren, de allerongeleerdsten in de Heilig Schrift zijn geweest en deze noch met hun leven noch met hun dood hebben bevestigd; maar dat zij het allen met hun schrijven daarheen hebben gedreven, door menselijke zwakheid dwalend en als het tot sterven kwam, dat zij heel anders gevoeld en gesproken hebben. Derhalve wil ik deze disputatie en deze voorrede also gaan besluiten en eindigen. Eerst, door de Schrift, terwijl ze duister is, zoals u zegt en bekent, heeft men nooit noch kan men de vrije wil bevestigen. Ten tweede, men heeft met alle mensen en heiligen nooit kunnen bewijzen voor de vrije wil, zoals wij boven hebben aangetoond. Zulke dingen openlijk te leren, die in de Schrift met geen woord zijn begrepen, noch buiten de Heilig Schrift met enig werk of voorbeeld bevestigd is, behoort niet tot de leer van de Christenen, maar tot de spotredenen en fabels van Lucianus, uitgenomen nog, dat Lucianus alleen fijntjes tot lust en vermaning schertst, zonder iemand te bespotten, te bedriegen, of schade te doen. Maar deze grote Rabijnen betonen hun grote uitzinnigheid hierin, dat zij willen schertsen in zo’n ernstige zaak behorend tot de eeuwige zaligheid, tot schade en verlies van zoveel duizend zielen. En zo had ik vast de hele kwestie van de vrije wil genoegzaam afgedaan, zelfs na de getuigenis van mijn tegenstrijders, terwijl er geen vastere getuigenis is dan de enige bekentenis en getuigenis van degenen, die schuldig zijn of van de tegenstrijders. Maar terwijl de apostel beveelt, dat men de ijdele sprekers de mond zal stoppen, zo laat ons de zaak zelf bij de hand grijpen en de hoofdzak verhandelen. Wij zullen dan dezelfde orde volgen, die u in uw boekje *Diatriben* volgt. Eerst willen wij uw argumenten en spreuken, die u voortbrengt, wederleggen. Ten tweede, willen wij de wederlegging van onze grond weder omstoten en het onze verdedigen. Ten derde, willen wij kloek tegen de vrije wil voor de “genade van God” strijden.

HOOFDSTUK 73. OVER ERASMUS’ ARGUMENTEN VOOR DE VRIJE KEUZE

Zo willen wij dan eerst beginnen met uw definitie of beschrijving, waarmee u de vrije wil also beschrijft. *“De vrije wil is een kracht van de menselijke wil, waardoor de mens zich kan schikken tot die dingen, die hem tot de eeuwige zaligheid brengen, of kan zich daarvan afwenden”*.

Het is voorwaar, Erasmus, zeer wijs van u gedaan, dat u de blote beschrijving stelt, zonder enig deel ervan te verklaren (zoals anderen wel plegen te doen), mogelijk of u wel hebt bemerkt en gevreesd, dat u meer dan eenmaal in een schandelijke schipbreuk zou moeten vervallen, of tenminste met geweld tegen harde klippen stoten. Daarom

word ik nu zelf gedwongen die eens te onderzoeken. Nu zo wij op deze definitie of beschrijving wat nauw en scherp gaan letten, zo zullen wij vinden, dat daarin niet is begrepen, al hetgeen dat men wel van hetgeen zij beschrijft (dat is over de vrije wil) zou kunnen en behoren te zeggen. De Sofisten die zeggen in de scholen, dat zulk een beschrijving, die niet volkomen vervat hetgeen dat ze beschrijft, niet goed noch gewis is. Want⁵² boven hebben wij bewezen, dat de vrije wil niemand toekomt dan God alleen. Een vrijwillige wil zult u de mens mogelijk wel mogen toeschrijven, maar hem een “vrije wil” in Goddelijke dingen toe te schrijven, is voorwaar teveel. Want door dat heerlijk en prachtig woord “vrije wil” zal een iegelijk verstaan zo’n wil, die daar doet en vermag tegen God, alles wat hij wil, door geen wet noch gebod gedwongen. Want een knecht, die onder zijn meester en heer staat, kan ik op geen wijze een vrije noemen, veel minder kan ik een mens of een engel een vrije noemen, over wie God zo’n volkomen macht en geweld heeft (om van de zonde en de dood te zwijgen), dat zij uit zichzelf geen ogenblik kunnen bestaan. Zo zien wij dan hier, dat straks ter opening van de zaak, de beschrijving van het woord of de naam en de beschrijving van de definitie of van de zaak zelf elkaar bestrijden, terwijl dit prachtige woord “vrije wil” wat anders betekent en veel meer dan dat diegenen, die het gebruiken, daaronder menen en verstaan. Men zou het veel beter “een wankel of veranderlijke wil⁵³” genoemd kunnen hebben; want alzo heeft Augustinus en na hem enige Sofisten zelf de heerlijkheid en de pracht van dit woord verminderd en er afbreuk aan gedaan, zeggend inplaats van “vrije”, dat het is een “wankel wil”. En zo behoren wij te spreken, opdat wij met deze opgeblazen en ijdele opgepronkte woorden de eenvoudigen niet bedriegen. Gelijk ook Augustinus⁵⁴ gevoelt, dat de leraars na een zekere vaste regel met sobere, reine, duidelijke, zekere woorden, die ons de waarheid en de grond van de zaak voorhouden, men moet zo de geleerden spreken, dialectische redenen en niet met prachtige verbloemde woorden en Rhetorische wijsmaking de mensen omvoeren daar wij willen. Maar opdat wij geen lust schijnen te hebben over het woord zelf te strijden en te twisten, welaan laat ons dat het misbruik toeschrijven, al is het gewis groot en periculueus, dat men een vrije wil voor een wankel wil zal noemen, laat ons dat ook aan Erasmus schenken en ten goede houden, dat hij alleen de vrije wil noemt een kracht van de menselijke wil, gelijk alsof de engelen geen vrije wil hadden en dat daarom, omdat hij het voornemen heeft in dit boek alleen van de vrije wil van de mensen te spreken, anders ook de definitie in dit veel enger was als zij behoorde te zijn.

HOOFDSTUK 74

Laat ons nu komen tot die stukken, in welke de hoofdzaak is gelegen; van welke sommige woorden klaar genoeg zijn, maar sommigen zo duister, gelijk of het licht wilde vlieden, ergens voor vrezend, daar nochtans niet klaarder behoorde te zijn dan de definitie of de beschrijving van een zaak. Want een zaak duister te beschrijven is zoveel als niet beschrijven. De stukken die in uw deluntie klaar zijn, zijn deze: “een kracht van de menselijke wil”. Alsmede “waardoor een mens zich kan, tot de eeuwige zaligheid”; maar deze zijn geheel duister, zoals: “schikken, tot die dingen die hem brengen”. Verder “zich daar vanaf kan wenden”. Wat zullen wij nu raden, wat dat schikken is? Ja, ook dit “afkeren”; wat zijn dit voor dingen, die ons tot de eeuwige zaligheid brengen? Waar willen deze woorden toch heen? Ik zie gewis wel dat ik hier

⁵² Zie boven het 47ste Hoofdstuk.

⁵³ Vertibile vel mutabile arbitrium.

⁵⁴ August. De civit. Dei C. I, 23.

met een Scotus en een Practicus te doen heb en moet tweërlei werk doen. Het eerste, dat ik in de hollen en in het duister naar mijn tegenpartij moet tasten en zoeken, dat ik mag weten en bevinden waar hij verborgen ligt, opdat ik hier geen vergeefse arbeid doe bij het duister in de lucht slaande. Ten andere, dat ik ook deze arbeid moet doen, dat wanneer ik mijn tegenpartij met grote moeite gevonden heb, gegrepen en met grote vermoeidheid in het licht gesleept en getrokken heb, zo moet ik nog tegen hem de kamp en de strijd beginnen. Onder de kracht van de menselijke wil, verstaat u dan, zo ik dacht, dat de mensen een macht, of mogendheid, of geschiktheid of de bekwaamheid hebben voor andere dingen om een ding te willen of niet te willen, te kiezen of te verwerpen, door goed aan te nemen of af te slaan en zo'n dergelijke werking van de wil. Nu wat het is, dat dezelfde kracht zich kan schikken, of afkeren, kan ik niet anders verstaan, dan dat het hetzelfde is, als willen of niet willen, kiezen of verwerpen, aan te nemen of aan te slaan en met een woord de werking van de wil zelf. Als namelijk deze kracht iets is, dat tussen de wil zelf en tussen de werking van die in 't midden gezet wordt, waardoor de wil zelf enige werking van willen en niet willen verkiest en voortbrengt en waardoor de werking zelf van de wil en het niet willen verkoren en voortgebracht wordt. Hierbij weet ik niets anders te denken en te verstaan. Zo ik dwaal, de schuld moet zijn bij degene, die de definitie of de beschrijving gemaakt heeft en niet bij mij, die het verstand naarstig na moet zoeken. Want het is een oprecht spreekwoord bij de juristen "dat men de woorden dergene die duister en donker spreekt, als hij wel klaar kon spreken, tegen hem zelf moet duiden en verklaren". En hier wil ik de nieuwe auteurs met al hun subtielheid voorbijgaan en laten rusten, Want wij moeten hier klaar en verstandig van de zaak spreken, daar het is om anderen te leren en de waarheid te doen verstaan. Hetgeen, dat u nu verstaat onder "die dingen, die ons tot zaligheid brengen", meen ik is niets anders dan het woord en de werken van God te zijn, dat de menselijke wil wordt aangeboden, zodat het zich (zo u zegt) daartoe kan schikken of afkeren. Onder het Woord van God versta ik de wet en het Evangelie, door de wet worden de goede werken vereist, door het Evangelie het geloof en er zijn geen andere dingen, die ons tot de genade en tot de eeuwige zaligheid brengen, dan het Woord en het Werk van God; want de genade en de Geest is het leven zelf, tot welk wij door het Woord en het Werk van God gebracht en geleid worden.

HOOFDSTUK 75

Maar het leven of de eeuwige zaligheid is een onbegrijpelijke zaak voor het menselijk vernuft, gelijk Paulus uit Jesaja verhaalt: 1 Cor. 2: 9: "*Hetgeen het oog niet heeft gezien en het oor niet heeft gehoord en in het hart des mensen niet is opgekomen; hetgeen God bereid heeft dien, die Hem liefhebben*". Dit wordt ook voor één van de hoogste artikelen van ons geloof geteld, wanneer wij zeggen: En "het eeuwige leven". Wat de vrije wil nu in dit artikel vermag, getuigt Paulus 1 Cor. 2: 10, waar hij zegt: "*Doch God heeft het ons geopenbaard door Zijn Geest*". Alsof hij zeggen wil, tenzij, dat de Heilige Geest het openbaart, geen mensenhart zal daarvan iets denken of verstaan, zover is het vandaar, dat hij zich daartoe zou kunnen schikken en dat begeren. Zie aan de ervarenheid, wat die kloeke en uitnemende geleerden bij de heidenen van het eeuwige leven en van de opstanding gevoeld hebben? Is het niet zo, dat hoe kloeker en uitnemender van verstand zij waren, hoe belachelijker dat de leer van het eeuwige leven en van de opstanding van de doden hen geweest is? En zijn de filosofen en de wijze Grieken, inzonderheid de Athenen, niet hoge en uitnemend ge-

leerde mannen geweest? Die nochtans Paulus (over deze stukken lerend) bespot hebben, hem noemend: “*een klapper en een verkondiger van nieuwe Goden*”. Porcius Festus, Hand. 26: 24 riep dat Paulus raasde, toen hij sprak van het eeuwige leven. Hoe heeft de geleerde Plinius niet tegen deze leer gelasterd? Wat heeft die kloekaard Lucianus gedaan? En uiteindelijk ondervinden wij alle dagen, dat hoe kloeker en hoe groter iemand in menselijke wijsheid en geleerdheid is, hoe meer hij deze leer een fabel acht en openlijk bespot. Want in ’t hart en inwendig is er geen mens ter wereld, dan die door de Heilig Geest verlicht en begaafd is, die van de eeuwige zaligheid weet, die ze gelooft of ernaar verlangt, al is het dat hij met woorden en met schrijven er veel over roemt. En God gave, Eramnsus, dat u en ik van deze zuurdesem geheel zuiver waren. Een oprecht gelovig hart in deze zaak is gewis dierbaar en zelden te vinden. Wat dunkt u nu, Erasmus, heb ik ook de mening van uw definitie getroffen, of niet?

HOOFDSTUK 76

Zo is dan, naar de beschrijving van Erasmus, de vrije wil een kracht van de menselijke wil, die uit haarzelf kan willen of niet willen het woord en de werken van God, waardoor hij geleid en gebracht wordt tot die dingen, die zijn begrip en vernuft te boven gaan”. Zo nu deze vrije wil kan willen en niet willen, zo kan het beminnen en haten, zo kan het dan ook enigermate de wet vervullen en het Evangelie geloven. Want het is onmogelijk, zo ik vermag te willen of niet te willen, dat ik ook door deze wil met enig werk zou vermogen, al wordt het mij geheel verhinderd, dat ik het niet kon volbrengen. Terwijl nu onder de werken van God, die ons tot de zaligheid brengen, de dood, het kruis en alle andere kwaden van de wereld gerekend worden, zo zal de menselijke wil, de dood kunnen willen en daartoe tot zijn eigen verderf lust kunnen krijgen, want hij kan alle dingen willen, als hij Gods woord en werken kan willen. Want wat kan er ergens boven, onder, binnen of buiten het woord en de werken van God zijn, dan God Zelf? Zo dat nu zo is, wat blijft er nu over wat de genade van God en de Heilige Geest te doen zal hebben? Dit is gewis niets anders dan de vrije wil tot een God te maken. Want terwijl het lust vermag te hebben tot de wet van God en het Evangelie te geloven, vijand van de zonden te zijn en om Christus’ wil tot het sterven lust en wil te hebben, zo heeft men Gods genade en de Heilig Geest dan niet meer nodig. Nochtans zegt Paulus op vele plaatsen, dat zulke dingen, gaven van God zijn. Zodat niemand zo hoog over de vrije wil heeft geschreven dan eerst de Pelagianen en nu Erasmus. Wij hebben boven gezegd, dat de vrije wil een Goddelijke naam is, en dat het een Goddelijke kracht betekent. En niemand heeft ze de vrije wil toegeëigend dan de Pelagianen. De Sofisten, ze zijn wie ze zijn, zij spreken er nochtans heel anders over. En nu is hier Erasmus, die de Pelagianen ver te boven gaat. Want zij schreven de gehele vrije wil een zodanige godheid toe, maar Erasmus eigent het de helft van de vrije wil. Want de Pelagianen deelden de vrije wil in twee delen, de eerste was de redelijkheid, waarmede men onderscheidt wat goed of kwaad is. Het andere deel was de wil, waardoor men aanneemt hetgeen dat te onderscheiden is. En alzo delen de Sofisten het nu ook. Maar Erasmus alle onderscheiding nalatend, verheft en roemt alleen die kracht, waardoor hij het goed kan verkiezen en aannemen, alzo de arme, kreupele en halve vrije wil makend tot een God. Wat meent u wat hij gedaan zou hebben, zo hij de gehele vrije wil beschreven had?

HOOFDSTUK 77

Doch hiermede is hij nog niet tevreden, maar hij gaat al de filosofen en al de wijzen van de heidenen hier te boven. Want dezen zijn het nog niet eens en bij hen is nog niet besloten “*of een ding van zichzelf kan beroeren en bewegen*”. Ja, in de gehele filosofie zijn de platonici en de Peripatetici het in deze zaak nog geheel oneens. Maar bij Erasmus is deze twijfel al weggenomen, want hij durft te zeggen, dat de vrije wil zichzelf, door zijn eigen kracht, niet alleen kan bewegen maar dat het zich ook kan schikken en bereiden tot die dingen die hem tot de eeuwige zaligheid brengen, dat is, tot die dingen, die voor hemzelf onbegrijpelijk en onmogelijk zijn. Dit is voorwaar een zeldzame nieuwe manier van de vrije wil te beschrijven, hetgeen de filosofen, Pelagianen, Sofisten en alle anderen die de vrije wil ooit hebben voorgestaan en daarover schreven, ver te boven gaat. Maar nog is het hiermede niet genoeg, want zichzelf niet sparend, zo is hij zichzelf meer tegenstrijdig en oneens, dan enige anderen ooit geweest zijn. Want tevoren heeft hij gezegd, “dat de menselijke wil zonder de genade gans krachteloos was” (tenzij dat hij dat mogelijk als leugen gezegd heeft), maar hier, waar hij de zaak ernstig beschrijft, zegt hij “dat de menselijke wil zulk een kracht heeft, waardoor het zichzelf” kan appliceren en schikken, tot die dingen, die de eeuwige zaligheid aangaan, dat is, tot die dingen, die deze kracht ver te boven gaan. En zo verheft Erasmus nu de vrije wil veel hoger dan hijzelf schijnt te voelen. Ziet u nu wel, mijn lieve Erasmus, dat u met deze uw definitie of beschrijving (mogelijk door onvoorzichtigheid) zelf genoeg te kennen geeft, dat u deze zaak in ’t geheel niet verstaat, of dat u gans onbedacht en verachtelijk hierover schrijft, zelf niet wetend, wat u zult schrijven of verzekeren? En zoals ik boven heb gezegd, u bent diegene, die de vrije wil allerm minst bewijst en nochtans eigent u hem meer toe en verheft hem hoger dan ooit iemand gedaan heeft, terwijl u de gehele vrije wil niet beschrijft en hem nochtans alle dingen toeschrijft. Het is voorwaar noch tijdelijker, hetgeen de Sofisten, of immers hun vader Petrus Longobardus daarover geschreven hebben⁵⁵ “Dat de vrije wil een vermogen is, om te onderscheiden en ook aan te nemen, het goede zo er genade is, maar het kwade zo er geen genade is”, en gevoelen met Augustinus, die zegt, dat de vrije wil “door zijn eigen kracht moet vallen en niet anders vermag dan te zondigen”. En⁵⁶ daarom is het, dat Augustinus hem noemt “*Servum arbitrium*”, een knechtelijke wil. Maar u geeft de vrije wil aan beide zijden evenveel krachten en vermogen, dat het zelf zonder genade door zijn eigen kracht zich kan schikken tot het goede en wederom zich van het kwade afkeren. U bedenkt weinig, hoe hoog u hem verheft met de woordjes “zich of hemzelf”, als u zegt “zich kan schikken”, want daarmede sluit u de Heilige Geest daarbuiten met al Zijn krachten, als die daartoe niet nodig zijn, maar tevergeefs zouden worden begeerd. Daarom is uw definitie voor de Sofisten geheel verwerpelijk, die ware het niet, dat zij door nijdigheid verbitterd en ontstoken tegen mij waren, zij voorwaar eerder op uw boeken zouden woeden en razen, maar omdat u nu tegen Luther schrijft, is het wel goed, en ofschoon u tegen hen en tegen uzelf schreef, zo is het nochtans heilig en goed katholiek, zo groot is de lijdzaamheid van die heilige mannen.

HOOFDSTUK 78

⁵⁵ Lib. 2:disst. 25.

⁵⁶ Lib. 2 cont.: Julia.

Ik⁵⁷ zeg dit niet gelijk of ik de mening van de Sofisten over de vrije wil zo heel goed kende, maar ik wil alleen zeggen, dat ze verdragelijker is dan Erasmus en dat ze de waarheid veel nader komt. Want zij zeggen niet, dat de Vrije wil niets is, gelijk ik zeg, nochtans terwijl zij zeggen, inzonderheid de meester van de sententien, dat de vrije wil zonder de genade niets vermag, zo strijden zij tegen Erasmus. Ja zij schijnen ook tegen zichzelf te strijden en alleen de strijd te hebben, om het woord of de naam. volgens de aard van de Sofisten, die meer geneigd zijn te twisten, dan om de waarheid te hebben en aan de dag te brengen; maar als uitzondering, neem nu, dat een redelijke Sofist bij mij kwam, waarmede ik heimelijk vrijuit van zaken zou mogen spreken en hem zo zou vragen: antwoord mij vrijelijk en met een oprecht oordeel, mag dat ook een vrije wil heten en daarvoor geacht worden, dat zich alleen uit zichzelf op de ene zijde kan wenden en buigen, namelijk tot het kwade. En tot de andere zijde, namelijk tot het goede, kan het zich ook wenden en buigen, maar niet door zichzelf, maar door de hulp van een ander, namelijk door de Heilig Geest, of door de genade, wat antwoord zou hij mij geven? Ik meen dat hij het lachen niet zou kunnen inhouden. Want⁵⁸ also zou ik ook wel staande kunnen houden, dat een steen of een hout, dat zichzelf niet kan bewegen, ook een vrije wil zou hebben, terwijl een steen opwaarts en nederwaarts kan komen, nederwaarts door haar eigen natuur, opwaarts moet door het werpen of drijven van een ander. En⁵⁹ zoals ik boven heb gezegd, zo mochten wij ten laatste al het gebruik van de talen en van de woorden verkeren en zeggen, geen mens is alle mensen, alsmede is elk ding niet als ik (namelijk) het woord niet zou duiden op niet en het woord elk ding zou duiden op al hetgeen hem zou mogen toevallen (dat is) als men het woord wil duiden op hetgeen dat zelf is en het ander tot alle andere dingen die hem gebeuren en zouden kunnen worden toegebracht. Zo zijn zij door hun lang disputeren op het laatst zover gekomen, dat zij de wil van de mensen vrij hebben genoemd en dat “per accidens” (zo spreken zij) dat is door een toeval, omdat het door de hulp van een ander eenmaal kan worden verlost en vrijgemaakt. Maar de kwestie of de vraag is, of de Vrije wil van zichzelf de vrijheid geeft en of deze vrijheid hem, dat hij iets vermag uit zichzelf, van een ander aankomt, om hierop te antwoorden is er niemand thuis, zij zwijgen allen stil en de vrije wil blijft de vrije wil, immers de blote naam en de letters blijven en daar zal voorwaar niets anders blijven, ze mogen zeggen en doen wat ze willen. En hierin dwalen zij nog meer, dat zij de vrije wil een kracht en vermogen toeschrijven om kwaad van het goede te kunnen scheiden. Verder, dat zij ook niet verstaan, of wetend verzwijgen en deze genade en wedergeboorte en vernieuwing van de Heilige Geest is, maar stellen een vreemde uitwendige kracht, ergens uit hun eigen dromen versierd, waarover wij hierna zullen spreken. Het is nu genoeg van uw definitie. Laat ons nu de argumenten onderzoeken, waarmede u dit ijdel woord zo op kunt blazen en oppronken.

HOOFDSTUK 79

⁵⁷ Niet in de mening als hij zich terstond verklaart. Want zij, die de engelen en de mensen enige vrije wil toeschrijven, zien op de wil, omdat zij willekeurig bewogen wordt, door haar begeerlijkheid naar het oordeel van de redelijkheid worden gedreven. Daarom schijnt het zeker meer een twist dan het woord zelf te zijn, Damascenus uit het 3^e boek, hfdst. 14 verklaart dat de vrije wil namelijk van God van de engelen en van de mensen gezegd mag worden.

⁵⁸ In een steen of hout is geen wil.

⁵⁹ Maar een mens zijnde ledig van de Heilig Geest, doet wel kwaad maar dat doet hij willend en met een geneigde wil. Wederom als hij door de Heilig Geest weer zoet veranderd wordt, zo wil hij en doet het goede, met een lustige en geneigde wil en graag, als u boven hebt gezien, hfdst. 44 en 45.

Ten eerste haalt u aan de plaats van “Esclesiasticus” of Jezus Syrach, Hoofdstuk 15: 44: *“God heeft de mens van het begin gechapen en heeft hem gelaten naar de hand Zijns raads en heeft daarbij gevoegd en hem gegeven, bevelen en geboden, wilt u de geboden houden, zij zullen u behouden en wilt u een recht betrouwen houden. Hij heeft u vuur en water voorgezet, reikt uw hand waartoe u wilt. De mens heeft voor zich het leven en de dood, het goede en het kwade, wat hij wil, zal hem gegeven worden”*. Hoewel ik met recht, dit boek mag verwerpen, als een boek dat apocrief is, zo zal ik het nochtans nu ontvangen, opdat ik met verlies van tijd, niet van in het dispuut van boeken, die in de Canon van de Hebreëen ontvangen en gehouden zijn, welke Canon u schijnt te belachen en als een muis te beknagen, terwijl u de Spreuk van Salomo en het Canticum of het Hooglied (dat u met een twijfelachtig schimpwoord, het minnelied of boellied noemt), vergelijkt met de twee boeken Ezra/Judith en met de histories van Suzanna, van de draak en van Esther⁶⁰, al is het dat zij deze in de Canon hebben, nochtans waardig (naar mijn oordeel) boven anderen, dat het daaruit wordt gehouden. Ik zou ook wel kort kunnen antwoorden met uw eigen woorden en zeggen, de Heilige Schrift is op deze plaats duister en twijfelachtig, daarom bewijst ze niets. En terwijl wij op onze ontkenning staan en blijven, zo vorderen wij van u een spreuk van de Schrift, die ons met klaarschijnende woorden overtuigt en aanwijst wat de vrije wil is en wat het vermag, maar u zult dit mogelijk doen, wanneer de rozen op de wilgebomen zullen wassen, al is het dat u om dit te ontkomen, vele goede en fraaie woorden tevergeefs voortbrengt en als op eieren gaat en nergens iets wilt aanroeren, verhalend een hoop meningen en gevoelens van de vrije wil, zodat u schijnt Pelagius voor een goede evangelische man te maken; alsmede u een vierderlei genade dicht, de heidense filosofen enig geloof en liefde toeëigent, alsmede ook de drieërlei wet; 1. van de natuur, 2. van de werken en 3. van het geloof, voortbrengend een zonderlinge nieuwe fabel, dat de leer en de geboden van de filosofen met de Evangelische leer en geboden geheel wel overeen kan komen. Daarna haalt u ook aan Psalm 4: 7 *“Verheft Gij over ons het licht Uws aanschijns, o Heer”*. Welke plaats spreekt voor de kennis van het aangezicht van God, dat is van het geloof en u eigent dat het blind vernuft van mensen toe. Welke allen, zo een Christen ze tegen elkaar afwoog en vergeleek en deze wel aanmerkte, hij voorwaar gedwongen zou worden, om u verdacht te houden, dat u de Christelijke religie en leer bespot. Want hoe zouden wij u zulk een onwetendheid kunnen toeschrijven, die onze leer zo goed doorlezen en doorzocht hebt en in uw memorie zo goed hebt behouden, het is geheel bezwaarlijk. Nochtans zal ik mij onthouden, tevreden zijnde met dit slechts aangewezen te hebben, totdat zich een betere gelegenheid zal voordoen. Doch, ik bid u, Erasmus, verzoek ons niet gelijk diegenen (waar de Psalmist van spreekt), zeggend wie ziet ons? Want het komt u niet toe in zulke ernstige en Goddelijke dingen met zulke bedrieglijke en omkeerlijke woorden bij een iegelijk te spotten en te liegen. Maar laat ons tot de zaak komen.

HOOFDSTUK 80

Van een mening van de vrije wil maakt u er drie. Eerst dunkt u, dat die mening hard is, nochtans bewijselijk, dergenen namelijk, die zeggen: “dat de mens niet het Goede kan willen zonder bijzondere genade”, en ook “dat de mensen het goede niet kunnen beginnen, nog daar in voortvaren, nog hetzelfde volbrengen etc.”. Deze eerste mening

⁶⁰ Dit is vrij stijf gesproken en niet zonde de Canon van de Joden te raken.

bevalt u alleen daarom, omdat ze in de mensen de naarstigheid en het pogen nog laat blijven, maar niet dat hij zijn eigen krachten zou toeëigenen. De tweede mening dunkte u nog harder, dergenen die zeggen: “dat de vrije wil nergens tot deugd als tot zondigen en dat alleen de genade al het goede in ons werkt, etc.”. Maar de derde is u het allerhardst, dergenen namelijk die zeggen: “dat de vrije wil een ijdel woord is, maar dat God zowel het goede als het kwade werkt en dat alles wat er geschiedt noodwendig uit Gods voorzienigheid geschiedt”. Tegen deze twee laatsten beken u, dat u wilt schrijven. Weet u ook wel, lieve Erasmus, wat u spreekt? U maakt hier drie opinies en meningen, zoals van drie sekten, niet verstaande dat het één en dezelve mening is, die door ons als door een sekte, met andere en verscheidene woorden wordt geleerd. Maar⁶¹ laat mij hier toe, dat ik u aanwijs en vermaan uw onvlijt en de onwetendheid van uw oordeel. Ik bid u toch, hoe fijn komt uw definitie of beschrijving (boven gegeven) overeen met deze eerste opinie die (zo u zegt) bewijsbaar is? Want u hebt gezegd, dat de vrije wil een kracht van de menselijke wil is, waardoor een mens kan schikken tot het goede. Maar hier in de eerste mening zegt u (hetzelfde voor bewijsbaar houdend) dat een mens zonder de genade geen goed kan willen. De definitie verzekert hetgeen, dat zijn voorbeeld ontkent en in uw vrije wil vindt men het samen ja en nee, opdat u tegelijk ons goed kent en ook verwerpt en uzelf ook in één en dezelve leer en artikel zou verwerpen, verdoemen en tegenspreken. Meent u dan dat het niet goed is, zich te appliceren en te schikken tot die dingen, die de eeuwige zaligheid aangaan, hetwelk uw definitie de vrije wil toeëigent? Terwijl er geen genade nodig is, zo het waar was dat in de vrije wil zoveel goeds is, dat hij zich daardoor tot het goede kan schikken. Daarom is de vrije wil, die u beschrijft, wat anders dan hetgeen u beschermt. En zo heeft Erasmus twee vrije willen die alzo met elkaar accorderen en die overeenkomen als vuur en water.

HOOFDSTUK 81

Nu willen wij de ene vrije wil laten varen, die u in uw definitie gesteld hebt en die bij de hand nemen, die daar tegenstrijdig is en die u voor het eerst in uw voorgaande afbeelding van de vrije wil gesteld hebt en deze willen wij wat onderzoeken. U laat toe, dat een mens zonder bijzondere genade niet het goede kan willen; wij disputeren nu niet over wat de genade van God vermag, maar wat de mens zonder de genade van God kan en vermag. U⁶² concentreert en laat dan toe, dat de vrije wil geen goed kan willen, dat is niets anders dan dat de vrije wil zich niet kan schikken tot die dingen, die de zaligheid aangaan, zoals uw definitie nochtans voorheen verzekerd heeft. En een weinig daarvoor zegt u ook, “dat de wil van de mens na de val alzo verdorven is geweest, dat het de vrijheid verloren hebbend, gedwongen wordt de zonde te dienen en dat het ook uit zichzelf tot boetvaardigheid niet kan wederkeren”; en zo ik niet dwaal, zegt u, dat de Pelagianen de auteurs van deze mening zijn geweest. Ik meen nu,

⁶¹ Luther in Hof. 12: cap. Al is het dat de redelijkheid zich kan gebieden en bedwingen om alle begeerlijkheden niet te consenteren, zoveel het het uiterlijk werk zelf aangaat (want tot wat nuttigheid zouden de wetten en alle leringen zijn gegeven, al was het dat dit enigszins in ons is gesteld) nochtans kan men daaruit niet besluiten, dat er een vrije wil is, dat is dat een mens zonder de Heilige Geest zich zou kunnen regeren, recht doen en zich Gode bevelen; hetwelk het hoofdstuk is, waarvan de beschermers van de vrije wil strijden. Voorwaar daar is dan in de mens niets goeds, zo het hart niet eerst door de H. Geest is vernieuwd. En deze is onze reden waarom wij zeggen, dat de vrije wil niets is en dat wij desenderen en beschermen, dat in de mens niets goeds is en dat van hem geen goed kan geschieden, tenzij dat de H. Geest de mens wederbare, etc.

⁶² Over deze zaak kunt u meer lezen hfdst. 82, 84 en 87.

dat deze Protheus zich niet eenmaal zal onderwerpen, maar dat hij nu wel vast in zijn eigen woorden gevangen is, namelijk⁶³ dat de vrije wil zijn vrijheid verloren heeft en dat het gedwongen en gehouden wordt in de dienstbaarheid van de zonde. Wat een schone vrije wil, die zijn vrijheid verloren hebbend, door Erasmus een dienstknecht van de zonde wordt genoemd. Hetwelk toen het door Luther werd gezegd, er geen afgrijselijker nog ongeschiktere leer te vinden was, en het een onnutte en kwade leer was, die men voor het gewone volk niet brengen mocht, of Erasmus moest er boeken tegen schrijven. Indien het mogelijk is, zal niemand hierin geloven, dat dit door Erasmus is gezegd geworden, die het zien wil, die leest zijn boekje *Diatribē* genaamd en hij zal zich verwonderen. Doch het verwondert mij niet, want wie zulk een zaak niet met ernst behandelt, zodat de zaak hem niet ter harte gaat, maar nauwelijks half bij zinnen is, heeft daar in hetzelfde verdriet, ja waagt erover, hoe hij niet soms zou absurde, ongeschikte, ja tegenstrijdige dingen schrijven en spreken, terwijl hij als een dronken man en als één die half slaperig is, de zaak behandelt en in zijn dromen snurkt, soms wel en soms niet, nadat hem het geluid dergenen, die om hem roepen in de oren komt? Daarom is het dat van Rhetores geëist wordt, dat degenen, die iets met welsprekendheid zullen verkrijgen, de zaak met ernst en met beweging van hun eigen affecten zullen verhandelen, hoeveel te meer behoorde dit in een Theoloog te zijn, dat hetgeen hij anderen leert, met wakkerheid, ernst, opmerking en voorzichtigheid zal voortbrengen.

HOOFDSTUK 82

Nu⁶⁴ verder, zo de vrije willekeur zonder de genade de vrijheid verloren hebbend, gedwongen wordt de zonde te dienen en het goede niet kan willen, zo wilde ik wel weten, wat voor een benaarsting en pogen uw eerste bewijselijke opinie de vrije wil behouden laat? Het kan geen goede benaarsting noch een goed pogen zijn, daar u in dezelfde opinie zegt, dat de vrije willekeur geen goed kan willen, zo wordt hem dan een kwade benaarsting en pogen gelaten, dat de vrijheid verloren hebbend, de zonde noodzakelijk dienen moet. Ja, ik zeg wederom, wat is dat gezegd? De vrije wil zal de benaarsting en het pogen behouden en zal nochtans niet behouden, dat men zijn eigen krachten zal mogen toeëigenen. Wie zal dit kunnen verstaan? Zo men de krachten van de vrije wil de benaarsting en het pogen laat behouden, waarom zal men 't dan dezelfde krachten niet mogen toeschrijven, mag men 't haar niet toeschrijven, hoe laat men 't haar behouden? Of wilt u zeggen, dat deze benaarsting en dit pogen, dat de vrije wil voor de genade had, nu de toekomstige genade gelaten wordt en niet de vrije wil, opdat het zo waarachtig blijft, dat de vrije wil die behouden heeft en niet behouden? Is dit niet een zeldzame en vreemde leer, zo weet ik niet wat zeldzaam en vreemd is. Maar mogelijk zal uw *Diatribē* dit gedroomd hebben, dat tussen deze twee te kunnen het goede willen en niet te kunnen willen, nog een middending kan zijn, hetwelk een absolute of volkomen wil zou zijn, zonder enig aanzien van goed of van kwaad? Opdat u alzo met een nieuwe Sofistenvond deze zwarigheid zou kunnen ontsluipen en zeggen, dat in de wil des mensen wel een zekere wil is, dat geen goed kan willen zonder genade, dat nochtans daarom terstond geen lust tot het kwaad heeft, maar een blote en loutere, wil⁶⁵ is, dat door de genade omhoog tot het goede en door de zonde omlaag tot het kwade kan gewend worden. Maar waar blijft dan nu hetgeen,

⁶³ Vrij maar niet verlost, vrij van gerechtigheid, maar een dienstknecht van de zonde, zegt Augustinus.

⁶⁴ Wij vermogen niets goeds uit onszelf. Fil. 2: 13.

⁶⁵ a Perum & merum velle.

dat gezegd is, dat deze schone vrije wil doordat hij de vrijheid verloren heeft, gedwongen wordt de zonde te dienen? Waar is dan nu de benaarsting en dit pogen? Waar is nu de kracht van zich te kunnen schikken tot die dingen, die de eeuwige zaligheid aangaan? Want deze kracht om zich alzo te kunnen schikken kan geen bloot en louter willen zijn, terwijl de benaarsting ergens op ziet (als het kan op het goede) en niet op een bloot niet gedreven wordt, want zo zou het geen benaarsting zijn. In somma, Erasmus, keert zich in zijn *Diatriben* waarheen hij wil, hij kan nochtans niet ontgaan de tegenstrijdigheden van zijn woorden en zijn leer, zodat niet alleen zijn vrije wil, die hij beschermt, gevangen wordt, maar hij zelf mede. Want zo wordt hij in 't vrijmaken van de vrije wil zelf zo verward en verstrikt, dat hij de vrije wil vast en met onloffelijke strikken gevangen blijven moet.

HOOFDSTUK 83

Nu dat er een zodanige blote wil zou zijn, dat is een louter Sofistisch verdictsel en allen die het zeggen kunnen het ook niet bewijzen. Maar terwijl de Sofisten in geestelijke en Goddelijke dingen onwetend zijn geweest, en nochtans daarvan hebben willen spreken door enige subtiële woorden, die zij zelf gedicht hadden, zo wilden zij dat men de zaak terstond zo zou verstaan, gelijk met die woorden gesproken werd, gelijk zulke dingen veel in de boeken van de Sofisten gevonden worden. Maar wij zullen veel meer achten hetgeen dat de Heere Christus zegt: “*die niet met Mij is, die is tegen Mij*”, Hij zegt niet, dat niet met Mij is, noch tegen Mij, maar in 't midden is. Want zo God in ons is, zo is de duivel er niet en dan wil de wil alleen het goede. Maar zo God niet in ons is, zo is er de duivel en dan wil de wil alleen het kwade. God noch de satan laten in ons een blote en loutere wil blijven, maar gelijk u zeer wel gezegd hebt, de vrije wil verloren hebbend, worden wij gedwongen de zonde te dienen, dat is: “wij willen de zonde en het kwaad, wij spreken de zonde en het kwaad en wij doen de zonde en het kwaad”. Zie hiertoe heeft de onoverwinnelijke en machtige waarheid u gedreven en uw wijsheid tot dwaasheid gemaakt, zodat u willend tegen ons schrijven, gedwongen bent tegen uzelf voor ons te strijden, doende gelijk de vrije wil, dat als het wat goeds wil doen tegen het kwaad, zo doet het allermeest kwaad en zonde tegen het goed. Zodat Erasmus gelijk is in zijn spreken en schrijven, als de vrije wil is in zijn doen. Hoewel uw boekje *Diatriben* niets anders is dan een heerlijk werk van de vrije wil, die verwerpt als hij beschermt en beschermt als hij verwerpt, dat is, die dubbel dwaas is als hij wijs wil schijnen.

HOOFDSTUK 84

Zo⁶⁶ was dan de eerste opinie of mening over de vrije wil, dat sommigen zeggen, dat de mens geen goed kan willen en nochtans dat hij zich tot het goede kan benaarstigen en pogen, hetwelk nochthans niet door zijn eigen kracht geschiedt. Laat ons die nu vergelijken met de twee anderen: de tweede (zo spreekt u) is harder, diegenen namelijk, die gevoelen dat de vrije wil niet vermag te zondigen. Dit is Augustinus' gevoel, zoals in vele plaatsen in zijn boeken te zien is, maar⁶⁷ inzonderheid in het boek van de “Geest van de letter”, (heb ik 't wel onthouden in het 4de of 5^{de}

⁶⁶ Zie Hfdst. 80.

⁶⁷ De plaats is in 't 3^e hoofdstuk en dezelfde leer heeft hij hoewel met andere woorden in Ench. 2: 30, zie boven Hfdst. 44.

hoofdstuk, waar hij dezelfde woorden gebruikt). De derde opinie en de allerhardste in uw mening is van Wiclef en Luther, namelijk dat de vrije wil maar een ijdel woord is, en dat al hetgeen, dat er is geschied, door loutere noodwendigheid geschiedt? Tegen deze twee komt u in uw *Diatriben* te strijden. Hetgeen dat ik in die opinie gezegd heb, heeft Erasmus zo het schijnt, niet wel verstaan, mogelijk omdat ik hem geen duidelijk Latijn of genoeg Duits spreek en omdat wij mogelijk de zaak niet klaar genoeg hebben kunnen uitspreken: maar God is mijn getuige, dat ik niets anders heb willen zeggen, noch doen verstaan door de woorden van de beide laatste opinies, dan hetgeen dat er in de eerste gezegd wordt. En ik dacht ook, dat Augustinus niets anders heeft willen zeggen en ik versta ook niet anders uit zijn woorden dan hetgeen, dat in de eerste opinie staat, zodat de drie opinies, die u in uw *Diatriben* heeft verteld, bij mij niets anders zijn, dan mijn enige sententie en mening. Want nadermaal dat toegelaten en overtuigd is, dat de vrije wil zijn vrijheid verloren hebbend, de zonde gedwongen wordt te dienen en dat het geen goed kan willen, zo kan ik uit die woorden niets anders besluiten dan dat de vrije wil een ijdel vergeefs woord en naam is, dat de zaak zelf verloren heeft. Een⁶⁸ verloren vrijheid is bij mij, in mijn spraak, geen vrijheid. En een ding de titel van vrijheid toe te schrijven, dat geen vrijheid heeft, is maar een ijdele naam toeschrijven. Zo ik hier dwaal, een iegelijk die kan, mag mij beter onderrichten. Zo dit duister en twijfelachtig gesproken is, die het doen kan, mag klaarder en lichter voortbrengen; ik kan, zeg ik wederom, de verloren gezondheid geen gezondheid noemen en zo ik ze een zieke man toeëigende, mij dunkt ik zou hem niets anders dan een ijdele naam toeëigenen.

HOOFDSTUK 85

Maar weg van hier met zulke zeldzame en monstrueuze woorden. Want wie zou zulk een misbruik van spreken verdragen, dat wij zouden zeggen, dat de mens een vrije wil heeft en meteen dat hij de vrijheid verloren hebbend, gedwongen wordt de zonde te dienen en dat hij geen goed kan willen? Het strijdt immers tegen het gemeen vernuft en tegen het gebruik van alle spraken. U zou men billijk in uw *Diatriben* beschuldigen, dat u uw woorden zo duister uitspreekt, gebruikend de woorden van anderen gedicht, zonder in acht te nemen en te merken wat het zeggen wil? “De mens heeft de vrijheid verloren, hij wordt gedwongen de zonde te dienen en hij kan niets goeds willen”. Zo u slechts wakker was uit uw slaap, u zou klaar kunnen zien, dat deze drie opinies maar een mening hebben, daar u nochtans drie verscheidene maakt. Want die de vrijheid verloren heeft en gedwongen wordt de zonde te dienen, noch geen goed kan willen, wat zou men bekwaamer van hem kunnen zeggen, dan dat hij noodwendig zondigt en het kwade wil? Zo zouden de Sofisten zelf met hun syllogismen besluiten. Daarom besluit ik wederom, dat u in uw *Diatriben* tot uw onwil tevergeefs tegen de twee laatste opinies strijdt, terwijl u de eerste aanneemt, die nochtans met die beiden overeenkomt, uzelf alsoo condemnerend en onze mening aanprijzend in een en hetzelfde artikel.

HOOFDSTUK 86

⁶⁸ Sommigen onderscheiden de vrijheid: 1. in een vrijheid van bedwang; 2. van zonde; 3. van ellende. Door de zonde is nu verloren de vrijheid van de ellende en van de zonde. Maar de vrijheid van bedwang is een onverlieflijke eigenschap van de wil Bernard, van de vrije wil en genade. En 2. send. dist. 25.

Laat ons nu komen tot de plaats “Ecclesiastici” en daarmee ook vergelijken de eerste bewijselijke opinie. De opinie zegt: “Dat de vrije wil geen goed kan willen”. Maar deze plaats Ecclesiastici wordt gebracht om te bewijzen, dat de vrije wil iets is en iets vermag. Zo begrijpt deze eerste voorgaande opinie, die u met de spreuk “Ecclesiastici” wilt bewijzen, wat anders dan hetgeen u nu met dezelfde spreuk Ecclesiastici, wilt bevestigen. Het gaat u hiermede gelijk of iemand aangenomen had te bewijzen, dat Christus de Messias was en om zulks te bewijzen voortbracht de plaats, die bewijst, dat Pilatus president van Syrië geweest is, of iets anders dat de zaak geheel niet gelijk. Zo⁶⁹ wordt hier ook bewezen, dat men van de vrije wil, opdat ik verzwijg hetgeen, dat ik voorheen geeist heb, niets zeker kan zeggen of bewijzen wat het is en wat het vermag. Doch deze plaats is waard, dat ze door ons wordt onderzocht. Ten eerste zegt hij (God heeft de mens van het begin geschapen). Hier spreekt hij van de schepping van de mens en hij vermaant noch niet van de vrije wil noch van de geboden. Dan volgt (en heeft hem gelaten in de hand van Zijn raad). Wat is dit? Wordt hier de vrije wil bevestigd? Want hier wordt ook niet van de geboden geroerd, waarom de vrije wil vereist wordt, noch wordt er van deze zaak in de schepping vermaand. Zo men dan wat moet verstaan, “Door de hand van Zijn raad”, zo moet men daarbij veel eerder verstaan hetgeen dat in Gen. 1 en 2 gezegd wordt, dat de mens gesteld is geweest tot een heer van alle dingen, opdat hij daarover vrij zou heersen, zoals Mozes zegt: “Laat ons mensen maken; die regeren over de vissen der zee”. En hier zal men uit deze woorden niets anders kunnen bewijzen, dan dat de mens over de creaturen naar zijn eigen wil heeft mogen handelen, als die hem onderworpen waren. En dat noemt hij de raad van de mens, omdat het anders is als Gods raad. En nadien hij gezegd heeft, hoe de mens geschapen is geweest en gelaten in de hand van Zijn raad, zo gaat hij voort en zegt: “dat Hij daarbij gevoegd en hem gegeven heeft bevelen en geboden”. Waartoe heeft Hij ze hem bijgevoegd? Tot de raad en wil van de mens en boven de bestelling waardoor Hij hem gesteld had tot een heer over de creaturen, met welke geboden Hij de mens eensdeels onttogen heeft die heerschappij over de creaturen (als over de boom van de wetenschap van het goede en het kwade) en heeft alsoo daarmee betoond dat Hij hem in geen vrijheid wilde laten. En nadat Hij de geboden daarbij gevoegd had, zo komt Hij tot de willekeur der mens jegens God en die dingen die van God zijn. “Wilt u de geboden houden, zij zullen u behouden, etc.”.

HOOFDSTUK 87

Van deze plaats dan (zo u wilt) begint de kwestie van de vrije wil, opdat wij door deze spreuk Ecclesiastici zouden verstaan dat de mens als in twee rijken gesteld is. Het ene, waarin hij gelaten wordt in zijn wil en raad, zonder Gods gebod of verbod in de dingen, die onder hem zijn gesteld. In deze regeert hij en is als een heer, zijnde gelaten in de raad van zijn wil en raad. Niet dat God hem zo gelaten en in zulk een vrijheid gesteld heeft, dat hij niet in alle dingen zou meewerken, maar dat Hij hem een vrij gebruik van de dingen heeft gelaten, zonder hem met enige wetten of verboden te verbieden. Gelijk als men door gelijkenissen zou mogen zeggen: het Evangelie laat ons in de hand van onze raad, dat is, dat wij met vrijheid de uiterlijke dingen (zoals spijs en drank etc.) mogen gebruiken en daarmee doen zo wij willen. Maar Mozes en de paus hebben ons in deze vrijheid en raad niet gelaten, maar hebben ons met wetten

⁶⁹ Verklaring van de plaats Jezus Sirach. Hfdst. 15.

bedwongen en hun eigen wil en bedwang onderworpen en verbonden. Het⁷⁰ tweede rijk is, waarin hij niet gelaten wordt in de hand van Zijn raad, maar is de raad en de wil van God onderworpen, zodat hij in zijn eigen rijk (waarvan wij nu gezegd hebben) gaat en leeft in vrijheid naar zijn raad en wil, zonder geboden en wetten van anderen, zo moet hij in dit rijk van God gaan en wandelen, onderworpen zijnde de geboden, wetten en wil van God, buiten en tegen zijn eigen vrije wil. En dat is hetgeen, dat Ecclesiasticus zegt: “Hij heeft hem gegeven bevelen en geboden, wilt u etc.”. Zodat nu klaar en waarachtig is (zo ik meen dat het is), zo hebben wij nu bewezen, dat deze plaats Ecclesiastici niet voor de vrije wil, maar tegen de vrije wil dient, als die leert, dat de mens onderworpen is aan Gods geboden en wil en dat zijn eigen vrije wil ontnomen wordt. Is het niet klaar genoeg door ons uitgelegd, zo hebben wij nochtans zoveel uitgericht, dat wij bewezen hebben, dat deze plaats van Jezus Sirach voor de vrije wil niet kan dienen, als die een geheel andere zin heeft als waartoe zij die aanhalen, namelijk de zin die wij nu hebben verklaard, welke niet ongeschikt, maar gezond met de gehele Schrift overeenkomt. Daar tegenovergesteld de zin die zij geven met de gehele Schrift duister is en daartegen gebruikt en voortgebracht wordt. Zo staan zij dan gerust en vast op de goede zin die wij gegeven en verklaard hebben, blijvend bij onze ontkenning van de vrije wil totdat zij in hun gedwongen en onbewijsbare verzekering beter bevestigd zullen hebben.

HOOFDSTUK 88

Omdat Jezus Sirach dan zegt: “Zo u de geboden wilt houden, zij zullen ubehouden en wilt u een recht vertrouwen behouden” en kan niet zien hoe men met deze woorden de vrije wil kan bewijzen: Want (zo u wilt) is een woord conjunctivi modi, zoals de grammatisten spreken ’t welke niet verzekert. En zoals de Dialectici zeggen, een reden die conditioneel (of op conditie), wat te kennen geeft en besluit niet gelijk bij voorbeeld zulke redenen. “Zo de duivel God is, zo moet hij aanbeden worden”, alsmede “zo een ezel vliegt zo heeft hij vleugels”, alsmede alzo, zo daar een vrije wil is, zo is de genade niet. Maar zo Sirach de vrije wil had willen verzekeren, had hij aldus moeten spreken: “de mens kan de geboden van God onderhouden”, of de mens heeft kracht en vermogen om de geboden te onderhouden. Doch⁷¹ u zult zeggen dat Sirach zeggend “Zo u wilt de geboden onderhouden” te kennen wil geven, dat in de mens een wil is om te onderhouden en om niet te onderhouden, want hoe zou men anders kunnen zeggen tot iemand die geen wil heeft “zo u wilt?” Zou het geen gespot zijn, zo iemand tot een blinde zei: “zo u zien wilt, u zult een schat vinden?” Of tot een dove: “Zo u horen wilt, ik zal u een goede historie vertellen?” Men zou voorwaar alzo hun ellendigheid bespotten. Ik antwoord, dit zijn argumenten van het menselijk vernuft, dat zulke wijsheid placht voort te brengen, derhalve zullen wij nu niet tegen Ecclesiasticum, maar tegen het menselijk vernuft van dit gevolg moeten disputeren. Want de Heilig Schrift trekt en verklaart u met uw Sylogismen en argumenten als u wilt en daarom zullen wij het gaan doen en dat met vertrouwen, wel wetend dat u in uw *Diatriben* niets anders dan dwaasheid en ongeschiktheid voortbrengt, inzonderheid als u in Goddelijke dingen uw wijsheid wilt betonen.

⁷⁰ In het rijk van God moet men leven naar de wetten van God en niet naar zijn Vrije wil of naar de instellingen van mensen.

⁷¹ Tegenwerping.

HOOFDSTUK 89

En ten eerste vraag ik, waarmede dat men zou kunnen bewijzen, dat er terstond een vrije wil moet zijn, zo dikwijls als men zegt: “zo u wilt, zo u het doet, zo u het hoort?” “U zult antwoorden, omdat de natuur van de woorden en het gebruik van spreken zulks schijnt te vereisen tussen de mensen. Zo hoor ik wel, u wilt de Goddelijk dingen en woorden naar het gebruik en naar de menselijke afmeten? En wat is er nog goddelozer, terwijl deze dingen Goddelijk zijn en die aards? U openbaart uzelf in uw *Diatriben* hoe vleselijk u van God voelt. Wat zult u dan zeggen zo ik bewijs dat de natuur van de woorden en het gebruik van spreken ook bij de mensen niet altijd zulks vereist, dat men met iemand spot als men tot hem zegt zo u het doet, zo u het wilt, zo u het horen wilt etc. al is het dat hij nochtans niet vermag iets daarvan te doen, als bijvoorbeeld de ouders met hun kinderen spelen en schertsen, zoals wanneer een moeder haar kind tot haar lokkend zegt, wilt u komen? kom, kom toch, of iets anders beveelt, dat zij nochtans weet dat het kind nog niets kan doen en dat alleen daarom, opdat het openbaar zou zijn, dat zij immers niet kunnen en opdat de kinderen zouden leren, de hulp en de handreiking van hun ouders te begeren? Alsmede als een trouwe medicijnmeester een eigenzinnige en hoogmoedige kranke doet en beveelt iets te doen en te laten dat hij wel weet dat hij niet kan doen en dat schadelijk voor hem is, alleen daarom, opdat hij hem door zijn eigen voorbeeld en bevinden tot kennis van zijn krankheid en onvermogen zou brengen, waartoe hij hem door geen andere manier kan brengen. En daar is bijna geen gemener wijze dan het trotseren en tergen, als wij iemand zijn vermogen of onvermogen willen voorstellen, hetzij aan vriend of vijand. Ik verhaal dit alleen daarom, opdat ik uw vernuft zou aanwijzen hoe onbekoorlijk u besluit en welke dwaze gedachten u bij of tot de Schrift brengt en hoe blind dat u bent, dat u niet ziet, dat zelfs in menselijke dingen en woorden uw besluit geen plaats heeft. Maar zo u slechts eens ziet, dat ze zo gebruikt worden (namelijk) zo u wilt, zo u het doet etc., zo wilt u terstond van een particulier voorbeeld een algemene regel maken, maar zulks naar de gewoonlijke wijsheid van het menselijk vernuft.

HOOFDSTUK 90

Zo nu God de Heere als een vader met ons als met Zijn kinderen handelde, dat Hij ons die onwetend zijn, onze onwetendheid en onvermogen betoonde, of dat Hij, als een getrouwe Medicijnmeester ons onze ziekte bekend maakte: of ook dat Hij Zijn vijanden Zijn raad hardnekkig weerstaande, trotste en beriep en Zijn wetten voorstellend (als een bekwaam middel daartoe) zei: “doet dit, hoort dit, onderhoudt dit, of zo u hoort, zo u wilt en zo u het doet”; volgt dan nu niet hier een schoon besluit, ergo wij konden “vrijelijk, horen, zien en doen” of God bespot ons? Waarom⁷² zou hier niet eerder uit volgen, dat God ons als Zijn vrienden bezoekt, opdat Hij ons door de wet tot de kennis van ons onvermogen en zwakheid zou brengen, maar zo wij vijanden van God zijn, dat Hij ons dan waarlijk en rechtvaardiglijk trotst, biedt en bespot. Terwijl dit de oorzaak is waarom God de wet gegeven heeft, zoals Paulus leert. Want⁷³ de menselijke natuur is zo verblind, dat ze zelf niet weet noch kent haar eigen krankheid of onvermogen. Daarbij is zij ook hovaardig, want zij wil alle dingen schijnen te weten en te vermogen, welke hoogmoed en onwetendheid God niet beter

⁷² Het gebruik van de wet van God.

⁷³ De blindheid van de menselijke natuur en staat.

kan genezen dan met Zijn wet te bevelen, over hetwelk wij hierna nog spreken zullen. Hiermede zal 't genoeg zijn, dit aangeroord te hebben, om het vleselijk besluit van uw dwaze wijsheid te wederleggen: “zo u wilt, ergo u zult mogen vrijelijk willen”. Uw *Diatribē* droomt, dat de mens nog gezond en in een goede stand is, omdat hij nog in zijn uiterlijke lidmaten en gestalte onverdorven en gezond schijnt, daarom snatert u zo licht heen, zeggend, dat met deze woorden: “zo u wilt, zo u het doet, zo u het hoort”, de mensen bespot worden, tenzij dat zij een vrije wil hebben. De Schrift daarentegen beschrijft, dat de mensen verdorven zijn en gevangen en dat hij hoogmoedig veracht en niet meer weet zijn verderfenis en gevangenis, daarom dat hij hem ook met zulke woorden op moet wekken en wakker maken, opdat hij met de ervarenheid zelf zou zien en bevinden, dat hij niet minder dan deze geboden kan houden, ja niet één van de minste.

HOOFDSTUK 91

Maar hier moet ik uw *Diatribē* wat meer aanspreken en dit eens vragen, zo u in uw kloek vernuft gevoelt, dat dit besluit (zo u wilt, etc., ergo u mag vrijelijk) straks moet volgen en bestaan, waarom volgt u 't dan zelf niet? Want⁷⁴ u zegt in de bewijsbare opinie “dat de vrije wil niets goeds kan willen”. Met wat besluit zal dit dan ook uit deze plaats (wilt u de geboden onderhouden) kunnen volgen, waaruit u zegt dat er uit kan volgen, dat een mens vrijelijk het goede zal kunnen willen en niet kunnen willen. Kan dan uit een fontein zoet en zuur samen bloeien? Bespot u hier niet eerder de mens, wanneer u zegt, dat hij kan onderhouden hetgeen dat u ook zegt dat hij niet kan willen noch wenssen? Daarom schijnt het klaar, dat u het niet ernstig en van harte gevoelt, dat deze reden “zo u wilt etc. ergo u kunt vrijelijk”, wel zou volgen en besluiten hoe stijf en hoe heftig u het ook drijft. Of immers zo moet de andere bewijsbare reden (dat de mens geen goed kan willen) u geen ernst zijn. Zo wordt dit menselijk vernuft fijntjes in zijn eigen besluit en in de woorden van zijn wenselijke wijsheid gevangen en betrapt, dat hier niet weet wat of waarvan het spreekt, doch het is niet beter waard dan dat het zijn vrije wil met zulke argumenten en sluitredenen verdedigt, die elkaar omstoten en teniet maken, gelijk wij lezen van de Midianieten, die zichzelf ombrachten en doodden, toen zij Gideon en het volk van God bevochten. Richt. 7: 22. Ik moet nog wat breder met uw *Diatribē* en met haar kloekheid handelen. Ecclesiasticus zegt niet “zo u naarstigheid hebt en zo u poogt om de geboden te houden”, welke naarstigheid en pogen uw eigen krachten niet wordt toegeschreven, gelijk u bijbrengt; maar hij zegt “wilt u de geboden houden, zij zullen u behouden”. Willen wij nu naar uw menselijke wijsheid hieruit besluiten, zo zullen wij dan also kunnen zeggen, daar staat geschreven “wilt u de geboden houden etc. Daarom volgt er dat de mens alle geboden kan onderhouden”. En zo zullen wij hier in de mens niet een kleine benaerstiging noch een weinig pogens laten, maar daaruit zou volgen, dat hij een gans volkomen en overvloedige kracht en vermogen zou hebben om de geboden te onderhouden. Anders zou Ecclesiasticus de ellende van de mens bespotten, die, daar zou bevelen te onderhouden datgene dat hij wist dat zij niet konden. Het zou ook niet genoeg zijn, dat in de mens enig benaerstigen en pogen was, want also zou hij evenwel de suspitie of het vermoeden van bespottig niet ontgaan, tenzij noodzakelijk dat hij ook te kennen geve, dat zij ook de kracht hebben om te kunnen onderhouden.

⁷⁴ Boven Hoofdst. 80.

HOOFDSTUK 92

Nu wel aan laat ons toegeven, dat het benaarsstigen en het pogen van de vrije wil iets is en dat het enig vermogen heeft. Wat zullen wij nu de Pelagianen antwoorden, die uit deze plaats de genade heerlijk buiten sloten en de vrije wil alle dingen toeëigenden? Voorwaar de Pelagianen hebben victorie bevochten, zo het besluit van dit boekje *Diatribē* waar is. Want de woorden van Ecclesiasticus luiden het 't onderhouden en niet van te benaarsstigen noch van pogen. En zo men de Pelagianen het besluit van het onderhouden wil ontkennen, zij zullen dan wederom en gerechterlijker het besluit van het pogen en benaarsstigen ontkennen; en zo u hen de gehele vrije wil wilt ontnemen, zij zullen u ook het deel of het kleine overblijfsel niet laten behouden en zij zullen niet toelaten, dat u een klein deeltje iets zult toeschrijven als u hen niet toelaat dat zij de gehele vrije wil zijn vermogen en kracht toeëigenen. Daarom alles wat u tegen de Pelagianen (die het gehele vermogen van de vrije wil uit deze plaats willen bewijzen) zult zeggen, datzelfde zullen wij nog veel billijker tegen het zwak benaarsstigen en pogen van de vrije wil dat u hieruit wilt besluiten, mogen inbrengen. En de Pelagianen zullen dit alzo met ons zeggen, dat zo hun mening en opinie uit deze plaats niet kon bewezen worden, dat nog veel minder enige andere meningen als de uwe en enige anderen kan en mag betoond worden. Want zo uit een zodanig besluit (zo u wilt etc.) dat volgen zal, zo zal deze plaats van Ecclesiasticus krachtig voor de Pelagianen zijn, die met klare woorden van het onderhouden spreekt, zeggende: “zo u de geboden wilt houden”, ja zij spreekt ook van het geloof, zeggend: “wilt u een recht vertrouwen behouden”, alzo dat er na uw zeggen uit zal moeten volgen, dat het geloof te behouden ook in onze macht is, hetwelk nochtans een bijzondere en zeldzaam gevonden gave van God is, als de apostel tot de Efezen en op andere plaatsen zegt. In somma terwijl zoveel meningen over de vrije wil voortgebracht worden en allen willen zich met deze plaats van Ecclesiasticus behelpen, daar zij nochtans geheel tegen elkaar strijden, zo is het ook anderen niet mogelijk, ot zij hebben ook Ecclesiasticus tegenover zich gesteld en tegenstrijdig in één en de zelfde woorden. Daarom kunnen zij daaruit niet besluiten, hoewel (als men uw besluit zou toelaten) Ecclesiasticus sterk voor de Pelagianen alleen en geheel tegen al de anderen zou dienen. Daarom is hij ook tegen uw *Diatribē*, die zich hier met haar eigen mes de keel afsnijdt en zich doodt.

HOOFDSTUK 93

Maar wij zeggen wederom, als wij voorheen gezegd hebben, dat deze plaats van Ecclesiasticus in generlei wijze iets doet voor degenen, die de vrije wil daaruit willen beweren, maar dat ze ter contrarie grotelijks daartegen strijdt. Want wij moeten geenszins uw besluit toelaten, als u zegt “zo u wilt etc. ergo u kunt”, maar wij moeten hieruit verstaan, dat met zulke woorden en met dergelijke de mens vermaant en indachtig gemaakt wordt van zijn onvermogen, hetwelk hij anders onwetend en hoogmoedig zonder deze Goddelijke vermaningen niet zou bekennen noch gevoelen. En hier spreken wij niet alleen van de eerste mens Adam, maar van elk mens, hoewel er niet veel aan gelegen is, of u het van de eerste mens of van alle anderen verstaat.

Want hoewel de eerste mens Adam⁷⁵ niet onvermogen was, zolang de genade bij hem was, nochtans heeft God hem door het gebod genoegzaam bewezen, hoe onvermogen dat hij was, zonder de genade. Zo nu dan Adam, toen de Geest van God nog bij hem was, met een nieuwe wil niet heeft kunnen willen, het goede dat hem eerst voorgelegd was, dat is de gehoorzaamheid, omdat de Heilige Geest die niet wrocht; wat zouden wij toch zonder de Heilig Geest vermogen in het goede dat wij verloren hebben? Daarom is er aan de eerste mens door een verschrikkelijk exempel aangewezen (om onze hoogmoed te vertreden) wat onze vrije wil vermag die van God verlaten is en dat niet gestadig door de Heilig Geest gedreven en vermeerderd wordt. Hij vermocht niets in een zo hoge en sterke Geest, welker eerstelingen hij had, maar hij is van de eerstelingen van de Geest afgevallen, wat zouden wij vermogen, die in hem gevallen zijn en de eerstelingen van de Geest verloren hebben? Inzonderheid “Terwijl de satan met vol geweld nu in alle natuurlijke mensen werkt en regeert, die de eerste mens, toen hij nog niet in hem heerste, alleen met een verzoeking ter neder heeft gestort en overwonnen”. Ef. 2: 2-3. Ik zou voorwaar de vrije wil niet sterker kunnen bevechten, dan als ik deze spreuk van Ecclesiasticus met de val van Adam wou vergelijken en verhandelen. Maar hier is daartoe geen plaats, mogelijk zal zulks op een andere beter te pas komen. En het zal hier genoeg zijn, dat wij bewezen hebben, dat deze spreuk van Ecclesiasticus op deze plaats niets met al voor de vrije wil zegt, die zij nochtans voor de voornaamste hoofdspreuk-plaats houden en stellen als ook dat deze plaats en dergelijke “zo u wilt, zo u hoort en zo u het doet”, niet betonen wat de mensen vermogen, maar wat zij schuldig zijn.

HOOFDSTUK 94

De andere spreuk, die door uw *Diatribē* voortgebracht wordt is uit Gen. 4: 11, waar de Heere spreekt tot Kaïn: “Onder u zal zijn de lust der zonde en u zult over hem heersen”, of (zo de Nederduitse⁷⁶ overzetting heeft) “laat haar niet haar wil, maar heerst over haar”. Hier wordt getoond” zegt Erasmus in zijn boek *Diatribē* “dat de lust naar de zonde en het kwaad door ons overwonnen kan worden en dat wij zo niet gedreven worden, dat wij zouden moeten zondigen”. Nu deze reden (de lust tot het kwaad kan overwonnen worden) al is ze twijfelachtig gesteld, nochtans blijkt klaar door de kracht van hetgene, dat voorgaat en van hetgene dat er volgt en door de kracht van de dingen, die hier verhandeld worden, dat ze bijgebracht wordt om te betonen dat dit de mening is, dat de vrije wil vermag en kan overwinnen de lust tot de zonde en tot het kwade en dat hem de lust daartoe niet drijft dat hij juist daarom de zonde moet doen. Wat is hier nu wederom uitgelaten, dat de vrije wil niet wordt toegeëigend? Wat hebben wij met de Heilige Geest van doen? Waarom behoeven wij een Christus te hebben? Ja wat hebben wij met een God van doen, zo de vrije wil de lust tot alle kwaad kan overwinnen? Waar is nu wederom de te bewijzen opinie, welke zegt, dat de vrije wil zelfs niet kan willen het goede te doen? En hier wordt hem de overwinning van het kwaad toegeschreven, die nochtans het goede noch wil noch wenst. Voorwaar uw *Diatribē* spreekt al te onvoorzichtig.

⁷⁵ De eerste mens heeft ook een nodige hulp van de genade gehad tot het goede, Augustinus de corrept. & grat. c. 11.

⁷⁶ De plaats Gen. 4: 11 wordt verklaard.

Nu dit is kort mijn antwoord op deze spreuk Gen. 4. Alzo heb ik gezegd met zulke spreuken wordt de mens betoond wat hij schuldig is en niet wat hij vermag. Tot⁷⁷ Kaïn werd dan gezegd, hoe hij over de zonde behoorde te heersen en de lust van die onder zich te houden, maar dat heeft hij niet gedaan, noch heeft hij het kunnen doen, want de duivel en de zonde werkten en heersten in hem. En dat is ook een algemene wijze in de Hebreeuwse taal, dat er een Indicativum futurum gebruikt wordt voor een Imperativum, dat is dat er inplaats van gebiedende in toekomstige tijd wordt gesproken. Als Exod. 20: “*Gij zult geen andere goden hebben, Gij zult niet doodslaan*” en zo zeer velen. Want anders zou men het voor een Indicativus nemen, dat is als te kennen gevend, zo zouden het beloften van God zijn. En terwijl God niet liegen kan, zo zou er volgen uit deze spreuk tot Kaïn gesproken, dat geen mens zondigen zou en dat er geen geboden nodig waren. Daarom zou onze overzetter deze woorden beter zo vertaald kunnen hebben: “Maar onder u zal haar lust zijn, u zult over haar heersen”. Gelijk ook van de vrouw gezegd heeft moeten worden. “*U zult onder uw man zijn en hij zal over u heersen*”. Dat dit nu niet op een te kennen gevende wijze tot Kaïn gesproken is, wordt daaruit bewezen, want alzo zou het een belofte van God zijn en niet een gebod. Maar het is geen belofte geweest, want het tegenovergestelde is daarna geschied en door Kaïn volbracht.

HOOFDSTUK 95

De derde plaats is uit Deut. 30: 15: “*Zie, Ik heb u heden voorgesteld het leven en het goede en de dood en het kwade etc.*” Wat zou men (zegt u) klaarder kunnen zeggen? Hij laat de mens de willekeur om te kiezen. Ik antwoord: Wat is er klaarder, dan dat u hier blind bent? Ik vraag u, waar laat Hij hier de mens de willekeur om te kiezen? Is het in hetgeen, dat Hij zegt “kiest”? Zo volgt dan uit uw zeggen, dat zo haast als Mozes zegt “kiest”, dat zij kiezen. Ik zeg dan weer, dat dan de Heilig Geest niet nodig is. En terwijl u zo dikwijls hetzelfde wederhaalt en voortbrengt, zo zal ik dan ook hetzelfde dikwijls mogen zeggen en weder verhalen. Zo de mens dan een vrijheid om te “kiezen heeft”, waarom heeft de voorgaande te bewijzen opinie gezegd, dat “de vrije wil geen goed kan willen?” Kan hij dan kiezen, niet willend en waartoe hij geen lust heeft? Maar laat ons uw gelijkenis horen, die u voortbrengt. “Zou het niet spottelijk en dwaas zijn (zegt u), dat ik tot iemand zei, die op een tweesprong stond, ziet, u ziet twee wegen, kiest die u wilt, waar nochtans maar één weg open stond en de andere verstopt was”. Dit is hetgeen ik voorheen gezegd heb over de argumenten van het vleselijk en dwaas vernuft, die zichzelf wil wijsmaken, dat God de mensen bespot als Hij hen onmogelijke geboden voorstelt en beveelt, daar Hij het nochtans doet om ons te vermanen en op te wekken, dat wij onze zwakheid en onvermogen zouden zien en kennen. Voorwaar het staat alzo, wij staan allen op de tweesprong en de ene weg is alleen open, “ja daar is niet een open weg” en door de wet wordt getoond, hoe zeer dat de andere, de ene weg namelijk, tot het goede onmogelijk is, tenzij dat God Zijn Heilig Geest geve. En de andere tot het kwade hoe breed en licht dat het is, zo God de mens zijn weg laat wandelen en de hand van hem trekt.

Het zou dan geen bespottig zijn, maar wel een ernstige en nodige reden, als tot iemand, die op een zodanige tweesprong stond zou gezegd worden (omdat hij krank en zwak zijnde, sterk zou willen schijnen of staande houden en verzekeren dat geen

⁷⁷ Anderen verklaren het alzo, hij zal onder u zijn, nl. Abel; alsof Hij zei: hij is u onderworpen als de jongste, zoals Gen. 3 van Eva op dezelfde wijze van spreken gelezen wordt.

van deze wegen gesloten was), dat hij zou verkiezen van deze beide wegen, welke hij wilde. Daarom zijn de woorden van de wet also gegeven, niet om te betonen wat onze wil vermag, maar opdat ons blind vernuft daardoor als verlicht zou worden om te mogen zien, dat zijn licht niet is en dat zijn wil geen kracht heeft. “*De kennis der zonde is door de wet*” (zegt Paulus). Hij zegt niet “de uitdelging of de mijding der zonden” is door de wet. De gehele oorzaak waarom de wet gegeven is en de ganse kracht en werking van de wet is, dat wij daardoor komen tot kennis van onze zonden en niet om in ons enige kracht te betonen of te geven. Want “kennis” is geen kracht en geeft geen kracht, maar onderwijst alleen en wijst aan dat er geen kracht is en hoe groot dat het onvermogen is. Want de kennis van de zonden wat kan die anders zijn dan de kennis van onze krankheid en van ons kwaad Hij zegt niet door de wet komt de kennis van de kracht of van het goede, maar alles wat de wet doet (als Paulus getuigt) is alleen dat ze ons de zonde doet kennen.

HOOFDSTUK 96

En dit is de plaats waaruit ik dit antwoord genomen heb, dat de mens door de wet vermaand en onderwezen wordt, wat dat hij vermag en wat hij niet vermag, wat hij schuldig is en wat hij niet schuldig is; dat is opdat hij zijn zonden zou bekennen en niet dat hij zou geloven, dat hij enige kracht had⁷⁸. Derhalve zo dikwijls als u Erasmus zult voortkomen en mij voorwerpen de wet van God, zo zal ik u deze sterke reden van Paulus wederom tegenzetten. “*Door de wet is de kennis der zonden*” en niet de kracht of het vermogen van de wil. Vergadert dan uit de grote concordantie van de Bijbel al de woorden, die gebiedende wijze gesteld zijn wat bevelende en maakt er een zo grote hoop van als u immers wilt, zo het geen woorden van beloften zijn, zo zal ik terstond zeggen, ja anders niets zeggen, dan dat door dezelve altijd te kennen gegeven wordt, wat de mensen schuldig zijn en niet wat zij vermogen of wat zij doen. En dit weten de schoolkinderen (die Latijns beginnen te leren) zeer wel, dat met de woorden die “*imperativi modi*” zijn, dat is die in de gebiedende wijze gesteld zijn, niets anders bedoeld wordt dan hetgeen er geschieden moet. Maar hetgeen, dat er geschiedt of kan geschieden, dat moet met woorden die “*indicativi modi*” zijn, te kennen gegeven worden. Hoe komt het dan dat u, grote rabbijnen en theologen, nu als jonge kinderen also prevelt, dat u van een woord dat in gebiedende wijze gesteld is, daaruit terstond een vermogen wilt trekken, gelijk of men zo terstond zo haast men iets gebiedt waaruit zou volgen dat het noodzakelijk moet geschieden en zou kunnen geschieden. Wat kan er al tussen komen, dat hetgeen iemand hem heeft laten inschenken en reeds aan de mond heeft, nochtans niet door hem gedronken wordt, also hoevele dingen worden wel geboden, ja die mogelijk zijn te geschieden en nochtans niet geschieden. Alzo wijd verschillen de woorden, die in gebiedende wijze gesteld worden en de woorden die wat te kennen geven zelfs in gemene en lichte dingen. En u wilt nog in die dingen die meer van de anderen verschillen dan Hemel en aarde, die zelfs onmogelijk zijn, straks van een gebod een gedane zaak maken en van een onmogelijke zaak een mogelijke, ja u wilt dat also haast als u ’t woord van bevel hoort, doet, onderhoudt, kiest, dat het terstond gedaan, onderhouden en verkozen zal zijn.

⁷⁸ August. de corrept. & gratia. O mens, bekent wat u in het gebod hebben moet, in de bestraffing, bekent dat u door uw gebrek niet hebt en in het gebed, bekent, in het gebod, wat u ontvangen zult, hetgeen dat u hebben wilt.

HOOFDSTUK 97

Ten vierde brengt u vele dergelijke plaatsen voort uit Deut. 33: 6 en het 30ste hoofdstuk, namelijk die daar spreken van verkiezen, van onderhouden en van afkeren in deze woorden: “zo u onderhoudt, zo gij u afkeert, zo u verkiest, etc.” Al deze woorden (zegt u) zouden allen ontijdig en tevergeefs gezegd worden, zo de wil van de mensen niet vrij was tot het goede. Ik antwoord, dat uw lieve *Diatribē* uit deze woorden ontijdig en ijdel de vrije wil wil bewijzen. U had alleen voorgenomen het vermogen en het benaastigen van de vrije wil te bewijzen en u brengt niet één plaats voort om zulks te bewijzen. Maar u brengt zulke plaatsen voort, door dewelke zo uw besluit goed was, de vrije wil alle krachten zouden toegeëigend worden. Derhalve zullen wij hier wederom een goed onderscheid maken tussen de woorden van de Schrift en tussen het besluit dat de *Diatribē* daaruit trekt.

De woorden, die voortgebracht worden zijn “imperativa”, gebiedende woorden en zij zeggen niets, dan hetgeen dat er moet geschieden. Want Mozes zegt niet: “Gij hebt de kracht om te verkiezen”, maar hij zegt: “verkiest, onderhoudt en doet”. Hij geeft en leert hetgeen, dat men moet doen, maar hij beschrijft de krachten en het vermogen van de mensen niet. En nochtans wil onze kloeke *Diatribē* straks daartoe besluiten, ergo, de mens vermag en kan zulks alles, want anders zou Mozes dit tevergeefs gebieden. Waarop men ook kan antwoorden, lieve *Diatribē*, u besluit kwalijk en u bewijst uw besluit niet, maar het dunkt u slechts omdat u blind en slaperig bent, doch u bent in uw denken ver bedrogen. En nu dit wordt niet tevergeefs noch ontijdig bevolen, maar opdat de hovaardige en blinde mens hierdoor de krankheid van zijn onvermogen zou leren kennen, zo hij verzocht te doen hetgeen er bevolen werd. Alzo deugt uw gelijkenis niet, wanneer u zegt: “Het zou anders zijn alsof iemand tot een mens, die alzo gebonden was, dat hij alleen aan zijn linkerzijde kon reiken, zou zeggen, ziet u hebt aan uw rechterzijde zeer goede wijn en aan uw linkerzijde hebt u vergif, steekt nu uw hand uit en grijpt hetgeen u wilt”. Ik wil zeer wel geloven, dat deze gelijkenis u wel behagen zal en zeer kietelen. Maar u ziet niet, dat zo uw gelijkenissen bestaan dat ze veel meer bewijzen dan u voorgenomen hebt te bewijzen, ja zij zullen bewijzen hetgeen u ontkent en verwerpt, namelijk, dat de vrije wil alles vermag. En ik merk dat door deze gehele handeling uit de memorie gaat dat u gezegd hebt (dat de vrije wil niets vermag zonder genade) en daarom wilt u bewijzen dat de vrije wil alle dingen vermag zonder genade. Want dit is hetgeen, dat u besluit en al uw gelijkenissen voortbrengen en bewijzen, dat namelijk de vrije wil of van zichzelf vermag de wet en alle geboden te houden of dat ze vergeefs tot bespotting en ontijdig gegeven zou zijn geweest. Deze dingen, Erasmus, zijn de oude liederen van de Pelagianen, die de Sofisten zelf ook uitgeworpen hebben en u ook hebt verworpen. Maar daarentussen geeft u genoeg te kennen met deze uw vergetelheid en kwade memorie, hoe weinig dat u de zaak verstaat en hoe luttel zij u ter harte gaat. En wat is er toch schandelijker voor een orateur, dan dat hij altijd van zijn principiële materie afdwaalt en dingen voortbrengt, die zich daarmede niet rijmen, ja dat hij altoos tegen zichzelf en tegen de hoofdzaak strijdig is.

HOOFDSTUK 98

Ik zeg dan wederom, de woorden van de Schrift, die u voortbrengt, zijn gebiedende woorden en zij bewijzen niets, noch zij bewijzen de menselijke krachten, maar zij schrijven ons voor wat wij doen en laten moeten. Maar u besluit en uw gelijkenissen,

zo ze iets bewijzen, zo bewijzen zij dat de vrije wil alle dingen vermag zonder genade. En zulks te bewijzen, hebt u niet aangenomen, maar hebt ontkend hetzelfde te willen doen. Daarom zijn zulke bewijsredenen niets anders dan sterke verwerpingen en ontkenningen van hetgeen, dat u schijnt te willen bewijzen, want zo ik argumenteerde (om de *Diatriben* de vaak te verjagen) zoals Mozes zegt: “*Kiest het leven en onderhoudt de geboden*”. Als het waar was, dat de mens het leven kon verkiezen en de geboden onderhouden, zo zou Mozes de mens dit ijdel en tevergeefs, ja spottend bevelen: heb ik nu niet fraai met dit argument bewezen, dat de vrije wil geen goed vermag, noch ook geen pogen heeft zonder zijn krachten? Ja ik heb na uw besluit sterk genoeg vertoont, of dat de mens het leven kan verkiezen en de geboden onderhouden, gelijk bevolen wordt, of dat Mozes een spottend leermeester is. Maar wie zou durven zeggen dat Mozes spottend zou zijn? Zo zou er dan uit volgen dat de mens zou kunnen doen, hetgeen dat er geboden wordt. Zie, op zo’n wijze disputeert uw *Diatriben* altijd tegen hetgeen, dat ze zelf voorgenomen en beloofd heeft, dat ze niet zou disputeren en bewijzen, maar alleen dat de vrije wil enig benaarstigen en pogen tot het goede heeft, hetwelk nochtans in de gehele disputatie niet eens gedacht wordt, zover is het van daar, dat zij het zou bewijzen.

HOOFDSTUK 99

Nu laat het spottend zijn naar uw gelijkenissen, dat iemand de rechter arm gebonden hebbend, bevolen wordt met zijn rechterhand te grijpen, daar hij alleen zijn linkerhand kan nemen; nu vraag ik zou het ook spottend zijn dat iemand de beide armen gebonden hebbend, nochtans hoogmoedig zou willen roemen, ja met alle manieren pogen om alle dingen met beide handen te willen aangrijpen en uit te richten en dat men dan tot hem zei, dat hij zou aangrijpen met welke hand hij wilde, niet om zijn gevangenis te bespotten, maar opdat zijn hoogmoedig voornemen valse wijsmaking van zijn vrijheid en macht hem zou getoond worden en opdat hij gebracht zou worden tot een kennis van zijn gevangenis en ellende? Zou men dit niet eerst zonder de gebondene te bespotten kunnen doen? Ja, voorwaar. Nochtans uw *Diatriben* wil ons gestadig wijsmaken, dat de mens zodanig is, die vermogens zou hebben te doen dat er geboden wordt? Of tenminste dat hij kennis zou hebben dat hij het niet doen kon. Maar zulk een mens zal hij ons nimmer op aarde tonen. En zo ergens zulk een mens was, alsdan zou het waar zijn, dat of men zou ijdel zulke onmogelijke dingen gebieden, of de Geest van Christus zou tevergeefs gegeven worden. Maar⁷⁹ de Schrift stelt ons de mens alzo voor, die niet alleen gebonden, ellendig, gevangen, krank en dood is, maar die nog boven deze ellende door de werking van de satan zijn vorst, deze andere daar nog bijvoegt, dat hij gelooft en roemt dat hij vrij, ongebonden, machtig, gelukkig, gezond en levendig is. Want de satan weet, dat zo de mens zijn ellendigheid kende, dat hij niemand in zijn rijk zou behouden. Hij weet voorwaar wel, dat God de Heere, de arme mens, die zijn ellendigheid bekent en tot Hem om hulp roept, niet onverhoord zal laten, maar zal Zijn genade hem betonen en te hulp komen. Want Hij is een God, die nabij is dergenen, die Hem aanroepen, gelijk de Schrift alom zo getuigt: Psalm 34: 7. En daarom is het ook, dat Christus uit Jes. 61: 1 betuigt, dat Hij gevonden is om de armen te evangeliseren en de verslagenen van hart te helen. Daarom is het een louter werk van de satan, dat hij de mensen houdt dat zij hun ellende niet kennen, maar zich wijsmaken alles te vermogen en te kunnen doen wat

⁷⁹ De kennis van de ellende, is de eerste trap tot de verlossing.

hen bevolen wordt. Maar het werk van Mozes en van de wetgever is tegengesteld, namelijk door de wet de mens zijn ellende te openbaren, opdat hij daardoor tot beschaamdheid en berouw zou gebracht worden en door de wet⁸⁰ tot de genade zou bereid en tot Christus gezonden worden, om alzo zalig te worden. Hieruit kunnen wij dan zien, dat het niet spottend noch ijdel, maar wel ernstig is, hetgeen dat door de wet gedaan wordt.

HOOFDSTUK 100

Die nu dit verstaan, vernemen ook licht, dat de *Diatribē* niet al zijn opgetelde argumenten geheel niets uitricht, terwijl ze niets anders voortbrengt dan een hoop “gebiedende woorden” die ze uit de Schrift verzamelt, die zij niet verstaat, wat ze willen en waarom zij gesproken worden; daarna voegt ze ook daarbij het zeldzame besluit en de vleselijke gelijkenissen, henzelf met een zo groot pak bezwarend, die zijzelf niet kan dragen, betonend, dat ze zo ik nu gezegd heb, tegen haarzelf is en meer besluit als ze zelf voorgenomen heeft, zodat het niet nodig was geweest op elk afzonderlijk te antwoorden, want met één oplossing had men al de argumenten tezamen kunnen beantwoorden. Maar opdat ze met dezelve stenen gestenigd wordt, waarmede zij mij heeft willen werpen, zal ik enige plaatsen verhalen en onderzoeken. Jes. 1: 19. “*Indien gijlieden willig zijt en hoort, zo zult gij het goede dezes lands eten*”. Hier zegt *Diatribē*, zo wij geen vrije wil hadden, zo moest dit van God en niet van de mensen gesproken worden, namelijk alzo “zo ik wil, zo ik niet wil”. Hierop heb ik tevoren genoeg geantwoord. Daarna wat voor een onbekwame reden zou dat zijn, zo de profeet zei “zo ik wil”, u zult de goederen van het land eten? Of meent de *Diatribē* door haar te grote kloekheid, dat men de goederen van de aarde hebben of eten kan, tegen of zonder Gods wil? Of dat het wat nieuws of zeldzaams is, dat wij niet hebben noch ontvangen dan alleen van God? Zo zeg ’t u ook van deze reden Jes. 21: 10: “*Zo u Mij zoekt, zo zoek Mij, bekeert en komt*”. Wat vermaant Hij ons (zegt u) zo wij niet vermogen? Het is (zegt uw *Diatribē*) gelijk of Hij zei tot iemand die alom vastgehouden was, keert en beweegt u daarheen. Hier antwoord ik wederom: waartoe dient het dat u de spreuken van de Schrift hier alzo bijbrengt, die in henzelf van de vrije wil niet spreken en dat u daaruit ongerijmde besluiten trekt en dicht, dat is dat u deze spreuken verdraait van haar rechte zin en wilt daarmede de ganse vrije wil bevestigen, daar u nochtans alleen had voorgenomen het pogen van de vrije wil te bewijzen? Ditzelfde antwoord zal ook passen en dienen op de spreuk Jes. 45: 20 en 22. “*Verzamelt u en komt, wendt u naar Mij toe en wordt behouden*”. En Hoofdst. 52: 2 “*Schud u uit het stof, maak u op, maak u los van de banden van uw hals*”, alsmede Jer. 15: 19: “*Zo gij u bekeert, Ik zal u bekeren*”. Maar veel klaarder (zegt u) betoont Zacharias het pogen van de vrije wil en dat de genade die bereid is als hij zegt. Zach. 1: 3 “*Keert weder tot Mij zegt de Heere der heirscharen, zo zal Ik weder tot ulieden keren, zegt de Heere*”.

HOOFDSTUK 101

In al de voorgaande plaatsen maakt uw *Diatribē* geheel geen onderscheid tussen de woorden van de wet en de woorden van het Evangelie, zo blind is zij, dat zij niet weet

⁸⁰ Het gebruik van de wet.

noch ziet wat de wet en het Evangelie is. Want uit de hele Jesaja, uitgenomen die enige reden “*Zo u wilt etc.*” brengt ze geen woord van de wet voort, de andere woorden zijn alle Evangelische, door welke de verslagen harten en de beangstigde gemoederen door het woord van genade tot troost en zaligheid geroepen worden. Maar uw *Diatriben* maakt er woorden van de wet van. Zeg mij toch, bid ik u, wat zal hij in de Heilig Schrift weten, die zover nog niet gekomen is, dat hij zou weten, wat de wet⁸¹ en het Evangelie is, of zo hij het weet, dat hij het verachtte te onderscheiden? Deze moet alle dingen menen de Hemel met de hel, het leven met de dood en in somma deze weet niet veel van Christus en hij vraagt er niet naar. Waarvan wij hierna de *Diatriben* meer zullen vermanen. Merkt nu wel op de spreuk Jeremia en Zacharia 1: 3: “*Zo gij u bekeert, zo zal Ik u bekeren*”. En “*Bekeert u tot Mij, zo wil Ik Mij tot u bekeren*”. Meent u dan dat dit een goed besluit is, bekeert u, ergo u kunt u bekeren? Volgt dit ook wel, meent u, bemint de Heere uw God uit uw ganse hart etc. ergo, u kunt Hem beminnen van ganse harte? Wat besluiten deze uw argumenten anders dan dat de vrije wil de genade niet van doen is, maar dat het door zichzelf alle dingen vermag. Zou het dan niet beter zijn dat men de woorden verstond zo ze daar gesteld zijn “*zo u u bekeert, Ik zal u bekeren*”, dat is, zo u ophoudt met zondigen, zo zal Ik ophouden met straffen en zo u u bekeert en wel leeft, zo zal Ik u ook wel doen veranderen en afkeren uw gevangenis en uw kwaden. Maar hieruit volgt niet, dat de mens door zijn eigen kracht bekeerd wordt, dit zeggen de woorden ook niet, maar zij zeggen slechts eenvoudig: “*zo u u bekeert;*” waarmede de mens vermaand wordt “wat hij schuldig is” en bekent en gezien hebbend dat hij niet kan, dat hij dan de genade zoekt en de middelen om te kunnen. Maar hier zal de Leviathan *Diatriben* (dat is het besluit die ze maakt) nog eenmaal willen zeggen, daar is geschreven “*convertimini*” of bekeert u, hetwelk tevergeefs anders zou zijn gesproken. (zo de mens dat uit zijn eigen kracht niet kon doen). Wat dit nu voor een besluit is, hebben wij boven genoeg gezegd.

HOOFDSTUK 102

Het is voorwaar een grote verblindheid en verstoktheid dat men met deze woorden “*bekeert u*” of “*zo u u bekeert*” en dergelijke de vrije wil wil bevestigen en dat men hier niet aanmerkt, dat men op dezelve manier uit deze woorden die ook zou kunnen besluiten. “*U zult de Heere uw God liefhebben van ganse harte etc.*” nadermaal in beide plaatsen woorden zijn die ons wat gebieden en iets van ons vorderen. En de liefde van God wordt van ons niet minder vereist dan onze bekering of de onderhouding van alle geboden, terwijl de liefde van God onze rechte bekering is; en nochtans is er niemand van u, die de vrije wil uit deze hoofdplaats zoekt te betonen, of vast te maken. Maar zij komen allen voort met deze woorden: “*zo u wilt, zo u hoort, bekeert u*” en dergelijke. Zo nu dan uit deze woorden (*U zult de Heere Uw God liefhebben van ganse harte*) niet volgt, dat de vrije wil iets is of iets vermag, zo is het gewis en zeker, dat het ook uit die andere plaatsen niet kan volgen, die zelfs zo ernstig en heftig niet gebieden, als *u zult liefhebben* etc. Alles wat men dan op deze woorden (*bemint uw God*) kan antwoorden tegen de vrije wil, dat kan men ook voortbrengen tegen alle andere geboden, die wat van ons vorderen, dat ze voor de vrije wil niets zullen vermogen. Want terwijl door het woord “*beminnen*”, getoond wordt welke de vorm van de wet is, dat is wat wij schuldig zijn en met “de kracht van de wil, noch

⁸¹ Het is nodig de wet met het Evangelie wel te onderscheiden.

wat wij vermogen en niet vermogen”, alzo wordt dat ook getoond door alle andere geboden van de wet. Het is immers ook zeker dat de schoolleraars (uitgenomen de Scotisten en de nieuwe auteurs) verzekeren, dat de mens God niet kan liefhebben van ganser harte. Alzo kan hij geen van de andere geboden houden, terwijl allen aan deze ene hangen, zoals Christus Zelf getuigt. Alzo blijft er ook volgens de schoolleraars over dat de woorden van de wet de kracht van de vrije wil niet bestraffen, maar betoont slechts wat wij schuldig zijn en wat wij niet schuldig zijn.

HOOFDSTUK 103

Maar onze *Diatriben* nog meer razend, die onderstaat verder te bewijzen, dat uit de voorgaande plaats in Zacharia “*bekeert u tot Mij*”, ook bewezen kan worden het pogen en het benaarstigen van de vrije wil en dat de pogenden de genade bereid is. En hier komt ze immers eens te gedenken van dit haar pogen, dat ze geheel scheen vergeten te hebben; en zij komt op een nieuwe wijze de woorden te verklaren en uitleggen, alzo dat bekeerd worden, zoveel zal te zeggen, zijn, als te benaarstigen of te pogen, alsof deze de mening was: “*Bekeert u tot Mij*”, dat is, poogt u te bekeren en Ik zal Mij tot u keren, dat is Ik zal pogen Mij tot u te keren”. Alzo vindt en dicht deze *Diatriben* van u God ook een pogen toe, mogelijk of zij ook ergens nog een genade zal vinden, die ze de pogende God zal toeëigenen. Dan, zo “converte”, bekeerd worden, ergens op een plaats betekent pogen, waarom niet overal? en op alle plaatsen? Wederom door de spreuk Jerem. 15: 19: “*Zo het kostelijke scheidt van het verachte*”, zegt de *Diatriben*, dat bewezen wordt, dat de mens vrijheid heeft het goede te verkiezen en niet alleen het pogen en het benaarstigen. Daar ze nochtans boven bekend had, dat de vrijheid door de zonde verloren was en dat de mens een knecht van de zonden is. Zo zien wij nu, dat de *Diatriben* een vrije wil heeft om met de Schrift te handelen, zo ze wil om de woorden van de Schrift, die op een vorm en mening gesteld zijn, op de ene plaats het pogen en op de andere de gehele vrijheid van de wil te doen bewijzen en zulks nadat de *Diatriben* zal goedvinden. Maar laat ons die ijdelheid laten varen. Het⁸² woord, “bekerem” geeft een tweërlei gebruik in de Schrift: 1. “Naar de wet, 2. naar het Evangelie”. Als het naar de wet gebruikt wordt, dan is het een gebiedend en een aandrijvend woord, hetwelk niet alleen het pogen en het benaarstigen vereist, maar ook de gehele verandering van het gehele leven, zoals Jeremia dat dikwijls gebruikt, zeggend: “*een iegelijk bekere zich van zijn boze wegen, alsmede bekeert u tot de Heere*”. Want daar begrijpt hij tegelijk alle geboden, vorderen, de onderhouding van allen, als het genoeg blijkt. Ten tweede, als het gebruikt wordt naar het Evangelie, dan zijn het woorden van vertroosting en van Goddelijke beloften, waardoor van ons niet gevorderd wordt, maar de genade van God ons wordt aangeboden en gepresenteerd, zoals David zegt, Psalm 13: 6: “*Als de Heere de gevangenis van Sion wenden zal en keert u weder mijn ziel in de rust*”. Zacharia wil dan met korte woorden begrijpen de beide predikaties van de wet en van de genade of van het Evangelie. Dat is de gehele wet of de somma van de wet, als hij zegt: “*bekeert u tot Mij*”. En dat is de genade of het Evangelie als hij zegt: “*Ik zal Mij tot ulieden keren*”. Nu zoveel als de vrije wil bewezen wordt, uit die woorden “*hebt de Heere lief*”, of uit enige andere bijzondere woorden van de wet, zoveel wordt het ook bevestigd uit dit sommarisch woord “*bekeert u*”. Daarom zal een verstandig lezer in de Schrift altijd een goed onderscheid maken tussen de woorden van de wet en de woorden van het Evangelie, opdat hij alle

⁸² Tweeërlei gebruik van het woord bekeren.

dingen niet consundeert of vermengt, gelijk de onreine Sofisten doen en deze slapende *Diatrobe* doet.

HOOFDSTUK 104

Derhalve laat ons eens zien hoe zij deze voortreffelijke plaats, Ezechiël 3: 18 verhandelt, die alzo luidt: “*Zo waarachtig als Ik leef spreekt de Heere, Ik wil de dood van de zondaar niet, maar liever dat hij zich bekeert en leeft*”. Ten eerste (zegt u) wordt in dit hoofdstuk menigmaal verhaalt “*wanneer de zondaar zal wederkeren van zijn ongerechtigheid en de gerechtigheid zal doen, etc.*” en de woorden “*afkeren, doen en laten*”, worden dikwijls weer verhaald, zowel ten aanzien van het goede als het kwade. En waar zijn ze (zegt u) die ontkennen, dat de mens niets doen kan? Zie toch kan de *Diatrobe* besluiten. Zij zou bewijzen, dat de vrije wil alleen kon pogen en enige naarstigheid bewijzen tot het goede en zij komt en maakt zulke argumenten, waarmede zij wil belonen, dat de vrije wil al het goede kan doen en de gehele wet vervullen. Waar zijn zij nu dan die nog willen leren, dat de mens de genade en de Heilige Geest van doen heeft? Want alzo weet ze te snateren en te zwetsen, zeggend: Ezechiël zegt: “*Zo de goddeloze zich bekeert en doet gerechtigheid en oordeel, zo zal hij leven, ergo, de goddeloze doet het straks en kan het doen*”. Ezechiël wil alleen te kennen geven, wat de mens doen moet en de *Diatrobe* verstaat het alzo dat het daarom alzo straks geschiedt en kan geschieden, volgens wederom de nieuwe wijze van uitleggen, dat schuldig te zijn en te kennen, bevelen en doen etc. een ding is. Daarna deze zeer troostelijke Evangelische reden. “*Ik wil de dood des zondaars niet, maar dat hij zich etc.*” verhandelt zij alzo: “hoe fijn rijmt dat (zegt zij) dat de Heere Zich bekommert over de dood van de zondaar, die Hijzelf (zo Luther zegt) in hem zou werken? Zo Hij de dood niet wil, zo is het dan onze schuld dat wij verloren gaan en in de dood komen. En wat schuld zult u hem wijten en opleggen die noch goed noch kwaad kan doen? Dit is zo ik voorheen gezegd heb, Erasmus, het oude lied van de Pelagianen, die niet alleen zeiden dat de vrije wil naar het goede kon pogen en daartoe zich benaastigen, maar eigenden hem ook de gehele kracht om alle goeds te doen toe. Want zulke krachten volgen uit uw besluit, als wij dikwijls gezegd hebben, doch latend deze dwaasheid staan, laat ons wederom tot de zaak komen.

HOOFDSTUK 105

Het is een Evangelische stem en een allerzoetste troost voor alle arme zondaars, hetgeen Erasmus zegt: “*Ik wil de dood des zondaars niet, maar dat hij zich bekere en leve*”. In alle manieren zoals ook Psalm 30: 6, zegt “*Zijn toorn duurt een ogenblik en heeft lust ten leven*”. En Psalm 68: 21: “*Hoe liefelijk is Heere Uw genade*”, alsmede wat Christus zegt, Matth. 11: 28: “*Komt allen tot Mij, die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven*”. En ook hetgeen in Exod. 20: 6 staat: “*Ik doe barmhartigheid aan duizenden, dergenen die Mij liefhebben etc.*” En de helft van de Heilige Schrift is immers bijna niets anders dan zulke troostelijke beloften van de genade van God, door welke God de Heere de mensen de genade, de vrede en het leven en de zaligheid aanbiedt. Wat willen nu de woorden van de belofte anders dan dit woord: “*Ik wil de dood des zondaars niet?*” Is het niet hetzelfde of Hij zei: “Ik ben genadig” of dat Hij zei: “Ik wil niet toornen, Ik wil niet straffen, Ik wil niet dat u sterft, Ik wil uw misdaden vergeven en Ik wil u sparen?” En zo deze Goddelijke beloften niet vast

waren, waardoor de bedroefde gewetens, die door het gevoel van de zonden en door de vrees voor de dood en de hel verschrikt zijn, wederom opgericht worden, wie zou enig vertrouwen durven hebben en op de genade verwachten? Welke zondaar zou niet mistrouwen? Maar zoals de vrije wil uit andere woorden van genade en beloften niet betoond kan worden, zo ook niet uit deze plaats “*Ik wil de dood des zondaars niet, etc.*”

HOOFDSTUK 106

Maar onze *Diatribes*, geen onderscheid makend tussen de woorden van de wet en van de beloften, maakt van deze plaats in Ezechiël een stem van de wet en verklaart ze also: “*Ik wil de dood des zondaars niet*”, dat is “Ik wil niet dat hij dodelijk zondigt, of dat hij een zondaar wordt des doods schuldig, maar meer dat hij zich van de zonde afkere zo hij wat gedaan heeft en also leve”. Zo zij de woorden ook zo niet uitlegden, het zou weinig tot de zaak doen. Maar dat is geheel weggenomen en omgekeerd aan deze troostelijke plaats in Ezechiël “*Ik wil de dood etc.*” Willen wij de Schrift zo naar onze blindheid lezen, zo is het geen wonder dat ze (zo u zegt) duister en twijfelachtig is. Hij zegt immers niet, “Ik wil de zonde” des mensen niet; maar Ik wil de “*dood des zondaars niet*”, klaar te kennen gevend, dat Hij van de straf op de zonde spreekt, die de zondaar voor zijn zonden gevoelt, namelijk de vreze des doods etc. En de zondaar, die in zulke jammer, benauwdheid en wanhoop steekt, richt Hij op en vertroost Hij met deze woorden “*Opdat Hij het rokende vlas niet uitdoet en het gekrookte riet niet breke*”, maar dat Hij door hoop van vergeving en van de zaligheid zou maken, dat hij meer bekeerd wordt, namelijk door een bekering tot zaligheid van de straf des doods en dat hij leve, dat is, dat het hem wel gaat en dat hij door een gerust geweten verheugd en vermaakt wordt. En dit is ook aanmerkingswaardig, dat zoals de stem van de wet niet wordt gesproken dan alleen tot diegenen, die hun zonden niet gevoelen en bekennen, zoals Paulus dat leert. Rom. 3: 20⁸³ “*Door de wet is de kennis der zonden*”. Alzo wordt het woord van de genade niet uitgesproken als tot diegenen, die hun zonden gevoelend in aanvechting steken en tot wanhoop gekweld worden. Daarom kunnen wij zien, dat in alle woorden van de wet de zonde aangewezen wordt, terwijl ons betoond wordt wat wij schuldig zijn. Gelijk daarentegen in alle woorden van beloften wordt gewezen op het kwade en de jammer waarin de zondaar steekt, die troost nodig heeft, als hier “*Ik wil de dood des zondaars niet*”. Zie, hier ziet men klaar dat Hij noemt de zondaar en dat Hij vermaant van de dood, zodat Hij zowel spreekt van het kwaad of de straf, die gevoeld wordt, als van de mens die het gevoelt. Maar hier, waar de wet zegt: “*U zult de Heere Uw God lief hebben van ganzer harte etc.*” wordt niets anders te kennen gegeven dan wat wij schuldig zijn en niet wat kwaad en jammer wij gevoelen, opdat wij zouden bekennen, hoe dat wij gans dat goed niet vermogen.

HOOFDSTUK 107

Alzo heeft de *Diatribes* niets ongeschikters voor de vrije wil kunnen voortbrengen dan deze plaats van Ezechiël, die sterk tegen de vrije wil strijdt? Want⁸⁴ nademaal God de

⁸³ De beloften van de genade behoren niet aan de zorgeloze mensen.

⁸⁴ Grote nuttigheid van de plaats Ezechiël 18.

Heere de zondaar door deze spreuk troost, zo dikwijls bewijst Hij genoeg hoe de vrije wil zich kan dragen en wat het vermag om zich te bekeren, als hij de zonde gevoelt en bekent, namelijk dat het nog tot meerder kwaad zou zijn en tot wanhoop en onboetvaardigheid, tenzij dat God verstond, hem ter hulpe kwam en hem met het woord van de beloften zou wederroepen en weder oprichten. Want dat God alzo trouwelijk voor ons zorgt en ons voorkomt met Zijn troostelijke beloften van genade om ons wederom tot Hem te roepen en op te richten dat is een krachtig argument genoeg, dat de vrije wil in zulke besturing van het geweten niets vermag dan om het hoe langer hoe erger te maken. En zo de Schrift daarvan spreekt om in de hel te dalen en dieper en dieper daarin te zinken; tenzij mogelijk dat u zou willen denken, dat God een lichtvaardige zwetser was, die zonder enige noodzakelijkheid van onze zaligheid alleen lust hebbend om vele woorden te maken, zoveel troostelijke beloftes tot ons zou spreken. Waaruit u nu klaarlijk kunt zien, dat niet alleen al de woorden van de wet tegen de vrije wil zijn, maar ook, dat alle woorden van de beloften hem geheel weerleggen, dat is dat de gehele Schrift tegen de vrije wil strijdt. Daarom wordt met dat woord⁸⁵: “*Ik wil de dood des zondaars niet*”, niets anders gedaan, dan dat de Goddelijke genade gepredikt en aangeboden wordt in de wereld, die alleen diegenen, die in benauwdheid zijn en ter dood gekweld, met vreugde en dankzegging ontvangen, als in welke de wet haar ambt nu al gedaan heeft; maar diegenen, het ambt van de wet nog niet beproefd hebben, noch hun zonden niet bekennen, verachten deze genade in het Woord beloofd. Eindelijk⁸⁶ waarom sommigen door de wet geacht worden en sommigen niet, zodat sommigen de aangeboden genade aannemen en sommigen niet, is een andere kwestie en het wordt hier door Ezechiël niet getraceerd, die daar spreekt over de aangeboden en gepredikte genade van God en niet van de heimelijke en verborgen heilige wil van God, waardoor Hij door Zijn raad ordineert en bestelt welke en hoevelen dat er bekwame en medegenoten van Zijn aangeboden genade zullen gemaakt worden. Welke verborgen wil niet na te zoeken, maar met vreze en beven aan te bidden is, als een diepe heilige verborgenheid van de hoogste Majesteit, die Hij voor zichzelf behouden wil en deze ons veel duurder verbiedt als vele duizend Coriceusche hollen zou mogen verboden worden. NOTA.

HOOFDSTUK 108

Als nu de *Diatribē* alzo snatert en vraagt “Of God ook treurt en bedroefd is om de dood van de zondaar die Hij zelf zou werken.” Want dat dunkt haar zeer zeldzaam te zijn. Zo⁸⁷ geven wij hierop ter antwoord, als wij terstond gezegd hebben: men moet anders spreken van God en van de wil van God, die genoemd wordt “de geopenbaarde wil van Gods, die gepredikt, aangeboden en ons geopenbaard is als van de wil van God welke Hij niet heeft laten prediken, noch geopenbaard heeft noch aangeboden en daarom genoemd wordt “de verborgen wil van God”. Aangaande de verborgen wil van God dan, die gaat ons niet aan en het komt ons niet toe die te onderzoeken. Want hier mag dat spreekwoord gelden “Wat boven ons is raakt ons niet”. En opdat niemand meent, dat ik dit onderscheid gevonden of gedicht heb, ik volg Paulus na, die tot de Thessalonicensen over de Antichrist spreekt “*dat hij zich zou verheffen boven al wat God of Godsdienst genoemd wordt*”, 2 Thess. 2: 4 dat is boven God alzo Hij

⁸⁵ De genade van God wordt niet door allen aangenomen, tot wie ze gepredikt wordt.

⁸⁶ De verborgen wil van God, waardoor Hij verordineert heeft, welke en wie de aangeboden en gepredikte genade deelachtig zullen zijn.

⁸⁷ Gods wil is tweërlei, 1. de Geopenbaarde, 2. de verborgene.

gepredikt wordt en also Hij bevolen heeft Hem te eren of also Hij geëerd wordt. Alzo dat Paulus klaar te kennen geeft, dat iemand zich verheffen kan boven God, zo Hij gepredikt en gediend wordt, dat is boven het woord en de dienst waardoor God ons bekend is en met ons handelt; maar boven God zoals Hij nog niet gepredikt noch op aarde gediend wordt, maar zoals Hij in Zijn natuur en Majesteit is, is er niets dat zich boven Hem kan verheffen, maar alle dingen zijn onder Zijn mogende hand. Zo moeten wij God dan in Zijn Majesteit en natuur laten en Zijn verborgen wil moeten wij onbezocht laten, want in dezelve hebben wij met Hem niet te doen en Hij wil ook niet dat wij met Hem te doen zullen hebben. Maar⁸⁸ zoals Hij hem heeft vertoond en geopenbaard in Zijn woord, waardoor Hij zichzelf ons aangeboden heeft, hetwelk is het sieraad en het kleed dat Hij aangedaan heeft (zoals de Psalmist spreekt), om tot ons te komen, mogen wij met Hem te doen hebben. Zo⁸⁹ zeggen wij dan tot antwoord, God treurt noch beklaagt de dood die Hij vindt in de zondaar en die Hij weg nemen wil. Want dat doet de gepredikte God, dat Hij weg neme de zonden en de dood, opdat wij zalig worden. Want “Hij heeft Zijn woord gezonden en Hij heeft ze geheeld”. Maar God zoals Hij in Zijn Majesteit verborgen is, beklaagt noch neemt de dood weg, maar Hij werkt het leven, de dood en alle dingen in allen. Want zo heeft God Zichzelf in ’t woord niet begrepen noch vervat, maar heeft zich vrij gehouden over en boven alle dingen.

HOOFDSTUK 109

De *Diatribē* bedriegt zichzelf door haar eigen onwetendheid, terwijl zij geen onderscheid maakt tussen God, zoals Hij gepredikt en geopenbaard is en tussen God, zoals Hij verborgen en bedekt is, dat is tussen het woord van God en God Zelf. God heeft veel dingen gedaan, die Hij ons in Zijn woord niet geopenbaard heeft. Hij wil ook vele dingen, die Hij niet heeft betoond in Zijn woord dat Hij ze wilde. Alzo⁹⁰ wil Hij de dood van de zondaar niet, namelijk als Hij zich openbaart in Zijn woord. Maar Hij wil ze door Zijn verborgen en onbegrijpelijke wil. Daarom moeten wij nu dan Zijn woord aanmerken en die onbegrijpelijke wil laten staan. Want wij moeten ons laten geleiden en regeren door Zijn woord en niet door die verborgen en onbegrijpelijke wil. Wie zou Hem toch kunnen aanstellen naar een wil die geheel onbegrijpelijk en verborgen is? Het is genoeg dat men weet dat er in God zulk een wil is. Maar waarom, hoe en wat Hij door deze wil wil, dat mogen wij in generlei wijze onderzoeken, noch wensen noch begeren, noch bezorgen, noch ook aanraken, maar die alleen vrezen en aanbidden. Daarom wordt dan recht gezegd, zo God de dood niet wil, dat wij het onze wil wijten moeten, dat wij vergaan. Ik zeg recht, zo u het verstaat alzo als God Zich in Zijn woord geopenbaard heeft. Want⁹¹ Hij wil dat alle mensen zalig worden, als Hij met het woord van de zaligheid tot allen komt en het is de schuld van onze wil, dat wij Hem niet aannemen als de Heere Christus zegt, Matth. 13: 37: “*Hoe dikwijls heb Ik uw kinderen willen vergaderen en u hebt niet gewild*”. Maar waarom de Goddelijke Majesteit dit gebrek van onze wil in alle mensen niet wegneemt of verandert, terwijl de wil niet in macht van de mens staat. En waarom God onze wil de schuld toerekent, terwijl de mens toch dit gebrek niet weg kan doen, dit mag niemand vragen noch

⁸⁸ Wij moeten ons volgens de geopenbaarde wil van God onderwerpen.

⁸⁹ Hoe God de dood van de zondaar beklaagt.

⁹⁰ Hoe God de dood van de zondaar wil en niet wil.

⁹¹ 1 Tim. 2 Hij wil dat alle mensen zalig worden. En Matth. 23. *Hoe dikwijls heb ik gewild* etc. Moet verstaan worden van de geopenbaarde wil van God, zie hfdst. 115.

onderzoeken en onderzocht u dat toch een lange tijd, u nochtans nimmer zult vinden, zoals Paulus tot de Romeinen, Hfdst. 11: 34 “*Wie heeft de zin des Heeren gekend, of wie is Zijn raadsman geweest?*” Dit is nu genoeg over de plaats in Ezechiël, laat ons tot de andere komen.

HOOFDSTUK 110

Hierna komt de *Diatriben* en brengt voort “dat er noodzakelijk moet volgen, dat zo veel beloften, zoveel dreigingen, schelden, bestraffingen, protestaties, smekingen, zoveel zegeningen en vermaledijdingen, ja zoveel ontelbare geboden en onderwijzingen door zoveel leraars, alle te vergeefs en onnut zouden zijn, zo het niet in onze macht is die te houden”. Tot antwoord zeg ik wederom, dat het mij zeer verwondert, dat de *Diatriben* altijd zo vergeet en afloopt van het principiele oogmerk van de disputaties en altijd wat anders voortbrengt als hijzelf voorgenomen had, dat ze ook niet ziet, dat al hetgeen ze voortbrengt, meer, ja sterker tegen haarzelf strijdig, is dan tegen ons. Want uit al deze plaatsen bewijst zij wederom, dat de vrije wil alle geboden kan houden, als het besluit, dat hier uit veel plaatsen getrokken wordt medebrengt. En nochtans was de mening anders geen wil te bewijzen, dan die geen goed kan willen zonder de genade en dat er wel enig streven bij was, maar die nochtans haar eigen krachten niet mocht toegeschreven worden. Nu al zulk streven, zoals u zegt, zie ik nergens bewezen, maar daar wordt alleen (zo wij dikwijls gezegd hebben) vereist, wat wij schuldig zijn te doen. Dit moet ik immers (al verdriet het mij) zo dikwijls verhalen, terwijl de *Diatriben* altijd het oude liedje zingt en de lezer met een grote hoop woorden wil ophouden.

HOOFDSTUK 111

De laatste spreuk, die u uit het oude Testament voortbrengt is de spreuk van Mozes, Deut. 30: 11: “*Want dit gebod, hetwelk Ik u lieden gebiede, dat is voor u niet verborgen en dat is niet verre, het is niet in de hemel om te zeggen: wie zal voor ons ten hemel varen, dat hij het voor ons hale en ons hetzelfde horen late, dat wij het doen etc. Want dit woord is zeer nabij u, in uw mond en in uw hart, om dat te doen*”. Door deze plaats zegt onze *Diatriben* wordt niet alleen verklaard en bewezen, dat wij vermogen en houden kunnen, wat ons geboden wordt, maar ook dat het ons ook licht en slecht te doen is, of immers dat het niet bezwaarlijk is. Wij danken hier de *Diatriben* voor haar grote wijsheid. Zo het dan waar is, dat Mozes zo klaar uitspreekt dat er in ons niet alleen kracht is om de geboden te houden, maar dat wij ze ook allen licht kunnen volbrengen, wat behoeven wij dan nog te twisten, wat behoeven wij meer werk te doen met schrijven en disputeren, waarom is deze plaats niet met de eerste voortgebracht en alzo in open veld terstond bewezen, wat hebben wij ook Christus nodig? Waarom behoeven wij de Heilige Geest? Wij hebben nu Goddank een plaats uitgevonden, die niet alleen de vrije wil zal bewijzen, maar ons ook zal leren dat wij licht al de geboden kunnen onderhouden. Hoe zot en onwijs is Christus geweest, Die Zijn bloed heeft vergoten en de bittere dood van het Kruis geleden om ons de Heilige Geest te kopen en te verwerven, waardoor wij kracht zouden verkrijgen om de geboden van God te doen, terwijl (zo de *Diatriben* van Erasmus zegt) wij van nature die al licht kunnen onderhouden? Ja, de *Diatriben* herroept ook hetgeen dat zij tevoren eens verzekerd heeft, namelijk: dat de vrije wil geen goed kan willen en nu durft zij te

zeggen, dat de vrije wil van zo'n kracht is, dat hij niet alleen goed wil, maar dat hij ook licht de grootste en hoogste geboden van God kan houden en de wet vervullen. Hier ziet men wat men het doet als iemand een zaak niet met ernst behandelt, daar openbaart het wat er inwendig is. Dunkt de lezer dat het nog nodig is de *Diatriben* te wederleggen? Hoe zou men ze toch sterker kunnen weerleggen dan zij haarzelf weerlegt? Dit⁹² is het rechte dier, dat zichzelf opeet en verslindt. Hoe waarachtig is het spreekwoord: "dat een leugenaar een goede memorie moet hebben".

HOOFDSTUK 112

Wij hebben nu van deze plaats in Deut. gesproken, nu willen wij dan die (al is het dat Paulus deze in Rom. 10: 6 voortreffelijk verklaard), nog wat breder behandelen. U ziet immers, wel, Erasmus, dat hier niet met een woord of met een syllabe gedacht of aangevoerd wordt over de lichtzinnigheid of over de zwaarigheid van de mogelijkheid of onmogelijkheid van de vrije wil, of de mensen om de geboden te houden, of niet te houden, alleen dat degenen, die met hun gedichtselen en besluiten de Schrift willen verklaren of begrijpen, deze haar duister en twijfelachtig maken, zodat zij daarvan maken wat zij willen. Kunt u het dan niet zien, zo hoort tenminste toe of tast het met de handen. Mozes zegt: "*Het is u niet te hoog, noch te ver, noch in de Hemel, noch over de zee*". Wat is dat nu te hoog, te ver, in de hemel en over de zee? Of wilt u nu de letterkunst en de klare woorden donker maken, dat wij niets zekers zullen kunnen spreken, alleen om staande te houden, dat de Schrift duister is? De grammatica of de letterkunst leert ons, dat deze woorden geen hoedanigheid of grootheid van de menselijke krachten betekenen, maar de wijde en de lengte van de plaatsen. Want te hoog betekent hier niet een kracht van de wil, maar een plaats die boven ons is. Alzo ook te ver, over de zee en in de hemel betekent niet een kracht in de mens, maar een plaats boven hem, ter rechter- en ter linkerhand, achter hem en voor hem ergens ver van ons gelegen. Hier zal mogelijk iemand lachen, dat ik zo plomp deze zaak hier met de vingers aanwijs, gelijk of men de kinderen het A.B.C. leert en hen dat voorzei en de letters leerde spellen. Wat zou ik doen, terwijl ik zie dat men mij uit klaar licht duisternis wilde maken? Ja, dat ik moet zien, dat zij willens en wetens blind willen zijn, zij namelijk, die de vaderen van over zoveel honderd jaren met zoveel kloek verstand, met zoveel heiligen, met zoveel martelaren, met zoveel doctoren en met zulke autoriteit weten op te tellen en te roemen, die ook deze plaats van Mozes zo prachtig en trots voortbrengen, mogen nochtans de moeite niet doen de syllaben of de woorden eens goed aan te zien en er goed op te letten, opdat zij weten wat zij roemen. De *Diatriben* mag nu heen gaan en zeggen, hoe dat het geschieden kan, dat een particulier of bijzonder mens kan zien, dat zoveel openbare en hoge voortreffelijke mannen zo'n lange tijd nooit hebben gezien. Voorwaar een klein kind zou het hier oordelen dat zij weinig verblind zijn geweest.

HOOFDSTUK 113

Wat wil Mozes nu met deze openbare en zeer klare woorden? Voorwaar niets anders dan dat hij als een getrouwe wetleraar zijn ambt zeer wel had bediend en genoeg gedaan als aan wie het niet feilt noch mangelt, dat zij alle dingen niet weten en een

⁹² Een dier dat zichzelf verslindt.

goede kennis van alle geboden hebben en dat hem geen plaats tot enige verontschuldiging gelaten is, dat zij de geboden niet weten of niet hebben, of dat zij ergens op een andere plaats zouden moeten halen, zodat zo zij die niet onderhouden dat de schuld niet zal zijn bij de wet of bij de Wetgever, maar bij henzelf, terwijl de wet daar is, de Wetgever die geleerd heeft, zodat er gans geen onschuld van onwetendheid gelaten is, maar alleen een beschuldiging van hun verzuim en ongehoorzaamheid. Alsof hij wilde zeggen, het is niet nodig dat men andere wetten uit de hemel of van enige andere verre plaatsen tot u zal afbrengen, u ook niet voortbrengen, dat u dit niet gehoord, noch gezien, noch ontvangen hebt, noch dat u ze niet geweten hebt, want zij zijn u nabij, door voor het bevel van God en door mij van u is aangehoord en ter harte genomen, u hebt ze ook ontvangen, opdat ze gestadig door de mond van de Levieten in het midden van u zouden verklaard worden, als nu dit mijn woord en boek hiervan getuigenis geeft. Er blijft nu niets over dan dat u dit doet en in 't werk stelt. Ik bid u nu, wat wordt hier de vrije wil toegeschreven? Iets anders dan dat er geëist wordt, dat hij de wet, die hem gegeven is zou doen en dat hem hiermede alle onschuld van onwetendheid wordt ontnomen.

HOOFDSTUK 114

Dat is vast hetgeen dat de *Diatriben* uit het Oude Testament voor de vrije wil voortbrengt. Hetwelk⁹³ als het beantwoord is, zo blijft er niets over dat hiermede niet beantwoord is, hetzij dat zij meer voortbrengt of meer voortbrengen wil, terwijl zij niet anders kan voortbrengen dan louter gebiedende woorden, of wensende woorden, waarmede betekend wordt niet wat wij vermogen, of wat wij doen (gelijk wij uw *Diatriben* die ons dit zo menigmaal voortbrengt, dikwijls geantwoord hebben), maar wat wij schuldig zijn en wat van ons geëist wordt, opdat ons onvermogen ons bekend zou worden en wij tot de kennis van onze zonden zouden geraken. En zo zij iets bewijzen, dat doen zij met bijgevoegde besluiten en gelijkenissen, die uit het menselijk vernuft gedicht zijn, zeggend namelijk dat de vrije wil niet alleen uit zichzelf een weinig kan streven en zich benaastigen, maar ook dat het alle krachten en vermogen heeft om vrij te werken en te doen, zonder de genade van God en zonder de Heilige Geest. En zo wordt met al uw overvloedige disputatie, die zo dikwijls verhaald en wederhaald is, niet minder bewezen en niet meer vergeten, dan juist hetgeen, dat u bewijzen zou, namelijk: “de eerste mening van de vrije wil, die u voor bewijsbaar houdt”, welker inhoud is “dat de vrije wil, geen goed kan willen zonder de genade en de zonde moet dienen, wel wat strevend, maar niet uit zijn eigen krachten”. Zodat de vrije wil een monster is, noch vis noch vlees, dat door zijn krachten niets vermag en wederom tegelijk uit zijn eigen krachten kan streven tot het goede, dat is dat openlijk tegen zichzelf strijdt.

HOOFDSTUK 115

Nu⁹⁴ komen wij tot het Nieuwe Testament, uit hetwelk wederom een nieuwe toerusting van vele woorden, die gebiedende wijze gesproken zijn, voortgebracht wordt, om die ellendige vrijheid van de wil te bevestigen en daar wordt tot hulp en

⁹³ Hij verhaalt wederom het onderscheid als boven.

⁹⁴ Voortgang tot de plaats van het Nieuwe Testament.

assistentie bijgebracht, alles wat het vleselijk vernuft besluiten en met gelijkenissen dichten en bedenken kan en zij komen voort in zo'n heirtocht, gelijk of iemand in schilderen of in een droom zou zien een grote hoop vliegen met hun koning, zijnde allen voorzien van een vlasse spiets en een strooien schild en wilden aangrijpen en bevechten een sterk heirleger van kloeke soldaten. Zo zeg ik, strijdt de *Diatribē* met zijn dromen tegen de onoverwinnelijke heirlegers van de Goddelijke geboden. Ten eerste dan treedt vooraan als de Goliath of als de koning van de vliegen de⁹⁵ spreuk uit Matth. 23: 37: “*Jeruzalem, Jeruzalem hoe menigmaal heb Ik uw kinderen willen bijeenvergaderen etc. en gijlieden hebt niet gewild*”. Hierop zegt uw *Diatribē* nu: “Zo alle dingen noodwendig moeten geschieden, zo hadden die van Jeruzalem de Heere Jezus Christus wel mogen antwoorden, lieve Heere, waarom weent U zo vergeefs. Zo U niet wilt, dat wij de profeten zouden horen, waarom hebt U ze ons gezonden. Waarom geeft U ons de schuld hetgeen dat naar Uw wil en ten aanzien van ons noodwendig heeft moeten geschieden?” Dit zegt de *Diatribē* van Erasmus en daarop geven wij antwoord. Laat het toch zo zijn, dat het ene, dat de *Diatribē* hier zegt, wel zou volgen en bewijzen, wel aan, wat wordt toch hiermede bewezen? Is het de voorgaande bewijsbare opinie, die daar zegt, dat de vrije wil geen goed kan willen? Nee zeker, maar. Erasmus wil hiermede bewijzen, dat de vrije wil gezond, vrij en machtig is om alles te doen wat de profeten gesproken hebben. Nochtans heeft hij niet voorgenomen een zodanige vrije wil te bewijzen. Doch hij zal hier zelf mogen antwoorden, of zijn *Diatribē* voor hem: Zo de vrije wil het goede niet kan willen, waarom wordt hem schuld gegeven, dat hij de profeten niet gehoord heeft, dat alzo zij het goede leerden, hij door zijn eigen kracht niet kon horen of aannemen? Waarom schreit Christus zo vergeefs, gelijk of zij hadden kunnen willen, hetgeen dat zij zeker wisten, dat zij niet konden willen? Nu mag de *Diatribē* deze haar eerste bewijsbare opinie tegen dit gevolg beschutten en betonen hoe Christus niet tevergeefs geschreid heeft. Als zij dat gedaan heeft zo is onze mening dan verlost van deze Goliath en koning van de vliegen. Daarom deze spreuk in Matth. die bewijst of de gehele vrije wil of zij is krachtig tegen de *Diatribē* als tegen mij en zij wordt door haar eigen zwaard verslagen en omgebracht.

HOOFDSTUK 116

Wij zeggen dan wederom, zoals wij tevoren gezegd hebben, dat men de verborgen wil van de Majesteit van God niet moet onderzoeken, noch daarover disputeren, maar dat het lichtvaardig vernuft daarvan afgetrokken moet worden, hetwelk tot alle tijden Christus, het geloof, de liefde etc. staan laat en wil altijd boven de wolken in de hemel de geheimen van de Majesteit van God onderzoeken, die onbegrijpelijk zijn, terwijl Hij woont in een licht waar men niet bij kan komen, gelijk Paulus getuigt. Maar men moet zich bekommeren met God zoals Hij mens geworden is, 1 Tim. 6: 11, dat is zegt Paulus, met de gekruiste Christus, in welke alle schatten der wijsheid en der wetenschap verborgen zijn, want door Hem verkrijgt men alles wat men weten en niet weten moet. God dan, die mens geworden is, spreekt hier zoals Hij mens is: “*Ik heb gewild en gijlieden hebt niet gewild*”. God, zeg ik, mensgeworden is Christus, die is daarom gezonden, opdat Hij zou willen en dat Hij spreken, doen, lijden en alle mensen zou aanbieden alles wat tot de zaligheid nodig is, al is het dat er velen zich

⁹⁵ NOTA Luther noemt hier de spreuk zo, niet in haarzelf maar ten aanzien dat ze onbehoorlijk in een kwade zin wordt voortgebracht om de vrije wil te bevestigen. Het besluit van de *Diatribē* is zoals de plaats in Rom. 9. *Wie zal Zijn wil weerstaan* etc.

aan Hem ergeren en stoten, die van deze verborgen wil van de Majesteit van God of in hun wegen verlaten of verhard zijn, Hem de Heere Christus, Die daar wil, spreekt, trekt, vermaant, lokt en aanbiedt, zoals Joh. 1: 5 zegt. *“Het licht scheen in de duisternis en de duisternis heeft het niet begrepen”*. En wederom 1: 11 *“Hij is gekomen tot het Zijne en de Zijnen hebben Hem niet aangenomen”*. En deze Christus is het, die weent en zucht, die schreit en klaagt over de verderfenis van de goddelozen, hoewel die eeuwige verborgen wil van de Majesteit van God sommigen naar Zijn voornemen verlaat en verwerpt, opdat zij verloren gaan. En wij moeten ook niet onderzoeken, waarom dat Hij also doet, maar wij moeten God met vrees en beven aanbidden, die zulke grote werken kan en wil doen. Maar zo iemand dit wou belasteren en zeggen, dat deze wil waarover deze spreuk spreekt *“Hoe dikwijls heb Ik gewild”*, de Joden ook aangeboden en vertoond zijn geweest eer Christus mens geworden is, nadermaal zij de profeten voor Christus tijden gedood en Zijn wil weerstaan hebben, zoals de tekst hier ook mede brengt. Ik zal antwoorden, dat bij de Christenen zeer wel bekend is, dat al hetgeen bij de profeten gedaan en gepredikt is, dat het al geschiedt is in de naam van de toekomstige Christus, Die beloofd was, God die in het vlees geopenbaard te zullen worden, zodat terecht de wil van Christus genoemd wordt al hetgeen dat van het begin van de wereld aan de mens door de profeten en de bedienaars van het Woord aangeboden en gepredikt is.

HOOFDSTUK 117

Doch het vernuft zal hier willen zeggen, also het neuswijs en snaterachtig is. Ja dat een schone vond is, dat zo dikwijls u met krachtige argumenten en redenen gedrongen en overtuigd wordt, u u terstond op de verborgen wil van de Majesteit van God beroept en daartoe loopt, om also de tegenspreker te allen tijd te doen zwijgen. Ik antwoord, dat dit onderscheid van de wil van God niet door ons gedicht of eerst gevonden en op de baan gebracht is, maar het is op de Schrift gegrond en geboden, want also spreekt Paulus in Rom. 9: 19, 20 en 21: *“Wat klaagt Hij dan nog? Want wie heeft Zijn wil weerstaan? Maar toch, o mens, wie zijt gij die tegen God antwoordt? Of heeft de pottenbakker geen macht etc.”* En voor hem heeft Jesaja ook gezegd Hoofdst. 58: 2: *“Hoewel zij Mij dagelijks zoeken en een lust hebben aan de kennis Mijner wegen; als een volk dat gerechtigheid doet en het recht Zijns God niet verlaat, vragen zij Mij naar de rechten der gerechtigheid, zij hebben lust tot God te naderen”*. Ik meen dat met deze woorden genoeg bewezen wordt, dat de mensen de verborgen wil van de Majesteit van God niet moeten onderzoeken. En nadermaal deze zaak van de vrije wil en van de voorzienigheid van God zulk een zaak is, dat daarin het verkeerd vernuft en de dwaze mensen gemeenlijk de verborgen wil van God willen onderzoeken, zo is het noodzakelijk hiertoe in toe te zien, dat mensen vermaand worden stil te zwijgen en de Goddelijke wil en Majesteit Zijn eer te geven. In andere dingen doen wij gewis zo niet, als het dingen zijn, waarvan men rekenschap kan geven en rekenschap te geven ons bevolen is. En zo iemand met onze vermaning zich niet laat bewegen, maar hij vaart voort en wil nog verder onderzoeken de verborgenheid van de Heilig wil van God, deze laten wij varen en laten hem met de reuzen (waarover de poëten schrijven) God in de hemel bevechten, wij zullen gaarne van verre aanschouwen en toezien wat victorie zij bevechten zullen, zeker zijnde dat zij onze zaak geen afbreuk zullen doen en voor haar niet veel prijs verkrijgen. Want dat moest vastblijven, dat de voorschreven spreuk Matth. 23 of bewijst dat de vrije wil alle

dingen vermag, of dat de voor verhaalde Schriftplaatsen tegen hem strijdig zijn. Hij neme nu welke hij wil wij hebben victorie bevochten en hij moet onderliggen.

HOOFDSTUK 118

De andere plaats is uit Matth. 19 “*Wilt u in het leven ingaan, onderhoudt de geboden*”. Hier zegt u wederom: “Hoe kan de Heere tot iemand zeggen, die geen vrije wil heeft, wilt u, of zo u wilt”. Dit zegt de *Diatrobe*. Hierop is mijn antwoord. Is dan de wil van de mens vrij door dit woord van Christus? U wilt nochtans bewijzen, dat de vrije wil geen goed kan willen en dat ze noodzakelijk de zonde dienen moet, zolang zij de genade niet heeft. Met welke onbeschaamdheid wilt u het dan nu een gehele vrije wil maken? Dat zal ik antwoorden tot al deze spreuken. “*Zo u volmaakt wilt zijn. Zo iemand mij navolgen wil. Die zijn ziel zal willen behouden. Zo u Mij liefhebt, zo u in Mijn geboden blijft, etc.*” Uiteindelijk, gelijk ik gezegd heb, laten ze bijeenzoeken al dergelijke redenen, die met dit woordje (zo) beginnen met al de gebiedende woorden, die zij zullen kunnen vinden, terwijl de *Diatrobe* met een hoop woorden te helpen is. Maar u zult hier zeggen “al deze woorden zijn tevergeefs gesproken zo de mens geen vermogen heeft”. En zegt u nog verder. “Hoe kwalijk komt dit woordje zo overeen met de noodzakelijkheid die Luther leert? Ik antwoord Zijn deze woordjes tevergeefs gesproken, zo is het uw eigen schuld, die zelf zegt, dat “De vrije wil niets vermag en het goede niet kan willen”. En u komt hier wederom zeggen “dat hij alle goeds vermag, kan doen en houden, etc.” En deze zaak is bij u nu warm dan koud, de ene tijd verzekerend en de andere tijd ontkennend. En het verwondert mij zeer wat toch Erasmus bewogen heeft dezelfde dingen zo dikwijls te herhalen, ten alle tijd vergetend hetgeen hij had voorgenomen te behandelen. Ik dacht van hem, dat hij verslaagd is en de waarheid (die tegen hem is) gevreesd heeft en dat hij daarom slechts gezien heeft om een dik boek te maken om de lezer verdrietig te maken, opdat hij door het lang en teveel lezen geen acht zou slaan op de principiële hoofdstukken. Zeg mij nu toch hoe kan dat enigszins volgen, zo haast als dat tot ons gezegd wordt “*zo u wilt, zo iemand wil, zo u etc.*” Dat de wil en het vermogen daar terstond zijn moeten? Geven zij niet dikwijls veel meer met zulke redenen te kennen, dat er onvermogen en onmogelijkheid is? Gelijk alsof ik zei mijn Messius gelijk zijn, zo moet u anders schrijven en zingen; zo u Socrates en Cicero wilt overtreffen, moet u inplaats van beuzelingen de hoogste welsprekendheid bezitten; wilt u de profeet David gelijk zijn, zo moet u een gelijke geest hebben en zulke Psalmen maken als hij gemaakt heeft. Ziet⁹⁶ daar of ik wel zeg (wilt u), geef ik niet te kennen dat het zo is, of van hemzelf zijn kan, al is het dat men alle dingen vermag door Gods kracht en genade. Zo is het ook in de Schrift, dat met zulke spreuken getoond wordt, wat door Gods kracht en genade in ons geschieden kan en wat dat wij niet mogen.

HOOFDSTUK 119

Maar zo nu de wet of de geboden van zulke dingen spraken, die nimmer geschieden zouden en die onmogelijk waren te geschieden, als die God ook in ons nooit zou werken, zo mocht men zeggen, dat de geboden tevergeefs en op spottende wijze gegeven waren. Nu worden de geboden alzo gesproken, dat zij niet alleen aanwijzen

⁹⁶ Schone gelijkenissen.

het onvermogen van de vrije wil door welke geen geboden onderhouden kunnen worden, maar daarmee wordt ook te kennen gegeven, dat zulke geboden te eniger tijd kunnen gedaan worden, immers van enigen, hoewel door een andere kracht namelijk door de Goddelijke genade, zo wij toelaten dat in zulke spreuken enige betekenis van doen en van mogelijkheid begrepen is. Zoals of iemand zulk een verklaring wilde maken: zo u de geboden wilt houden, dat is, zo u te eniger tijd de wil hebt (want u zult ze niet hebben uit uzelf, maar van God, die ze geeft aan wie 't Hem belieft) om de geboden te onderhouden, zo zullen zij u behouden. Of opdat ik hierover verder spreek, deze woorden “zo u etc.” konden ook om de eeuwige predestinatie of voorbeschikking wil alzo gesteld zijn, dat zij dezelfde verborgen wijze mede in zich besluiten alsof zij zeggen wilden “zo u wilt, zo u zult willen”, dat is zo u voor God zodanig bent, dat het Hem belieft u deze wil te schenken om de geboden te onderhouden, u zult behouden zijn. Met welke manier van spreken deze beide stukken te kennen gegeven worden, namelijk 1. dat wij niets vermogen en 2. zo wij iets doen, dat het God is, Die dat in ons werkt. Zo zou ik hen ook antwoorden, die niet tevreden zijn met het voorgaande, dat ik gezegd heb uit de woorden van Paulus, dat door de wet de kennis van de zonde komt en dat daardoor alleen ons onvermogen aangewezen wordt. En daarop zouden willen staan en roemen, dat met deze woorden “zo u wilt, wilt u etc.” ons vermogen om te onderhouden de geboden zouden aangewezen worden. Alzo blijft het beiden tezamen waar, dat wij niet vermogen te onderhouden hetgeen, dat ons geboden wordt en ook dat wij het al vermogen te doen, het eerste voortkomend uit onze eigen krachten en het andere uit de loutere genade van God.

HOOFDSTUK 120

Ten derde beweegt dit de *Diatriben* ook dat in de Heilige Schrift dikwijls gedacht en gesproken wordt: “van goede en boze werken en van straf en beloning”, hierdoor (zegt hij) kan ik niet verstaan hoe alle dingen door noodzakelijkheid moeten geschieden”, Want zegt zij verder “waar noodzakelijkheid is daar kan geen beloning zijn”. Ik kan het ook niet anders verstaan, dan dat die eerste mening⁹⁷ die Erasmus aanneemt, ook de loutere noodzakelijkheid verzekert, als zij zegt “dat de vrije wil geen goed kan willen en noodzakelijk de zonde moet dienen, zolang als het zonder de genade is”; nochtans eigent hij het hier enige beloning toe. Zo dat ik wel zie, dat hoe groter het boek wordt en hoe langer de *Diatriben* over de zaak disputeert, hoe meer ook de vrije wil wast en toeneemt. Want voorheen hebt u gezegd, dat de vrije wil alleen vermocht tot het goede te streven en daartoe te benaastigen en dat nog niet uit zijn eigen krachten, maar nu durft u te zeggen, dat het niet alleen vermag het goede te willen en te doen maar dat het het eeuwige leven kan verdienen, daartoe gebruikend Matth. 5: 12: “*Verblijdt en verheugt u, want uw loon is groot in de hemelen*”. Uw loon dat is de vrije wil zegt de *Diatriben*, deze plaats alzo uitleggend, dat de Heere Christus en de Heilige Geest niets zijn. Want waartoe zouden die ook nodig zijn, terwijl wij de goede werken en de verdiensten van de vrije wil hebben? Dit zeg ik daarom, opdat wij zouden zien, dat het niet zo zeldzaam is, dat uitnemende mannen en kloeke verstandenen dikwijls blind zijn en niet kunnen merken, hetgeen dat slechte eenvoudige lieden merken en zien. Dat wij dan alzo beter zouden verstaan, wat een zwak fundament en onkrachtig argument dat het is, als men op en uit menselijke autoriteit wilt bouwen en

⁹⁷ Hoofdstuk 80.

disputeren van Goddelijke dingen die de zaligheid aangaan, in welke de Goddelijke autoriteit en macht alleen plaats heeft.

HOOFDSTUK 121

Hier moeten wij dan over twee dingen spreken. Eerstelijk, van de geboden van het Nieuwe Testament, ten tweede van de verdienste. Over beide zullen wij kort spreken, terwijl wij op andere plaatsen hierover overvloedig gesproken hebben. Het Nieuwe Testament begrijpt in zich niets anders dan troostrijke beloften en vriendelijke vermaningen, zoals het Oude Testament niets anders begrijpt als wetten en bedreigingen. Want in het Nieuwe Testament wordt het Evangelie gepredikt, hetwelk⁹⁸ niets anders is dan een woord, waardoor ons genade aangeboden wordt, de Heilige Geest en de genade tot vergeving van zonden, door de gekruiste Christus verworven en verkregen en dat louter voor niet, alleen door de milde genade en goedertierenheid van God de Vader, Die ons gans onwaardig, ja veel meer de verdoemenis verdienend, deze gunst betoond en bewezen heeft. Daarna volgen de vermaningen, waardoor diegenen, die de genade verworven hebben en gerechtvaardigd zijn, verwekt worden, dat zij rijk en dapper zijn in goede werken en in de vruchten van de Geest te bewijzen, in de broederlijke liefde te beoefenen en kloekmoedig het kruis en alle andere verdrukkingen te verdragen. Dat is de somma van het gehele Nieuwe Testament. Maar hoe weinig de *Diatrobe* deze dingen verstaat, bewijst zij genoeg daarmede, dat ze geen onderscheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament weet te maken. Want in beiden ziet ze niet veel anders dan wetten en geboden, waardoor de mensen onderwezen worden hoe zij hun leven recht en goed moeten formeren en aanstellen. Maar wat de wedergeboorte en de vernieuwing van onze zinnen en gemoed en al de werking van de Geest in ons is, daarvan weet de *Diatrobe* niet met al, zodat het mij een wonder is, ja een wonderbaarlijk wonderwerk, dat zulk een man in de Heilig Schrift niet weet, die zo'n lange tijd daarin gewerkt heeft. Deze plaats in Matth. 25: 22: “*Verblijdt en verheugt u, etc.*” komt met de vrije wil zowel overeen als het licht met de duisternis. Want de Heere Christus vermaant in die plaats niet de vrije wil maar de apostelen, die niet alleen boven het vermogen van de vrije wil, vroom, geestelijk en heilig waren in de kennis van de genade, maar ook in de dienst of de ambt van het Woord en ook in de hoogste plaats van de genade gesteld, om alle verdrukkingen van de wereld te verdragen. Maar wij disputeren en handelen hier voornamelijk van de vrije wil zonder genade, welke door de wetten en dreigingen van het Oude Testament geleerd en gebracht worden tot de kennis van onszelf, opdat wij tot de beloften van het Nieuwe Testament de toevlucht zouden nemen.

HOOFDSTUK 122

Wat is nu verdienste of voorgesteld loon anders dan een belofte? Maar⁹⁹ daardoor wordt niet bewezen, dat wij iets vermogen, terwijl met de beloften niets anders te kennen gegeven wordt dan, zo iemand dit of dat doet, dat hij dan loon zal ontvangen. En onze vraag is hier niet, hoe en wat voor een loon dat er gegeven wordt, maar of wij

⁹⁸ Wat Evangelie is.

⁹⁹ De beloften van het loon dat wij iets vermogen.

zulke werken kunnen doen, die voor God enig loon verdienen. En dat moest bewezen worden. Zou dit een ongeschikte reden en kwaad besluit zijn, wanneer ik alzo zou spreken; allen die in de loopbaan lopen is een prijs beloofd, ergo ieder kan in de baan lopen en de prijs verkrijgen? Verder zo de keizer de Turk overwint, hij zal het koninkrijk van Syrië verkrijgen, ergo hij kan hem overwinnen en hij verkrijgt Syrië. Alsmede, zo de vrije wil de zonden overwint, hij zal voor God heilig zijn, laten varen, maar de vrije wil is waardig dat hij met schone argumenten en besluitredenen bevestigd wordt. Wij zullen liever hierover alzo spreken, dat hetgeen uit noodzakelijkheid geschiedt, noch verdienste noch loon heeft. Zo¹⁰⁰ wij van een “gedwongen noodzakelijkheid” spreken, dan is het waar, maar zo wij van de onveranderlijke noodzakelijkheid menen, dan is het vals. Want wie zal een arbeider, die uit bedwang en tegen zijn dank werkt, enig loon of verdienste toerekenen? Maar die willig en uit lust goed of kwaad doet, deze al is het schoon, dat zij deze wil door hun eigen krachten niet kunnen veranderen, zo volgt naar de aard en natuur van hun werken, het loon of de straf, gelijk geschreven is. “*Gij zult een iegelijk naar zijn werken geven*”; gelijk het natuurlijk volgt, zo u in ’t water valt en blijft, dat u verdrinken zult, maar zo u daaruit kunt zwemmen, dat u verlost wordt.

HOOFDSTUK 123

En opdat ik kort zeg¹⁰¹. In verdienste of in beloning wordt gehandeld, of van de waardigheid of van het gevolg, namelijk, wat uit een ieder werk volgt. Zo u de “waardigheid” aanziet, daar is gewis bij ons geen verdienste, noch een beloning. Want¹⁰² zo de vrije wil van zichzelf het goede niet kan willen, maar alleen door de genade het goede kan willen (want wij spreken hier over de vrije wil buiten de genade, wat hij uit eigen kracht vermag) wie ziet dan niet, dat de genade alleen de wil tot het goede maakt, en alzo dat de verdienste en beloning mede uit genade geschieden. En hier widerspreekt de *Diatribē* wederom zichzelf, als zij zegt dat uit de aangeboden verdienste de vrijheid van de wil bewezen wordt en zij is alzo geweldig tegen zichzelf als tegen mij wanneer zij altoos zegt: “de Schrift spreekt van verdiensten en van beloning, daarom kunnen wij loon verdienen etc.” En boven heeft zij gezegd, dat de vrije wil niet vermag goed te willen of lust daartoe te hebben en het was haar voornemen (zo ik dikwijls gezegd heb) alleen dat te bewijzen. Maar zo wij nu het gevolg, dat is, wat op de werken volgt, aanzien zo is er niets hetzij goed of kwaad, dat zijn beloning niet heeft. En daaruit is de dwaling gekomen, dat wij in verdienste en in beloning zoveel ijdele gedachten hebben en onnutte kwesties maken van de waardigheid, zo toch bij ons geen is, maar wij behoren alleen over het gevolg, dat is van hetgeen dat op de werken volgt, te spreken en te handelen. Want op de werken en leven van de Goddelozen volgt door een noodzakelijk gevolg het oordeel van God en de hel of de eeuwige verdoemenis, al is het dat zij zulk een beloning voor hun zonden niet begeerd noch bedacht hebben, ja dezelve zo Petrus zegt vervloeken en lasteren. Alzo blijft de Godvruchtigen het Rijk en dat wordt voor hen bewaard, al is het ook dat

¹⁰⁰ Onze goede en kwade werken, al is het dat ze noodzakelijk zijn, nochtans terwijl zij evenwel geschieden (gelijk hier kort en breder in Hfdst. 44 en 45 gezegd is) zo wordt deze gerechtelijk zowel de straf als de beloning toegezegd.

¹⁰¹ Van de verdienste en de beloning.

¹⁰² God kroont in ons niets, als Zijn eigen werken. God kroont Zijn gaven en met uw verdiensten, zegt August. De gratia & Lib. arbit. Hoofdst. 6.

zij dat niet zoeken noch bedenken, maar het is hen door de vader bereid, niet alleen eer zijzelf waren, maar al voor de wereld gemaakt was.

HOOFDSTUK 124

Want zo de vrome kinderen van God de goede werken deden alleen om het Koninkrijk te verwerven, zij zouden nooit verkrijgen en zij zouden veel meer behoren onder de Goddelozen, die met een schalks oog het hunne zoeken, ook in geestelijke dingen en bij God. Maar de kinderen van God doen gaarne het goede uit een goede bereide wil, zij zoeken geen loon, maar zij zoeken alleen de eer en de wil van God, bereid zijnde altijd goed te doen, ja al waar het (zo het mogelijk was) dat er geen hemel of hel waren. En ik meen dat dit genoeg bevestigd wordt door de enige spreuk van Christus, die hij verhaald heeft, Matth. 25: 34 “*Komt gij gezegenden Mijns Vaders, beërft het Koninkrijk hetwelk u bereid is van de grondlegging der wereld*”. Nu hoe konden zij dat Koninkrijk met hun doen verdienen dat hen bereid was eer zij geschapen waren? Wij mochten voorwaar liever zeggen, dat het Koninkrijk van God ons verdient zijn bezitters en dat wij alzo de verdienste daar zetten, waar zij het loon zetten en het loon zetten, waar zij de verdienste zetten. Want het Koninkrijk van God wordt niet bereid, maar is al bereid, maar die kinderen van het rijk worden bereid en zij bereiden het rijk niet, dat is, het rijk verdient de kinderen en de kinderen het rijk niet. Alzo¹⁰³ verdient de hel meer zijn kinderen, nademaal Christus zegt, *gaat van Mij gij vervloekte in dat helse vuur, dat de duivel en zijn engelen bereid is*.

HOOFDSTUK 125

Wat willen dan die woorden, die het Koninkrijk beloven en de Hel brengen? En wat wil dat woordje loon dat zo dikwijls in de Schrift verhaald staat? “*Daar is noch loon (zegt de Schrift) voor uw werken*”. Alsmede “*Ik ben uw grootste loon*” alsmede “*Die een iegelijk beloont naar zijn werken*”. En Paulus, Rom. 2: 7: “*Degenen wel, die met volharding in goed doen heerlijkheid en ere en onverderfelijkheid zoeken, het eeuwige leven*”. En vele dergelijken. Wij geven tot antwoord dat met al deze plaatsen niets anders bewezen wordt dan het gevolg van het loon, dat is hetgeen, dat op de werken volgt en geenszins de waardigheid van het loon, namelijk dat diegenen, die goed doen, het niet uit een knechtelijk onwillig hart doen, noch om het eeuwige leven wil, maar zij zoeken het eeuwige leven, dat is zij zijn op de weg, waardoor zij daartoe zullen komen en het eeuwige leven zullen vinden. Alzo dat die zoeken zoveel als zij met vlijtigheid daartoe te benaastigen en met gestadige arbeid daarnaar te streven, waarop dan volgt het eeuwige leven. En dit wordt in de Schrift alzo verkondigd, dat na dit leven zulks na een goed of kwaad leven volgen zal, opdat de mensen hier bewogen, opgewekt en verschrikt zouden worden. Want gelijkerwijs door de wet kennis van de zonde komt en ons een vermaning van ons onvermogen gegeven wordt, waaruit men daarom niet kan besluiten dat wij iets vermogen. Zo geschiedt door deze beloften en bedreigingen een vermaning tot ons, waardoor wij geleerd worden wat op onze zonden en onvermogen, dat door de wet aangewezen is, volgt en daardoor wordt niet aangewezen wat wij verdienen of dat bij ons enige waardigheid is. Daarom gelijk de woorden van de wet in plaats van onderwijzing en verlichting zijn om ons te leren wat

¹⁰³ Dit moet voorzichtig verstaan worden.

wij schuldig zijn en wat wij niet vermogen. Zo zijn de woorden van beloning, als zij aanwijzen wat toekomen zal, in plaats van vermaning en dreiging, waardoor de vromen verwekt, vertroost en opgericht worden, om voort te gaan, volstandig te blijven en te overwinnen in het goede te doen en in het kwade te verdragen, zonder moede en kleinmoedig te worden, zoals Paulus zijn Corinthiërs vermaant, zeggend: *“Zijt standvastig, onbeweeglijk, altijd overvloedig zijnde in het werk des Heeren, als die weet dat uw arbeid niet ijdel is in de Heere”*. 1 Cor. 15: 58. Zo troost ook God Abraham, zeggend: *“Ik ben uw loon zeer groot”*, Gen. 15: 1. En dit is gesproken op zulke wijze gelijk of iemand wilde vertroosten, dat u hem betoonde dat zijn werk God gewis wel beviel en aangenaam was, welke manier van vertroosting de Schrift dikwijls gebruikt. En voorwaar het is geen kleine troost te weten, dat men God aangenaam is, al was het dat er niets anders op volgde, hetwelk nochtans onmogelijk is.

HOOFDSTUK 126

Hier behoort alles wat in de Schrift van de hoop en van de verwachting gesproken wordt, van de troost en de beloning die gewis komen zal, hoewel de vromen daarom niet hopen of zulks zoeken om harentwil. Alzo ook door de woorden van de dreigementen en van het toekomende oordeel, worden de goddelozen verschrikt en ter neder geworpen, opdat zij van hun zonden zouden aflaten en ophouden, dat zij niet hoogmoedig en zorgeloos en in de zonde stoutmoedig worden. Maar zo het neuswijze vernuft hier het voorhoofd rimpelde en wat zeggen wilde. Waarom¹⁰⁴ God zo'n woord wil gebruiken, terwijl daarmee niets uitgericht wordt en onze wil Hem niet keren kan, noch tot het goede noch tot het kwade en waarom Hij het woord niet ophoudt, terwijl Hij alle dingen zonder woord uitrichten kan? Nademaal inzonderheid onze wil daarom niets meer vermag noch doet ofschoon hij het woord hoort, zo de Heilige Geest, die inwendig beweegt bij hem niet is, noch werkt, ook zo weiniger vermag of doet, ofschoon hij dat woord niet hoort, zo de Heilige Geest bij hem is, terwijl alles hangt in de kracht en werking van de Heilige Geest? Wij zullen daarop antwoorden. Het belooft God alzo, dat Hij niet zonder het woord, maar door het woord de Heilige Geest geeft, opdat wij predikanten alzo Zijn medewerkers zouden zijn, 1 Cor. 3, als wij uitwendig leren en prediken, hetgeen dat Hij inwendig alleen inblaast en werkt waar Hij wil, alleen zeg ik waar Hij wil, hetwelk Hij nochtans zonder woord wel zou kunnen doen, maar Hij wil het niet doen. Nu dan lief vernuft, wie zijn wij, dat wij naar Gods raad en naar de oorzaken van Zijn wil willen vragen? Het is genoeg gewis, dat wij weten, dat God het alzo hebben wil en deze Zijn wil, behoorden wij met alle eerbied te beminnen en te aanbidden, bedwingend en dempend de vermetelheid en lichtvaardigheid van het vernuft. Want Christus Zelf brengt geen andere oorzaak voort, waarom het Evangelie de wijzen verborgen is en waarom het de kleinen geopenbaard is, Matth. 11, dan dat het de Vader alzo belooft heeft. Zo zou God ons ook zonder brood kunnen voeden en voorwaar Hij geeft de kracht van het voedsel zonder brood, zoals Hij zegt, Matth. 4: 4: *“De mens zal bij brood alleen niet leven, maar bij alle woord dat door de mond Gods uitgaat”*. Nochtans belooft het Hem ons door het brood en met het brood uitwendig en met het Woord inwendig te voeden.

¹⁰⁴ Tegenwerping waarom God het woord gebruikt, terwijl alle dingen hangen aan de kracht van de Heilige Geest.

HOOFDSTUK 127

Zo staat het dan vast, dat uit de beloften van de beloning geen verdienste betoond kan worden, immers uit de Schrift. Daarna dat ook uit de verdienste geen vrije wil bewezen kan worden, veel minder zulk een vrije wil als de *Diatribē* voorgenomen heeft te bewijzen, namelijk die uit zichzelf geen goed kan willen. Want ofschoon ik toeliet, dat wij het konden verdienen en ook toestonden al uw gedichte besluiten en gelijkenissen, namelijk dat de wet tevergeefs met al de geboden zou zijn, dat de beloningen tevergeefs beloofd zouden worden en dat alle dreigementen tevergeefs ook gesproken zouden worden, zo wij geen vrije wil hebben. Ofschoon dit alles, zeg ik, iets kon bewijzen, zo bewijzen zij zulk een vrije wil, die alle dingen uit zichzelf vermag etc. Alzo is de *Diatribē* tegen zichzelf altoos strijdig, als zij tegen ons wil strijden. Maar het is alleen God, Die door Zijn geest in ons werkt, zowel de verdienste als de beloning en beiden betoont Hij de gehele wereld door Zijn uiterlijk woord, opdat ook bij de goddelozen en ongelovigen en bij de onwetenden, Zijn eerlijkheid en mogendheid verkondigd en geboodschapt zou worden, mitsgaders ook ons onvermogen en schadelijkheid, hoewel de gelovigen en Godvruchtigen alleen hetzelfde aannemen en van harte betrachten en de anderen het verachten.

HOOFDSTUK 128

Maar het zou al te verdrietig zijn, hier al de gebiedende woorden die de *Diatribē* uit het Nieuwe Testamant weet op te tellen, aan te halen, waarbij zij brengt al haar ongerijmde besluiten, voortgevend, dat alle geboden en alles wat men zegt tevergeefs onnodig ja bespottelijk zou zijn, ingeval de wil niet vrij was. Wij hebben immers overvloedig ja tot walgens toe gezegd en wederhaald, dat met zulke woorden niets bewezen kan worden. En zo er iets bewezen wordt, dat de gehele vrije wil bewezen wordt, hetwelk niets anders is dan de gehele *Diatribē* om te stoten, die voorgenomen had, zulke vrije wil te betonen, die van zichzelf geen goed vermag, maar zelfs de zonde dient en nu komt ze een vrije wil te bewijzen, die alle dingen vermag, vergetend alzo wat ze leveren gesproken en geleerd heeft. Het¹⁰⁵ zijn dan niets anders dan uitvluchten en spookredenen als zij zo spreekt; “uit haar vruchten (zegt de Heere) zult u ze kennen” en als zij deze woorden alzo uitlegt: “uit haar vruchten, dat is uit haar werken. Ziet (zegt zij) Hij noemt ze onze werken, maar hoe kennen ze ons wezen, zo alle dingen geschieden door noodzakelijkheid?” Ik antwoord hierop, vragend of men niet bekwaam wel noemt het onze te zijn, hetgeen dat wij juist niet zelf gedaan of gemaakt hebben, maar dat ons door anderen gegeven en geschonken is? Waarom zouden dan de werken die God ons door Zijn Geest geschonken heeft niet van ons zijn? Zullen wij dan ook niet mogen zeggen dat Christus “onze Christus” is, omdat wij Hem niet gemaakt hebben, maar ons alleen geschonken en gegeven is? Wederom moeten wij zelf alles maken en doen wat “ons” is, ergo, zo hebben wij “onze” ogen zelf gemaakt, wij hebben onze eigen handen gemaakt en onze voeten, of zij moeten onze eigen handen, oogen en voeten niet zijn? Ja, wat hebben wij dat wij niet “ontvangen hebben” zegt Paulus? 1 Cor. 4: 7. Zullen wij daarop zeggen, of dat alles niet van ons is, of dat wij het alles gemaakt en gedaan hebben. Nu genomen, dat het

¹⁰⁵ Een uitvlucht dat de goede werken niet de onze kunnen genoemd worden, zo wij geen vrije wil hebben. Antwoord: Zij zijn van God en ons, want God geeft ons genade en door Hem geschieden ze in ons en door ons.

onze genoemd wordt, omdat wij het gemaakt of gedaan hebben, waar blijft dan de genade en de Heilige Geest, want Hij zegt niet, uit hun vruchten, die zij uit hun weinige kleine krachten van de vrije wil gedaan hebben zult u ze kennen. Daarom is de wet niet te vergeefs en noch tot spot gegeven, maar uw redenen zijn veel meer, ijdele, boze, vergeefse en verdrietige uitvluchten, met welke de heilige woorden van God besmet en ontheilgd worden.

HOOFDSTUK 129

Alzo wordt ook voortgebracht en misbruikt dat woord van Christus “*Vader*¹⁰⁶ *vergeeft het hun, want zij weten niet wat zij doen*”. Hier meende ik, dat er eenmaal klare spreuken voortgebracht zouden worden, om de vrije wil te bewijzen, maar er wordt wederom niets anders voortgebracht dan enige verdichte kwade besluiten. Want uit deze spreuk trekt de *Diatribē* een dusdanig besluit, zeggend: (Tegenw.) “Hoeveel billijker en gerechter zou deze de Heere alzo verontschuldigd hebben, Vader vergeef het hen, want zij hebben geen vrije wil en al wilden zij anders, zij konden niet”, (1e Antwoord). Hierop antwoord ik eerst, dat evenwel met dit besluit niet bewezen wordt de vrije wil, die niets goeds wil, die Erasmus hier verhandelt en voorgenomen heeft te bewijzen, maar daaruit zou moeten volgen zulk een vrije wil, die zonder genade alle dingen vermag en kan uitrichten, dan welke niemand handelt, maar van allen ontkend en verzaakt wordt, uitgenomen alleen de Pelagianen. (2e Antw.) Wederom terwijl Christus openlijk zegt, dat ze niet weten wat ze doen en getuigt Hij niet klaarlijk dat zij geen goed kunnen willen? Want hoe kan ik lust hebben of begeren iets dat ik niet ken of weet, als men tot een spreekwoord zegt “*ignoti nulla cupido*”, dat ik niet ken, dat begeer ik niet. Wat kan nu toch sterker en heftiger tegen de vrije wil gesproken worden, dan dat hij zo geheel niets is, dat hij niet alleen het goede niet kan willen, maar dat hij ook niet weet hoe groot het kwaad is, dat hij doet noch ook wat het goede is? Is hier nog enige duisterheid? Is dat niet klaar “*zij weten niet wat ze doen*”? Voorwaar zal men alzo de Schrift verhandelen, zo is er niets in de Bijbel dat iets voor de vrije wil zal doen, terwijl hij deze klare plaats, die zo grotelijks tegen de vrije wil strijdt, nochtans durft te gebruiken om die te bewijzen. Zo licht en goed zou iemand de vrije wil kunnen bewijzen met deze Schriftplaatsen “*de aarde was woest en ledig*”. Alsmede “*God rustte op de zevende dag*”, als de *Diatribē* met de voorgaande. Zo zal eerst de Schrift duister en twijfelachtig zijn, ja alzo doende zal ze wel gans ongewis en niets zijn. Gewis de Heilig Schrift zo te behandelen, geeft overvloedig getuigenis, dat er een gemoed is dat een grote verachter van God en van mensen is, waarover men geen geduld kan hebben.

HOOFDSTUK 130

Alzo brengt u ook voort de spreuk Joh. 1:12: “*Die heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden*”. Hier zegt de *Diatribē*: “Hoe werd hen macht gegeven kinderen van God te worden, zo onze wil geen vrijheid heeft?” Deze plaats is ook als een grote ijzeren hamer, waarmede de ganse vrije wil vermorzeld en tot stof geslagen wordt, gelijk ook het hele Evangelie van Johannes is, nochtans wordt ze voor de vrije wil voortgebracht. Maar laat ons dezelve eens goed aanmerken, Johannes spreekt hier niet

¹⁰⁶ Van de woorden van Christus, Luc. 23: 34.

over enige werken van mensen, grote of kleine, maar hij spreekt hier over de wedergeboorte, of van de vernieuwing en verandering van de oude mens, die een knecht van de duivel is, in de nieuwe mens, die een kind van God is. In deze wedergeboorte gedraagt de mens zich “mere passive”, dat¹⁰⁷ is geheel lijdelijk, hij doet niets, maar het wordt aan hem gedaan, hij lijdt Gods werk en wordt geheel wat anders. Johannes spreekt hier van “worden”, want hij zegt “*kinderen Gods te worden*”, namelijk door de kracht en macht van God, die ons genadig gegeven wordt en niet door de kracht van de vrije wil, die ons ingeplant en aangeboren is. Maar onze *Diatriben* brengt vele plaatsen voort, om te bewijzen dat de vrije wil zoveel vermogen zou, dat hij de macht zou hebben, om ons kinderen van God te maken, of, zij meent dat Johannes hier op spottende wijze en onbedacht zou spreken. Wie heeft toch ooit de vrije wil zo verheven, dat hij hem zulke kracht en macht heeft toegeschreven, ons kinderen van God te kunnen maken, inzonderheid zulk een vrije wil, die geen goed kan willen, zoals de *Diatriben* hier heeft voorgenomen zulk één te bewijzen. Maar dit wil ik mede laten doorlopen, met al de andere ongerijmde besluiten, die zo menigmaal wederhaald zijn, met welke gans niets bewezen wordt dan hetgeen (zo er iets mede bewezen wordt), dat de *Diatriben* ontkent, namelijk dat de vrije wil zonder de genade alles vermag. Maar Johannes wil dit zeggen: Dat Christus in de wereld komend en gepredikt zijnde, door het Evangelie, waardoor de genade ons aangeboden is en geen van onze werken gevorderd worden, dat God alle mensen macht gegeven heeft (hetwelk voorwaar een heerlijke grote genade is) kinderen van God te worden, zo zij geloven willen. Maar aangaande “dit willen” en dit “geloven in Zijn naam”, gelijkerwijs de vrije wil daarvan nooit geweten heeft, ja nooit een gedachte heeft gehad, zo kan hij het veel minder doen door zijn eigen krachten. Want hoe zou het vernuft dan bedenken en in de zin krijgen, dat het geloof in Jezus, de Zoon van God, en de Zoon des mensen, tot de zaligheid alleen nodig zou zijn? Terwijl nog heden de mens met al zijn beste vernuft dit niet kan begrijpen, noch geloven (al was het dat de gehele Schrift het riep en niets anders getuigde), dat er een zodanige persoon is; die samen God en mens is, maar veel meer hieraan geërgerd wordt zoals Paulus, 1 Cor. 1, getuigt. Zover is het dan vandaar, dat hij het zou willen of kunnen geloven. Johannes verkondigt dan¹⁰⁸ en prijst de rijke heerlijke genade van het Koninkrijk van God, die door het Evangelie de wereld wordt aangeboden en niet de krachten van de vrije wil, meteen te kennen gevend, hoe weinig dat er zijn die dezelve ontvangen, de vrije wil namelijk daartegen strijdend, die geen andere kracht heeft, nadermaal de satan over hem heerst, dan dat hij de Heilige Geest en de genade (waardoor alleen de wet vervuld wordt) veracht en verwerpt, zulke schone kracht en vermogen heeft hij om de wet te vervullen. Maar hierna zullen wij wat breder aantonen, wat een krachtige bliksem, dat deze plaats van Johannes is tegen de vrije wil. Maar het gaat mij niet weinig ter harte, dat zulke klare plaatsen, die machtig tegen de vrije wil zijn, nochtans door Erasmus in zijn *Diatriben* worden voortgebracht om de vrije wil te bewijzen, die zich hierin zo plomp en bot betoont, dat hij geen onderscheid weet te maken tussen de woorden van het Evangelie en van de wet. Want zoals hij zeer onbehoorlijk en ongeschikt met de woorden van de wet de vrije wil heeft willen bewijzen, zo wil hij nog onbehoorlijker en ongeschikter die met de woorden van de Goddelijke beloften bevestigen. Maar zo iemand wil weten, hoe het komt dat Erasmus in deze zaak zo ongeschikt is, die zal weten dat hij diezelfde zaak waarover hij handelt, geheel bij zichzelf veracht en met een vervreemd gemoed daarover schrijft en het is hem geen ernst het hoofdstuk te

¹⁰⁷ Over deze zaak zullen wij wat brede spreken Hfdst. 240.

¹⁰⁸ De aangeboden genade kunnen wij niet aanmerken als uit onszelf, het is Gods gave.

behouden, het geldt hem gelijk veel of het genade is of vrije wil, of de genade staat of valt, of de vrije wil staat of zit, het is hem alleen daarom te doen, dat hij met vele ijdele vergeefse woorden onze leer in de haat zou brengen om bij de tirannen dank te behalen.

HOOFDSTUK 131

Daarna komt hij tot Paulus, de apostel, die een zonderlinge vriend, dat is, die een afgezworen vijand van de vrije wil is en nog moet hij evenwel de vrije wil bevestigen met deze woorden, Rom. 2: 4 “*Of veracht gij de rijkdom Zijner goedertierenheid en verdraagzaamheid en lankmoedigheid, niet wetende dat de goedertierenheid Gods u tot bekering leidt?*” Hoort wat hij hier zegt¹⁰⁹ (Hoe zegt hij) “rekent God hen schuld de overtreding van het gebod, degenen die geen vrije wil hebben, hoe roept ze en nodigt God ze tot bekering, die de oorzaak is en maakt dat zij zich niet kunnen bekeren? Hoe kan ook de verdoemenis rechtvaardig zijn, daar de rechter zelf tot de overtreding en boze daad dwingt”. Ik antwoord, Erasmus mag zelf deze kwesties of vragen beantwoorden, want wat gaan zij ons aan? Want hij heeft zelf gezegd (in de eerste bewijsbare opinie van dewelke boven genoeg gezegd is) dat de vrije wil geen goed kan willen en dat hij noodzakelijk gedwongen wordt de zonde te dienen. Nu wil ik Erasmus met zijn eigen woorden vragen, zeg toch, hoe wordt de vrije wil schuld gerekend vanwege de verachting van de geboden, terwijl hij geen goed kan willen, noch geen vrijheid heeft, maar noodzakelijk de zonde moet dienen? Hoe roept en nodigt God tot bekering, die Zelf de oorzaak is, dat iemand zich niet bekeert, terwijl Hij hem verlaat en geen genade geeft, degene namelijk die van zichzelf geen goed kan willen? Hoe kan dat een rechte verdoemenis zijn, als de Rechter de hulp onttrekt en maakt dat de boze over zijn boosheid bluft, die van zichzelf niets anders kan? Zie daar, al hetgeen dat hij hier in de *Diatriben* zo aanhaalt, valt hem wederom op zijn kop. En zo deze zijn volgredenen iets bewijzen, zo is het (zo ik dikwijls gezegd heb), dat ze bewijzen, dat de vrije wil alle dingen zonder genade vermag, hetwelk hij zelf nochtans niet wil bewijzen, maar ontkent het zoals wij en alle anderen. Zulke besluitredenen, die het vernuft naar zijn goeddunken uit de Schrift trekt, liggen hem altijd in 't hoofd, namelijk dat het spottend of tenminste tevergeefs is, iets met zulke hoge en heftige woorden te vereisen en te bevelen, ons namelijk, die het niets doen kunnen, zo toch de apostel met deze woorden uit Rom. 2, niets anders wil, dan dat hij de goddeloze en hoogmoedige mensen brengen wil tot een kennis van henzelf en hun eigen onvermogen, opdat zij alsoo door de kennis van zonden verootmoedigd zijnde, tot de genade bereid worden.

HOOFDSTUK 132

En wat is het nodig al de spreuken bijzonder te verhalen, die uit Paulus worden voortgebracht, terwijl hij niets anders doet dan een grote hoop gebiedende woorden bij elkaar te rapen, of zulke spreuken waarmee Paulus de Christenen vermaant tot de vruchten van het geloof. En Erasmus daarbij voegend zijn menselijke verdichtselen, gaat de vrije wil een zo grote en zulk een kracht verdichten, waardoor het alle dingen zonder genade zou kunnen en vermogen, tot welke hij door Paulus vermaand wordt.

¹⁰⁹ De sluitredenen van het menselijk vernuft, zie hierbij het 122^e hoofdstuk.

Maar de Christenen worden niet door de vrije wil, maar door de Heilige Geest van God gedreven. Rom. 8¹¹⁰. En “gedreven” worden betekent niet “doen”, maar getrokken worden, zoals de zaag of de bijl door de timmerman getrokken en gedreven wordt. En opdat niemand zou twifelen, dat deze woorden van Luther woorden zijn, zo stelt hij mijn woorden in zijn *Diatriben*, die ik als mijn woorden erken. Ik¹¹¹ beken ook dat het artikel Wiclevi (namelijk, dat alle dingen noodzakelijk door noodzakelijkheid geschieden) in het Concilie of veel liever in de coterie of oproer van Constanx ten onrechte en onbillijk verdoemd en verworpen is. Want Erasmus zelf houdt dit artikel met mij en beschermt het in zijn *Diatriben*, als hij leert dat de vrije wil door zijn eigen kracht het goede niet kan willen en dat hij noodzakelijk de zonde moet dienen, al is het wel waar dat hij in de handeling zelf het contrarie stelt. Dit zou nu genoeg zijn legen het eerste deel van Erasmus’ *Diatriben*, waarmede hij de vrije wil heeft willen bevestigen.

Laat ons nu het laatste stuk aanmerken waarmede¹¹² onze redenen, die de vrije wil verwerpen, door hem geconsuteerd of tegengesproken worden. Hier zult u (zo God wil) zien wat de rook van mensen tegen de bliksem en het donderen van God vermag en kan.

HOOFDSTUK 133. OVER ERASMUS’ BEHANDELING VAN ARGUMENTEN TEGEN DE VRIJE KEUZE

Eerst nadat de *Diatriben* ontelbaar veel plaatsen in de Schrift voor de vrije wil heeft bijeengebracht, als een vreselijk leger, om daarmede alle martelaren en al de lieve heiligen van de vrije wil kloekmoedig te maken en daartegenover om de wedersprekers en kleinachters van de vrije wil verbaasd te doen staan en te doen zwijgen? Zo veracht hij ook spijtelijk hetgeen dat tegen hem ingebracht is en daarom alle andere plaatsen verachtend, stelt hij maar twee plaatsen voor, die voor de anderen de klaarste zouden zijn, doch die bij hem geacht zijn alreeds verslagen en van geen groot gewicht. De eerste is uit Exod. 9: “De Heere heeft het hart van Farao verzwaaard”. De andere is uit Maleachi 1: 2, 3: “Ik heb Jacob liefgehad, maar Ezau heb Ik gehaat”. En alzo deze plaatsen beide wijdlopij door Paulus verklaard worden tot de Romeinen, zo wordt zulks, zo het schijnt, door de *Diatriben* voor een zonderling ijdele en onnutte disputatie gehouden. En zo de Heilige Geest hier ook niet een weinig kan retorieren en redekavelen, daar zou gevaar schijnen, dat hij door de kunst van spreken overwonnen zijnde, geheel aan de zaak zou wanhopen en hij zou de vrije wil de victorie voor de overwinning moeten toegeven; maar beneden (wil God) zal ik bij deze twee plaatsen, die door hem zo klein geacht worden, ook mijn achterdocht laten komen en betonen, dat ik courage heb om zijn grote hoop aan te vallen. Maar wanneer de strijd zodanig is, dat één tienduizenden verjaagt, zo is er geen meer volk nodig. Zo één plaats de vrije wil overwint, zo zullen hem zijn menigvuldige grote hopen niet helpen.

HOOFDSTUK 134

¹¹⁰ Zie begin hoofdst. 45.

¹¹¹ Wiclefs leer.

¹¹² Voortgang tot het andere deel na de voorgaande afdeling. Hoofdst. 72.

Hier heeft Erasmus nu een nieuwe kunst gevonden om de allerklaarste plaatsen te ontkomen, namelijk als hij van een eenvoudig klaar woord een “tropus”, dat is een figuurlijke manier van spreken maakt. Opdat gelijkerwijs hij voorheen al de woorden, die in de gebiedende wijze gesteld waren, door zijn verdichte besluiten en gevolgen heeft willen verdraaien en naar zijn wil buigen, zo wil hij nu ook onze grond omwerpen met deze uitvlucht, dat hij van al de woorden van de beloften van God figuurlijke redenen wil maken, om alzo te betuigen, dat hij een rechte “Protheus” is, die zich in alle gestalten kan veranderen om nimmer vastgegrepen te worden. En dit meent hij zeer hoogmoedig, dat wij schuldig zijn van hem te lijden en hem toe te laten, terwijl wijzelf zo hij zegt, hiermede dikwijls plegen te ontkomen, dat wij gedwongen zijn onze toevlucht daartoe te nemen, dat wij van sommige spreuken figuurlijke redenen maken. Gelijk als in deze plaats “*Strekt uw hand uit tot hetgeen u wilt*”, deze plaats (zegt hij) leggen wij zo uit, de genade zal uw hand uitstrekken tot hetgeen u wilt. En “*maakt U een nieuw hart*”, dat is de genade zal u een nieuw hart maken en dergelijke. En hier zegt hij, dat het onbillijk is, dat men Luther zou toelaten, dat hij de Schrift zo zou uitleggen en verdraaien en dat men veel meer behoorde te volgen de uitlegging van zoveel voortreffelijke leraars en vaders. Nu zien wij immers dat hij nu niet strijdt om de plaatsen van de tekst zelf, noch ook om de verdichte gelijkenissen en kwade besluiten, maar om de figuurlijke spreuken en omwille van de uitlegging. Wanneer zal het dan eens zijn, dat wij een klare, reine en eenvoudige tekst voor de vrije wil of tegen de vrije wil zullen bekomen? Heeft de Schrift dan nergens zulke teksten en spreuken? Zal de zaak van de vrije wil nu eeuwig twijfelachtig en ononderscheiden blijven, als die met geen klare en eenvoudige spreuken, maar alleen met gedichte gelijkenissen en valse besluiten, die door ongestadige mensen worden voortgebracht, geslagen en heen en weder als riet worden gedreven?

HOOFDSTUK 135

Maar dit zullen wij daarover liever houden en gevoelen, dat men nog geen gevolg of besluit noch een figuur in enige plaats van de schrift moet toelaten, tenzij de omstandigheid van het woord zulks noodzakelijk meebrengt, gelijk als het verstand met de eenvoudigheid van het woord niet zou accorderen en strijdig zou zijn tegen de principiële hoofdstukken van de Schrift of tegen het geloof; daarom zal men altijd blijven bij de eenvoudige woorden van de Schrift en bij haar natuurlijke aard en mening, welke het gebruik van spreken en de grammatische manier meebrengt en vereist, zoals God de spraken onder de mensen geschapen heeft. Want zo het een ieder geoorloofd was naar eigen lust in de Schrift besluiten en figuurlijke redenen te dichten, wat zal de gehele Schrift anders zijn dan een riet, dat met alle winden wordt gedreven of een veranderlijke “vertumnus”? Alsdan zal gewis in de Artikelen van het Christelijk Geloof nimmer iets zeker besloten kunnen worden, of het zal met enige figuurlijke reden kunnen verduisterd en in twijfel getrokken worden. Zo moeten wij dan veel eerder; ja als een vergif zulke figuurlijke uitlegging vlieden en verwerpen, tenzij zulke, die de Schrift zelf dwingt te gebruiken. Zie eens hoe het met de *Ozigenes* is gegaan, die, zo hij al teveel gereed en overvloedig was om de Schrift in figuurlijke wijze te verstaan en uit te leggen, wat voor een grote oorzaak hij Prophyrio heeft gegeven om te lasteren, zodat Hieronymus zelf niet houdt van degenen, die *Ozigenes* in deze zaak hebben willen voorstaan. Hoe is het met de Arianen gegaan, die door hun figuurlijke manier van spreken Christus alleen een God maken, met de naam alleen en

metterdaad? Alsmede¹¹³ hoe is het gegaan met deze onze nieuwe profeten en uitleggers van onze tijd, met de woorden van Christus “*dat is Mijn lichaam*”, waar de één het woordje “*dat*”¹¹⁴, de andere van het woordje “*is*”, de derde van het woordje “*lichaam*”, een figuurlijke reden gemaakt heeft. Ik heb ernstig achting hierop gehad, dat al de dwalingen en ketterijen in de Schrift niet zijn voortgekomen uit het eenvoudige en naakte verstand van de Schrift, gelijk men bijna door de gehele wereld roept, maar daaruit dat men de klare eenvoudige woorden heeft laten varen en men heeft lust gehad aan besluiten, gelijkenissen en figuurlijke redenen te maken en dat elk naar zijn goeddunken en behagen.

HOOFDSTUK 136

Zoals men bijvoorbeeld kan zien aan de spreuk Ecclesiastici 15 “*strekt uw hand uit tot hetwelk u wilt*”, waarvan de *Diatriben* zegt dat wij ze uitleggen op figuurlijke wijze. Nochtans weet ik niet (naar mijn gedachten) dat ik deze plaats zo gebogen heb, als hij zegt dat ik zou gezegd hebben en alzo verklaart de genade zal uw hand uitstrekken tot hetgeen dat u wilt. Alsmede ook deze plaats, *maakt u een nieuw hart*, die ik alzo zou verklaard hebben, de genade zal u een nieuw hart maken etc. Hoewel Erasmus mij in zijn *Diatriben* zo openlijk durft te beschuldigen en aanklagen, maar ik meen dat hijzelf zo vervuld is met de figuurlijke wijze van spreken en uitleggen, als ook met zijn verdichte gelijkenissen en besluiten, dat hij zelf niet anders weet te spreken en daarom niet weet wat hij over een ander zal zeggen. Deze plaats placht ik dan zo te verklaren “*strekt uw hand uit etc.*”, nemend de woorden simpel en eenvoudig zoals ze luiden en uitsluitend alle figuurlijke verklaringen en gevolgen of besluiten, zo heb ik geleerd dat daarmee niets anders betekend wordt, dan dat van ons vereist wordt de uitstrekking van de hand en ook wat wij doen moeten, gelijk ook de natuur van een gebiedend woord bij de grammatisten en in het algemeen gebruik meebrengt. Maar Erasmus, voorbijgaand de naakte eenvoudige betekenis van het woord en voortkomend met zijn verdichte besluiten en figuurlijke verklaringen legt deze plaats aldus uit: “*Strekt uw hand uit*, dat is u kunt door uw eigen kracht uw hand uitstrekken;” alsmede “*maakt u een nieuw hart*”, dat is “u kunt een nieuw hart maken”, alsmede “*Gelooft in Christus*” dat is, “u kunt in Christus geloven”.

Alzo dat het bij hem voor een wonder gehouden wordt, te gebieden en te kennen geven of de Schrift naar zijn zeggen moet spotten met de mensen en ijdel zijn. En nu zo’n verklaring die in een grammatist niet zou worden geleden, mag men in een theologant niet bestraffen, maar het moet al de uitlegging van de voortreffelijke leraars zijn, over vele honderd jaren ontvangen en goed gekend.

¹¹³ zie volgende bladzijde.

¹¹⁴ *Dat*, dat is dit brood (dat Hij genomen heeft en gebroken had) *is Mijn Lichaam*, zoals Luther zelf zeer wel verklaart (in ’t Boek van de Babelse gevangenis en op andere plaatsen). En het geheel wat anders te zeggen in, niet, onder dit brood is Mijn lichaam en wat anders dit brood is Mijn lichaam. En alzo heeft de Heere niet getwijfeld te zeggen (gelijk Augustinus getuigt tegen Adement, hoofdst. 12) *Dat is Mijn lichaam*, toen Hij gaf de figuur en het teken van Zijn lichaams. Namelijk omdat de Sacramentele tekenen ontvangen en aannemen de namen van de dingen, waarvan dat ze tekenen en voorbeelden zijn, gelijk de rechtszinnige reguleert bij Theodoretum dial. 1. Eindelijk, het is wonder dat zij in deze woorden Christus wel willen toelaten een figuurlijke reden Synecdogon genoemd en de figuurlijke manier Tropus genoemd, niet willen verdragen, maar zo zeer verwerpen.

HOOFDSTUK 137

Maar Erasmus maakt kleine zwaarigheid door de klare plaatsen van de Schrift op figuurlijke wijze te verklaren, die het niet aangaat of de leer van de vrije wil zeker is, of niet, want daarop schijnt hij uit te zijn, om alles onzeker te maken, zelfs radend dat men veel liever de leer van de vrije wil zou laten varen, dan men die zou onderzoeken. Daarom is het hem genoeg geweest deze plaats enigszins zo hij best kon, van zich te wijzen, met welke u voelt geperst en gedwongen te worden. Maar wij die de zaak voor nodig houden en deze ook ernstig verhandelen, zoekend de gewisse waarheid om de gewetens te versterken, en te bevestigen, moeten al anders handelen. Ons, zeg ik, is het niet genoeg dat u zegt, in deze woorden mag een Tropus of figuur zijn, maar de vraag is of er ook een figuur, dat u Tropus noemt mag en kan zijn, want zo u het niet kunt betonen, dat er noodzakelijk een Tropus of een figuur in is, u zult gans niets bestrijden. Want¹¹⁵ er staat in het Woord van God “*Ik zal het hart van Farao verharden* (en verstokken)”. Zo u nu zegt, dat men het also moet verstaan of kan verklaren “Ik zal toelaten dat het verhard en verstokt wordt.” Ik hoor wel, dat het zo kan verstaan worden, ik hoor ook wel dat deze figuurlijke manier van spreken gebruikt wordt, als wanneer een vader tot zijn kind zei, ik heb u bedorven, dat ik u niet gestraft heb, dat ik oorzaak gegeven heb, dat u bedorven bent, zo zou dit ook zijn naar Origenes en uw uitlegging. “Ik wil Farao verstokken” dat is “Ik wil oorzaak geven, dat Farao verstokt wordt.” Maar zo’n bewijzing heeft hier geen plaats.

De vraag is niet, of men zo’n manier van spreken gebruikt, noch of men die in deze plaats van Paulus kan gebruiken, maar de vraag is, of dit de mening van Paulus is, dat men also verklaren zou, men vraagt niet hoe sommige lezers deze plaats verstaan en gebruiken, maar hoe Paulus ze zelf wil verstaan en gebruikt hebben. Wat zult u doen als iemand met een beroerd geweten u zal vragen? Ziet God zelf die zegt “*Ik zal verstokken het hart Farao,*” de¹¹⁶ betekenis van het woordje verstokken (of verharden) is mij wel bekend, maar een mens die het leeft, zegt tot mij verstokken is op deze plaats oorzaak te geven om verstokt te worden, als de zondaar terstond niet gebeterd wordt, maar door welke autoriteit of macht, door wiens raad en door welke noodzakelijkheid wordt een mens bewogen, om de natuurlijke betekenis van het woord verstokken also te buigen en te verdraaien. Zo nu de lezer en uitlegger dwaalde, waarmede zal nu bewezen worden, dat deze verdraaiing en buiging van het woord hier mag geschieden? Het is voorwaar periculeus, ja Goddeloos, het Woord van God also zonder noodzakelijkheid en autoriteit te buigen en te verdraaien.

Zult u nu het arme benauwde geweten daarmee willen paaen, zeggend Origenes heeft zo deze plaats verklaard en verstaan, of also, u moet ophouden deze dingen te onderzoeken, terwijl ze neuswijs en ijdel zijn? Maar het geweten zal hierop antwoorden, hiervan had men Mozes en Paulus dan moeten vermanen, eer zij dit schreven en ook God zelf. Wáarom kwellen zij ons dan met neuswijze en ijdele Schriften?

HOOFDSTUK 138

Daarom, Erasmus, mag u hier de arme figuurlijke verklaring niet helpen, doch wij moeten hier onze veranderlijke Protheus vasthouden, dat hij ons gewis zekerheid over

¹¹⁵ *Ik zal het hart van Farao verharden*, Exod. 4: 21 en 9: 12, 16 en 10: 20, 27 en 14: 4.

¹¹⁶ De uitlegging van Erasmus wordt hier op verscheidene wijzen weerlegd.

deze figuurlijke verklaring aanwijst en betoont, hetzij met klare spreken van de Schrift, of met oprechte mirakelen. Want zijn mening (al had hij aan zijn zijde de kloekheid van mensen over vele honderden jaren) geloven wij toch niet, maar wij varen voort en zeggen, dat hier geen Tropus of figuurlijke reden zijn kan en dat deze woorden van God simpel moeten verstaan worden, zoals de woorden luiden. Want het staat niet in onze vrije wil (zoals Erasmus zichzelf wijsmaakt) de woorden van God te maken en te vermaken, te buigen en duivelen, of de rechtvaardigen en de onrechtvaardigen? Op zulke manier zullen al degenen, die dat men niet (naar de leer van Anaxagoras) tot alle dingen zou kunnen buigen en van iets alle dingen maken? Want zo zou ik mogen zeggen God heeft hemel en aarde geschapen, dat is, Hij heeft ze geordineerd en niets uit niets gemaakt, alsmede Hij heeft geschapen hemel en aarde, dat is de Engelen en de duivelen, of de rechtvaardigen en de onrechtvaardigen? Op zulke manier zullen al degenen, die slechts de Bijbel kunnen openen, goede Theologanten worden. Zo is dan nu dit gewis en vast, dat wanneer Erasmus niets kan bewijzen, dat in deze spreken enige figuurlijke wijze van spreken is, die hij nochtans daarmede wil wederleggen, zo is hij gedrongen ons toe te geven, dat de woorden expres verstaan moeten worden, zoals zij eenvoudig luiden, al was het dat hij kon bewijzen, dat in vele andere plaatsen van de Schrift zulke figuurlijke manier van spreken als hij bijbrengt, gebruikelijk was. En daarmede zijn al die plaatsen beschermd en behouden, die wij bijgebracht hebben tegen de vrije wil, die Erasmus in zijn *Diatriben* heeft willen wederleggen en hierdoor is openbaar geworden, dat zijn wederlegging niets uitricht, niets is en niets vermag.

HOOFDSTUK 139

Wanneer zij dan deze spreuk *“Ik zal het hart van Farao verharden”* also uitleggen *“Mijn verdraagzaamheid en goedigheid, waardoor Ik de zondaar verdraag, brengt wel sommigen tot boetvaardigheid, maar zal Farao verstokter maken in zijn boosheid”*. Het schijnt dan wel een fraaie uitlegging te zijn, maar er wordt niet bewezen, dat men de woorden zo behoort te verklaren. En wij laten ons gewis niet met zeggen paaien, maar wij willen bewijs hebben. Zo ook de plaats van Paulus in Rom. 9: 18: *“Zo ontfermt Hij Zich dan wien Hij wil en verhardt dien Hij wil”*, wordt op zo’n wijze ook fijntjes naar het vernuft uitgelegd, wanneer zij zeggen: *“God die verstokt als Hij de zondaar niet kastijdt en Hij erbarmt zich, als Hij terstond de zondaar door verdrukking en kastijding tot boetvaardigheid nodigt”*. Maar waarmede zal men zo’n uitlegging bewijzen? Alsmede ook de plaats Jes. 63: 17 *“Heere waarom doet Gij ons van Uw wegen dwalen, waarom verstokt Gij ons harte dat wij U niet vrezen?”* Al is het dat men zegt, dat Hieronymus uit Origenes ze zo verklaard heeft: *“Hij wordt gezegd te verleiden, die terstond de dwaling niet wederroept”*. Wie zal ons nu verzekeren, dat Hieronymus en Origenes deze plaats niet kwalijk verklaard hebben? U weet ook Erasmus, dat wij ons also verbonden hebben, dat deze strijd van ons niet zou geschieden door autoriteit van enige leraars, maar alleen door de enige autoriteit van de Schrift. Hoe komt het dan, dat Erasmus zijn belofte zo vergetend, nu met zijn Origenes en met zijn Hieronymus voortkomt, terwijl dat zelfs onder alle kerkelijke leraars geen zijn geweest, die de Heilige Schrift ongeschikter en onbehoorlijker behandeld hebben als deze twee, Origenes en Hieronymus. En¹¹⁷ opdat ik het met een woord zeg, hier komt het toe, dat naar een nieuwe ongehoorde wijze van spreken men

¹¹⁷ Tegen Origenes en Hieronymus.

alle dingen verwart en vermengt, zoals als God zegt: “*Ik zal het hart van Farao verhard*”, men de personen verandert en also uitlegt: “Farao verhardt zichzelf door Mijn verdraagzaamheid en goedigheid”. Alsmede God verhardt onze harten, dat is “wij verstokken onszelf als God de straf uitstelt”. Alsmede Heere U hebt ons laten dwalen uit Uw wegen, dat is “wij hebben onszelf doen dwalen, omdat U ons niet kastijdde”. In somma, dat Gods ontfermen nu niet meer te zeggen is genade te geven of barmhartigheid te bewijzen, de zonden te vergeven, te rechtvaardigen of van het kwaad te verlossen, maar daarentegen moet het betekenen kwaad te zenden en te straffen.

HOOFDSTUK 140

Alzo¹¹⁸ zal het uiteindelijk zover komen, dat men door deze figuurlijke wijze van spreken zal mogen zeggen, dat God de kinderen van Israël genadig en barmhartig is geweest, als Hij ze in Assyrië en Babylon heeft laten vervoeren, want daar heeft Hij de zondaars gekastijd en daar heeft Hij ze door verdrukking en kastijding tot boete geroepen. En daarentegen zal men mogen zeggen, dat als Hij ze wederom daaruit verlost heeft en weer in hun land gebracht, dat Hij hen toen niet genadig is geweest, noch zich over hen heeft ontfermd, maar dat Hij ze toen verhard heeft, dat is, dat Hij hen door Zijn goedertierenheid en Verdraagzaamheid oorzaak heeft gegeven om verhard te worden. Zo zal men ook mogen zeggen, dat als Hij Christus de Zaligmaker op de wereld gezonden heeft, dat het niet de barmhartigheid van God geweest is, maar dat Hij de mensen verhard heeft, gevend door deze genade de mensen oorzaak om zich te verharderen. Maar dat Hij Jeruzalem verwoest heeft en de Joden verslagen en verstrooid heeft tot op deze dag, dat zal genade moeten zijn, want Hij kastijdt daarmede de zondaars, die roepen tot boetvaardigheid. Dat Hij ten dage van het Oordeel de Heiligen ten hemel zal voeren, dat zal geen barmhartigheid zijn, maar verharding, terwijl Hij hen door deze goedertierenheid oorzaak tot misbruik zal geven. En dat Hij de goddelozen in de hel zal verstoten, daar zou Hij genade bewijzen, omdat Hij daarmede de zondaars kastijdt. En lieve toch, wie heeft ooit van zo’n barmhartigheid en toorn van God gehoord? Welaan laat het nog zo zijn, dat de goeden door Gods goedertierenheid en strengheid beter worden, nochtans als wij samen van de goeden en van de kwaden zullen willen spreken, zo zal die manier van spreken maken uit Gods genade en ontferming, Zijn toorn en uit Zijn toorn Zijn ontferming en dat door een gans verkeerde wijze van spreken, als zij dat toorn noemen, als God wel doet en barmhartigheid, als Hij kastijdt en plaagt. En zal men dan moeten zeggen, dat God verhardt, als Hij wel doet en verdraagt en dat Hij erbarmt als Hij kastijdt en plaagt, waarom zegt de Schrift dan meer van Farao dat Hij verhard is, als van de kinderen van Israël, of als de gehele wereld? Doet Hij dan ook de kinderen van Israël niet wel, bewijst Hij hen geen genade, doet Hij niet de gehele wereld ook goed, verdraagt Hij niet de bozen en regent Hij niet op de goeden en op de bozen, waar wordt er gezegd, dat Hij meer de kinderen van Israël genadig is geweest als Farao? Heeft Hij ook de kinderen van Israël in Egypte en in de wildernis niet gestraft en gekastijd? Laat het evenwel zo zijn, dat sommigen deze goedertierenheid en toorn van God misbruiken en sommigen die recht en wel gebruiken, u verklaart nochtans het Woord also, dat verharderen zoveel zou zeggen, dat wanneer God de zondaars verdraagt door Zijn goedertierenheid en dat erbarmen of genadig zijn, zoveel zou zijn als niet te

¹¹⁸ Ongeschikte dingen uit Erasmus’ verklaringen volgende.

verdragen, maar te bezoeken en te straffen. Alzo dat, zoveel als God aangaat, Hij door Zijn eeuwige goedertierenheid niets anders zou doen dan te verharderen en door Zijn eeuwige bestraffing en kastijding niets anders doet dan te ontfermen.

HOOFDSTUK 141

En dit is voorwaar een schoon stuk, dat gelijk u zegt, God alsdan verstokt, wanneer Hij de zondaars verdraagt door Zijn goedertierenheid. En dat Hij alsdan Zich erbarmt, als Hij bezoekt en straft door Zijn strengheid tot boete roepend. Nu bid ik u, zeg mij eenmaal, wat heeft God nagelaten Farao te kastijden, te straffen en te roepen tot boetvaardigheid? Worden niet in Exodus tien gruwelijke plagen verhaald, die aan Farao gedaan zijn? Zo dan uw definitie of beschrijving mag bestaan, dat genadig zijn niets anders is dan de zondaar terstond te kastijden en te roepen, zo heeft zich voorwaar God de Heere over Farao ontfermd. Waarom zegt God dan niet: “Ik zal Mij over Farao ontfermen”, maar “Ik wil Farao’s hart verharderen?” Want even in hetzelfde dat Hij Zich ontfermt, dat is zoals u zegt, dat Hij hem straft en kastijdt, zegt Hij: “*Ik zal hem verharderen*”, dat is zoals u het uitlegt Ik zal hem wel doen en Ik zal hem verdragen. Wat zou men toch zeldzamer, ja verschrikkelijker kunnen horen? Waar zijn nu Erasmus uw figuurlijke wijzen van spreken? Waar is nu Origenes? Waar is Hieronymus? Waar zijn al die voortreffelijke leraars, die Luther zo stout durven tegenspreken? Dit komt ervan, Erasmus, alzo doet de onvoorzichtigheid van het vernuft spreken, als men met het woord van God spelen wil en men niet gelooft, dat het ernstige, voortreffelijke en gewichtige zaken zijn. Zo overtuigt dan nu geweldig de tekst van Mozes dat zulke figuurlijke manieren van spreken, menselijke verdichtselen zijn en van geen waarde en dat de Heilige Geest wat heel anders, ja hoger en gewichtiger dingen met deze woorden (*Ik wil Farao’s hart verharderen*) meent, dan alleen de weldaad en straf of bezoeking, terwijl wij niet ontkennen kunnen of beiden zijn in Farao ten hoogste bezocht en in ’t werk gesteld. Want welke straf of toorn zou harder en geduriger kunnen zijn geweest, dan hoe hij met zoveel tekenen en plagen werd geslagen, zoals Mozes zelf getuigt, dat zulke dingen nooit tevoren geschied waren? Uiteindelijk wordt Farao zelf dikwijls als boete doende, daardoor bewogen, maar hij is niet ernstig boetvaardig geweest, noch is hij daarin standvastig gebleven. Welke groter goedertierenheid en verdraagzaamheid zou men ook kunnen voortbrengen, dan dat God zo licht de plagen wegnam en zo dikwijls de zonden vergeeft, zo dikwijls het goede wedergeeft en zo dikwijls het kwade wegneemt? Beide deze dingen hebben nochtans hem niet geholpen, want van hem zegt Hij nog: “*Ik zal Farao’s hart verharderen*”. Ziet u dan wel Erasmus, dat ofschoon ik deze uw verharding en ontferming (dat is uw glosse en uw figuurlijke manier van spreken) toeliet in de hoogste graad gebruikt en als voorbeeld in Farao te zien is, zo blijft evenwel nog de “verharding” en het moet al een ander zijn, van welke Mozes spreekt, als waarover u droomt en dicht.

HOOFDSTUK 142

Maar terwijl wij te doen hebben met zulke lieden, die de Heilige. Schrift een masker willen aantrekken, laat ons dan ook alzo wat vermommen en (al is het onmogelijk) de figuurlijke uitlegging, die Erasmus gedroomd heeft, toelaten dat ze hier bestaan mocht eens bezien, hoe hij dit zal kunnen ontsluiten dat hij niet zal worden gedwongen te

verzekeren, dat alle dingen alleen door de wil van God en ten aanzien van ons door noodzakelijkheid moeten geschieden en hoe hij God de Heere verontschuldigt en bevrijdt, dat Hij geen auteur is en de schuld heeft aan onze verharding. Zo het dan waarachtig is, als Hij door Zijn verdraagzaamheid en goedertierenheid de zondaar verdraagt en duldt en niet terstond sterft, zo blijft evenwel nog beiden staande, dat wij geleerd hebben. Ten eerste, dat de mens niet des te weniger de zonde noodzakelijk dient en het kwade doet: want zo haast is toegelaten, dat de vrije wil geen goed kan willen (als Erasmus in zijn *Diatriben* aangenomen heeft te bewijzen) zo is het dat Hij door de verdraagzaamheid en goedertierenheid van God niet beter wordt, maar hij moet noodzakelijk erger worden, tenzij dat hem door de ontferming van God de Heilig Geest gegeven wordt. Daarom blijft het dan alzo, dat al onze dingen door noodzakelijkheid geschieden. Ten andere, moet ook alzo wel daaruit volgen, dat God even zo hard en wreed schijnt voor het vernuft, als ons alzo verdraagt door Zijn goedertierenheid en verdraagzaamheid als dat wij schijnen te leren, dat Hij ons wil verharden door Zijn onbegrijpelijke wil. Want terwijl God ziet, dat de vrije wil in ons geen goed kan willen en dat het erger wordt door Zijn verdraagzaamheid, zo schijnt Hij de allerwreedste te zijn, in deze Zijn goedertierenheid en verdraagzaamheid en Hij schijnt lust te hebben aan onze kwaden, terwijl Hij die kon beteren zo Hij wilde en Hij mocht ons niet verdragen zo Hij wilde, ja al was het dat Hij wilde, Hij zou ons niet kunnen dulden noch verdragen. Want¹¹⁹ wie zal God niet willende, kunnen dwingen? Zolang dan de wil van God zal bestaan, zonder welke niets geschied en toegelaten wordt, dat de vrije wil geen goeds kan willen, zo is het al tevergeefs wat men zegt om God te verontschuldigen en de vrije wil te beschuldigen. Want de vrije wil zegt altijd “ik kan niet en God wil niet, wat zal ik doen”. En ofschoon Hij Zich over mij erbarmt, mij straffend, zo word ik daarom niet beter maar erger, tenzij dat Hij mij Zijn Geest geeft, maar deze geeft Hij mij niet en Hij zou Hem wel geven zo Hij wilde. Zo is het dan zeker dat Hij Hem niet geven wil.

HOOFDSTUK 143

De gelijkenissen die hij ook gebruikt en bijbrengt, doen zeer weinig tot de zaak, wanneer hij zegt: “gelijk door één en dezelfde zon het slijk hard gemaakt wordt en de was gesmolten wordt en gelijk door de dauw een bereide aarde goede vruchten voortbrengt en een onbereide aarde distels en doornen opbrengt, alzo worden door een goedertierenheid en de verdraagzaamheid van God sommigen verhard en sommigen bekeerd”. Om hierop te antwoorden, wij delen de vrije wil niet in twee verscheiden aard¹²⁰, zodat de één als slijk zou zijn en de andere als was, de één als een bereide aarde en het andere als een onbereid aardrijk, maar wij spreken van een gelijk onvermogen in alle mensen, dat het niets anders is als slijk en onbereide aarde, als die geen goed kan willen. Paulus zegt ook niet, dat God (Die de pottenbakker is) een vat maakt ter ere en een ander ten onere uit verschillend leem of aarde, maar uit een zelfde klomp leem. Daarom zoals slijk of klei hoe langer hoe harder wordt en onbereide aarde hoe langer hoe meer distels en doornen voortbrengt, zo wordt de vrije wil hoe langer hoe erger, hetzij dat de verdraagzaamheid van de zon hem harder maakt, of het onweer en de regen hem zachter maakt. Is het dan dezelfde vrije wil en hetzelfde onvermogen, dat in alle mensen is, zo kan er geen oorzaak gegeven worden,

¹¹⁹ Er geschiedt niets zonder de wil van God.

¹²⁰ De natuur van de mensen is niet tweërlei, zoals de Manicheënen droomden, maar enerlei.

waarom de één meer tot de genade komt en de ander daartoe niet komt, zo er niets anders bijgebracht wordt zoals de goedertierenheid van de verdragende en de kastijdingen van de ontfermende God. De vrije wil zeg ik wederom is gesteld in alle mensen op één en dezelfde wijze, dat hij geen goed kan willen. Want alzo naar Erasmus zeggen zou God niemand verkiezen en er zou tot de verkiezing geen plaats gemaakt worden¹²¹ maar het zou alles hangen aan de vrijheid van de menselijke wil, die de verdraagzaamheid of de toorn van God zou aannemen of verwerpen. En God alzo beroofd zijnde van Zijn mogendheid en wijsheid te mogen kiezen, wat zal Hij toch anders zijn dan een afgod van fortuin en geluk (naar de godslasteringen van de heidenen) door Wie alle dingen geschieden, zonder enige raad en voorzienigheid, maar bij geval naar het raakt? En uiteindelijk zal men zover komen, dat men zeggen zal, dat de mensen zalig en verdoemd worden¹²², God daarvan niet wetend, als Die geen onderscheid gemaakt heeft door een zekere verkiezing, wie zalig of verdoemd zal worden, maar generalijk een ieder Zijn goedertierenheid aanbiedt, waardoor Hij ze verdraagt en verhardt en Zijn ontferming, waardoor Hij ze straft en kastijdt en zo de mensen in hun willekeur gesteld heeft, wie zalig wil zijn en wie verdoemd wil zijn, God ondertussen ergens in Morenland te gast gereisd zijnde, zoals Homerus van Jupiter zegt.

HOOFDSTUK 144

Zulk een God heeft Aristoteles ook voorgesteld, die namelijk zou slapen en Zijn goedertierenheid en straffen door de mensen zou laten misbruiken. Maar het vernuft kan niets anders over God oordelen, dan hier Erasmus' *Diatribes* doet. Want zoals het vernuft zelf blind is, slaapt en snurkt, niet kan voelen noch verstaan, hoe dat God werkt en regeert, maar veracht Gods werk, oordeelt zo ook uit zijn eigen blindheid en gevoel, alsof God ook sliep, of Hij ook zulke mogendheid en kracht niet zou hebben, waardoor Hij de Zijnen van eeuwigheid zou verkiezen, maar dat Hij, nalatend Zijn wijsheid om te onderscheiden en de Geest te geven en waardoor Hij alles doet, werkt en krachtig uitvoert in alle creaturen, dat Hij de mensen deze arbeid en deze moeilijke zaak zou bevelen en gelaten hebben, Zijn toorn en Zijn goedertierenheid alzo aan te nemen of te verwerpen, naardat de mensen wilden. Ziet, zeg ik wederom, zover komt men, als men naar het menselijk vernuft God wil afmeten en verontschuldigen, als men de verholendheid en verborgenheid van God niet met eerbied laat staan, maar als de mensen stout deze Majesteit willen onderzoeken, waardoor zij alzo verduisterd worden, dat zij zelfs voor een verontschuldiging, waarmede zij God willen verschoonen, duizend Godslasteringen moeten uitspuwen en ondertussen zichzelf meteen gans vergetend, snateren tegen God en zichzelf, als dollen en razenden, als zij met de grootste wijsheid voor God en voor zichzelf het beste willen spreken. Hier ziet men wat de glosse en de figuurlijke uitlegging van Erasmus van God maakt. Verder ziet men ook hoe fraai hij het met zichzelf eens is, want tevoren heeft hij maar een enige beschrijving van de vrije wil gemaakt en heeft ook in alle mensen maar één en dezelfde wil gesteld. Maar nu in 't disputeren vergetend zijn eigen beschrijving, zo maakt hij er één dat bereid is en een ander dat onbereid is, makend uit verscheidene werken en manieren van mensen, ook verscheidene vrije willen. Het ene dat goed kan doen, het ander dat niets kan doen en dat door zijn eigen krachten zonder de genade,

¹²¹ Zo gevoelden de halve Pelagianen. *Prosper Epit ad Aug.*

¹²² Zij zijn niet allen uitverkoren, maar God heeft door zekere verkiezing onderscheid gemaakt tussen degenen die zalig zullen worden en die verdoemd zullen zijn.

met welke krachten hij tevoren gezegd had, dat het geen goed kan willen. Zo geschiedt het, dat als wij de enige wil van God de wil en de macht niet willen toeschrijven om te verharden, genadig te zijn en alle dingen te doen, zo komen wij zover, dat wij de vrije wil toeëigenen dat het alle dingen vermag zonder genade, van welke wij nochtans hebben ontkend dat hij geen goed kan willen zonder de genade. Zo deugt hier niet de gelijkenis van de zon en de dauw, veel beter zal een Christen deze gelijkenis gebruiken, dat hij onder de zon en de dauw het Evangelie zal verstaan, zoals de 18e Psalm doet en de Brief tot de Hebr. hoofdstuk 10. En onder de bereide aarde de uitverkorenen en de onbereide de verworpenen. Want¹²³ de uitverkorenen worden door het woord van het Evangelie gesticht en gebeterd, maar de andere worden daardoor geërgerd en bozer. Anders zo is de vrije wil door zichzelf in alle mensen een onbereide woeste aarde en het Rijk van de Satan.

HOOFDSTUK 145

Laat ons ook onderzoeken de oorzaken die hem hier bewegen zulk een figuurlijke uitlegging te maken. Het is (zegt hij) gans een absurde en ongeschikte zaak, dat men zou zeggen, dat God (Die niet alleen rechtvaardig maar ook goed is) het hart van de mens zou verharden, opdat Hij door zijn boosheid Zijn mogendheid zou verklaren. Daarom neemt hij zijn toevlucht tot Origenes, die wel bekend dat de oorzaak van de verharding door God gegeven is, maar werpt nochtans de schuld op Farao. Daarenboven noteert hij deze woorden, die de Heere gesproken heeft: “*Hiertoe heb Ik u verwekt*”, Hij zegt niet hiertoe heb Ik u gemaakt: Anders zou Farao (zegt hij) niet goddeloos geweest zijn, zo God de Heere hem geschapen had, die al Zijn werken aangezien heeft, “*zij waren zeer goed*”. Dit is hetgeen Erasmus zegt. De absurditeit of de ongeschiktheid is dan één van de principiële oorzaken, dat men de woorden van Mozes en Paulus niet simpel en eenvoudig mag nemen. Maar Erasmus deze absurditeit en ongeschiktheid die u maakt, tegen welk artikel van het geloof zondigt ze, of tegen wie wordt hierdoor gezondigd? Het is tegen het menselijk vernuft¹²⁴, dat hoewel het in alle woorden en werken van God blind, doof, zot, goddeloos en godslasterlijk is, nochtans hierbij gevraagd wordt als een rechter en oordeler van woorden en werken van God te zijn. Met ditzelfde argument zult u mogen ontkennen al de artikelen van het geloof, terwijl zij voor het vernuft zeer absurd en ongeschikt zijn en dat ze zijn, zoals Paulus getuigt “*de heidenen een dwaasheid en de Joden een ergernis*”, inzonderheid dat God een mens zal zijn, de zoon van een maagd¹²⁵, gekruisigd, gestorven, begraven, zittende ter rechterhand Gods. Het is zeg ik, gans absurd en ongeschikt zulks te geloven. Laat ons dan met de Arianen enige figuurlijke uitlegging dichten, opdat Christus niet simpel God is, om Erasmus’ absurditeit te ontkomen. Laat ons ook met de Manicheën figuurlijke redenen maken, opdat Christus geen waarachtig mens is, maar slechts een fantasie of schaduw die door Maria gegaan is, als de stralen door een glas, dat er ook niets anders gekruisigd is etc. En alzo mogen wij zien, hoe fijntjes dat wij naar het zeggen van Erasmus de Schrift zullen verhandelen.

¹²³ De uitverkorenen en verworpenen, leest ook het 40^e hfdst.

¹²⁴ Men moet het menselijk vernuft in Goddelijke dingen niet volgen.

¹²⁵ Jes. 7: 14.

HOOFDSTUK 146

Maar nog helpen al deze figuurlijke uitleggingen niet, want men ontkomt daarmee niet de absurditeit of ongeschiktheid, die Erasmus altijd vinden wil. Deze ongeschiktheid zeg ik, blijft altijd naar het oordeel van het vernuft, dat die rechtvaardige en goede God onmogelijke dingen van de vrije wil vereist; en¹²⁶ daar de vrije wil geen goed kan willen en noodzakelijk de zonde moet dienen, Hij hem nochtans geen schuld toerekent en als Hij hem de Heilige Geest niet geeft, dat Hij alsdan met hem niet zachter noch genadiger handelt dan of Hij hem verhardt of het verharden. Deze dingen (zeg ik) zal het vernuft dichten niet te behoren aan een goede en genadige God. Want deze dingen gaan het begrip van het vernuft ver te boven, het vernuft kan zich daar ook niet onder gevangen geven, dat hij zou geloven, dat God, die zo doet en oordeelt, niettemin goed en genadig is, maar hij wil (het geloof op een zijde zettend) tasten, zien en begrijpen hoe God goedig is en niet wreed. En het schijnt, dat hij het alsdan wel begrijpen zou, als men zo van God zou spreken “Hij verhardt niemand, Hij verdoemt niemand, maar Hij is allen genadig, Hij maakt ze allen zalig”, opdat de hel zo vernield zijnde en de vreze des doods afgeleid, men geen toekomstige straf zou vrezen. Daarom ook is het dat het vernuft zo heftig en pittig is, om God alzo te verontschuldigen en te verdedigen, dat Hij gerechtig en goed is. Maar¹²⁷ “Het geloof en de Geest” oordelen anders daarover, die geloven dat God goedig is, als was het ofschoon dat Hij al de mensen verdoemde. En wat helpt het toch, dat men zich met zulke gedachten veel kwelt en vermoeit, dat wij de schuld van de verharding op de vrije wil willen leggen, daar toch, hoewel de vrije wil alles doet wat het in de gehele wereld uit al zijn krachten vermag en kan teweeg brengen, hij nochtans niets doen en werken, of waardoor hij zou kunnen vermijden, dat hij niet verhard en verstokt zou worden, tenzij dat God hem de Heilige Geest geeft, of waardoor hij ook barmhartigheid zou kunnen verdienen uit zijn eigen krachten. Dan wat ligt er aan, of hij verhard wordt, of verdient verhard te worden, daar de verharding noodzakelijk bij hem moet zijn, zolang hij in dat onvermogen steekt, waardoor hij geen goed kan willen, zoals de *Diatrobe* zelf getuigt? Daar dan door uw figuurlijke verklaring de absurditeit of de ongeschiktheid niet weggenomen wordt, die u weet te verhalen, of zo die worden weggenomen, evenwel vele andere ongeschiktheden worden bespeurd en het moet toch alles de vrije wil toegeschreven worden, daarom zeg ik, weg met al deze valse verleidende figuurlijke verklaringen en laat ons het zuiver en eenvoudige woord van God aanhangen.

HOOFDSTUK 147

Nu aangaande de tweede oorzaak, waarom Erasmus deze figuurlijke manier van verklaringen wil gebruiken, is deze plaats “*God zag dat alles wat Hij gemaakt had zeer goed was*”. Alsmede dat God niet tot Farao zegt: “daartoe heb Ik u gemaakt”, maar “*daartoe heb Ik u verwekt*”. Hierop geef ik dan eerst ten antwoord, dat deze eerste spreuk gesproken is, voor de val van de mens, want toen was alles wat God gemaakt had zeer goed. Maar in het derde hoofdstuk volgt terstond hoe de mens kwaad geworden is, verlaten van God en zichzelf overgegeven. Uit welke mensen, die alzo verdorven waren alle goddeloze mensen geboren zijn en ook Farao, gelijk Paulus

¹²⁶ Hoe het vernuft over God denkt.

¹²⁷ Hoe het geloof en de Geest hierover oordelen.

zegt, Ef. 2: 3: “Wij waren van nature kinderen des toorns, gelijk ook de anderen”. Daarom heeft God Farao goddeloos geschapen, dat is uit een verdorven en goddeloos zaad, zoals in de Spreuken van Salomo wordt gezegd, hoofdst. 4: “De Heere heeft alles gewrocht om Zijns zelfs wil, ja ook de goddelozen tot de dag des kwaads”¹²⁸, niet scheppend de boosheid in hem, maar uit een kwade zaak hem formerend en regerend. Er volgt dan niet, God heeft de boze mens geschapen, ergo, hij is niet boos, hoe zou hij niet boos zijn, die uit boos zaad voortgekomen is als in de 51e Psalm “Ziet ik ben in zonde ontvangen”. En Job 14: 4: “Wie zal een reine geven uit een onreine? Niet één”. Want¹²⁹ al is het, dat God de zonde niet maakt, nochtans houdt Hij niet op de natuur (die door de zonde verdorven is, nadermaal de geest onttogen is) te maken en te vermeerderen, gelijk als een timmerman uit een verdorven hout een beeld maakte. Alzo dat zodanig als de natuur is, zodanig worden ook de mensen, die God uit zo’n natuur maakt en schept. Ten andere, zo u dit woord van alle werken van God na de val ook wilt verstaan, namelijk “alle dingen waren zeer goed etc.” Zo antwoord ik, dat u wel moet merken, dat dit niet door ons gesproken is, maar door God. Want Hij zegt niet de mens zag dat alles wat God gemaakt had zeer goed was. Daar¹³⁰ er vele dingen zijn, die voor God geheel goed zijn, die ons mensen nochtans schijnen en die wij voor kwaad houden. Zo zijn de verdrukkingen; het kruis, de hel, ja al de goede werken van God voor de wereld geheel kwaad en verwerpelijk. Wat is er beter en kostelijker dan Christus en het Evangelie en wat is en voor de wereld kwader en vervloekter? Daarom hoe die dingen die voor God goed zijn, voor ons kwaad schijnen, dat weet God alleen en degenen, die met Goddelijke en geestelijke ogen zien, dat zijn die de Heilige Geest hebben. Maar een zo diepe disputatie is hier nog niet nodig, op deze reis zal het eerste antwoord genoegzaam zijn.

HOOFDSTUK 148

U zult mogelijk vragen, hoe dat God het kwade in ons werkt, als, hoe Hij ons verhardt, hoe Hij ons overgeeft in onze eigen begeerlijkheden, hoe Hij ons verleidt en dergelijke? Voorwaar men behoorde met de woorden van God tevreden te zijn en eenvoudig te geloven wat zij zeggen, daar de werken van God geheel onbegrijpelijk zijn, nochtans om het vernuft, dat is de menselijke dwaasheid wat te dienen, zal ik hier ook wat dwaas en kinderlijk lellen en verzoeken of wij het vernuft ergens toe konden bewegen. Eerst¹³¹ dan, zo houdt het vernuft en Erasmus’ *Diatriben* met ons, dat God alles in alles werkt en dat zonder Hem niets geschiedt of gewrocht wordt. Want Hij is almachtig en dit behoort en hangt aan Zijn mogendheid, zoals Paulus tot de Efezen spreekt. Maar nu de satan en de mensen gevallen zijnde en van God verlaten, die kunnen het goede niet willen, dat is hetgeen dat God behaagt of hetgeen dat Hij wil, maar zij zijn altijd tot hun eigen wellustigheid genegen, zodat zij niets anders zoeken dan hetgeen henzelf is. Nu¹³² de wil en de natuur van deze beiden, die zo van God zijn

¹²⁸ Hoe God de bozen schept, dit heeft Roffensis (een paaps leraar, art. 36) belasterd, de woorden slechts zonder de verklaring nemend.

¹²⁹ Augustinus die leert van deze zaak niets anders als te zien is. Ad artie. also ipsi impositos. Alsmede epist. 150 en veel andere pl.

¹³⁰ De dwalingen worden als een straf gerekend, voor de werken van God. Zo heeft hij boven Hfdst. 33 de oproeren en sekten onder de werken van God gerekend. Men mag hierbij voegen de pl. 1 Thess. 2: 11, Rom. 1: 24, 26, 28. En 1 Kon. 22: 22, maar de auteur verklaart zichzelf met vele woorden.

¹³¹ Hoe men zegt dat God het kwade in ons werkt zoals verharden, over te geven in onze begeerlijkheid.

¹³² Hier bakent Luther ook, dat in de satan en in de boze mensen een wil is. Als hij dan ook zo dikwijls spreekt over de loutere noodzakelijkheid, het is zijn mening niet, alsof hij ontkende dat wij willend

al gekeerd is niet “niets”, maar is nog “wat” al is zij zo verdorven, want de satan en de goddeloze mens zijn niet geheel “niets” en zij hebben niet minder een natuur of wil, hoewel zij een verdorven en van God afgekeerde natuur en wil hebben. Dit overblijfsel dan van de natuur, dat in de goddeloze mens en in de Satan overgebleven is, zijnde een creatuur en het werk van God is niet minder het onderwerp van de Goddelijke mogendheid en werking als alle andere creaturen en de werken van God. Daar dan God alles in alles werkt en beweegt, zo werkt Hij dan ook noodzakelijk en beweegt Hij in de Satan en in de goddeloze mens. Nu Hij werkt in haar also en daarnaar als zij zijn en daarna dat Hij ze wint, dat is, daar zij van God afgekeerd zijn en boos en gedreven worden door de beweging van de mogendheid van God, zo kunnen zij niets anders dan kwaad en verkeerdheid doen. Gelijk als een goede ruiter een hinkend paard berijdt, zo berijdt hij dat paard niet beter dan het aan hemzelf is, want al is het dat hij wel rijden kan, zo gaat het paard toch kwalijk, maar wat kan de ruiter daaraan doen? Hij berijdt dat hinkende paard even gelijk een gezond paard, met deze rijdt hij kwalijk, met de andere goed en hij kan met het hinkende paard niet anders rijden, tenzij dat het gezond gemaakt wordt. Hier¹³³ ziet u dan, dat als God in boze en door het boze werkt, dat er wel kwaad geschiedt, maar God kan daarom geen kwaad doen, al is het dat Hij door het kwade kwaad doet, want daar Hij goed is, zo kan Hij geen kwaad doen, toch gebruikt Hij kwade instrumenten, die het drijven en het bewegen van Zijn mogendheid niet kunnen ontgaan. Het gebrek is dan in de instrumenten, die God niet ledig laat zijn, door welke het kwade geschiedt, God hen bewegend, niets anders dan of een goede timmerman met een kwade en scharige bijl kwalijk en oneffen houwt. Hierdoor komt het, dat de goddelozen niets anders kunnen dan altijd dwalen en zondigen, doordat hij door het drijven van de Goddelijke mogendheid bewogen, niet ledig wordt gelaten, maar hij wil, hij begeert en doet also als hij is, namelijk kwaad, daar hij kwaad is.

HOOFDSTUK 149

Al dit voorgaande is zeker en vast, zo wij geloven dat God almachtig is. Daarna ook, dat de goddeloze een creatuur van God is, zijnde van God afgekeerd en zichzelf gelaten, die zonder de Geest van God geen goed kan willen of doen. De almogendheid van God doet, wat de goddeloze de beweging en de werking van God niet kan ontgaan, maar moet hem noodzakelijk onderworpen en gehoorzaam zijn. Maar zijn verderf of zijn afkering van God doet, dat hij niet wel bewogen en gedreven kon worden. En God kan Zijn almogendheid niet nalaten om zijn verderfenis en afkerige wil. De goddeloze kan zijn afkeer en verderfenis niet veranderen. Zo geschiedt het dan, dat de goddeloze altijd en noodzakelijk moet zondigen, totdat hij door de Geest van God verbeterd wordt. Maar in al deze dingen regeert de satan nog in vrede en hij bezit zijn paleis nog in gerustheid, onder de beweging van de Goddelijke almogendheid. En¹³⁴ na dit volgt de behandeling van de verharding, hetwelk zich also toedraagt. De natuurlijke of boze mens is (als wij gezegd hebben) geheel van God tot zichzelf gekend en tot zijn eigen dingen, zoals zijn vorst de satan is, hij zoekt God niet, hij vraagt ook niet naar God, noch naar hetgeen dat Goddelijk is, maar hij zoekt

zouden zondigen, gelijk Erasmus en Roffenis hierover zeer geraasd hebben. Zie boven hfdst. 44 en 45 en 155.

¹³³ In de zonden komen tezamen de beweging en het feil, of de misdaad. De beweging is van God, maarr de misdaad is van het instrument die de zonde doet.

¹³⁴ De verhouding van de bozen.

alleen zijn rijkdommen, zijn heerlijkheid, zijn eigen werk, zijn eigen wijsheid, zijn eigen vermogen en zo zoekt hij alom zijn gemak en zijn rijk en wil die in vrede gebruiken. En zo iemand hem nu wederstaat en van die dingen iets verminderen wil, zo is het, dat hij met dezelfde afkering en aangeboren verkeerdheid, waarmee hij het voorgaande zoekt, ook toornig wordt, murmureert en raast tegen degene, die hem verhinderen wil en dit razen kan hij niet minder nalaten als hij het voorgaande niet kan zoeken en begeren en hij kan deze verkeerdheid niet minder laten als hij niet kan niets zijn, daar hij wat is en een creatuur van God, al is het dat hij verdorven is. En hieruit komt het woeden en razen van de wereld tegen het Evangelie van God. Want door het Evangelie komt Hij Die sterker is en wil de geruste bezitter van het paleis overwinnen en Hij verdoemt die wellustigheid van eer, van rijkdommen, van eigen wijsheid en gerechtigheid en al die dingen waarop hij vertrouwt. Deze zelfde terging of verwekking der goddelozen dan, wanneer God hen anders aanspreekt of doet, dan zij zouden willen is hun verstokking en verharding. Want alzo zij door zichzelf van God zijn afgekeerd door de natuurlijke verderfenis, zo worden zij nog veel meer afgekeerd en erger als men hun afkering en verkeerdheid tegenstaat of vermindert. Alzo, toen God Farao zijn tiranie en rijk ontnemen en verderven wilde, zo heeft Hij hem getergd en verwekt en heeft hoe langer hoe meer zijn hart verhard en verzaamd als Hij het door het woord en prediken van Mozes heeft aangegrepen (alsof Mozes hem zijn rijk wilde ontnemen en het volk uit zijn tiranie verlossen.) En hem geen genade noch geest gegeven, maar hem in zijn eigen verkeerdheid en verderfenis latend (de satan over hem heersend) liet hem toornig worden, woeden en razen en trots in zijn zorgeloosheid en verachting voortvaren.

HOOFDSTUK 150

Daarom durft bijna niemand denken, dat als wij zeggen, dat God enigen verhardt of kwaad in ons werkt (want verharden is kwaad doen), dat Hij het alzo doet alsof Hij opnieuw in ons kwaad zou scheppen. Als wanneer een boze waard, die zelf kwaad is in een vat dat niet kwaad is vergif goot en legde, het vat daartoe niets doende dan dat het ontvangt en lijdt het ingieten van deze boze waard. Want alzo denken die ons niet verstaan, dat de mens van zichzelf goed of immers niet kwaad is en dat hij alleen lijdt door God, dat er een kwaad werk in hem gewrocht wordt als zij ons namelijk horen zeggen, dat God in ons het goede en het kwade werkt, en dat wij door een loutere passieve of lijdende noodzakelijkheid Gods werking onderworpen moeten zijn. Maar dezelve denken niet, welk een onophoudelijke en ongeruste werkman de Heere God in al Zijn creaturen is: en hoe Hij geen rusten laat. Maar die dit enigszins zal willen verstaan, zal het zo overleggen. Dat God door ons kwaad werkt, niet dat de schuld bij God is, maar het feil, gebrek of mangel is aan ons, die daar wij van nature kwaad en boos zijn, maar God de Heere, die ons naar de natuur van Zijn almogendheid door Zijn werking drijft, kan niets anders doen, dan dat Hij goed zijnde met een kwaad instrument kwaad doet; al is het dat Hij dat kwaad naar Zijn wijsheid wel gebruikt tot Zijn heerlijkheid en onze zaligheid. Zo, de wil van de satan kwaad vindend en niet kwaad scheppend, maar (God hem verlaten hebbend en de satan zondigend) kwaad geworden zijnde, zo grijpt God ze wel door Zijn almachtige werking en beweegt ze daarheen, waar het Hem belijft, hoewel dit Zijn wil niet kwaad laat te zijn door deze beweging van God. Zo¹³⁵ heeft David van Simeï gezegd, 2 Sam. 16: 11: *“Laat hem*

¹³⁵ Het voorbeeld van Simeï 2 Sam. 46: 10.

geworden dat hij vloekte, want de Heere heeft het hem gezegd.” Hoe kan God nu bevelen te vloeken, namelijk zulk een boos werk? God had gewis geen uitwendig gebod om te vloeken gegeven. Daarom ziet David op die algemene almachtige werking van God (zoals de Psalm zegt) *“God spreekt en het geschiedt,”* dat is, dat Hij door Zijn eeuwig woord alle dingen gedaan heeft. Daarom de wil van Simeï, die nu al boos was met al zijn ledematen en tegen David verbitterd en ontstoken, dat David zo een vervloeking verdiend had en de zaak zich zo toedroeg, zo dreef God deze boze wil door Zijn almachtige werking en Hij, de goede God, gebiedt door het boze instrument van Simeï, dat is door Zijn woord spreekt en doet Hij (namelijk door het drijven van Zijn almachtige werking) deze vloek en lastering.

HOOFDSTUK 151

Dus verhardt Hij Farao, als Hij (God de Heere) zijn boze en goddeloze wil aanbiedt, Zijn woord en werk dat hij door aangeboren kwaad en natuurlijke verderfenis haat. En zo God nu door Zijn geest deze boze wil niet verandert, maar voortvaart aan te bieden en hem Mozes tegen zijn wil en dank met Zijn woord te zenden en Farao die ziet aan zijn eigen macht, zijn rijkdommen en zijn grote geweld en door zijn natuurlijke verderfenis stelt hij zijn betrouwen daarop, zo geschiedt het, dat hij op de ene zijde door de aanmerking en bedenking van zijn mogendheid opgeblazen en hoogmoedig geworden en op de andere zijde door de kleine verachtelijke gestalte van Mozes en het woord, dat zulk een arm mens predikt legen zulk een koninklijke Majesteit, daarom een hoogmoedige verachter zijnde, dat hij verhard wordt en dat hoe meer Mozes aanstaat en brengt, hoe meer hij verwekt wordt en verzwaaard. Maar deze boze wil van Farao, zou van zichzelf alleen niet bewogen noch verhard worden, maar de almachtige Werker, omdat Hij die drijft met een onvermijdelijke beweging als alle andere creaturen, zo moet ze noodzakelijk wat willen en hierboven biedt Hij dezelfde wil nog uitwendig hetgeen waardoor zij van nature wordt getergd en vertoornd en alzo geschiedt het, dat Farao niet kan vermijden, dat hij niet verstokt en verhard wordt, niet minder als hij ook niet kan vermijden dat zijn wil van nature boos en verkeerd is en dat die almachtige werking van God in hem niet zou werken. Daarom gaat dan Farao's verharding zo toe, God houdt uiterlijk voor zijn boze wil iets dat hij van nature haat en inwendig houdt Hij niet op zijn boze wil, die Hij boos vindt, te regeren door Zijn almachtige werking en hij, Farao, kan niet anders dan te haten hetgeen, dat hem tegen is en op zijn eigen krachten te vertrouwen. Zo wordt hij verstokt en verhard, dat hij noch hoort noch ziet noch merkt, maar wordt door de satan gedreven en bezeten als dol en uitzinnig zijnde.

HOOFDSTUK 152

Zo wij dan nu dit onze partijen wijs kunnen maken en dat staande houden, zo hebben wij ook in deze zaak gewonnen en alzo hebben wij uitgedreven de menselijke figuurlijke uitleggingen en glossen en behouden dat men de woorden van God eenvoudig moet nemen, zodat het nodig is God te verontschuldigen, of van ongerechtigheid te bestraffen. Want als Hij zegt: *“Ik zal het hart van Farao verharden”*, zo spreekt Hij eenvoudig, alsof Hij zei: Ik zal doen dat het hart van Farao verhard wordt, of dat het door Mijn werking en doen verhard wordt. Hetwelk hoe het geschiedt, dat hebben wij gehoord, namelijk alsof God zei: Inwendig door Mijn

algemene almachtige werking en kracht, wil Ik zijn boze wil bewegen en drijven, dat het uit zijn eigen loop en hittige lust voortvaart, noch zal Ik ophouden die te bewegen, daar Mijn almachtige werking niet stil kan staan. Maar uitwendig wil Ik hem Mijn woord en werk aanbieden, aan welke zijn boze lust zich stoten zal, daar het niets anders dan kwaad kan willen en Ik zal het kwaad dat Ik vind door Mijn almachtige werking bewegen. Zo was God gewis en zeker en kon ook zeker zeggen, dat Farao verhard zou worden, als diegene die zeker en gewis was, dat de wil van Farao de almachtige werking niet kon weerstaan, noch dat hij zijn boosheid niet kon afleggen, noch de prediking van Mozes aannemen en plaats geven, maar daar zijn boze wil bleef, moest hij erger, bozer en hardnekkiger en stoutmoediger worden, nadermaal hij door zijn eigen loop en wil zich stootte aan hetgene, dat hem tegen was en dat hij verachtte, zich verlatend en betrouwend op zijn eigen geweld en kracht. Zo ziet u hier, dat door ditzelve woord bevestigd wordt, dat de vrije wil niets anders vermag dan kwaad, daar God die door onwetendheid niet feilen kan, ook door boosheid niet kan liegen, zo zeker tevoren belooft, dat Farao verhard zal worden, namelijk zeker zijnde dat een kwade wil, niets anders dan kwaad kan willen en dat als hem het goede, dat tegen hem is wordt aangeboden, dat het niets anders dan erger kan worden. Maar¹³⁶ zal het vernuft hier nog meer willen vragen; waarom God niet ophoudt met Zijn almachtige werking, waardoor de wil van de goddelozen bewogen wordt om kwader en erger te worden? Ik antwoord, dat is te wensen, dat God omwille van de bozen zou ophouden God te zijn, als men wenst dat Zijn kracht en werking zou ophouden, dat is, zeg ik te begeren, dat Hij zou ophouden goed te zijn, opdat de boze niet erger wordt. Maar¹³⁷ waarom (zal het vernuft vragen) verandert Hij niet meteen de boze willen die Hij beweegt? Deze vragen behoren tot het verborgene van de Majesteit van God, want Zijn oordelen zijn onbegrijpelijk. En het komt ons niet toe, die te onderzoeken, maar met vreze en beven die te aanbidden. En zo vlees en bloed zich daaraan stoot en ergert en daarover murmureert, laat ze murmureren, zij zullen daarmee toch niets uitrichten, God zal daarom niet veranderd worden. En wanneer vele goddelozen zich ergeren en afwijken, God verlaten en verzaken, zo zullen toch de uitverkorenen vastblijven. Hetzelfde¹³⁸ zal gezegd worden tot degenen, die vragen waarom God Adam heeft laten vallen en waarom Hij ons allen met dezelfde zonde en in verderfelijke natuur geboren laat worden, daar Hij Adam had mogen behouden en voor de val bewaren en ons uit een ander of uit Zijn eerst geheiligd zaad scheppen en maken. Dewelke men ook wijders tot antwoord kan geven. Want¹³⁹ terwijl in hemel noch op aarde Zijns gelijke niet is, zo kan men Hern geen regel noch maat, toch wet zetten, maar zelfs Zijn wil is een regel, maat en wet voor alle creaturen. Want zo Zijn wil een regel, maat, wet of oorzaak had, zo konden ze de wil van God niet zijn. Want hetgeen dat God wil is daarom niet recht, omdat God het alzo moet of heeft moeten willen, maar daarentegen hetgeen er geschiedt moet daarom recht zijn, omdat Hij het alzo wil. De creaturen is een wet, regel en maat gesteld, maar niet de wil van de Schepper, tenzij dat u over de Schepper een andere schepper wilt en volgens een andere God.

¹³⁶ De eerste kwestie, waarom God alzo de boze wil van mensen en van duivelen beweegt? Antw. Omdat Hij God is.

¹³⁷ De tweede kwestie, waarom God de boze willen van de boze mensen niet verandert. A. Dit mag men niet onderzoeken. De oordelen van God zijn een diepe afgrond.

¹³⁸ De derde kwestie, vervattend 2 vragen.

¹³⁹ De wil van God is de regel van alle dingen. Merkt ook dat hij de toelating van God niet afscheidt van Zijn wil in de val van Adam, zoals ook Aug. spreekt. Ench. 2 ad Laurent, hfdst. 100. Door een wonderlijke en onuitsprekelijke manier geschiedt niets zonder Zijn wil, dat ook tegen Zijn wil geschiedt, want het zou niet geschieden zo Hij niet toeliet en Hij laat het niet toe, niet willend, maar willend, hetwelk onze auteur boven bevestigd. Hoofdst. 19.

HOOFDSTUK 153

Hiermede meen ik, hebben wij genoegzaam wederlegt de figuurlijke manier van uitleggen, die Erasmus in zijn *Diatriben* wil gebruiken. Toch willen wij hier op de tekst komen en zien hoe het met de figuurlijke verklaring kan overeenkomen. Want het is de wijze als dergenen, die met de figuurlijke manier van spreken ontsluipen willen, dat zij de tekst zelf geweldig verachtend, slechts een woord daaruit nemen en buiten, ditzelve met hun figuurlijke verklaringen verdraaien en kruisigen het, zo zij willen zonder enige achting te hebben op de omstandigheden, noch ook op het voorgaande, noch op het navolgende, noch ook op de mening en oorzaak waarom de auteur zulks schrijft. Zo doet ook Erasmus hier in zijn *Diatriben*, zonder enige achting te hebben en te merken wat Mozes voor heeft en waartoe zijn ganse reden strekt, zo neemt hij alleen uit de ganse tekst deze weinige woorden, aan welke hij zich ergert en stoot, namelijk ik zal verharden en dezelve behandelt hij naar zijn believen, daarentussen niet eens denkend, wanneer hij die alzo besnoeit en behouwen heeft, hoe hij, die wederom in het lichaam van de tekst zal invoegen, dat ze (alzo behandeld) daar in zullen passen en daarmee overeenkomen. En deze is de oorzaak waarom de Schrift door zoveel geleerden en hoog verstandigen donker en niet klaar is. En het is geen wonder, want alzo zou men voorwaar de zon duister maken. Maar opdat ik hier nalaat zoals ik boven aangewezen heb, dat het niet goed gesproken is, als u zegt: “Dat Farao zo verhard is, omdat God hem door Zijn goedheid verdragen heeft en terstond niet gestraft heeft, daar nochtans met zoveel plagen is gestraft geworden.” Wat zou dan nodig geweest zijn, dat God zo dikwijls zou beloven, dat Hij het hart van Farao zou verharden, toen de tekenen en wonderen geschieden en voor de verharding zodanig was, als die door de goedertierenheid van God verdragen zijnde en niet gestraft, zoveel kwaad aan de kinderen van Israël gedaan heeft, opgeblazen door zijn voorspoed en rijkdommen, zodat verharden is en mag gezegd worden door de goedertierenheid van God verdragen en niet terstond gestraft te worden? Ziet u dan nu wel Erasmus, dat deze Tropus of figuurlijke uitlegging alhier tot de zaak gans niets doet, daar dat generalijk al degenen, die zondigen door de goedertierenheid van God verdragen worden? Want zo zullen wij moeten zeggen, dat alle mensen verhard worden, omdat allen zondigen en niemand zou zondigen, al ware het dat hij door de goedertierenheid van God verdragen werd. Zo is dan deze verharding van Farao al een andere zaak dan de algemene verdraagzaamheid van de Goddelijke goedertierenheid.

HOOFDSTUK 154

Maar Mozes wil hier niet zozeer de boosheid van Farao beschrijven en aanwijzen, maar veel meer de waarheid en barmhartigheid van God in Zijn beloften, opdat namelijk de kinderen van Israël deze beloften van God, dat Hij ze uit Egypte verlossen zou, niet zouden wantrouwen maar vast geloven. En daar deze zaak zeer groot en zwaar was, zo legt Hij hen de zwaarigheid van de zaak voor, opdat zij in het geloof niet wankelen zouden, maar zouden weten zoals of God het hen tevoren gezegd had, dat Hij het zo beschikken en uitvoeren zou, alsof God zo gesproken had; Ik¹⁴⁰ wil u verlossen, maar u zult dat moeilijk geloven, de zaak zal gans onmogelijk schijnen,

¹⁴⁰ Ik zal het hart van Farao verharden.

zodat Farao dan daartegen staan kan en die zolang ophouden, maar vertrouwt nochtans, want dat hijzelf die zolang zal tegenstaan zal door Mijn werking geschieden, opdat ik temeer en grotere wonderen en werken doen mag, om u in het geloof te versterken en om Mijn mogendheid te belonen, opdat u Mij voortaan te beter in andere dingen geloven zou. Zo doet ook Christus met Zijn discipelen, toen Hij hen het rijk toezei in het laatste Avondmaal, Hij stelt hen voor veel zwaarigheid, zoals Zijn eigen dood en hun verdrukking, opdat als het geschiedt, zij daarna te vaster geloven zouden. Het schijnt ook genoegzaam, dat Mozes deze zin ons voordragen wil, als hij zegt: Exod. 10: 1: “*Want Ik heb zijn hart verzwaard, ook het hart zijner knechten, opdat Ik deze Mijn tekenen in het midden van hen zette.*” En wederom “*Opdat u voor de oren uwer kinderen en uwer kindskinderen moogt vertellen wat Ik in Egypte uitgericht heb,*” Exod. 10: 2. Ziet u hier wel, dat Farao verhard wordt, opdat hij God zou weerstaan en de verlossing zou ophouden, opdat hij de oorzaak zou zijn dat er vele tekenen geschieden zouden en de mogendheid van God betoond worden, opdat men Hem de gehele wereld door geloven zou en Zijn naam grootmaken. Wat is dit anders, dan dat al deze dingen gesproken en gedaan worden, om het geloof te versterken en om de zwakken te verstoten, opdat zij voortaan God als waarachtig, trouw en genadig gaarne zouden geloven, gelijk alsof Hij tot de kleinen vriendelijk gesproken had: En verschrikt u niet door de hardigheid van Farao, want Ik zelf werk die en Ik die u verlost, heb die in Mijn handen, Ik zal die alleen gebruiken om vele tekenen te doen en om Mijn mogende Majesteit te betonen, om uw geloof te versterken.

HOOFDSTUK 155

Dat is ook hetgeen dat Mozes wil te kennen geven als hij bijna na elke plaag, deze woorden wederhaalt: “*En het hart van Farao is verhard, opdat hij het volk niet zou laten trekken, gelijk de Heere gesproken had*”. Wat is dat “*Gelijk de Heere gesproken had?*” dan opdat de Heere waarachtig gevonden zou worden, Die hem voorgezegd had te verharden? Zo nu in Farao een veranderlijke- of vrije wil geweest was, die zich naar beide zijden had kunnen wenden, zo zou God zijn verharding zeker niet hebben kunnen voorzeggen. Nu daar Hij, die niet bedriegen noch liegen kan, de verharding belooft, zo moest ze noodzakelijk en zeker komen, hetwelk niet geschied zou hebben, als het waar geweest was, dat deze verharding geheel buiten de kracht en macht van de mens zou zijn geweest en alleen in de macht van God naar zo’n wijze als wij namelijk boven gezegd hebben, dat God zeker was, dat Hij de algemene werking van Zijn Almogendheid in Farao niet zou nalaten, maar ook om de wil van Farao, daar hij die niet kon nalaten. Uiteindelijk was Hij ook zo zeker, dat de wil van Farao van nature boos en verkeerd was, dat ze het woord en het werk van God, dat gans tegen hem is, niet kon aannemen, daarom deze heftigheid van de wil in Farao door de Almachtigheid van God inwendig behouden zijnde en het tegenovergestelde woord en werk uitwendig voorgeworpen, zo kon er niets anders geschieden, dan een aanstoting en verharding in Farao. Want zo God had nagelaten de werking van Zijn almogendheid in Farao, of die had kunnen nalaten. Wanneer Mozes’ woord was gekomen voor Farao, genomen dat Farao’s wil alleen gewrocht had, dan had men kunnen disputeren, aan welke zijde hij zich zou hebben kunnen wenden. Maar nu, daar hij gerukt en gedreven wordt om te willen, zo geschiedt zijn wil evenwel geen geweld, daar hij onwillig of niet willend, niet gedwongen wordt, maar door een natuurlijke werking van God gedreven wordt om natuurlijk te willen, alsoo namelijk als

de wil is, (die kwaad is) daarom kan het niet anders of hij moet zich aan het woord stoten en verhard worden. Alzo zien wij dat deze plaats sterk tegen de vrije wil strijdt, daar God Die het beloofd had, niet liegen kan en zo Hij niet liegt, zo kan Farao niets anders dan verhard worden.

HOOFDSTUK 156

Laat ons dan nu Paulus onderzoeken, die deze plaats uit Mozes genomen heeft, Rom. 9. Och hoe ellendig kwelt de *Diatriben* zich op deze plaats? Zij keert zich aan alle hoeken, opdat ze immers de vrije wil niet toelaten zou. Dan zei ze: “dat het een noodzakelijkheid van gevolg is en niet een noodzakelijkheid van het ding, dat er volgt;” dan zegt ze wederom “dat het de verordineerde wil van God is, die men kan weerstaan”, dan wederom “dat het is de wil van het welbevallen, die niemand weerstaan kan.” Nu zegt zij “dat de plaatsen die uit Paulus voortgebracht worden, niet strijdig zijn en dat ze niet spreken over de zaligheid van mensen.” Nu zegt zij “dat de voorwetenschap van God noodzakelijkheid mede brengt” en dan “dat ze geen noodzakelijkheid mee brengt.” Nu “voorkomt de genade de wil, opdat hij zou willen, zij hem vergezelschap die gaat en een gelukkige uitkomst geeft.” Dan zegt zij “dat de eerste oorzaken alle dingen doen,” wederom zegt zij ook “dat ze stil staat en alle dingen doet door de tweede oorzaak.” Met deze en dergelijke bespottelijke woorden doet Erasmus in zijn *Diatriben* niets anders dan dat hij de tijd wil toebrengen en verslijten, dat hij ons graag de hoofdzaak voor ogen wou nemen en ons uit de baan voeren. Hij meent dat wij ook zo onverstandig en blind zijn, of dat wij de zaak zo weinig ter harte nemen als hij doet. Hij doet zoals de kleine kinderen, die als zij spelen onvervaard zijn, de handen voor hun ogen houden en menen dat niemand hen ziet, omdat zij niemand zien. Zo doet Erasmus in zijn *Diatriben*, want zo hij de stralen, ja de bliksem van klare woorden niet verdragen kan, zo houdt hij zich dat hij het niet ziet hetgeen hij nochtans moet zien, ons meteen ook wijs willen makend, dat wij de ogen zouden sluiten en bedekken, opdat wij ook niet zien konden. Maar al deze dingen zijn oprechte tekenen van een overwonnen gemoed en van één die onbedachtelijk (toch al willend) de onoverwinnelijke waarheid wederstaat. Het verdichtsel van “de noodzakelijkheid van gevolg” en van de “noodzakelijkheid van het ding, dat er volgt”, is boven¹⁴¹ genoegzaam weerlegd. En de *Diatriben* mag dichten, weerdichten, denken, zingen, zeggen en lasteren al wat zij wil. Zo God van eeuwigheid voorzien heeft, dat Judas de verrader van Christus zou zijn, zo heeft hij noodzakelijk moeten verraden, noch was het in de macht van Judas noch enig creatuur anders te doen, of deze wil te veranderen al¹⁴² is het dat hij het willend gedaan heeft en niet door bedwang, maar dit willen van Judas was een werk van God, dat door Zijn Almogendheid bewogen werd, zoals ook alle andere dingen. Want deze is een vaste en onwedersprekelijke reden “*God liegt niet, noch bedriegt Hij.*” Deze woorden zijn niet duister of twijfelachtig, al was het ook dat alle geleerden van de wereld blind waren en dat zij anders gevoelen en spreken. En al is het dat u, Erasmus, veel tegen knort, zo is zonder twijfel uw en het geweten van alle mensen hiervan genoeg overtuigd en wordt u gedwongen alzo te spreken: zo God niet kan bedriegen noch bedrogen worden, in hetgeen Hij voorziet, zo is het noodzakelijk dat hetgeen dat Hij voorziet geschiedt, wie zou anders Zijn beloften geloven, wie zou Zijn dreigementen vrezen, zo niet noodzakelijk volgt

¹⁴¹ Hfdst. 19.

¹⁴² Zie de aantekening op het 148^e hfdst.

hetgeen Hij belooft of dreigt? Of hoe zou Hij beloven en dreigen, zo Zijn voorwetenschap kan feilen en door onze veranderlijkheid belet mag worden, voorwaar dit al te klare grote licht moet de monden van alle mensen stoppen en toesluiten, zij neemt weg alle kwesties en vragen en zij overwint krachtig al de menselijke vonden en ijdele uitvluchten.

HOOFDSTUK 157

Maar wij weten zeer wel, dat de voorwetenschap van mensen kan feilen, wij weten dat er daarom geen Eclipsis komt, omdat men die voorweet, maar dat men die voorweet, omdat ze zal komen. Maar¹⁴³ wat hebben wij met deze voorwetenschap van doen, wij handelen over de voorwetenschap van God, van dewelke zo u niet gelooft dat het noodzakelijk moet geschieden hetgeen dat God voorziet, u hebt de liefde en het geloof van God weggenomen, u hebt al de beloften en dreigementen van God vernietigd en in somma u hebt God verloochend. Maar nadat Erasmus zelf in zijn *Diatriben* lang geworsteld en alle middelen aangewend heeft, zo wordt hij uiteindelijk door kracht van waarheid gedwongen, onze mening en leer te bekennen, zeggend: “Van de wil en de predestinatie of voorbeschikking van God is wel een zware vraag. Want God wil hetgeen Hij voorziet en dat is hetgeen Paulus zegt, wie zal Zijn wil weerstaan, zo Hij genadig is wie Hij wil en zo verhardt wie Hij wil? Want zo er een koning was, die alles deed wat hij wil en niemand kon hem weren, men zou van hem zeggen, dat hij doet al wat hij wil. Alzo ook de wil van God, daar het de principiële oorzaak van alle dingen is, die geschieden, zo schijnt het dat onze wil ook noodzakelijk moet doen, hetgeen Hij doet.” Rom 9: 16. Dit zegt Erasmus. Welaan wij danken nu God voor dit goede en gezonde oordeel. Waar is dan nu de vrije wil? Maar deze paling wil ons opnieuw haast ontsluipen en ontglijden, zeggend: “Maar deze kwestie verklaart Paulus niet, maar bescheidt degenen, die zich daarover bekommeren en daarover disputeren, als hij zegt: Rom 9: 20: “*O mens wie zijt gij, dat gij tegen God antwoordt?*”” O dat is zeker een schone uitvlucht: Is dat de schrift verhandelen, zo uit eigen autoriteit uit zijn eigen hoofd, zonder enige Schrift en zonder mirakelen zulk een uitspraak te doen, ja de klarewoorden van God alzo te verkeren en te verdraaien? En verklaart Paulus deze kwestie niet, wat doet hij dan? Hij bestraft de onderzoeker zegt u, is dan nu deze bestraffing en beschuldiging niet een volkomen verklaring. Want wat wordt er met die kwestie over de wil van God gevraagd? Is het niet dit, of Gods wil en voorwetenschap niets doet, dat onze wil noodzakelijk moet doen hetgeen God wil en voorzien heeft? Paulus antwoordt: ja “*Hij ontfermt zich* (zegt hij) Rom. 9:15, 16 *die Ik mij ontferm en zal barmhartig zijn die Ik barmhartig hartig ben. Zo is het dan niet desgenen die wil noch desgenen die loopt, maar des ontfermenden Gods.*” En Paulus, niet genoegzaam achtend, dat hij zo klaar geantwoord had, zo voert hij nog in en brengt nog bij de personen dergenen, die om de vrije wil jegens deze verklaring murmureren en twisten willen, dat wij dan buiten onze schuld, zonder onze verdiensten veroordeeld worden en opdat hij hun murmureren en hun toornigheid zou bedwingen en nedervellen, zegt hij: Zo zult u dan tot mij zeggen¹⁴⁴ “*wat beschuldigt Hij nog? Want wie heeft Zijn wil weerstaan?*” Ziet u hier dat Paulus dezelfde personen invoert en onder hen spreekt. Want wanneer zij (die naar het vernuft oordelen) merken en horen, dat wij naar Gods eeuwige wil noodzakelijk moeten doen zo Hij wil, zo is het dat zij lasterend

¹⁴³ Gods voorwetenschap is anders als die van mensen.

¹⁴⁴ Wat beschuldigt hij nog? Rom. 9: 16.

murmureren en zeggen “*Wat beschuldigt Hij nog?*” Dat is, waarom houdt Hij dan zo heftig aan? Waarom drijft Hij ons zo? Waarom eist Hij zo streng? Waarom beschuldigt Hij ons? Waarom bestraft Hij ons? Waarom klaagt Hij over ons? Alsof wij mensen vermochten zo wij willen, hetgeen dat Hij begeert. Hij heeft geen rechte oorzaken om zo te klagen, Hij mag Zichzelf wil beschuldigen, daar mag Hij klagen, daar mag Hij dringen. Want wie zal Zijn wil weerstaan, wie zal genade verkrijgen, als Hij niet wil, wie zal vermurwd worden, zo Hij verharden wil? Het is in onze macht niet om Zijn wil te veranderen, veel minder om die te weerstaan, waardoor Hij ons wil verhard en verstokt hebben, of wij willen niet.

HOOFDSTUK 158

Zo nu Paulus deze kwestie (zo u zegt) niet verklaard heeft, noch zeker gedetineerd, dat de voorwetenschap van God onze wil noodzakelijkheid aanbrengt, wat was er nodig, dat hij de personen van de murmureerders en de klagers, dat men Zijn wil niet kan weerstaan, zou ingevoerd hebben? Want wie zonder murmureren of toornig worden, zo hij deze noodzakelijkheid niet hoorde verklaren en beschrijven? De woorden zijn niet duister, die hij spreekt van de wil van God weerstaan, of zal dat twijfelachtig zijn wat zij weerstaan dat wil zij en over wie hij spreekt als hij over de wil van God spreekt. Laat hier voorwaar blind zijn oneindig, duizend geleerden en hoogverstandige doctoren en voortreffelijke mannen en laat hen zeggen, dat de Schrift duister is en laat hen deze vraag schuwen en over die beschroomd zijn aangaande ons, wij hebben de klare openbare woorden, die also luiden: “*Hij ontfermt zich over wie Hij wil en Hij verhardt wie Hij wil.*” Alsmede “*Zo zult u tot Mij zeggen, wat beschuldigt Hij nog? Want wie heeft Zijn wil weerstaan?*” En deze kwestie is niet zwaar, ja zelfs voor het menselijk vernuft is ze niet lichter dan dat dit gevolg waarachtig, vast en gewis is. “Zo God het voorweet, zo moet het noodzakelijk geschieden”. Als namelijk dit uit de Schrift aangenomen is, “dat God niet dwaalt noch ook feilt.” Maar ik zal gaarne bekennen, dat het een zware kwestie zou zijn, ja een onmogelijke zaak, zo u deze beide dingen tezamen wilt stellen, namelijk de voorwetenschap van God en de vrijheid van mensen. Want¹⁴⁵ wat is er zwaarder, ja onmogelijker dan dat u zult willen staande houden, dat tegenovergestelde en tegenstrijdige dingen niet strijdig zouden zijn, of dat een getal tezamen tien is en hetzelfde tegelijk negen? In onze kwestie is geen zwarigheid, maar u brengt en maakt er willens zwarigheid en twijfeling, gelijk ook de Schrift niet duister noch twijfelachtig is, zo u de duisterheid en twijfelachtigheid zelf daar niet in bracht en met geweld daarin drong. Daarom is het dan, dat de apostel Paulus de goddelozen, die zich aan de klare woorden stoten en ergeren, bedwingt en stilt, daar zij voelden dat waarachtig is, dat door onze noodzakelijkheid van God wil volbracht wordt en klaar overtuigd waren en zien moesten dat er vast besloten was, dat hen gans geen vrijheid noch vrije wil gelaten is, maar dat het alles alleen aan de enige wil van God hing. En hij stilt ze en bedwingt ze also, dat hij ze beveelt de mond toe te houden en te zwijgen en dat ze sidderen, beven en aanbidden zouden de Majesteit van de mogendheid en wil van God, over welke wij noch recht, noch macht hebben, maar daar zij daarentegen recht en macht heeft te doen al wat zij belooft met ons te doen en dat ons geen ongelijk geschiedt, daar Hij ons

¹⁴⁵ Vrijheid gebruikt hij hier voor veranderlijkheid of bewegelijkheid als hfdst. 155 en doorgaans in dit boek.

niets schuldig is en daar Hij van ons niets ontvangen heeft, noch ons iets beloofd heeft, niets meer dan Hem belijft en dan Hij wil.

HOOFDSTUK 159

Hier is dan de rechte plaats, Erasmus en niet de rechte tijd voor het Coriceusche hol, maar ook voor de wonderlijke en onbegrijpe oordelen en rechten van de Goddelijke Majesteit zich te ontzetten en die te aanbidden, zeggend: Matth. 6: 10: “*Uw wil geschiede, gelijk in de hemel als ook op de aarde.*” Waar¹⁴⁶ (God beter het) wij nergens zo oneerbiedig en zo lichtvaardig zijn, dan om die verborgenheden zelf en om die ondoorgrondelijke oordelen van God aan te grijpen en te bestraffen: daarentussen maken wij grote conscientie en eerbied om de Heilige Schrift te onderzoeken, die God te onderzoeken bevolen heeft. Hier willen wij niet onderzoeken, maar daar Hij verboden heeft te onderzoeken, daar doen wij niets anders dan dat wij met een grote lichtvaardigheid, opdat ik niet zeg lastering, dat willen onderzoeken. Is dat niet lichtvaardig onderzoeken, als wij willen streven, dat de allervrijste voorwetenschap van God met onze vrijheid overeen moeten komen, bereid zijnde de voorwetenschap van God weg te nemen, tenzij dat Hij ons de vrijheid ook toelaat, of zo wij noodzakelijk moeten, dat wij dan murmureren en met de lasteraars zeggen: “waarom beschuldigt Hij dan nog? Wie zal Zijn wil weerstaan?” Ja, hoe is God van nature de allergenadigste, hoe wil Hij de dood van de zondaar niet? Heeft Hij ons daarom geschapen om vermaak en lust te hebben aan de tormenten van mensen? En meer dergelijke, welke woorden het klagen en huilen van de verdoemden in de hel in eeuwigheid zijn zal. Maar dat de levende en waarachtige God zulk een God moet zijn, Wiens vrijheid en wil de creaturen noodzakelijkheid aanbrengt, dat moet het natuurlijk verstand zelfs oordelen, namelijk dat Hij een bespottelijk God is, ja een afgod zou zijn, Wiens voorzienigheid onzeker en ongewis van de toekomstige dingen zou zijn, of Die daar feilen kon in dingen die geschieden zouden, daar de heidenen zelfs hun goden en hun Jupiter een “*fatum*” toegeschreven hebben, dat is, zulk een wil, welks besluit niemand kon ontgaan, maar noodzakelijk daarin moest vallen. Evenzo een bespottelijk God zou Hij ook zijn, zo Hij niet alle dingen vermocht en deed, of zo er iets zonder Hem geschiedde. Want¹⁴⁷ als wij Zijn voorwetenschap en almachtigheid toegelaten hebben, zo volgt natuurlijk en onwedersprekelijk, dat wij door onszelf niet zijn gemaakt, noch leven, noch iets doen, maar dat alles geschiedt door Zijn almachtigheid. En daar Hij tevoren geweten heeft, dat wij zo zouden zijn en dat Hij ons nu zo maakt, beweegt en regeert, wat zal men, bid ik u, in ons kunnen betonen dat enige vrijheid heeft, of dat anders en anders geschiedt als Hij van tevoren geweten heeft of nu doet? Zo strijdt dan de voorwetenschap en de almachtigheid van God plat tegen onze vrije wil. Of God moet in Zijn voorwetenschap feilen en in Zijn werking dwalen (hetwelk onmogelijk is) of wij moeten doen en met ons laten doen naar de voorwetenschap en werking van God. Nu¹⁴⁸ de almachtigheid van God noem ik hier, niet die mogendheid waardoor Hij vele dingen niet doet, die Hij kan doen, maar die werkende mogendheid, waardoor Hij krachtig alles in alles werkt, zoals de Schrift die Almachtigheid noemt. Zo zeg ik dan wederom, dat deze almachtigheid en voorzienigheid van God grondig de leer van de vrije wil vernietigt en uitroeit. Hier

¹⁴⁶ De oordelen van God moet men aanbidden en niet onderzoeken.

¹⁴⁷ De voorwetenschap en de Almachtigheid van God doen dan de werking van mensen noodzakelijk geschieden, namelijk door een noodzakelijkheid van de onveranderlijkheid en niet van bedwang.

¹⁴⁸ De almachtigheid van God wat het hier is.

kan men ook geen duisterheid van de Schrift voortbrengen, noch ook geen zwaarigheid van de zaak. De woorden zijn geheel klaar, de kinderen ook wel bekend. De zaak is klaar, effen en licht, ook bevestigd door het algemene oordeel van het natuurlijke verstand, zodat het hier niet helpt noch verhindert al brengt men hiertegen hetgeen dat enige honderd jaren lang en een menige lange tijd, door vele voortreffelijke personen en doctoren geleerd en geschreven is.

HOOFDSTUK 160

Ik weet ook wel wat zo hoog ergert en waaraan zich alzo stoot dat gemene natuurlijke vernuft, namelijk daaraan, dat God alzo uit Zijn louter willen de mensen verlaat, verhardt en verdoemt, alsof Hij een lust en behagen had aan de zonden en zo grote en eeuwige pijnen en tormenten van ellendige mensen, Hij (zeg ik) van welke gepredikt wordt, dat Hij van zo'n grote genade en goedertierenheid is etc.: dit dunkt het vernuft een gruwzaam onrecht te zijn, ja een geheel onbillijke en onbehoorlijke zaak, dat men zulks van God zou gevoelen, hieraan hebben zich tot alle tijden zeer gestoten, vele hoge en voortreffelijke lieden en doctoren. En wie zou zich niet hieraan stoten? Ikzelf¹⁴⁹ moet voorwaar bekennen, dat ik mij hieraan ook wel hard gestoten heb, ja tot in de allerdiepste afgrond van de wanhoop, zodat ik wenste, dat ik nooit als mens geschapen zou zijn geweest, voor ik namelijk wist, wat dit voor een zalige wanhoop was en hoe nabij de genade ze was. Daarover heeft men zo gearbeid en gezweet, om de goedertierenheid van God te verontschuldigen en om de wil van de mens te beschuldigen. Hierover heeft men gaan bedenken en vinden zeker onderscheid van de wil van God, namelijk de verordineerde en absolute wil van God, de noodzakelijkheid van gevolg en de noodzakelijkheid van het ding dat er uit volgt en vele dergelijke, maar met welke distincties men niets heeft uitgericht, dan dat men de slechte bedrogen en ongeboerd heeft met de ijdele woorden en met de tegenstellingen van valse genoemde wijsheid. Evenwel is die prikkel diep in het hart blijven steken, zowel bij de geleerden als bij de ongeleerden, als men tot de ernstige zaak is gekomen, dat zij gevoelden dat de noodzakelijkheid met ons, als zij geloven de voorwetenschap en almachtigheid van God. En het natuurlijk vernuft zelf, die zich aan deze noodzakelijkheid stoot en zo zeer arbeidt, om die weg te nemen, die wordt gedwongen die te bekennen, door haar eigen oordeel overwonnen, al was het dat er schoon geen Schrift was. Want alle mensen vinden deze sententie in hun harten geschreven en gegraveerd en zij bekennen ze en approberen ze (al is het tegen hun eigen dank) als zij die horen behandelen. Als eerste, dat God Almachtig is, niet alleen in mogendheid, maar ook in werking, zoals ik gezegd heb, want anders zou God een belachelijk God zijn. Ten andere, dat Hij alle dingen kent en voorweet en dat Hij noch dwalen, noch feilen kan. Deze twee dingen dan, in het hart en het verstand van alle mensen toegelaten zijnde, zo worden zij terstond door een onvermijdelijk gevolg gedwongen ook toe te laten, dat wij niet worden door onze eigen wil, maar door noodzakelijkheid. Zodat¹⁵⁰ wij hetgeen wij willen niet doen naar het recht van de vrije wil, maar naardat God het heeft voorgeweten en naar hetgeen Hij werkt door Zijn raad en door Zijn onveranderlijke en onbedriegelijke kracht. Daarom zeg ik ook, dat meteen in aller mensen hart geschreven is, dat de vrije wil niets is, al is het dat het verduisterd wordt door zoveel tegenovergestelde disputen en door zo'n grote autoriteit van zoveel

¹⁴⁹ Luther over zichzelf.

¹⁵⁰ Deze is de noodzakelijkheid waar zo dikwijls over gesproken is.

voortreffelijke mannen, die zoveel honder den jaren anders geleerd hebben, gelijk ook anders alle andere wetten (die naar de getuigenis van Paulus) in onze harten zijn, alsdan bekend worden, als zij recht en wel verhandeld worden en worden dan verduisterd als zij door goddeloze leraars verdraaid en met andere valse opinies bezwaard worden.

HOOFDSTUK 161

Ik keer nu weder tot Paulus, die zo hij in Rom. 9 de voorgeschreven kwestie niet verklaart noch verhandelt, wat was het dan nodig, dat hij de gelijkenis van de pottenbakker erbij zou brengen, die uit één en dezelfde klomp leem een vat maakte ter ere en een andere ter onere? En daar het maaksel niet tot zijn maker zegt waarom hebt u mij zo gemaakt? Hij spreekt immers over de mensen, die hij met leem vergelijkt en God met de pottenbakker. Zo is zeg ik deze gelijkenis tevergeefs, ijdel, ja onbehoorlijk bijgebracht, zo hij niet gevoelt en zeggen wil, dat onze vrije wil gans niets is. Ja de ganse disputatie van Paulus, waardoor hij de genade verdedigt, zou geheel tevergeefs zijn. Want dit is hetgeen, dat de apostel de gehele zendbrief door doet, dat hij betonen wil dat wij niets vermogen, ja zelfs als wij schijnen goed te doen, zoals hij in hetzelfde hoofdstuk zegt, dat Israel zoekend de gerechtigheid, tot de gerechtigheid niet gekomen is, maar dat de heidenen daartoe gekomen zijn, die niet zoekend, waarover ik breder zal spreken, als ik mijn heirleger ook zal voortbrengen. Maar Erasmus, het gehele corpus van de disputatie van Paulus, door de vingers ziend, niet eens aanmerkend, waartoe deze disputatie van Paulus neemt slechts enige woordjes daaruit en die verdraaiend, stelt zichzelf tevreden. Het kan hem ook niet helpen, dat Paulus daarna in Rom. 11: 20 wederom zo vermaant: *“Gij staat door het geloof, wees niet hooggevoelend”*. Alsmede vers 23: *“Indien ze in het ongeloof niet blijven, zullen ingeënt worden”*. Want hij zegt daar niets over de krachten van de mens, maar hij brengt enige gebiedende en samengevoegde woorden voort, wat men hiermede kan uitrichten, hebben wij boven genoeg gezegd. En Paulus zelf willend op dezelfde plaats al de roemers van de vrije wil tegenkomen, zegt niet, dat zij kunnen geloven. Maar *“God (zegt hij) is machtig hen wederom in te enten”* Rom. 11: 23. En kort, hij is in zijn *Diatriben* zo beschroomd en versaagd, om deze plaatsen van Paulus te verhandelen, dat hij gewis in zijn geweten anders schijnt te gevoelen dan hij met woorden te kennen geeft. Want als hij principieel behoorde voort te gaan en zijn zeggen te bewijzen, zo breekt hij gemeenlijk zijn eigen reden af, zeggend: *“maar van deze dingen genoeg”*. Alsmede *“nu zullen wij dit niet verhandelen”*. Alsmede *“maar dit behoort niet hier”*. Alsmede ook *“hem zou ik zo zeggen”*, en vele dergelijke woorden en zo laat hij de zaak daarbij rusten, dat u niet zult weten of hij voor de vrije wil spreekt dan of hij slechts de klare plaats van Paulus met zijn ijdele woorden wil verduisteren, om die zo te mogen ontkomen, doch dit alles naar zijn oude gewoonte en aard, deze zaak niet ernstig menend. Maar¹⁵¹ wij moeten in deze zaak niet zo lauw zijn, noch zo op eieren gaan, noch als een riet met alle winden waaïen, maar wij moeten zeker, standvastig en met ijver verzekeren en vast, krachtig en rijk bewijzen hetgeen wij leren.

HOOFDSTUK 162

¹⁵¹ Op eieren gaan.

Hoe fraai zal hij verder de vrije wil en de noodzakelijkheid tesamen houden (als hij meent), wanneer hij zegt: “een iegelijke noodzakelijkheid neemt de vrije wil niet weg, gelijkerwijs God de Vader Die baart en genereert noodzakelijk Zijn Zoon, nochtans Hij genereert Hem willend en vrijelijk, daar Hij daartoe niet gedwongen wordt”. En lieve Erasmus zeg mij toch, disputeren wij hier over een zodanige noodzakelijkheid, waarmede iemand met geweld gedwongen wordt. Hebben wij niet met zoveel boeken getuigd, dat wij over geen andere noodzakelijkheid spreken dan van de “noodzakelijkheid van de onveranderlijkheid?” Wij¹⁵² weten zeer wel, dat God de Vader willend Zijn Zoon baart. Alsmede ook dat Judas, willend Christus verraden heeft, maar wij zeggen daarbij ook, dat zo’n wil in Judas zeker en onvermijdelijk heeft moeten komen, zoals God zulks had voorgeweten. Of zo men niet wil verstaan hetgeen wij zeggen, zo moeten wij dan onderscheid maken in tweeërlei noodzakelijkheid. 1. Een noodzake-lijkheid wanneer ik met geweld tot enig werk gedwongen word. 2. De andere is een noodzakelijkheid wanneer een ding noodzakelijk moet geschieden op enige tijd. (of 1. Een met geweld gedwongen noodzakelijkheid tot enig werk, 2. Een onvermijdelijke noodzakelijkheid en aanzien van de tijd). Die ons nu behoort te spreken, die zal weten, dat wij niet menen noch spreken over de eerste noodzakelijkheid, maar over de tweede, dat is, wij disputeren niet of Judas tegen zijn dank of willend een verrader is geworden, maar of het in de tijd, die van God verordineerd is, onvermijdelijk heeft moeten geschieden, dat Judas willend Christus verraden zou. Maar ziet toch eens, wat de *Diatrobe* hier zegt: “Zo u aanmerkt (zegt hij) Gods onvermijdelijke voorzienigheid, zo moest Judas noodzakelijk Christus verraden en nochtans kon Judas zijn wil veranderen”. Lieve Erasmus, verstaat u wel wat u zegt? Ik wil hier verzwijgen, dat de wil niets anders dan kwaad kan willen, zoals boven bewezen is, hoe heeft Judas toch zijn wil kunnen veranderen, daar de onvermijdelijke voorwetenschap van God vaststond, heeft hij dan de voorwetenschap van God kunnen veranderen en doen feilen? Hier ligt nu Erasmus’ *Diatrobe* verslagen en geeft zij zich gevangen en wordt geheel weerloos, zij werpt het vaandel weg en al haar verweer en neemt de vlucht, want zij wil deze zaak hier en zo’n dispuut van haar wijze tot de Scholastieken en inzonderheid tot haar schone uitvlucht van de noodzakelijkheid van gevolg en van de noodzakelijkheid van het ding dat er volgt en hij zegt nu, dat zij met deze subtiële woorden niets te doen wil hebben. Wonderwijs gedaan van u, Erasmus, dat u zo fijntjes een ander te spinnen wilt geven, wat u zelf berokkend hebt, zoals u de dispatie in het midden hebt gebracht en de kloeke disputeerder en verantwoord allermeest nodig is, u nu de rug keert en op de loop trekt en anderen de moeite van te antwoorden en te beschrijven beveelt. Deze raad zou u allereerst beter zijn geweest en u had dan het schrijven geheel behoren na te laten. Want dit had men niet van Erasmus verwacht, dat hij deze zware kwestie, hoe God alle dingen zeker voorweet, zou voortbrengen, daar nochtans alle dingen van de wereld bij hem bij geval schijnen te geschieden. Deze zware vraag was lang voor de *Diatrobe* in de wereld, doch men wachtte op Erasmus, dat hij daarop zou antwoorden en de kwestie afmaken. Maar hij gebruikt hier de Rhetorica en de kunstige meestergrepen, menend, daar zachtjes over te glijden en hij maakt zichzelf wijs; dat wij zijn kunstjes niet eens zullen merken en dat wij ons zullen laten bepraten, dat deze stukken en aan de hoofdzaken niet gelegen waren: maar dat het maar ijdele subtiliteiten en schoolkijverijen zijn en als het tot treffen komt, dan pakt Erasmus zich met alle haast weg en dat met zo’n vrijmoedigheid, alsof hij grote victorie bevochten had en met laurier gekroond was. Maar zo niet

¹⁵² Necessitas immutabilitatis. Dit heeft hij menigmaal geprotesteerd in dit boek, ziet hfdst. 44 etc.

lieve broeder. Daar is niet zo'n kunstige Rhetorica, die het geweten zou kunnen bedriegen, want de prikkel van het geweten is veel krachtiger dan alle figuurlijke fraaie beweegredenen van de Rhetorica. Wij zullen hier de retoriek niet zo voorbij laten gaan, noch door de vingers zien, hier is geen plaats om alzo te strijken, want hier ligt de hoofdzaak en daar is het hier om te doen. Hier zal de vrije wil voorwaar gans vernietigd worden of geheel triomferen en victorie hebben. Hier moet het spreekwoord gelden, heden rijk of morgen dood, heden vrije wil of nimmermeer. Maar u, daar u voelt dat hier perikel is, ja dat ons een gewisse victorie tegen de vrije wil toekomt, stelt u zich alzo aan, of het allen te doen was om ijdele sofistische vonden en verdichtselen. Is dat als een trouwe theoloog handelen? Zou de zaak u ernst zijn, lieve Erasmus, die u midden in de zaak, als u op het zwaarste gekomen bent, de zaak alzo midden in de twijfel te laten staan en u wilt nog ongezien zijn, alsof u u geweldig geweerd en de victorie al weg had? Deze list zou enigszins in wereldlijke dingen verdragen kunnen worden, maar in Goddelijke dingen, die de zaligheid van de zielen aangaan, is ze geheel hatelijk en onverdragelijk.

HOOFDSTUK 163

De Sofisten zelf hebben genoegzaam de onoverwinnelijke en onverdragelijke krachten van deze argumenten gevoeld, daarom hebben zij ook om dat te ontkomen, dit onderscheid van de noodzakelijkheid gedicht "In necessitatem consequentiae & consequentis", dat is in de noodzakelijkheid van gevolg en in de noodzakelijkheid van het ding dat er volgt. Maar hoe weinig dit verdichtsel vermag, hebben wij boven genoeg geleerd. Want zij aanmerken zelf niet wat zij zeggen en hoeveel zij wel tegen zichzelf spreken. Want zo u de noodzakelijkheid van het gevolg toelaat, zo is de vrije wil schoon verslagen en vernietigd en al wat men zal kunnen inbrengen of voorwerpen over de noodzakelijkheid of gevallenheid van hetgeen dat er volgt, zal hem geenszins kunnen helpen. Want¹⁵³ wat vraag ik daarna, of de vrije wil niet gedwongen wordt, maar willend doet hetgeen hij doet? Het is mij genoeg, dat u toelaat, dat het noodzakelijk is, dat hij willend doet hetgeen hij doet en dat hij niets anders doen kan zo God het alzo voorzien heeft. Zo God voorzien en voorgeweten heeft, dat Judas verraden zou, of dat Hij deze wil van verraden zou veranderen, zo zal hetgeen Hij van beiden voorzien heeft, noodzakelijk komen of zal bedrogen worden en feilen in Zijn voorwetenschap, voor zienigheid en voorzegging, hetwelk onmogelijk is. Want dit werkt de noodzakelijkheid van gevolg, dat is, zo God het voorziet en voorweet, zo moet het noodzakelijk geschieden. Dat is zoveel te zeggen, dat de vrije wil niets is. Zo is dan de noodzakelijkheid van gevolg niet duister noch twijfelachtig, zodat ofschoon alle doctoren en leraars van alle tijden blind waren, zo zullen zij nochtans gedwongen worden die toe te laten, daar alzo openbaar en zeker is, dat de mens met handen kan tasten. Maar nu aangaande de noodzakelijkheid van hetgeen, dat er volgt (zo zij het noemen), waarmede zij zich troosten, is een loutere droom en fantasie en strijdt plat tegengesteld de eerste noodzakelijkheid van gevolg. Als bij voorbeeld. Dat is de noodzakelijkheid van gevolg, zo ik zeg, God Die voorziet en voorweet, dat Judas een verrader zal worden, ergo het zal zeker en onvermijdelijk geschieden, dat Judas een verrader zijn zal. Nu tegen deze noodzakelijkheid en tegen dit gevolg troost hij u alzo, maar omdat Judas zijn wil van verraden kan veranderen, daarom is het geen noodzakelijkheid van hetgeen dat er volgt. Ik bid u, zeg mij toch

¹⁵³ Willend en niet door geweld en nochtans noodzakelijk, dat is onfeilbaar.

eens hoe komen deze twee dingen met elkaar overeen? Judas kan niet willen verraden? en het is nodig dat Judas wil verraden. Strijden¹⁵⁴ deze twee dingen niet plat tegen elkaar? Maar hij zal (zegt u) tegen zijn dank niet gedwongen worden te verraden. Wat doet dat nu tot de zaak? Want u hebt gesproken over de noodzakelijkheid van het ding dat er volgt, namelijk dat zij niet volgt uit de noodzakelijkheid van het gevolg en u hebt niet gesproken over het bedwang van het ding dat er volgt. Het antwoord is geweest over de noodzakelijkheid en u brengt een voorbeeld voort van het bedwang, u geeft wat anders als ik van u eis en dat doet: dat u de zaak zo onlustig en slaperig verhandelt en dat u geen acht neemt, hoe gans niet dat uw subtiele vond van de tweeërlei noodzakelijkheid bevonden wordt.

HOOFDSTUK 164

Tot dusver hebben wij gesproken over de eerste. plaats, die geweest is van de verharding van Farao, die nochtans ook vele andere plaatsen en veel van onze rusting begrijpt, die nog onoverwinnelijk gebleven zijn. Laat¹⁵⁵ ons nu de andere plaats onderzoeken die er is, van Jacob en Ezau, van welke eer zij nog geboren waren gesproken is. “*De meeste zal de minste dienen*”. Deze plaats wil onze *Diatribes* zo ontsluipen, dat dit namelijk: “Niet over de zaligheid gesproken is, want God kan wel willen, dat een mens een knecht is, arm en ellendig, of hij wil of niet, die nochtans niet van de eeuwige zaligheid verworpen wordt”. Ziet toch, hoeveel uitvluchten zoekt de lichtvaardige mens, die de waarheid wil vlieden, maar niet kan ontvlieden. 1. Antw. Genomen toch dat deze plaats niet over de zaligheid spreekt, waarover wij hieronder nog wat meer zullen spreken, zal Paulus dan, die deze voortbrengt, met deze gans niets uitrichten? Zullen wij dan Paulus houden, dat hij onbehoorlijk en ijdel deze plaats heeft voortgebracht? Maar ik weet zeer wel, dat dit in Hieronymus zeggen is, die op sommige plaatsen niet alleen hoogmoedig genoeg, maar ook met een Godslasterlijke mond durft te zeggen, dat veel plaatsen bij Paulus meer bewijzen en tot wat anders gebruikt worden, dan op hun eigen plaatsen bij de profeten, waaruit ze genomen zijn en dat ze daarom weinig tot de zaak doen. Hetwelk niets anders te zeggen is, dan dat Paulus, als hij de fundamenten van de Christelijke Religie wil leggen, niets anders doet, dan dat hij de Schrift verkeert en de gelovige zielen bedriegt en dat hij zijn mening uit zijn hoofd dicht en die niet geweld in de Schrift dringt. Zo zal men de Heilige Geest eren in dat heilige en uitverkoren vat Paulus. En daar men Hieronymus niet goed oordeel behoorde te lezen en dit zijn zeggen onder die dingen te rekenen, die hij goddeloos geschreven heeft, zo neemt Erasmus hem nochtans aan zonder oordeel en enige verklaring, alsof het een Goddelijke spreuk was en daarnaar moet hij de Goddelijke Schrift oordelen en uitleggen. Zo nemen wij dikwijls aan de goddeloze spreuken van de mensen door vaste regels en maten van de Heilige Schrift. En nog zijn wij verwonderd, dat ze duister en twijfelachtig gemaakt wordt en dat zoveel vaders daarin blind zijn, terwijl ze zelfs op zo’n wijze haast goddeloos en godslasterlijk zouden worden.

HOOFDSTUK 165

¹⁵⁴ De auteurs maken hier zulk onderscheid: één en hetzelfde effect is noodzakelijk ten aanzien van de eerste oorzaak en is gevallen ten aanzien van de tweede en kwaadste oorzaken, van zichzelf tot beiden of tot verscheiden effecten even gelijk bekwaam.

¹⁵⁵ Zie hfdst. 133.

Hij dan is vervloekt, die durft te zeggen, dat sommige plaatsen bij Paulus meer bewijzen en tot wat anders gebruikt worden, dan op hun eigen plaatsen dan bij de profeten, waaruit ze genomen zijn, want dat werd alleen gezegd en niet bewezen. En het werd gezegd door die, die noch Paulus noch de plaatsen, die door hem bijgebracht worden, verstaan, maar die door enige woorden, die zij daaruit genomen hebben en naar hun (namelijk goddeloze) mening willen nemen en bedrogen worden. Want al was het ofschoon, dat deze plaats in Gen. 25 alleen van de tijdelijke dienstbaarheid sprak (hetwelk niet waarachtig is), als hij met dezelfde bewijst, dat niet door de verdienste van Jacob of Ezau, maar door “*de Roepende*” tot Rebecca is gezegd “*De meeste zal de minste dienen*”. Paulus disputeert of zij door de kracht van de vrije wil gekomen zijn tot hetgeen dat van hen gezegd wordt en hij bewijst dat dit niet zo is, maar dat alleen door genade van de “*Roepende*”, Jacob is gekomen tot hetgeen waartoe Ezau niet heeft kunnen komen. En dat bewijst hij met onwedersprekelijke woorden van de Heilige Schrift, namelijk dat “*toen zij nog niet geboren waren*”. Alsmede “*toen zij noch goed noch kwaad gedaan hadden*”. En in deze bewijzing is de ganse zaak gelegen, dat wordt er behandeld in deze zaak. Maar dit alles gaat de *Diatribē* slechts voorbij, gelijk of zij dit niet verstond of zag en zij handelt niet over de verdienste waarvan zij nochtans voorgenomen had te doen, hetwelk deze verhandeling van Paulus ook wel vereiste, maar zij geeft slechts voor, dat hier niet over de zaligheid gesproken wordt, maar alleen over de tijdelijke dienstbaarheid, gelijk of die iets tot de zaak doen kon en dat alleen opdat zij door de krachtige woorden van Paulus niet zou schijnen overwonnen en overtuigd te zijn. Wat zou ze toch anders hebben, dat zij tegen Paulus voor de vrije wil zou snateren? Wat heeft de vrije wil Jacob geholpen? Wat heeft het Ezau geschaad? Daar nu door de voorziening en voorwetenschap en door de beschikking van God, toen zij beiden nog niet geboren waren, noch niets gedaan hadden, alreeds besloten was, wat elk ontvangen zou, namelijk dat de één zou dienen en de ander een heer zou zijn. De beloning wordt geordineerd eer de werklieden geboren worden en de werken. Hier moest de *Diatribē* nu geantwoord hebben. Dit is hetgeen dat Paulus dringt dat zij noch goed noch kwaad gedaan luidden en nochtans wordt de één door Goddelijke sententie geordineerd om heer te zijn en de ander om een dienstknecht te zijn. Er wordt niet gevraagd of die dienstbaarheid de zaligheid aangaat, maar door welke verdienste, die op hem gelegd wordt die ze niet verdiend had? Maar het is gans verdrietig en moeilijk hier zo te handelen en te strijden, die alleen daarop uit zijn, om de klare plaatsen van de Schrift of te verdraaien of met zekere bedriegelijke uitvluchten van zich te wijzen.

HOOFDSTUK 166

Verder dat Mozes niet alleen handelt over de tijdelijke dienstbaarheid, maar dat Paulus ook recht en wel doet, dat hij deze plaats van de eeuwige zaligheid verstaat (al is het dat het niet veel tot de zaak doet, nochtans zal ik niet verdragen, dat Paulus met de belasting van de Godlasteraars bezwaard zal worden) is genoeg openbaar uit de tekst zelf, want alzo is de plaats bij Mozes: “*Twee volkeren zijn in uw buik en twee natiën zullen zich uit uw ingewand vaneen scheiden; en het ene volk zal sterker zijn dan het andere volk en de meerdere zal de mindere dienen*”. Hier in Gen. 25: 23, worden klaar twee volken onderscheiden; het ene wordt in Gods genade ontvangen, al is het het minste, opdat hij het andere overwinne, niet door zijn eigen kracht, maar door de gunst van God. Anders hoe zal de kleinste de grootste overwinnen, tenzij dat

God met hem is? Daar de kleinste dan het volk van God worden zal, zo wordt daar dan niet alleen gesproken over de uiterlijke heerschappij of dienstbaarheid, maar over al die dingen, die tot het volk van God behoren, namelijk van de zegeningen, van het woord van God, van de Geest, verder bevestigt de schrift daarna, als zij ons voordraagt hoe Jacob is gezegend geworden en de beloften en het rijk heeft ontvangen: hetwelk¹⁵⁶ alles Paulus kort te kennen geeft, als hij zegt, dat de grootste de kleinste zal dienen, ons tot Mozes zendend, die de zaak breder verklaart: dat wij wel tegen Hieronymus en Erasmus' goddeloos oordeel vrij zullen mogen zeggen, dat deze plaats zo sterk, ja krachtig de zaak bevestigt in de plaats waaruit ze genomen zijn, evenals bij Paulus die ze gebruikt, hetwelk niet alleen van Paulus waarachtig is, maar ook van al de apostelen, die de Schrift voortbrengen, om hun leer te bevestigen. Het zou voorwaar belachelijk zijn tot getuigenissen in te brengen, dat niet getuigt en tot de zaak niet doen zou. Want zo zij door de filosofen bespot worden, die een onbekende zaak, met een nog onbekender en door iets dat tot de zaak niet doet, wilden bewijzen met welke onbeschaamdheid dan, zullen wij zo durven zeggen over de hoogste apostelen en kerklieden en auteurs van de Christelijke Religie, waaraan de zaligheid van zielen hangt? Inzonderheid als zij die dingen leren, die de hoofdstukken van het geloof zijn. Maar zo is het werk dergenen, die de Heilig Schrift niet ernstig aannemen.

HOOFDSTUK 167

Maar aangaande de plaats in Maleachi, die Paulus daaraan gehecht heeft, zeggend: "*Jacob heb Ik liefgehad, maar Ezau heb Ik gehaat*", Mal. 1: 2, die verdraait Erasmus op drieërlei wijze. Eerst zegt hij, zo u hem met de tekst en letter dringt: "God bemint niet noch haat zo de mensen doen, want in God zijn zulke effecten niet". Rom. 9: 13. Wat hoor ik toch? Is de vraag dan nu, hoe God bemint en haat? Is dit niet onze kwestie, waarom Hij bemint of haat? Wij vragen dan of Hij door onze verdiensten of zonder onze verdiensten ons bemint of haat. Wij weten zeer wel, dat God niet zo bemint, als wij beminnen noch haat, als wij haten, maar Gods liefde en haat is eeuwig en onveranderlijk. Alzo bekennen wij ook, dat in God zo'n toevalligheid noch zulke affecten niet vallen. En dit, Erasmus, is een vast onwedersprekelijk argument en bewijs, dat de vrije wil niets is, dat namelijk Zijn liefde en haat eeuwig en onveranderlijk is, nadermaal Zijn liefde alzo eeuwig is, dat ze geweest is eer de fundamente van de wereld gelegd zijn en niet alleen voor de vrije wil, noch voor enige verdienste en werk van de vrije wil. Waaruit¹⁵⁷ dan ook volgt, dat alle dingen met ons noodzakelijk moeten geschieden, nadat Hij van eeuwigheid bemint of niet bemint. Alzo dat niet alleen de liefde van God, maar ook de wijze van Zijn liefde ons die noodzakelijkheid aanbrengt, dat alle dingen met ons moeten geschieden, naardat Gods liefde en haat van eeuwigheid staat. Hier ziet u dan, hoe weinig hem zijn uitvluchten mogen helpen, zodat hij zichzelf in zijn eigen uitvluchten hoe langer hoe meer verstrikt, zo gaat het met degenen, die de waarheid weerstaan. Maar welaan, laat ons u dit loslaten, dat dit een figuurlijke reden zal zijn, dat de liefde van God hier de effecten of de werking van Zijn liefde zal zijn en Zijn haat de werking van Zijn haat, zullen deze effecten en werkingen nu tegen de wil van God geschieden? Of zult u dan hier ook zeggen, dat God niet wil, gelijk wij en dat in Hem geen effecten van de wil vallen. Zo deze effecten en werkingen dan geschieden, zo geschieden ze niet zonder

¹⁵⁶ De beloften aan Jacob zijn ook geweest van geestelijke en eeuwige goederen.

¹⁵⁷ De liefde en de haat van God zijn eeuwig, de werking van die zijn de genade of de verharding.

de wil van God. Nu hetgeen dat God wil, Hij bemint dat of Hij haat het. Geef mij dan nu antwoord, door welke verdienste wordt Jacob bemind en Ezau gehaat eer zij geboren waren en enig werk gedaan hadden. Zo heeft Paulus dan zeer goed Maleachi aangehaald, om de mening van Mozes te bevestigen, namelijk dat Hij daarom Jacob geroepen heeft eer hij geboren was, omdat Hij hem bemind heeft en niet omdat Hij eerst door Jacob bemind werd, of dat Hij door enige van zijn verdiensten daartoe zou bewogen geweest zijn, opdat alzo in Jacob en Ezau betoond zou worden wat onze vrije wil vermag.

HOOFDSTUK 168

De¹⁵⁸ andere wijze waarmede hij de plaats Maleachi verdraait, is deze: “dat Maleachi niet schijnt te spreken over de haat van God, waardoor wij verdoemd worden in eeuwigheid, maar over een tijdelijke verdrukking. Want zij worden hiermede bestraft, die Edom weer willen opbouwen”. Dit wordt wederom tot verachting van Paulus gesproken, alsof Hij de Schrift met geweld tot zijn mening zou buigen. Hiermee betoont u hoe weinig dat u de Majesteit van de Heilige Geest vreest, als u slechts uw eigen mening mag vasthouden. Maar laat ons deze smaadheid dragen en laat ons aanmerken wat hij hiermee uitricht. Maleachi (zegt u) spreekt hier over de tijdelijke verdrukking. Wat dan? wat doet dat tot de zaak? Paulus bewijst uit Maleachi, dat die verdrukking Ezau aangedaan is zonder zijn verdienste, alleen uit de haat van God, opdat alzo bewezen zou worden dat de vrije wil niets is. Hier wordt u gedrongen, hier had u behoren te antwoorden. Wij handelen over de verdienste en u komt te spreken over de beloning en u spreekt er zo af, dat u nochtans evenwel in de strik valt, die u hebt menen te ontkennen, ja als u over de beloning spreekt, zo komt u de verdienste te bekennen. Maar u veinst dit alles niet te zien. Zeg dan wat is bij God de oorzaak geweest, dat Hij Jacob liefgehad heeft en Ezau gehaat, toen zij er nog niet waren? Nu is dit ook vals, dat Maleachi alleen over tijdelijke verdrukking zou spreken, hij handelt ook niet over Edom te verwoesten, maar u verkeert met deze uitvlucht geheel de zin en de mening van de profeet. Want hij geeft duidelijk te kennen, wat zijn mening is, namelijk hij verwijt de Israelieten hun ondankbaarheid, dat terwijl Hij ze bemind en liefgehad had, dat zij Hem wederom niet als een vader bemind hebben, noch als een Heere gevreesd. Dat Hij ze nu bemind heeft bewijst Hij zowel met de Schrift als met de daad. Namelijk dat zo Jacob en Ezau broeders waren, gelijk Mozes dat beschrijft in Gen. 25, dat Hij nochtans Jacob liefgehad en hem uitverkoren heeft, eer hij geboren was, gelijk een weinig tevoren gezegd is, maar dat Hij Ezau alzo gehaat heeft, dat Hij zijn landschap en zijn nakomelingen verwoest en vernietigd heeft. En dat Hij in deze haat alzo voortgaat en blijft, dat zo Hij Jacob van de gevangenis verlost en wedergebracht heeft en weder opgericht heeft, dat Hij nochtans niet toelaat dat de Edomieten weder opgericht worden, ja zelfs ofschoon zij zeggen zij willen wederom bouwen, zo dreigt Hij hen, dat Hij ze zal laten verwoesten. Zo dit niet de mening is van de klare openbare tekst van de profeet, zo straft de gehele wereld mij van leugens. Hier worden dan de Edomieten niet bestraft of berispt, maar (zo ik gezegd heb) de ondankbaarheid van de kinderen van Jacob, die niet zien wat God hen voor weldaden doet en wat Hij hun broeders, de Edomieten, de nakomelingen van Ezau ontnemt en dat om geen andere oorzaak dan omdat Hij ze bemint en omdat Hij de anderen haat. Hoe zal dan nu kunnen bestaan, dat U zegt dat de profeet van de tijdelijke verdrukking

¹⁵⁸ Het tweede bewijs. De plaats Maleachi.

spreekt? Daar hij met klare woorden betuigt, dat hij over twee volkeren spreekt, die uit twee patriarchen, Ezau en Jacob, geboren zijn, de ene van Jacobs afkomst, ontvangen en aangenomen tot een volk en behouden; maar de andere van Ezau's afkomst, verlaten en uiteindelijk verdorven en uitgeroeid. Nu, ontvangen te worden tot een volk en niet ontvangen te worden tot een volk, begrijpt niet allen de tijdelijke goederen alleen, of de tijdelijke kwaden alleen, maar alle dingen. Want onze God is niet alleen een God van de tijdelijke dingen, maar van alle dingen, eeuwige en tijdelijke. En God wil van mij, of van u niet alleen half gediend zijn en hinkende, zoals Elia spreekt maar van ganser harte en met alle krachten, opdat Hij uw God is, zowel hier in deze wereld als in het toekomstige en in alle dingen, in alle tijden en in alle werken.

HOOFDSTUK 169

De derde wijze, waarmede hij de plaats Maleachi verkeert is: “dat men door een figuurlijke manier van spreken zou kunnen verstaan, dat God alle heidenen niet bemint; noch alle Joden haat, maar sommigen uit beide volken. En uit deze figuurlijke verklaring volgt (zegt Erasmus) dat deze plaats Maleachi niets doet om de noodzakelijkheid (waarover gesproken is, die wij willen bewijzen), te bevestigen, maar alleen om de stoutmoedigheid van de Joden te weren en te bestraffen”. Deze weg zo gemaakt zijnde, meent Erasmus zo hier te ontkomen, dat men de woorden alzo zal verklaren “dat God gezegd wordt te haten diegenen, die nog niet geboren zijn, omdat Hij voorweet dat zij zulke werken zouden doen, die de haat verdienen en waardig waren en zo zou de liefde of de haat van God, de vrije wil niet verminderen”. Uiteindelijk besluit Erasmus, “dat de Joden billijk en naar hun verdiensten vanwege hun ongelovigheid uit de olijfboom afgesneden zijn en dat de heidenen, door de verdiensten van hun geloof daar ingeënt zijn, zoals Paulus (zegt hij) dat getuigt. En dat Hij degenen, die afgesneden zijn vertroost en hoop geeft van weer te worden ingeënt en dat Hij ook degenen, die daar ingeënt zijn, dreigt, dat zij nochtans uitgehouwen worden”. Het geldt wat een iegelijk wil, zo Erasmus verstaat wat hij zegt. Maar dit is mogelijk één van uw kunsten en een retorische trek, dat u het verstand zo verduistert en verwacht, opdat niemand zou verstaan welke mening het is, als u voelt en merkt dat u in uw woorden mag gevangen worden. Aangaande ons, wij zien in deze woorden geen figuur, waarvan hij droomt en hij bewijst ze ook niet. Daarom is het geen wonder of de plaats Maleachi in een figuurlijke manier verstaan en uitgelegd, niets bij u bewijst. Want hier is geen figuurlijke spreuk. Verder spreken wij hier ook niet over de ingriffing, noch van de afsnijding waarvan Paulus spreekt als hij vermaant. Wij weten wel dat de mensen door het geloof ingegrift worden en dat zij door het ongeloof afgehouden worden. Waarom zij ook vermaand moeten worden, dat zij geloven, opdat zij niet afgehouden worden. Maar daaruit volgt niet, noch wordt bewezen, dat zij geloven kunnen of niet geloven, uit kracht van de vrije wil, waarover wij handelen. Wij disputeren niet, wie de gelovigen zijn en wie niet, wie de Joden zijn en wie de heidenen zijn, wat de gelovigen verkrijgen en wat de ongelovigen, want zulks behoort tot de vermaning. Maar dit is hetgeen, waarover wij disputeren, namelijk door welke verdienste en door welk werk de mensen tot het geloof geraken, waardoor zij ingeënt worden, of tot het ongeloof, waardoor zij afgehouden worden en dit behoort tot de onderwijzing. Deze verdienste begeren wij dat u ons eens beschrijft. Paulus¹⁵⁹ leert dat zulks geschiedt, niet door enige van onze werken, maar alleen door de liefde en haat

¹⁵⁹ God Die geeft het geloof, of geeft het niet wie het Hem belooft zonder enig aanzien van werken.

van God. En als het geschied is, dat God iemand het geloof gegeven heeft, zo vermaant Hij, dat hij standvastig zal blijven, opdat hij niet afgehouwen wordt. En de vermaning bewijst niet wat wij vermogen, maar wat wij schuldig zijn. Hier ziet u, lieve Erasmus, dat ik gedwongen word meer woorden te maken als recht toe en dat, om mijn partij vast te houden, die mij aan alle kanten zoekt te ontsluipen en van de baan af te lopen. Want het is gewis, dat ik gewonnen heb, kan ik hem slechts op de baan vasthouden, zo klaar en onoverwinnelijk zijn de woorden van de Schrift, daarom doet hij ook niets anders dan dat hij de woorden verduistert en mij zoekt te ontkomen en uit de baan te lopen, andere dingen voortbrengend als hijzelf voorgeeft, dat hij voorgenomen had te behandelen.

HOOFDSTUK 170

De derde plaats neemt hij uit Jes. 45: 9: “*Zal ook het kern tot zijn formeerder zeggen: wat maakt Gij?*” En uit Jer. 18: 6: “*Gelijk leem in de hand des pottenbakkers, alzO zijt gijlieden in Mijn hand, o huis Israëls*”. Wederom zegt Erasmus hier “dat deze plaatsen bij Paulus meer bewijzen en tot wat anders gebruikt worden, dan bij de profeten, waaruit zij genomen zijn, want hij de profeten (zegt hij), spreken zij alleen over de tijdelijke verdrukking en Paulus gebruikt ze om de enige, verkiezing en verwerping te bewijzen”, hetwelk niets anders is dan of hij wederom zeggen wil, dat Paulus de Schrift verkeerd en kwalijk gebruikt. Maar voor wij onderzoeken hoe hij bewijst, dat deze beide plaatsen de vrije wil niet uitsluiten, zo wil ik dit nog eerst zeggen, dat het niet schijnt dat Paulus deze plaatsen uit de profeten genomen heeft en Erasmus bewijst het ook niet. Want hij pleegt in het algemeen de naam van de auteurs erbij te voegen, of te protesteren dat hij iets uit de Schrift voortbrengt, hetwelk hij hier geen van beiden doet, daarom is het aannemelijker dat Paulus deze algemene gelijkenissen, die anderen tot andere dingen gebruiken, uit eigen geest tot zijn zaak gebruikt, gelijk hij ook deze gelijkenissen “*een weinig zuurdesem bederft het gehele beslag*”, hetwelk hij in 1 Cor. 5: 7 de kwade manieren toepast en toeëigent en op een andere plaats gebruikt hij ze tegen de valse leraars, gelijk ook Christus de valse leer noemt het zuurdesem van de Farizeeërs en het zuurdesem van Herodes. Of dan nu de profeten in de voorgemelde plaatsen over de tijdelijke straf of verdrukking spraken (waarover ik het nu laat te spreken) zo spreekt Paulus evenwel door zijn eigen geest tegen de vrije wil. Dat de vrije wil nu niet afgebroken zou worden, al is het dat wij voor God (als Hij ons straft en kastijdt) als leem zijn, weet ik niet hoe en op wat voor manier Erasmus zulks zeggen kan, daar er geen twijfel is, of de verdrukkingen en de straffen ons door God gezonden, worden tegen onze dank en wil en de noodzakelijkheid mede brengen, dat wij ze toch moeten dragen en hetzij dat wij willen of niet willen en het is ook niet in onze macht, die van ons te werpen al worden wij vermaand, die willig en graag te dragen.

HOOFDSTUK 171

Maar hoe de reden van Paulus met deze gelijkenissen de vrije wil niet uitsluit, is waardig te horen hoe onze *Diatribes* van Erasmus dat fraaitjes weet te bewijzen. Want zij brengt voort twee absurditeiten of ongeschiktheden, die daaruit zouden volgen. De ene neemt zij uit de Schrift en de andere uit het algemene vernuft; uit de Schrift wil zij also besluiten: Als Paulus 2 Tim. 2, gezegd had, *dat er in een groot huis, niet alleen*

goede en zilveren vaten zijn, maar ook houten en aarden en sommigen ter ere en sommigen ter onere, zo voegt hij daar straks hij: “is het dan dat iemand zichzelf reinigt van deze, dat zal zijn een vat ter ere, etc.” Hierop argumenteert Erasmus alzo; “Zou het niet een grote dwaasheid zijn, dat iemand tot een aarden pispot zei, zo u zich reinigt, zo zult u een vat ter ere zijn? Dat kan men nochtans zeer wel tot een mens zeggen, die een vernuftig vat is, die men kan vermanen en die zich kan schikken tot de wil van de Heere”. Hieruit wil hij besluiten, dat Paulus’ gelijkenissen niet rijmen, noch iets tot de zaak doen. Antwoord. Eerstelijk, opdat hij ons dat niet ontnemt, dat Paulus niet zegt, zo iemand zich reinigt van zijn onreinheid, maar van deze, dat is van de vaten ter onere, opdat de mening, zo iemand afgescheiden blijft en zich niet vermengt nu boze leraars, die zal een vat ter ere zijn etc. Laat ons hem dan ook toelaten, dat deze plaats van Paulus niets tot de zaak doet, dat is, dat deze gelijkenis hier niet krachtig is, hoe zal hij nu bewijzen dal Paulus hetzelfde wil in de plaats Rom. 9 waarover wij disputeren? Is het dan genoeg dat men een andere plaats voortbrengt en dat men niet zorgt, of tot hetzelfde of tot wat anders van de Heilige Geest is verhaald? Voorwaar men kan niet lichter dwalen in de Schrift, dan als men twee verscheidene plaatsen, die van verscheidene mening zijn, tot één mening voegen wil en stellen, daarom zeg ik, dat de vergelijking van de plaatsen, die Erasmus met grote hoogmoed gebruikt, veel onkrachtiger zijn, als de onze, die hij wil wederleggen. Maar opdat wij geen lust schijnen te hebben aan het twisten, laat ons hem ook toegeven, dat de beide plaatsen van Paulus tot een einde en mening op hun plaatsen gesteld zijn en dat alle gelijkenissen niet altijd, noch in alle dingen goed passen of met de zaak overeen komen, hetwelk wij ook gaarne bekennen, anders zouden het geen gelijkenissen maar de zaak zelf zijn, naar het spreekwoord: “De gelijkenissen hinken met één been en lopen niet op vier benen”.

HOOFDSTUK 172

Nochtans dwaalt en feilt Erasmus daarin, dat hij voorbijgaand aan de oorzaak van de gelijkenis, waarop hij principieel acht behoorde te nemen, hij alleen de woorden uitpikt en enorm twist. Want de oorzaken van hetgeen, dat er gezegd wordt (zegt Hilarius) moet men het verstand nemen en niet de woorden alleen: alzo zeggen wij ook dat de kracht van de gelijkenis hangt en doorkomt uit de oorzaak van de gelijkenis. Hoe komt het dan dat Erasmus voorbijgaat en verzwijgt hetgeen om wiens wil Paulus deze gelijkenis gebruikt en vat hetgeen dat buiten oorzaak van de gelijkenis van Paulus gezegd wordt? Want dit behoort tot de vermaning wat hij zegt “*zo iemand zich reinigt van deze*” en dit tot de lering wat hij zegt: “*in een groot huis zijn vaten etc.*” Zodat u uit alle omstandigheden van de woorden en de spreuk van Paulus kunt verstaan, dat hij spreekt en handelt over de verscheidene vaten en over hun gebruik, zodat dit de mening is: Daar zovelen van het geloof afvallen, zo hebben wij geen andere troost, dan dat wij zeker zijn dat *het fundament van God vaststaat, hebbend deze regel, de Heere kent degenen die de Zijnen zijn, een iegelijk die de naam van God aanroept, die wijkt af van de ongerechtigheid*. Deze nu is dan de werking en de oorzaak of de kracht van de gelijkenis, namelijk, dat *de Heere kent degenen, die de Zijnen zijn*. Nu volgt dan de gelijkenis, namelijk dat er *verscheidene vaten zijn, sommigen ter te en sommigen ter onere*. En hiermede wordt geleerd en besloten, dat de vaten zichzelf niet bereiden, maar de Heere. En dit wil hij ook in Rom. 9: 21. *Dat de pottenbakker de macht heeft* etc. Zo dan staat de gelijkenis van Paulus vast en krachtig, dat de vrije wil voor God niets is. Na al dit, volgt de vermaning: “*Zo iemand*

hen reinigt van deze etc.” Welke kracht dit heeft, hebben wij voorheen genoeg gezegd. Want hieruit volgt straks niet, dat iemand zichzelf kan reinigen, maar zo daarmee iets bewezen wordt, zo wordt er bewezen dat de vrije wil zich zonder genade kan reinigen, daar niet gezegd wordt, zo de genade iemand reinigt, maar zo hij zichzelf reinigt. En over de gebiedende woorden is ook voorheen overvloedig gesproken. En de gelijkenis wordt niet twee woorden voortgebracht, als namelijk met deze woorden, er zijn uitverkorenen en verworpenen, zo zijn er vaten ter ere en ter onere. In somma, zo Erasmus’ uitvlucht goed is, zo brengt de gehele disputatie van Paulus niets: Want tevergeefs zou hij dan de murmureerders tegen God de pottenbakker bijbrengen, zo het de schuld van het vat en niet van de pottenbakker scheen te zijn. Want wie zou murmureren, zo hij hoorde verdoemen, die waardig was verdoemd te worden.

HOOFDSTUK 173

De andere absurditeit of ongeschiktheid neemt hij van mejuffrouw vernuft dat menselijk genoemd wordt, namelijk “er zou volgen (zegt hij) dat men de schuld moet leggen niet op het vat, maar op de pottenbakker, inzonderheid daar de pottenbakker zodanig is, die zelf het leem schept en tempert. Hier (zegt hij) wordt het arme vat in het eeuwige vuur geworpen, dat die toch niet verdiend heeft, dan dat zijns zelfs, of in zijn eigen vrijheid niet is”. Nergens openbaart Erasmus zich zo klaar als hier op deze plaats. Want hier mogen wij horen, dat wel met andere woorden, maar nochtans met dezelfde mening van hem hetzelfde gezegd wordt als Paulus voortbrengt in die naam der goddelozen: “*Wat beschuldigt Hij dan nog? Wie zal Zijn wil weerstaan?*” En dit is hetgeen dat het vernuft niet begrijpen noch verdragen kan, hieraan stootten zich zoveel voortreffelijke en kloeke mannen, zoveel vaders honderden jaren. Hier¹⁶⁰ twisten zij met God en eisen dat Hij naar menselijke wijze zal recht doen en dat Hij zal doen wat hen belieft en goeddunkt, of dat Hij zal ophouden God te zijn. En hier mag het God niet helpen, dat Hij de geheimen van Zijn Majesteit wil verborgen hebben, nee Hij moet rekenschap geven, waarom dat Hij God is, waarom Hij wil, waarom Hij zo werkt, dat het toch gans geen schijn van gerechtigheid is. Voorwaar Erasmus meent, dat hij ergens een schoenlapper of karredrijver voor heeft, die hij voor het gericht daagt en doet hem zeggen waarom hij dat en dat gedaan heeft. Och nee, Erasmus, ver van daar, God wil het vlees, noch het vernuft deze eer geven, dat het van Gods goedheid en gerechtigheid zal mogen oordelen naar de keizerlijke en menselijke rechten, of naar die boeken van Justinianus of Aristoteles. Hier moet dan (naar Erasmus zeggen) die hoge Majesteit van God die een Schepper van alle dingen is, wijken voor een arme strondzak, die de vuiligheid zelf is, die ook Zijn creatuur is en alle dingen moeten hier omgekeerd zijn, wij behoeven nu niet meer voor God te sidderen en te beven, maar God moet Zelf voor ons beven en sidderen. Alzo horen wij dan dat het voor het vernuft absurd is, dat God hem verdoemt, die de verdienste van de verdoemenis niet kan ontgaan. En om deze absurditeits wil, moet het vals zijn, dat God zich ontfermt over *die, die Hij wil en dat Hij verhardt wie Hij wil*, maar men moet Hem van Zijn troon afzetten en Hem wetten en geboden voorschrijven, opdat Hij niemand meer verdoemt dan degene, die het naar ons oordeel en vernuft verdiend zal hebben. En¹⁶¹ alzo, lieve apostel Paulus bent u voldaan en betaald met uw gelijkenis: namelijk u moet ze nu wederroepen en niet laten deugen, want u moet nu alzo praten

¹⁶⁰ Men moet van Gods gerechtigheid niet oordelen naar de wetten van de menselijke gerechtigheid, als August. zegt De Praedest. & gratia c.2.

¹⁶¹ God Die maakt geen vaten ter ere, of onere, uit de voorgaande verdiensten.

(als Erasmus en het vernuft het uitlegt) deze pottenbakker maakt een vat ter onere uit de voorgaande verdiensten, gelijk Hij ook sommige Joden verwerpt om hun ongeloofs wil en Hij enige heidenen aanneemt om hun geloofs wil. Maar zo God dan also werkt, dat Hij de verdiensten aanziet, waarom murmureren zij dan tegen God en waarom eisen zij Hem terecht, waarom zeggen zij dan: “*Wat beschuldigt Hij dan nog? Wie heeft Zijn wil weerstaan?*” Wat behoefde Paulus hen dan de mond te stoppen? Want wie zal verwonderd zijn, dat ik niet zeg vertoornd worden en klagen, zo iemand om zijn verdiensten verdoemd wordt? Uiteindelijk, waar blijft de macht van de pottenbakker om te doen wat Hij wil, zo hij de verdiensten en de wetten van mensen onderworpen zijnde, niet mag doen wat hij wil, maar van hem vereist wordt, dat hij zal doen wat hij behoorde? Want deze twee dingen zijn strijdig tegen elkaar, dat Hij de verdienste zou moeten aanzien en dat Hij macht en vrijheid zou hebben om te doen wat Hij wil. Als de huisvader in het Evangelie genoeg bewijst, die de murmurerende werklieden, die recht van hem begeerden, zijn macht en vrijheid voorgehouden en tegengesteld hebben, zeggend: “*heb ik niet macht met het mijne te doen wat ik wil*”. En dit is waarom dat de glosse van Erasmus niet deugt.

HOOFDSTUK 174

Nu genomen, dat God de Heere zo’n God moet zijn, die de verdienste aanziet in degene, die Hij verdoemt, zo moeten wij dan ook zowel zeggen en toelaten, dat God ook de verdienste aanziet, in degenen, die Hij zalig maakt. Want zo wij het vernuft willen volgen, zo is het even ook zo onrecht en onbillijk, dat Hij die zalig maakt, die het niet verdiend hebben, als dat Hij verdoemt, die het ook niet hebben verdiend. Laat ons dan ook besluiten, Erasmus, dat God uit de voorgaande verdiensten rechtvaardigen moet, of wij willen met Erasmus zeggen, dat Hij een onrechtvaardige God is, als die aan zonden en aan boze mensen lust heeft en die hun boosheid en zonden met beloning lokt en nodigt. Maar wee ons dan ellendige mensen voor zulk een God. Want wie zal dan zalig worden? Zie dan eens hoe groot is de boosheid van het menselijk hart. Dat God de zondaar en onwaardige zonder verdiensten zalig maakt, ja dat Hij de zondaar die wel anders verdiend heeft, uit genade rechtvaardigt, daar zegt het vernuft niet en hier klaagt hij niet, hij vraagt ook niet waarom God zulks doet en hierover murmureert hij niet, daar het nochtans (naar het vernuft) gans onrechtvaardig gehandeld is, maar omdat het hem profijtelijk is en hem also wel aanstaat, daarom is het voor hem recht en goed. Maar¹⁶² als God verdoemt degenen, die het niet verdiend hebben, daar hem dit bitter en zuur is en hem niet dient, daar klaagt hij, dat het onrecht en onverdragelijk is, hier eist Hij God terecht, hier murmureert hij en hier lastert hij. Daarom ziet, lieve lezer, dat Erasmus met de zijnen in deze zaak onrechtvaardig oordeelt en niet naar de gerechtigheid, maar alleen naar de genegenheid van hetgeen, dat hem dient. Want zo hij de gerechtigheid aanzag, zo zou hij zowel met God twisten, omdat Hij zalig maakt, die het niet verdiend hebben, als hij murmureert dat Hij de onverdiende verdoemt, hij zou God zowel roemen en loven, omdat Hij degenen die het niet verdient hebben verdoemt, als Hij dat doet omdat Hij zalig maakt, die het ook niet verdiend hebben. Aan beide zijden schijnt evenveel ongerechtigheid, zo men het vernuft laat oordelen. Want beiden is evenzo onrecht en onbillijk, zo iemand de goddeloze Kaïn, om de moord op zijn broeder

¹⁶² Hetgeen dat hij hier zo dikwijls verhaalt over de onverdiende verdoemenis, dat moet recht verstaan worden. Want God verdoemt niemand dan de goddeloze, zoals men beneden in hfdst. 240 zal lezen. En wat hij onder deze onverdiende verstaat verklaart hij zichzelf genoeg in hfdst. 245 en 247.

wilde loven en tot een heer en koning maken, alsof iemand ook de vrome Abel in een toren zou werpen en verworgen. Wanneer nu dan het vernuft God looft, die de onwaardige en onverdiende zalig maakt, maar God wil bestraffen, die de onverdiende verdoemt, zo wordt hij overtuigd, dat hij God niet looft als God, maar als degene, die Hem naar Zijn wil dienstig is, dat is, hij zoekt en looft zichzelf en zijn eigen behagen in God en niet God zelf, noch hetgeen dat Goddelijk is. Maar lieve man vervalt en behaagt u God zo wel, als Hij de onverdienden en onwaardigen zalig maakt, zo moet Hij u ook behagen, als Hij de onverdienden verdoemt. Is Hij daar rechtvaardig, waar zal Hij het hier ook niet zijn? Daar spreidt Hij Zijn genade en Zijn barmhartigheid over de onwaardigen en hier spreidt Hij Zijn toorn en grimmigheid ook over de onverdienden; aan beide zijden doet Hij teveel en is Hij onrechtvaardig bij de mensen, maar bij zichzelf is Hij rechtvaardig en waarachtig. Want hoe dat het rechtvaardigheid is, dat Hij de onwaardige kroont en zalig maakt is ons nu onbegrijpelijk en wij zullen het verstaan en zien als wij daar komen zullen, waar men het niet geloven zal, maar waar men zulks van aangezicht tot aangezicht zal aanschouwen. Alzo ook hoe zulks rechtvaardigheid is, dat Hij de onverdiende verdoemt, is nu onbegrijpelijk, het wordt nochtans geloofd en zal geloofd worden, totdat de Zoon des mensen Zich in de hemel openbaart.

HOOFDSTUK 175

Maar Erasmus is zonderling kwalijk tevreden over de gelijkenis van Paulus van de pottenbakker en van het leem en hij is ook bijna toornig, dat men hem daarmede zozeer dringt. Eindelijk komt hij zover, dat hij zegt: “dat er enige plaatsen in de Schrift zijn, die bewijzen, dat de vrije wil en de mens alles vermag en dat er ook enigen zijn, die zeggen dat hij niets vermag, maar dat de genade het alles doet”. En over deze komt hij te snorken en te kijven, zeggend “dat deze plaatsen niet simpel genomen noch verstaan moeten worden, maar moeten gezond en bekwaam verstaan worden. Want anders (zegt hij) zo wij hem met gelijkenissen willen dringen, zo wil hij ons wederom dringen en kwellen met de plaatsen die gebiedende wijze en onderscheidene wijze gesteld zijn”, en inzonderheid die plaats van Paulus: “Zo iemand zich gereinigt heeft van deze etc. En Paulus zal hier tegen zichzelf strijden en hij zal de mens alle krachten toeschrijven, tenzij dat men deze plaatsen gezond verstaat en verklaart. Zo men dan hier (zegt hij verder) moet toelaten, dat deze plaatsen verklaard en uitgelegd moeten worden, opdat de genade plaats mocht bekomen, waarom zal hem ook de gelijkenis van de pottenbakker, niet een uitlegging niet mogen verklaren, opdat de vrije wil ook plaats zou krijgen?” Hierop geef ik dit antwoord. Het gaat mij niet aan, hoe u deze woorden neemt en verstaat, het is eenvoudig, tweevoudig en honderdvoudig. Dit zeg ik, dat met deze gezonde verklaring niets uitgericht noch bewezen wordt, hetgeen dat u voorhebt. Want u zou bewijzen dat de vrije wil geen goed kan willen. Want met deze plaats: “*Zo iemand zich reinigt van deze*”, wordt niets bewezen, want Paulus doet daarmede niets anders dan dat hij vermaant. Maar zo men uw verdichte besluiten daaraan zal lappen, zo zal hij tevergeefs vermanen, zo men zichzelf niet reinigen kan en dan wordt daarmede niets anders bewezen, dan dat de vrije wil alles vermag zonder genade en alzo is Erasmus tegen zichzelf.

HOOFDSTUK 176

Wij verwachten dan nog een zekere plaats uit de Schrift, die ons deze uw mening en verklaring bewijst. Want degenen, die juist uit hun hoofd dichten, geloven wij niets. Want wij ontkennen ronduit, dat er enige plaatsen in de Schrift zouden zijn, die de mens alle krachten zouden toeschrijven. Wij ontkennen ook dat Paulus tegen zichzelf strijdt, als hij zegt: “*Zo iemand zichzelf reinigt van deze*”, maar wij zeggen, dat u zowel deze tegenstrijding in Paulus uit uw hoofd dicht, als de verdraaide verklaring en dat u nochtans geen van beiden bewijst. Maar dit bekennen wij wel, dat, als uw verdichte besluiten en bijvoegsels zouden toegelaten worden, inzonderheid als u zegt, dat de geboden van God tevergeefs geboden zouden worden, zo wij ze niet onderhouden kunnen, dat Paulus dan tegen zichzelf zou zijn, ja de gehele Schrift, want dan zou de Schrift een andere Schrift zijn, dan Zij tevoren geweest is. Zij zou dan ook bewijzen, dat de vrije wil alles vermag. Het zou dan ook geen wonder zijn, dat Ze strijdig zou zijn, want Zij zegt doorgaans, dat God alleen alle dingen doet? Ja de Schrift zo gelapt zijnde met Erasmus’ bijvoegsels, zou niet alleen voor ons tegenstrijdig zijn, maar ook voor Erasmus zelf, die boven in de eerste bewijsbare mening besloten heeft, dat de vrije wil geen goed kan willen. Daarom mag Erasmus eerst zichzelf ontstrijken en losmaken en ons eenmaal onderwijzen, hoe deze beide redenen met Paulus overeen komen, namelijk de vrije wil kan geen goed willen; en zo iemand zichzelf reinigt etc., ergo: de mens kan zichzelf reinigen, of het wordt tevergeefs gezegd. Daar ziet u wederom (lieve lezer), dat Erasmus al omgefixeerd, gekweld en overwonnen wordt met deze gelijkenis van de pottenbakker en dat hij niets anders doet, dan dat hij met al zijn woorden fijntjes zoekt te ontsluipen, daarentussen bedenkt hij niet eens, hoe zeer zijn eigen verklaring tegen hem is en hoe hij zichzelf wederlegt en bespot.

HOOFDSTUK 177

Maar wij, (zo ik gezegd heb), hebben nooit een eigen uitlegging gezocht, wij hebben ook niet zo gesproken, strekt uw hand uit, dat is, de genade zal uw hand uitstrekken. Dit alles verdicht Erasmus over ons, om zijn eigen zaken te verschonen. Maar alzo hebben wij gezegd, dat in de Schrift geen tegenstrijding is en dat het geen eigen uitlegging nodig heeft, om de knoop te ontdoen, maar deze verzekeraars van de vrije wil zijn zelf diegenen, die niets anders dan verwarring maken en dromen, dat de Schrift Zichzelf tegenstrijdig is. Als tot voorbeeld, deze plaatsen strijden niet; “zo iemand zichzelf reinigt en God werkt alles in allen”. En het is niet nodig om de knoop te ontdoen, dat men zegt, God die doet wat en de mens doet wat, want de eerste plaats is een samengevoegde reden, die geen werk noch kracht in de mensen verzekert en ontkent, maar zij stelt voor wat voor werken en deugden in de mens behoorden te zijn. Hier is een figuurlijke uitlegging nodig, het zijn eenvoudige woorden, het is een eenvoudige zin, zolang als u immers naar de wijze van Erasmus, geen verdichte besluiten en bijvoegselen, daarbij lapt, want alsdan zou er een zin uitgetrokken kunnen worden, die niet oprecht noch gezond zou kunnen zijn, doch niet door de schuld van de plaats zelf, maar van de bijlapper en valse uitlegger van de Schrift. Aangaande de andere plaats: “*God werkt alles in allen*”, dat is een reden die ons onderwijst, dat alle werking en alle krachten in God zijn. Hoe zouden dan deze twee plaatsen tegen elkaar strijden, van welke de één niet handelt noch spreekt over de kracht van de mens, maar de ander God de Heere alles toeschrijft. Ja zij komen in alle manieren met elkaar overeen. Maar de goede man Erasmus is diep verdrongen en versmoord, ja bedorven in de mening van zijn vleselijke gedachten (dat men tevergeefs de onmogelijke dingen

gebiedt), also dat hij zichzelf niet kan onthouden zo haast als hij enige gebiedende of onderscheidende woorden hoort, zijn bijvoegselen en besluiten daar strak bij te voegen en te roepen, daar wordt wat geboden, ergo wij kunnen doen en wij doen het, anders wordt het tevergeefs en spottend geboden. Daardoor breekt hij zo uit en blaast alom victorie, gelijk of hij alreeds bewezen had dat zijn bijvoegselen en uitleggingen vals en fiks zijn als een Goddelijke autoriteit. Hierdoor zegt hij ook zo vrijmoedig “dat in sommige plaatsen de Schrift alle krachten de mensen toegeschreven worden en daarom daar in tegenstrijd en uitlegging nodig zou zijn” en hij ziet noch verstaat niet, dat zulks niets anders is dan rechte verdichtselen en dromen van zijn hoofd, die op niet één punt van de Schrift gefundeerd zijn, ja zij zijn zodanig, dat zo men ze toeliet, zij zouden niemand sterker bevechten en confuteren als zichzelf, daar ze niets anders bewijzen (zo ze iets bewijzen), dan dat de vrije wil alle dingen vermag, waarvan hij nochtans het tegendeel heeft aangenomen te bewijzen.

HOOFDSTUK 178

Alzo wederhaalt hij dit ook dikwijls “zo de mens niets doet, zo heeft de verdienste ook geen plaats. Is er geen verdienste, zo is er ook geen beloning noch straf”. Wederom zegt hij niet, hoe hij zichzelf krachtiger wederlegt dan ons. Want wat zal hij toch met dit besluit en gevolg kunnen bewijzen, dan dat de verdienste geheel het werk van de vrije wil is, waar zal dan de genade plaats hebben? Maar zo de vrije wil maar een weinig verdient en de rest van de genade verdiend wordt (zoals u geleerd hebt), waarom wordt dan de gehele beloning de vrije wil toegeschreven? Of zullen wij de vrije wil ook maar een kleine beloning toeschrijven, dat het mag zijn kopergeld, koperen zielnissen? Zo er verdienste is, opdat de beloning plaats heeft, zo moet er dan ook zoveel verdienste zijn, als er beloning is. Maar wat breng ik de tijd en zoveel woorden om, tot zulke fabels? Schoon het alles bestond dat Erasmus voorgeeft en bedenkt en dat hetgeen wij verdienen half werk van mensen, half Gods werk was, zo zouden nochtans al de leraars van de vrije wil geen voorbeeld noch werk, noch klein noch groot, ja niet een lootje noch onsje kunnen aanwijzen, wat toch of hoeveel de vrije wil vermag, daarom is de disputatie om een handvol wind. En daar hij nu niets bewijst van hetgeen, dat hij zegt en hij niet kan betonen en uitleggen, noch plaatsen die zeggen zouden dat de vrije wil het alles vermag, zo ziet men wel, dat al zijn zeggen niets anders zijn dan zijn eigen dromen en verdichtselen van zijn hersenen, en dat also de gelijkenis van Paulus over de pottenbakker en van het leem etc. En dat het niet in onze eigen vrije wil staat, wat voor vaten wij gemaakt worden, vast, zeker en onbeweeglijk blijft. En dat de vermaningen van Paulus: “*zo iemand zichzelf reinigt van deze etc.*” En dergelijke vormen, wijzen en manieren zijn, waarnaar wij ons behoren te schikken en aan te stellen en niet die bewijzen wat wij vermogen of kunnen doen. Dit is nu genoeg gezegd over die plaatsen van de verharding van Farao, van Ezau en over de gelijkenis van de pottenbakker.

HOOFDSTUK 179

Uiteindelijk komt Erasmus zo tot de plaatsen, die door Luther tegen de vrije wil voortgebracht zijn, om die te wederleggen. De eerste dan is uit Gen. 6: 3: “*Mijn geest zal niet in eeuwigheid twisten met de mens, daar hij ook vlees is*”, of naar de Nederduitse overzetting: “*de mensen wil hem door Mijn Geest niet laten straffen, want*

zij zijn vlees”. Deze plaats wederlegt hij op verscheidene manieren. Eerst, dat het woordje “vlees” hier niet betekent boze affecten of lusten, maar zwakheid. Verder voegt hij wat van het zijne tot de tekst en zegt alzo: “deze woorden zijn gesproken over de mensen van die tijd en niet tot het ganse menselijke geslacht en dat Mozes daarom zou zeggen in deze mensen”. Alsmede “dat ze ook niet gesproken zijn over de mensen van die tijd, daar Noach uitgenomen wordt”. En ten laatste zegt hij: “dat deze woorden in het Hebreeuws (Hieronymus’ zeggen) anders zouden luiden, namelijk op de goedheid en genade van God en niet op Zijn ernst straft”. Hij zal ons dus mogelijk willen wijsmaken, dat, daar deze plaats niet tot Noach, maar tot de goddelozen gesproken is, dat dan de genade van God niet tot Noach behoort, maar tot de goddelozen en daarentegen dat de ernstige straf van God niet voor de goddelozen, maar voor Noach uitgesproken is. Maar laat ons deze zijn spottende redenen laten varen, want hij geeft alom genoeg te kennen, dat hij de Schrift voor een fabel houdt. Want nu Hieronymus hier raast, daar legt hij ons niet aan, het is altijd gewis dat hij niets bewijst. Wij handelen ook niet over de zin of over de mening van Hieronymus maar over de mening van de Schrift. Want ofschoon een verkeerder van de Schrift zeggen wilde, dat dat woord “geest van God” hier “toorn” zou betekenen, het zou hem nochtans feilen aan tweeërlei bewijzing. Als voor eerst, dat hij niet een plaats in de Schrift zou kunnen aanwijzen, daar dat woord “geest van God” voor Gods toorn gebruikt of genomen zou worden, daar tegengesteld het woordje “geest van God” doorgaans in de Schrift voor “genade, goedertierenheid en zoetigheid” gebruikt wordt. Daarna, ofschoon hij nu kon bewijzen, dat dit woord “geest van God” ergens voor de toorn van God werd genomen, zo zal hij nochtans daarom niet kunnen bewijzen, dat er terstond moet volgen, dat dit woord hier ook alzo juist genomen moet zijn. Alzo, of hij ook het woord “vlees” hier voor zwakheid wou nemen, zo heeft hij evenwel daarmede niets bewezen. Want aangaande dat Paulus de Corinthiërs vleselijk noemt, zo meent hij hiermede voorwaar niet alleen hun zwakheid, maar ook hun goddeloos zijn en boze aard, daar hij zegt, dat onder hen sekten en twist bespeurd werd. Hetwelk gewis niet alleen zwakheid betekent, en gebrek om de vaste leer niet te kunnen begrijpen, maar boosheid en oud zuurdesem, hetwelk hij beveelt te reinigen en weg te doen. Maar laat ons de Hebreeuwse tekst eens aanzien.

HOOFDSTUK 180

“Mijn geest zal niet in eeuwigheid twisten met de mens, daar hij ook vlees is”, Gen. 6: 3. Alzo staat van woord tot woord in Mozes. En zo wij slechts onze dromen zouden nalaten, mij dunkt dat de woorden daar genoeg klaar en openbaar staan. En dat deze woorden, woorden van een vertoornd God zijn, bewijzen de voorgaande genoeg en de volgende woorden met de zondvloed die gevolgd is. En de oorzaken waarom deze woorden gesproken zijn, is deze geweest, namelijk dat de kinderen van God (dat waren de kinderen van de Heilige vaders) ten huwelijk namen en besliepen alleen uit vleselijke wellusten de dochters van de mensen, uit welke zij kinderen teelden, die geweldig worden, die de aarde met hun tirannie vervulden. Alzo dat God toornig moest worden en met de zondvloed haasten, want Hij verzet nauwelijks honderdentwintig jaren, welke zondvloed Hij anders nooit op aarde zou gezonden hebben. Leest Mozes en merkt naarstig, zo zult u zeggen, dat hij dat klaarlijk zeggen wil. Het is voorwaar geen wonder, Erasmus, dat de Schrift voor u duister is, of dat u door dezelve de vrije, ja een Goddelijke wil wilt bevestigen, zo u zeg ik alzo met deze speelt en deze als buigt, verdraait en wilt lappen alsof u een heidens poëet voor

handen had. Is dat de zware knopen van de Schrift los te maken en te ontbinden? Is dat een goede en behoorlijke en klare uitlegging? Maar Hieronymus en zijn Origenes hebben met deze dergelijke fabels de wereld vervuld. Zij zijn ook auteurs en oorzaak van dit schandelijke en vervloekte voorbeeld, dat men op de eenvoudigheid van de Schrift niet gepast heeft, maar dat men die zo geglofeerd heeft. Het was mij genoeg uit deze plaats te bewijzen, dat de Goddelijke autoriteit de mens “vlees” noemde en zo vlees, dat de Geest van God niet langer bij hen kon duren, maar op een bestemde en gezette tijd van hen genomen zou worden. Want dat God zegt, dat Zijn geest niet eeuwiglijk onder de mensen zou richten, dat verklaart en betoont Hij terstond, als Hij honderdentwintig jaren stelt, dat Zijn Geest nog onder de mensen zou richten. Want Hij voegt hier de geest tegen het vlees, dat de mens, daar hij vlees is, de Geest niet kan toelaten noch aannemen; en daar Hij een Geest is, zo kan Hij het vlees ook niet Hem laten behagen, dat daarom geschieden zou, dat de Geest na honderdentwintig jaren van hen genomen zou worden. Zodat hij deze plaats van Mozes alzo zal mogen verstaan: Mijn Geest, die in Noach is en in andere Heilige mannen, bestraft de goddelozen door het woord van de prediking en door het leven van de Godvruchtigen (want onder de mensen richten is onder hen het woord van het ambt oefenen, bestraffen, brengen, smeken, bidden en vertroosten tijdelijk of ontijdelijk), maar het is tevergeefs, want door het vlees verblind en verstokt zijnde, worden zij hoe langer hoe erger, hoe meer zij gericht worden, zoals het algemeen geschiedt zo dikwijls het woord van God in de wereld komt, zodat hoe meer zij onderwezen worden, hoe erger dat zij worden. En dit is de oorzaak geweest, dat de toorn van God gespoed is en de zondvloed haastig gekomen is, toen zij niet alleen zondigden, maar ook de genade verachtten en verwierpen, zoals Christus over de mensen zegt: “*Want een iegelijk die kwaad doet, haat het licht*”, Joh. 3: 20.

HOOFDSTUK 181

Daar de mensen dan naar het getuigenis van God, zelf vlees zijn, zo kunnen zij niets smaken dan hetgeen vleselijk is, daarom zo deugt de vrije wil tot niets anders dan tot zondigen. En daar zij ook (als de Geest van God schoon onder haar roept en leert), hoe langer hoe erger worden, wat zouden zij doen, henzelf gelaten zijnde zonder de Geest van God? Het kan ook niets tot de zaak doen, dat Mozes alleen zou spreken over de mens van die tijd. Want hetzelfde behoort tot alle mensen, daar zij allen vlees zijn, zoals Christus zegt, Joh. 3: “*Wat uit het vlees geboren is, dat is vlees*”. Hetwelk, wat voor een groot kwaad en boosheid dat het is, leert Hij daar ook, als Hij zegt: *Dat niemand het rijk mag ingaan, tenzij dat hij wedergeboren wordt*. Laat dan een oprechte Christen weten, dat Origenes en Hieronymus met al de hunnen schandelijk en schadelijk gedwaald hebben, als zij ontkend hebben dat het woordje “vlees” hier voor kwade affecten of lusten genomen worden moet. Want de woorden in 1 Cor. 3: 3 “*gij zijt nog vleselijk*”, behoort tot de boosheid. Want Paulus zegt, dat er onder hen nog goddelozen waren en dat ook de godvruchtigen daar zij vleselijk gezind zijn, vleselijk zijn, hoewel zij door de Geest gerechtvaardigd zijn. Somma, dit zal een Christen aanmerken in de Schrift, dat alom, waar van het vlees gesproken wordt, gesteld zijnde tegen de Geest, dat hij altijd het meest het vlees zal verstaan, alles wat strijdig is tegen de geest. Zoals dit: “*Het vlees is niets nut*”, Joh. 6: 63. Maar daar het woord “vlees” absoluut en alleen gesteld wordt, daar wordt het dan genomen voor de lichamelijke conditie of natuur, zoals: “*die twee zullen tot één vlees zijn*”, Matth. 19: 5. Alsmede: “*want Mijn vlees is waarlijk spijs*”, Joh. 6: 55. En “*het Woord is vlees*

geworden”. In deze plaatsen zou u (het Hebreeuwse woord veranderend) voor vlees lichaam mogen stellen. Want in de Hebreeuwse spraak betekent. het ene woord waarmede zij vlees zeggen, hetgeen wij in twee woorden zeggen “vlees” en “lichaam”. En ik wenste dat de Bijbel alzo overgezet was, dat elk woord distinctelijk en zoals het betekent op zijn plaats was gesteld. Zo hou ik dan vast, dat mijn plaats in Gen. 6 nog vast en onbeweeglijk tegen de vrije wil staat, zoals ik bewezen heb, dat hij vlees is, waarvan Paulus zegt: Rom. 8: 7 “*dat het bedenken des vleses vijandschap tegen God is*” en God niet onderdanig en onderworpen kan zijn, als wij op zijn plaats zullen zien. En de *Diatribē* zelf zegt, dat de vrije wil geen goeds kan doen.

HOOFDSTUK 182

De andere plaats is Gen. 6. “*De zin, gedachten en het verdichtsel van het menselijk hart, is boos (of geneigd tot boosheid) van der jeugd af aan*”. En hfdst. 6. “*En al het dichten en pogen haars harten, langs zo bozer was*”. Deze plaatsen wil hij zo ontkomen. “De geneigdheid tot het boze (zegt hij) die in vele mensen is, neemt de vrije wil geheel niet weg”. Maar ik bid u, Erasmus, zegt mij nog eenmaal, spreekt God de Heere hier over sommige mensen of spreekt Hij niet eerder over alle mensen? Daar Hij na de zondvloed als berouw hebbend, de overgebleven en toekomstende mensen belooft dat Hij niet meer zodanige watervloed zou zenden, om de mensen te verderven, daarbij voegend de oorzaak, dat de mens geneigd is tot boosheid, alsof Hij zei, zo Ik de boosheid van de mens wilde aanzien, zo zou de zondvloed nooit ophouden, maar Ik wil voortaan niet aanzien wat zij verdienen etc. Alzo ziet u, dat zowel voor de zondvloed als na de zondvloed, de mensen van God boos en kwaad uitgesproken worden, zodat het tevergeefs is, dat de *Diatribē* wil zeggen, dat God maar over sommige mensen gesproken zou hebben. Daarna, schijnt het voor de *Diatribē* dat “de genegenheid tot het kwaad” (waarvan in de voorgaande plaatsen gesproken is) een lichte en kleine zaak is, gelijk of het in onze macht zou zijn, deze te bedwingen en weder op te richten, daar nochtans de Schrift met deze genegenheid te verstaan wil geven, dat gestadige drijven en geweldige lust van de wil tot het kwade. Of waarom heeft hij hier ook de Hebreeuwse tekst niet aangemerkt, in welke woorden niet over de genegenheid gesproken wordt, opdat hij geen oorzaak zou hebben om daardoor een uitvlucht te maken, want zo zijn de woorden van Mozes, hoofdst. 6 in het Hebreeuws: “*col jetzer Mahescheboth libbo rak rachol hajom*”. Dat is van woord tot woord: “*Al het dichten der gedachten zijns harten zijn alleen kwaad al zijn levensdagen*”. Hij zegt niet geneigd tot kwaad, maar geheel kwaad en dat er niets gedicht en gedacht kan worden over de mens dan kwaad, zijn levens dagen lang. De natuur van zijn boosheid is beschreven, dat niets anders doet noch doen kan dan kwaad, daar zij kwaad is, want een kwade boom kan geen andere vruchten dragen zoals Christus getuigt. Maar dat Erasmus hier wat raaskallen wil, waarom dat God de mensen tijd van boete gaf, zo geen deel van de boetvaardigheid aan de vrije wil hangt, maar alle aan de noodzakelijkheid? Ik antwoord: hetzelfde zult u mogen zeggen van al de geboden van God, waarom dat Hij die beveelt, zo alle dingen uit noodzakelijkheid geschieden? Hij beveelt Erasmus, opdat hij onderwijst en vermaant, wat de mensen schuldig zijn, opdat zij bekennend hun boosheid verootmoedigd worden en tot de genade komen mogen, gelijk overvloedig voorheen gezegd is. Zo slaat deze plaats nog onoverwinnelijk tegen de vrije wil.

HOOFDSTUK 183

De derde plaats is uit Jes. 40: 2: “*Zij heeft dubbel ontvangen van de hand des Heeren, voor al haar zonden*”. Dit verklaart Hieronymus (zegt Erasmus) als de Goddelijke wraak en straf en niet over de genade, die gegeven zou zijn geweest. Ik hoor nu wel, Hieronymus zegt alzo, ergo, het is waar. Ik handel over Jesaja, die met klare woorden spreekt, zo werpt men mij Hieronymus voor, die (opdat ik het kwaadste niet zeg) een man geweest is, van weinig oordeel en naarstigheid om de Schrift te verklaren. Waar blijft nu de belofte die wij elkaar gedaan hebben, dat wij door de autoriteit van de Schrift zouden handelen en niet door de autoriteit van de vaders of de mensen? Dit gehele hoofdstuk van Jesaja (zoals de Evangelisten zelf getuigen) spreekt en handelt over de vergeving van zonden die door het Evangelie verkondigd wordt en zij betuigen ook dat het tot de prediking van Johannes de Doper behoort. En wij zullen nog lijden, dat Hieronymus naar zijn oude wijze, ons de Joodse fabels voor de historie van de tekst zal voortbrengen, en dat hij zijn dromen voor allegorieën of geestelijk verstand ons zal opdringen. En wij zullen de grammatische manier van spreken laten omkeren en ons wijs laten maken, dat men de plaats, die over de vergeving van zonden spreekt als de wraak of de straf van God moeten verstaan. Ik bid u, wat voor een wraak is er vervuld door de gepredikte, Christus? Maar laat ons de woorden aanzien, zoals zij in het Hebreeuws staan. Jes. 40: 1: “*Troost (zegt Hij) troost u Mijn volk, of troost Mijn volk spreekt Uw God*”. Ik meen wel, dat Hij wraak eist, die beveelt te vertroosten. Daar volgt: “*Spreekt tot het hart van Jeruzalem en roept haar toe*”. Nu “tot het hart spreken” is een Hebreeuwse manier van spreken, betekend, goede, zoete en vriendelijke dingen te spreken, zoals Gen. 34: “*Sichem sprak tot het hart van Dina, die hij verkracht had*”, gelezen wordt, dat is, daar zij bedroefd was, spreekt hij vriendelijk met haar, zoals de onzen hebben overgezet. Want nu die goede, zoete en vriendelijke dingen zijn, die tot troost van Jeruzalem gelast worden te prediken komt hij daarna te verklaren, zeggend: “*Dat hun ridderschap (of strijd) een einde heeft, want hun misdaad is vergeven, want zij heeft dubbel ontvangen van de hand des Heeren, voor al hun zonden*”. Het woord “melitje” ridderschap of strijd, dat in sommige boeken verkeerd gelezen wordt “malitia” kwaadheid of boosheid wordt, door de stoute Joden uitgelegd voor gezette tijd. Want zo verstaan zij de plaats Job 7. De mens moet altoos in de strijd zijn op aarde, dat de mens een tijd is bestemd: Ik hou het nu, dat de plaats van Jesaja simpel voor een strijd of ridderschap verstaan moet worden, zodat Jesaja daarbij verstaan wil, het lopen en de arbeid van het volk onder de wet, als die in een veld streden. Want zo is het dat de Apostel Paulus zowel de predikanten als de toehoorders van het woord bij soldaten vergelijkt, zoals als hij Timotheus 1 Tim. 1: 8, als een goede krijgsknecht een strijd beveelt te kampen. En de Korinthiërs, 1 Cor. 9: 24 in de loopbaan doet lopen, 2 Tim. 2: 4. Alsmede, niemand wordt gekroond dan die wettelijk gestreden heeft, hij wapent ook de Efeziërs, Ef. 6: 11 en de Thessalonicenzen, 1 Thess. 5: 8 met goede wapenen en hijzelf roemt een goede kamp gestreden te hebben en veel meer dergelijke redenen. Alzo leest men ook in 1 Kon. 2: 27 (naar de Hebreeuwse tekst) dat de zonen van Eli sliepen bij de wijven die streden (of die in de ridderdienst waren) aan de deur van de Tabernakel, van welke strijd Mozes in Exodus ook spreekt. En hieruit is het dat de God van Israël, de God Zebaoth, dat is de God van de heirscharen genoemd wordt.

HOOFDSTUK 184

Daarom zo verkondigt Jesaja in die voorschreven plaats, dat die zware last, moeite en arbeid die het volk van de wet, als in een zware strijd en ridderdienst gehad en gedragen, een einde zou hebben en dat zij van de wet zouden verlost worden en dat zij nu in een nieuwe ridderdienst of strijd van de Geest zouden komen. Maar het einde van deze zware strijd van de Wet en de nieuwe willige en zeer vrije strijd van de Geest zou hen niet gegeven worden uit hun verdiensten, daar zijzelf de dienst van de Wet niet hebben kunnen dragen, ja er is niets dan onverdienste bij hen geweest, want zo neemt hun moeilijke en zware strijd een einde dat hun zonden uit genade vergeven zouden worden. Deze woorden zijn hier niet duister of twijfelachtig. De profeet zegt nu, dat de strijd van de Wet een einde hebben zou, daarom “*dat hun misdaad vergeven wordt*”, daarmee klaar bedoelend, dat de strijdknechten en soldaten onder de wet, de wet niet vervuld hebben, noch hebben kunnen vervullen, maar een strijd van zonden hebben geoefend en zulk een strijdknechten geweest zijn, zoals of God zei, Ik moet hen de zonden vergeven, zo Ik wil dat zij de wet onderhouden, ja Ik moet meteen de wet wegnemen, want Ik zie, dat zij niets anders kunnen dan zondigen, inzonderheid als zij strijden, dat is, als zij trachten en arbeiden de wet door hun eigen krachten te vervullen. Want het is een Hebreeuws woord: “*Donata est iniquitas, hare misdaad is vergeven*”, beduidt zoveel als genadig welbehagen, geschonken en om niet gegeven. Omdat deze misdaad vergeven is, zonder enige verdienste, ja met grote onverdienste. En dit is het wat de profeet bijvoegt: “*want zij heeft dubbel ontvangen van de hand des Heeren voor al hun zonden*”. Dit is zo ik gezegd heb, niet alleen vergeving van zonden en misdaden, maar ook een einde van de zware strijd van de Wet, hetwelk niets anders is dan dat de wet, weggenomen zijnde, dewelke was de kracht van zonden en de misdaad vergeven zijnde, die daar was de prikkel van de dood, zij voortaan een dubbele vrijheid zouden heersen door de victorie van Jezus Christus, dat is hetgeen dat Jesaja zegt: “*van de hand des Heeren*”, want zij hebben dit door hun verdiensten en krachten niet verkregen, maar door de overwinning van Christus, die ze dat genadig heeft geschonken: Maar dat in 't Hebreeuws staat “*In al hun zonden*”, is naar de wijze van de Hebreeën te zeggen, voor al hun zonden, of om al hun zonden, als Hosea 12: 13: “*Israël moest om een vrouw dienen*”, dat is om een wijf. En Psalm 16: “*Zij hebben mij omsingeld in mijn ziel*”, dat is om mijns ziel wil. Daarom komt Jesaja onze verdienste af te schilderen, waardoor wij deze dubbele vrijheid verkregen hebben, mitsgaders het einde van de zware strijd van de wet, en de vergeving van de misdaad, namelijk dat deze verdienste niets anders is geweest dan zonden en misdaden. Zouden wij dan nu deze voortreffelijke en onoverwinnelijke plaats tegen de vrije wil, met de Joodse fabels door Hieronymus en Erasmus vervalsen laten, dat zij verre. Zo staat dan daar nu mijn lieve profeet Jesaja, als een held en overwinnaar van de vrije wil en hij beschrijft en besluit, dat ons de genade vergeven is, niet door de krachten van de vrije wil of door onze verdiensten, maar door onze onverdiensten en zonden, die ons uit genade vergeven zijn en dat de vrije wil door zijn eigen krachten niets anders doen kan dan de zonde dienen, zodat de wet zelf, die hem kan wijzen en helpen zou tot het goede, hem onverdraaglijk geweest is en meerder zondaar gemaakt heeft, zolang als hij daaronder gestreden heeft.

HOOFDSTUK 185

Maar dat Erasmus nu voorgeeft en zegt: “Hoewel de zonde door de wet overhand heeft genomen en waar de zonde overhand genomen heeft, daar heeft ook de genade overvloedig geweest en overhand genomen, dat hieruit noch thans niet volgt, dat de

mens voor de genade, (die de mens aangenaam maakt), geholpen¹⁶³ zijnde door de hulp van God, zich niet door goede werken zou kunnen bereiden, tot de Goddelijke gunst en genade”. Ik zou wel durven wedden, dat hij dit niet uit zijn eigen hoofd zegt, maar dat hij het mogelijk van een papier, dat hem ergens vandaan gezonden is, overgeschreven heeft en hierin zijn *Diatribē* getekend. Want de goede man, ziet noch hoort wat zijn eigen woorden willen. Zo de zonde door de wet de overhand neemt en overvloedig wordt, hoe is het mogelijk, dat een mens door de werken van de goede manieren zich kan bereiden en schikken tot de gunst van God, hoe kunnen de werken helpen, daar de wet zelf niet helpt? Of wat is het anders dan de zonde door de wet overvloedig wordt en de overhand neemt, dan dat die werken, die naar de wet gedaan worden zouden zijn? Maar hierover op een andere reis. Maar wat wil hij zeggen met deze woorden: “dat de mens geholpen zijnde door de hulp van God, door goede morele werken zich tot de genade kan bereiden?” Disputeren wij over de hulp van God of over de vrije wil; want wat is er de Goddelijke hulp niet mogelijk? Maar dat is hetgeen dat ik gezegd heb, dat hij deze zaak en deze verhandeling alzo veracht, dat het hem bijna verdriet te spreken. Maar¹⁶⁴ hij brengt Cornelius de hoofdman bij, als een voorbeeld, wiens gebeden en aalmoezen God behaagd hebben eer hij nog gedoopt was en eer hij de Heilig Geest ontvangen had. Ik heb de Handelingen van de Apostelen ook gelezen, nochtans heb ik niet één woord gevonden, dat te kennen zou geven, dat de werken van Cornelius, goede morele werken, zonder de Heilige Geest zijn geweest, zoals Erasmus’ *Diatribē* droomt. Maar het tegendeel vind ik wel, dat hij rechtvaardig en godvrezend geweest is. Want zo noemt Lucas hem, Handelingen 10: 22. En nu, iemand rechtvaardig en Godvrezend zonder de Heilige Geest, te zeggen en te noemen, is zoveel als ik zeide dat Belial Christus is. Immers de gehele verhandeling strekt daartoe en betoont dat Cornelius voor God rein geweest is, zelfs na de getuigenis van het gezicht, dat Petrus vertoond is. Ja¹⁶⁵ met zoveel woorden, werken en wonderen Gods wordt Cornelius’ geloof en gerechtigheid door Lucas geprezen, niettemin is Erasmus hier met al zijn Sofisten, met open ogen in een zo grote klaarheid en billijkheid stekeblind. Dat komt ervan als men de Heilige Schrift zo onvlijtig leest en aanmerkt en dan moet de Schrift nog blind, duister en twijfelachtig berucht worden. Nu laat het zo zijn, hij was nog niet gedoopt en hij had nog het woord van Christus Die verreezen was, niet gehoord. Volgt daarom, dat hij de Heilige Geest niet gehad heeft? Zo mag u dan ook zeggen, dat Johannes de Doper met zijn ouders en Maria de moeder van Christus en Simeon zonder de Heilig Geest geweest zijn, maar weg met zulke tastelijke duisternissen.

HOOFDSTUK 186

De vierde plaats is uit Jesaja in hetzelfde hoofdstuk. “*Alle vlees is hooi en al zijn heerlijkheid is als een bloem op het veld. Het hooi is verdord, de bloem is verwelkt, want des Heeren Geest blaast daarin,*” etc. Jes. 40: 7. Hier zegt Erasmus dat ik deze spreuk geweldiger op de genade trek dan op de vrije wil, waarom toch? “Omdat Hieronymus (zegt hij) het woord Geest hier voor Gods toorn en het woord vlees voor de zwakke conditie of natuur van mensen, die jegens God niets vermag noch kan”. Hier wordt mij wederom Hieronymus zeggen voor Jesaja voortgebracht. Ik moet heftiger tegen het verdrietig wederhalen strijden, waarmede Erasmus mij naarstig

¹⁶³ Tegen de werken waardoor de mens tot de genade bereid wordt.

¹⁶⁴ De werken van Cornelius, Hand. 10.

¹⁶⁵ Lombardus die verzekert (3. dist. 25) dat Cornelius geloof heeft.

kwelt, dan tegen hemzelf. Maar een weinig tevoren hebben wij ons oordeel van Hieronymus' zeggen verklaard. Laat ons slechts Erasmus tegen zichzelf vergelijken. "Het vlees (zegt hij) betekent de zwakke conditie en natuur van de mensen en de geest de Goddelijke toorn". Heeft de Goddelijke toorn niet anders te verdorren, als die ellendige en zwakke conditie van de mensen, die hij eerder behoorde op te richten? Maar hij meent dat deze verklaring nog beter zijn zal: "de bloem van het veld is de eerlijkheid die voortkomt uit het geluk en voorspoed van de tijdelijke dingen. De Joden roemden op de tempel, op de voorhuid en op de offeranden, de Grieken in de wijsheid, zo is dan nu de bloem van het veld en de eerlijkheid van het vlees, de gerechtigheid van de werken en de wijsheid van de wereld." Hoe wordt dan nu de gerechtigheid en de wijsheid van Erasmus voor tijdelijke dingen gerekend? Wat zal hij dan tot Jesaja zelf zeggen, die zichzelf met zijn eigen woorden verklaart, zeggend: "Ja het volk is het hooi", hij zegt niet het hooi is de zwakke conditie van de mens, maar het volk en dat verzekert en zweert hij. Wat is dan het volk? Is dat alleen de zwakke conditie van de mensen? Nu weet ik ook niet, of Hieronymus onder de zwakke conditie verstaan wil de schepping zelf, of dat arme en ellendige wezen van de mensen. Hij meent wat hij wil, wat was dat toch voor een grote eer, roem of triomf van de Goddelijke toorn, dat Hij een arm creatuur of ongelukkig mens zou verdorren en dat Hij niet veel meer die stouten, hovaardigen en machtigen van de stoel afstoot en de rijken ledig van zich afwijst, zoals Maria dat zingt. Maar wij willen zulke dromen varen laten en Jesaja zelf aanmerken. Het volk (zegt hij) is het hooi, het volk nu is niet alleen het vlees of de zwakke conditie en natuur van de mensen, maar het woord volk begrijpt alles in zich wat tot een volk behoort en wat in een volk is, zoals de rijken, wijzen, rechtvaardigen en de heiligen; ten ware dat u wilde zeggen, dat de Farizeeën, ouderlingen, schriftgeleerden, oversten, de rijken en dergelijken, niet tot het Joodse volk zouden behoren. Onder de bloem wordt wel de heerlijkheid verstaan, omdat zij van hun koninkrijken, politie en inzonderheid van de wet van God en van de gerechtigheid en wijsheid altijd roemden, zoals Paulus dat verhandelt in Rom. 2: 3 en 9.

HOOFDSTUK 187

Daar Jesaja dan zegt "al het vlees", wat is dat anders dan al het hooi of al het volk. Want hij zegt niet simpel vlees, maar al het vlees. Tot het volk behoort immers de ziel, het lichaam, het gemoed, de redelijkheid, het oordeel en al hetgeen dat in een mens voortreffelijk en aanzienlijk mag gehouden worden. Want hij die zegt alle vlees is hooi neemt het er niet uit als de geest die de verdorring aanbrengt. En hij die zegt het volk is het hooi, die neemt het er niet uit. Kom dan vrij voort met de vrije wil, komt voort met hetgeen dat in het volk voor het hoogste of voor het laagste mag gehouden worden, dat alles noemt Jesaja vlees of hooi. Want die drie namen "vlees, hooi, volk" betekenen een ding, zoals Jesaja zelf getuigt, die de auteur van het boek is. Daarna zegt u zelf, dat de wijsheid van de Grieken en de gerechtigheid van de Joden, die door het Evangelie verdord en verwelkt zijn, het hooi en de bloem van het veld is. Meent u niet, dat de wijsheid van de Grieken het bijzonderste, voortreffelijkste en edelste geweest is van hetgeen zij gehad hebben? En dat de gerechtigheid van de Joden het allervoornaamste geweest is, dat zij vermochten? Wijst ons wat voortreffelijker en uitnemender. Waar is nu uw groot vertrouwen waardoor¹⁶⁶ u ook (Filippus meen ik)

¹⁶⁶ Het allerbeste in de mens is niets anders dan vlees en vlees is voor God verdoemelijk, zie Rom. 8: 7.

trots, zeggend: “zo iemand wilde zeggen, dat hetgeen in de mens het voortreffelijkst en uitnemendst is, niets anders dan vlees zou zijn, dat is goddeloos, deze zal ik lichtelijk toestaan, zo hij hetgeen hij verzekert met getuigenissen van de Schrift vastmaakt”. Nu dan Erasmus, hier hebt u Jesaja die het volk, dat onder de Heilige Geest is met luider stem vlees uitroept, hoewel u het niet hoort noch acht. U hebt hier ook uw eigen bekentenis, die zelf die wijsheid van de Grieken (mogelijk door onvoorzichtigheid) hooi en bloem van het hooi noemt, hetwelk evenzoveel is alsof u vlees zei, al was het dat u zou willen zeggen, dat de wijsheid van de Grieken niet behoren zou tot het vernuft, of tot dat deel van het vernuft, dat in het Grieks “Egemonicom” heet, dat is dat voornaamste en principieelste deel van de mensen, hoort toch uzelf zo u ons veracht, daar de waarheid u gedwongen heeft met ons de waarheid te zeggen. U hebt ook Johannes die daar zegt: Joh. 3: 16: “*Hetgeen uit het vlees geboren is, dat is vlees en hetgeen uit den Geest geboren is, dat is geest*”. Hier hebt u een klare plaats, die klaarlijk leert, dat alles wat niet uit de Geest geboren is, dat dat vlees is, anders zou deze deling van Christus niet kunnen bestaan, die alle mensen in twee delen afdeelt, in vlees en Geest: nu deze plaats (alsof zij u niet leerde, hetgeen u zoekt), loop u te post voorbij, lopend slechts langs de kant naar uw oude wijze en u werpt ons terwijl een bal toe, om daarmede te spelen, zeggend: “dat Johannes hier zeggen zou, dat de gelovigen uit God geboren worden en kinderen van God worden, ja Goden en nieuwe creaturen”. U acht immers niet wat de afdeling besluit, maar u wilt ons slechts met vele ijdele woorden leren, dat het een deel van de afdeling in zich heeft, en het schijnt, dat u grotelijks verlaat op uw retorische kunst en heerlijke grepen, zoals of niemand voor u, tevoren dit zo scherpzinnig aangemerkt had.

HOOFDSTUK 188

Hier kan ik zeer kwalijk laten geloven, dat u met deze arglistigheid omgaat. Want die de Heilige Schrift met zulke list en uiterlijke schijn behandelt als u hier doet, mag wel bekennen, dat hij door de Schrift nog niet onderwezen is en dat hij wel onderwezen wil worden, daar hij niet minder meent en dat hij slechts die spreekt tot verachting van het klaarschijnende licht van de Schrift en om zijn hardnekkigheid te versieren. Zo zeggen ook de Joden tot op deze dag, dat men met de Schrift niet bewijst hetgeen, dat Christus, de apostelen en de gehele kerk geleerd hebben. Zo roepen ook alle ketters dat men ze met de Schrift niet kan onderwijzen. Zo zeggen de Papisten, dat men ze met de Schrift nog niets anders onderwezen heeft, al is het dat de stenen waarheid roepen. Of¹⁶⁷ verwacht u zulk een plaats uit de Schrift, die juist met zoveel syllaben en letters dus zal moeten luiden. Het principieelste deel in de mens is het vlees, of hetgeen dat het voornaamste en voortreffelijkste in de mens is, dat is het vlees, anders zoals het wel schijnt, wilt u onoverwinnelijk en victorieus blijven. Dat zou dan zijn alsof de Joden ook begeerden dat men hen zou betonen een plaats uit de Profeten, juist in deze woordjes en syllaben, Jezus de Timmermanszoon. Te Betlehem uit de maagd Maria geboren, is de Messias en de Zoon van God. Ziet alzo handelt u, Erasmus, als wij u met klare spreuken van de Schrift dringen, dan wilt u juist evenzoveel syllaben en letters hebben? Zo wij u ook overtuigen met evenzoveel klare woorden, zo weet u nog een uitvlucht, want dan beroept u u op figuurlijke uitlegging en op een gezonde verklaring. In somma, hebt u altijd wat in te brengen tegen de Schrift. Het is ook geen

¹⁶⁷ Er zijn vele dingen die men geloven moet, al zijn ze niet met zoveel woorden en syllaben in de Schrift gesteld.

wonder, want u doet niets anders dan dat u wat zoekt om te wederspreken. Dan loopt u tot de verklaring van de Ouden, dan tot de absurdigheden van het vernuft en als deze beiden nog niet helpen willen, dan weet u nog andere en vreemde dingen bij te brengen, u arbeidt alleen dat u de plaats van de Schrift met list zult mogen ontsluipen. Wat¹⁶⁸ zal ik meer zeggen? Protheus is veel te slecht geweest zo hij bij u vergeleken wordt. Hoe pochten en roemden de Arianen, omdat men hen deze woorden in dezelfde letters en syllaben, namelijk “Homousion etc.” niet vertonen kon, niet tevreden zijnde dat men hen zulks voorkomt uit een goed gemoed laat ik de ongerechtigheid en de reddeloosheid zelf oordelen. Hebt dan de victorie, want ik beken gaarne, dat de woorden juist niet zo in de Schrift staan, namelijk: het voornaamste in de mens is niets anders dan vlees. En umocht er om zien, wat voor victorie uw victorie is, daar wij overvloedig uit de Schrift bewijzen, dat niet alleen een deel of het voornaamste deel van de mens, maar zelfs dat de gehele mens vlees is. En dat nog niet alleen, maar dat het gehele volk vlees is. Noch dat ook niet genoeg, maar dat het gehele menselijk geslacht vlees is. Want Christus zegt: “*dat uit het vlees geboren is, is vlees*”. Nu mag u alleen de knopen die u hier ziet, ontdoen en figuurlijke uitleggingen maken, u mag de uitlegging van de Ouden navolgen, of die u wilt en daarentussen van de Trojaanse krijg handelen, opdat u deze plaats noch hoort noch ziet. Aangaande ons, wij geloven het niet, maar wij zien en bevinden het, dat al het menselijke geslacht uit vlees geboren is, zoals Christus leert. Daarom moeten wij geloven, hetgeen dat wij niet zien, namelijk dat het gehele menselijke geslacht vlees is. Of nu in de gehele mens, in het gehele volk en in het gehele menselijke geslacht begrepen is, dat bijzonderste en uitnemendste deel, dat laat ik de Sofisten afdisputeren en afkibbelen: wij weten dat in het gehele menselijk geslacht begrepen is, het lichaam en de ziel, met al de krachten en werken, met al de deugden en ondeugden, met alle wijsheid en dwaasheid, met alle gerechtigheid en ongerechtigheid. Al deze dingen zijn vlees, want ze smaken allen naar het vlees, dat is hetgeen dat hun eigen is en zij zijn ijdel en ledig van de heerlijkheid van God, van de Geest van God, zoals Paulus zegt, Rom. 3.

HOOFDSTUK 189

En dat u zegt: “dat niet allen en een iegelijk affect van mensen vlees zijn, maar dat er affecten zijn die zielen genoemd zijn en andere Geest, waardoor wij streven tot alle eerbare deugden, zoals de Filosofen gestreefd hebben, die geleerd hebben, dat het beter was duizendmaal te sterven, dan enige oneerbaarheid te bedrijven, al was het ofschoon, dat hij wist dat het geen mens weten zou en dat God het zou vergeven”. Daarop geef ik tot antwoord, die niets zekers gelooft, het is hem evenveel of hij wat gelooft of niet, en wat dat hij gelooft. Ik wil u niet vragen, maar ik wil het de goddeloze “aucianum” zelf laten vragen, of er “een alleen” onder alle mensen van de wereld dat gedaan hebben (al waren zij in vele manieren eerlijker en deugdzamer dan Socrates), dat u zegt dat zij geleerd hebben? Wat helpt dan zo'n ijdel praten? Zij¹⁶⁹ zouden tot de eerbaarheid streven, die niet eens wisten wat eerbaar was? Maar u zult dit mogelijk eerbaarheid noemen, zo ik één van de voortreffelijkste voorbeelden begeer, dat zij om de wil van het vaderland en voor hun vrouwen en kinderen en voor hun ouders zich in de dood begeven hebben; of opdat zij niet zouden liegen of niet

¹⁶⁸ Erasmus is Protheus, dat is, die zich in allerlei gestalten kan veranderen.

¹⁶⁹ De werken van de heidenen zijn alleen in de uiterlijke schijn eerlijk en eerbaar. Maar een oprechte deugd geschiedt uit het geloof, niet om zijn eigen eer te zoeken, maar Gods eer. Waarvan August. de Civit. Dei. hb. 5 cap. 12 en 19.

zouden verraden, of enig ander oneerbaar stuk bedrijven, liever gehad hebben grote, zware, verschrikkelijke tormenten te verdragen, als zijn geweest: “Q. Scevola, M. Regulus” en meer anderen. Wat zult u in al dezen toch als een uiterlijke gedaante kunnen betonen? Of hebt u hun harten gezien? Ja in het werk zelf is genoeg gebleken, dat zij hun eigen eer gezocht hebben, zo dat zij niet geschroomd hebben zelf te bekennen dat zij hun eigen eer zochten. Want de Romeinen hebben zelf betuigd, dat zij door een brandende begeerte van eer deden uitvoeren, al wat zij uitgericht hebben, dat eerlijk, eerbaar en voortreffelijk was: Zo ook de Grieken¹⁷⁰, zo de Joden en uiteindelijk zo het gehele menselijke geslacht. Maar of zulks nu voor de mens eerbaar is, zo is er nochtans voor God niets oneerbaarder, ja het is zeer goddeloos en godslasterlijk, dat zij het niet voor de eer van God gedaan hebben, noch opdat zij God zouden loven en prijzen, maar het is een gruwelijke en goddeloze kerkroof, God de eer te ontnemen en die zichzelf toe te eigenen, zodat zij nooit oneerlijker en schadelijker geweest zijn, dan als zij in hun hoogste en grootste deugden uitgestoken hebben. En hoe zouden zij iets voor de eer van God doen, daar zij God noch Zijn eer ooit gekend hebben? Niet dat God en Zijn eer niet verscheen, maar dat vlees hen God en Zijn eer niet zien lieten, door de grote razernij die zij tot hun eigen eer hadden. Hier hebt u nu, Erasmus, dat schone principieelste deel van de mens dat tot de eerbaarheid streeft, namelijk, die grote rover van Goddelijke eer en die de Goddelijke Majesteit van de Troon wil afzetten en zelf daarop zitten. Zelfs als het het allereerbaarste en allerheerlijkste is in alle deugden. Ontkent nu ook dat deze vlees zijn en vleselijk gezind.

HOOFDSTUK 190

Ik meen ook niet, dat Erasmus zich zozeer zal stoten aan deze manier van spreken, als wij zeggen, dat de mens gezegd wordt vlees te zijn, of Geest, daar men naar Latijnse wijze van spreken zou zeggen: “Homo est Carnalis vel Spiritualis”, de mens is vleselijk of geestelijk. Want dit moet de aard van de Hebreeuwse spraak ten goede gehouden worden, die, als zij spreekt de mens is vlees of geest, dat is even zo veel dan of wij zeiden, de mens is vleselijk of geestelijk, men in het Latijn zegt: “Iste homo est scelus & ipsa malitia”, deze mens is de boosheid zelf. Zo wordt in de Heilig Schrift de mens genoemd (door een figuurlijke manier van spreken “Epitasin”, vlees), alsof zij wilden zeggen is de vleselijkheid zelf, daar hij toch niets anders smaakt of zoekt dan die dingen die van het vlees zijn: zo wordt hij Geest genoemd, omdat hij niets anders zoekt, noch begeert, noch doet, noch lijdt dan die dingen die van de Geest zijn. Maar of iemand hier nog vragen wilde daar de gehele mens, of dat beste deel van de mens vlees genoemd wordt en is vlees, of dan ook daarom terstond goddeloos genoemd en gezegd moet zijn al wat vlees is? Wij noemen hen goddeloos, die zonder de Geest van God zijn. Want daarom zegt de Schrift dat de Heilige Geest gegeven wordt om de goddelozen te rechtvaardigen. Maar daar Christus de Geest van het vlees onderscheidt, zeggend: “*Dat uit vlees geboren is, dat is vlees*” en Hij voegt erbij: “*dat degene, die uit vlees geboren is, het rijk Gods niet mag zien*”. Zo volgt er noodzakelijk, dat al wat vlees is, ook goddeloos is en onder de toorn van God en vervreemd van het Koninkrijk van God. En is het vervreemd van het Rijk van God en van Zijn Geest, zo volgt er ook noodzakelijk, dat hij onder het rijk en geest van Satan is, daar er geen middenrijk is tussen het Rijk van God en het rijk van satan, die eeuwig

¹⁷⁰ Vicit amor Patriae, laudumque immensia cupido.

elkaar tegenstrijdig zijn. Deze redenen zijn het, die krachtig bewijzen, dat de hoogste deugden in de heidenen, die allerbeste in de filosofen en de allertreffelijkste in de mensen, voor de wereld wel eerlijk, eerbaar en goed gezegd worden en schijnen, maar die nochtans voor God in de waarheid vlees zijn, dienend het rijk van satan, dat is, zij zijn voor God goddeloos en godslasterlijk en kwaad in alle manieren.

HOOFDSTUK 191

Maar nu, genomen dat de mening van Erasmus zou mogen bestaan, namelijk als hij zegt: “dat niet alle affecten vlees zijn, dat is goddeloos en dat het deel van de mens, dat zij geest noemen, eerbaar en goed is”, ziet toch eens hoe vele absurde en ongeschikte dingen zullen er straks uit volgen, weliswaar niet bij het menselijk vernuft, maar in de gehele Christelijke Religie en in de hoogste artikelen van geloof. Want zo het principieelste en voornaamste in de mens niet goddeloos, zondig, verdorven en verdoemd is, maar alleen het vlees, dat is de laagste, grofste en nederigste affecten of genegendheden, wat voor een Christus en verlosser zullen wij daardoor maken? Zullen wij dan de prijs van Zijn dierbaar bloed en Zijn bittere dood zo klein achten, dat Hij alleen dat geringste en het slechtste deel van de mensen zou verlost hebben en dat beste, principieelste en voornaamste deel van de mensen in zichzelf en voor zichzelf deugdelijk genoeg zou zijn en Christus niet van doen zou hebben? Zullen wij dan nu Christus voortaan prediken de Verlosser te zijn, niet van de gehele mens, maar van het sterkste deel, namelijk het vlees? En zullen wij de mens roemen te zijn zijn eigen verlosser, in het principieelste deel van zijn persoon? Kiest nu wat u wilt, Erasmus, zo het beste deel van de mens gezond en wel is, zo heeft hij Christus de Zaligmaker niet nodig, zo triomfeert hij in eerlijkheid boven Christus, als hij zichzelf in het principieelste deel bezorgt en verlost, daar Christus maar het minste deel bezorgt en verlost. Daarna zal het rijk van de satan ook niet zijn, als dat alleen regeert over het minste en verachtste deel van de mensen, daar het bijzonderste deel door de mens zelf geregeerd wordt. Zo zal het geschieden, dat door Erasmus’ leer van het principieelste en voornaamste deel des mensen, dat de mens boven Christus verheven worden zal en ook boven de duivel, in somma hij zal een heer der Heeren zijn, ja de God der Goden. Waar Erasmus, is nu de bewijsbare opinie, waardoor u gezegd hebt, dat de vrije wil geen goed kan willen? Maar hier komt u te zeggen, dat het principieelste en voornaamste deel van de mensen gezond en eerbaar is en Christus niet nodig heeft, maar dat ze veel meer vermag dan God zelf en de duivel. Dit zeg ik, lieve man, opdat u weer zien moogt hoe periculeus dat het is, de heilige en Goddelijke dingen zonder de Geest van God te verhandelen, inzonderheid door of naar het lichtvaardige menselijke vernuft. Zo Christus dan het lammetje is, die de zonden van de wereld draagt, zo volgt er dat de gehele wereld onder de zonden verdoemelijk en onder de duivel ligt, alzo dat uw onderscheid of afdeling van de principieelste en voornaamste delen en van de minste en slechtste, gans hierin niet helpen kan. Want de wereld betekent hier al de mensen, die in alle delen de wereld smaken en wereldsgezind zijn.

HOOFDSTUK 192

Verder zegt u ook “Zo de gehele mens, die ook door het geloof wedergeboren is, niets anders is dan vlees, waar is dan nu de Geest, die uit de Geest geboren is? Waar is de

Zoon van God? Waar is het nieuwe creatuur? Hierop wil ik wel onderwezen zijn”. Zo spreekt uw *Diatriben* of boek. Wel wel, waarheen toch mijn lieve Erasmus, wat droomt u? U wilt door ons onderwezen worden, hoe dat de Geest, die uit de Geest geboren is, vlees is? O hoe welgemoed bent u hier, hoe troost u ons hier, wat maakt u uzelf wijs hier een heerlijke victorie over ons te hebben? Hier dunkt u, dat wij de klap zullen krijgen en dat wij geenszins zullen kunnen bestaan. En u wilt hiertegen ons, de autoriteit van de oude vaders wederom misbruiken, die gezegd hebben: “dat in het gemoed van de mensen nog enige zaden van eerbaarheid overgebleven zijn”. Voor eerst dan of u van de oude vaders grote geroemde namen tegen ons misbruikt of gebruikt, laat ik u vrij, ziet u slechts toe, wat u gelooft, als u de mensen gelooft, die het hunne vast uitspreken zonder Gods Woord. Maar mogelijk kwelt u niet zeer de zorg over de Religie, wat een iegelijk geloven zou, daar u de mensen zo licht gelooft, niet eens ernaar vragend, of het voor God zeker is of niet, hetgeen zij leren. En dit wilde ik ook gaarne van u horen, dat u ons bewijst wanneer wij ooit zulke dingen geleerd hebben, als u hier ons zo stout en openbaar durft te verwijten; wie zou toch zo uitzinnig zijn, dat hij zou zeggen, dat hij uit de Geest geboren is, niets anders dan vlees zou zijn? Wij¹⁷¹ onderscheiden openlijk het vlees van de geest, als tegenstrijdige dingen en wij zeggen met getuigenissen van het woord van God, dat de mens die door het geloof niet wedergeboren is, vlees is. Daarna zeggen wij ook, dat de wedergeboren mens geen vlees meer is, dan alleen ten aanzien van de overblijfsels van het vlees, die de eerstelingen van de Geest weerstaan. Ik geloof immers niet, Erasmus, dat u zulks uit haat tot onze bezwaring hebt willen dichten, want wat kunt u ons anders schandelijkers, ja gruwelijkers opleggen? Dan of u moet onze leer niet verstaan, of de zaak moet u zo zwaar vallen, dat ze zo drukt en verwart, dat uzelf niet weet wat u voor u en tegen ons zult zeggen. Want u, door autoriteit van enige ouden bewogen wordt te geloven, dat enige zaden van eerbaarheid in het menselijk gemoed overgebleven zijn, dat zegt u, voorwaar ook vergeten hebbend uw voorgaande reden, waar u gezegd hebt, dat de vrije wil geen goed kan willen. En geen goed te kunnen willen; ik weet niet hoe dat het bestaan kan, dat er nochtans in de mens zaden van eerbaarheid zullen zijn. Zie ik moet u gestadig vermanen te blijven bij de zaak, waarover wij handelen, waarvan u altijd afwijkt, wat anders voortbrengend als u voorgenomen had.

HOOFDSTUK 193

De andere plaats is uit Jeremia 10: 23: “*Ik weet, Heere, dat bij de mensen zijn weg niet is; het is niet bij een man die wandelt, dat hij zijn gang richt*”. Deze plaats verklaart Erasmus zo: “deze plaats (zegt hij) behoort meer tot de uitkomst van de tijdelijke, voorspoedige of onvoorspoedige dingen, als tot de vrije wil”. Hier brengt hij wederom met grote vermetelheid een nieuwe glos, naar zijn goeddunken, alsof hij een volle macht had om met de Schrift te handelen naar zijn believen. Maar dat hij op de zin en mening van de profeten wat zou letten, wat behoefde zulk een man als Erasmus is, dat te doen? Het is genoeg, Erasmus zegt het, ergo het is waar. Ja, willen wij de wedersprekers deze vrijheid toelaten om alle dingen alzo te gloseren, wat zou er toch zijn, dat zij alzo naar wens niet zouden kunnen verdedigen? Laat hem dan deze glos uit de tekst zelf bewijzen, zo zullen wij hem geloven. Wij leren dan uit de tekst, dat de profeet alzo merkte, dat hij de goddelozen tevergeefs leerde, niettegenstaande alle naarstigheit, zo bevond hij nochtans dat zijn woord niets vermocht, ten ware dat God

¹⁷¹ Vlees en Geest.

inwendig leerde en dat het daarom niet in de macht van mensen is, te horen en het goede te willen. Dit dan gevoelend, zo verschrikt de profeet over het oordeel van God en hij bidt dat God hem in Zijn oordeel zou willen straffen en kastijden (zo hij gekastijd moet zijn) en dat Hij hem slechts niet met de goddelozen in Zijn toorn straffen zou, die Hij liet verharden en ongelovig blijven. Maar genomen, dat deze plaats van de uitkomst van voorspoedige en onvoorspoedige dingen verstaan moest worden, wat zou hij zeggen, zo deze glos zelf de vrije wil krachtig terneder wierp? Men dicht veel zulke nieuwe glossen en uitvluchten, waardoor de trage en domme, slechte mensen bedrogen worden en menen wel voldaan te zijn, zoals er gedaan wordt door de uitvlucht van de noodzakelijkheid van gevolg. Maar zij zien niet hoe zij met deze nieuwe uitvluchten meer en meer verward en verstrikt, zozeer bedriegen de nieuw gevonden woorden. Zo dan de uitkomst van die dingen in onze macht niet zijn, die toch tijdelijk zijn en waarover de mens een heer gesteld is, Gen. 1, ik bid u, hoe zullen die geestelijke dingen in onze macht zijn, zijnde de genade van God en alleen hangend aan de vrije Willekeur van God? Zal dan de macht van de vrije wil de eeuwige zaligheid kunnen verlangen, die niet één penning, noch één haar op zijn hoofd kan behouden? Wij hebben geen macht noch geweld over de creaturen en wij zullen macht en geweld hebben over de Schepper? Zijn wij dan dol en uitzinnig: dat een mens dan nu streeft tot goed of tot kwaad, behoort veel meer tot Gods regiment, want hier faillert hij meest aan beide zijden en hij heeft minder vrijheid dan als hij streeft tot geld en eer, of tot wellustigheid. Hoe fraaitjes is hij dan ontkomen met deze glos, als hij de vrijheid ontkent in kleine geschapen dingen en die wil roemen in de hoogste en Goddelijke dingen. Het is zoals of ik zei “Codrus”, kan niet één duit of penning betalen, maar hij kan wel menig duizend dukaten betalen. En hier verwonder ik mij ook zeer, dat Erasmus tevoren Wiclefs leer over de noodzakelijkheid zo hatelijk vervolgd heeft en dat hijzelf nu toelaat, dat de uitkomst van voorspoedige of onvoorspoedige dingen noodzakelijk met ons naar Gods wil geschieden moet.

HOOFDSTUK 194

Verder zegt Erasmus nog “Ofschoon u deze plaats op de vrije wil zou trekken, zo moet toch een iegelijk bekennen, dat zonder Gods genade niemand zijn leven en wandeling recht en goed kan uitvoeren, nochtans zo is het, dat wij naar ons vermogen streven, want wij bidden alle dagen, Heere mijn God, richt toch alle dagen mijn weg voor U en geleidt mij etc. Die nu om hulp roept, die legt alle vermogens en streven niet af”. Mij dunkt voorwaar, dat Erasmus daarnaar niet vraagt, wat hij antwoordt of spreekt, wanneer hij niet slechts zwijgt, maar wat zeggen mag en hij nog wil schijnen wel te voldoen, zozeer vertrouwt hij op zijn eigen autoriteit. Hij moest bewijzen, of wij door onze kracht kunnen streven en hij bewijst dat hij biddend iets streeft. Lieve, zeg mij toch, wat heeft hij voor, belacht hij ons of bespot hij de Papisten? Want wie wel bidt, die bidt in de Geest, ja de Geest Zelf bidt in ons, Rom. 8. Hoe kan men dan door het streven van de Geest de macht van de vrije wil bewijzen? Is dan de vrije wil en de Heilige Geest een ding bij Erasmus? Disputeren wij dan ook wat de Heilige Geest vermag? Alzo moet dan nu Erasmus mij deze plaats van Jeremia onaangeraakt en onverwinnelijk laten behouden, daar hij niets anders voortgebracht heeft dan een glos op zijn kop, namelijk dat wij door ons vermogen wat streven en hij meent dit moest Luther geloven, maar Erasmus, niet eer hij wil.

HOOFDSTUK 195

Er is ook nog een plaats uit Spreuken 16: 1: “*De mens heeft schikkingen des harten, maar het antwoord der tong is van de Heere*”. Dit zegt hij, behoort ook tot de uitkomst van de dingen, zoals of wij alleen door dit zijn zeggen zonder enige andere autoriteit tevreden moeten zijn. En voorwaar hij doet hier overvloedig genoeg, dat hij deze zin van de uitkomst van de dingen toelatend, ons naar hetgeen voorheen gezegd is, de overwinning geeft. Want zo wij geen vrijheid hebben, in onze eigen dingen en werken, zo hebben wij veel minder enige in Goddelijke dingen. Maar laat ons zijn scherpzinnigheid eens zien. “Hoe kan (zegt hij) de mens zijn hart bereiden, of hem in het hart wat voorzetten, daar Luther zegt dat alle dingen uit noodzakelijkheid geschieden?” Ik antwoord, daar de uitkomsten van de dingen in onze macht niet zijn zoals u zegt, hoe zullen wij dan de dingen zelf regeren en naar onze wil schikken? Hetgeen dan, dat u hier op deze plaats van Salomo zult antwoorden, dat zal het rechte antwoord op uw vraag zijn. Ja daarom zullen wij te meer en te vlijtiger arbeiden, omdat de uitkomst van alle dingen ons onbekend is, zoals Ecclesiastes zegt, Eccles. 1: 9: “*Des morgens zaait u zaad en des avonds houdt niet op, want u weet niet of dat dit zal opgaan*”. Zij zijn door ons onzeker, wat de kennis aangaat, maar noodzakelijk in de uitkomsten. De noodzakelijkheid verwekt ons tot de vreze Gods, opdat wij niet vermetel en zorgeloos zijn zouden, maar de onzekerheid brengt het vertrouwen voort, dat wij niet mismoedig worden. Nu komt hij wederom voort met zijn oude lied “dat in het boek Proverbiorum veel dingen zijn voor de vrije wil, als dit, opent de Heer uw werken. Hoort u wel (zegt hij) uw werken?” En daar in dlat boek veel woorden zijn die op gebiedende wijze gesteld zijn, alsmede veel anderen die tot een andere persoon spreken, als “u zult dat doen etc. u zult dat laten zien etc.” Al dit bevestigt (zegt hij) de vrije wil. Als “openbaart of opent de Heere uw werken”, ergo u kunt het doen, “uw werken”, ergo u kunt die doen. Zo dan ook deze woorden: “*Ik ben uw God*”, dat is, u maakt Mij uw God. Laat ons ook deze woorden alzo verklaren “Uw geloof heeft u geholpen”, hoort u wel dat hij zegt “uw”, leg het nu alzo uit: U maakt het geloof, dan hebt u de vrije wil vast bewezen. Ik bespot Erasmus hier niet, maar ik wijs hem slechts aan, dat hij deze zaak zo ernstig niet verhandelt als hij behoorde.

HOOFDSTUK 196

Alzo ook deze plaats Spreuken 16: 4: “*De Heere heeft alles gewrocht om Zijns zelfs wille, ja ook de goddeloze tot de dag des kwaads*”, formeert hij naar zijn wil, God excuserend, dat Hij geen kwade creaturen geschapen heeft, zoals of ik over de schepping gesproken had en niet meer over die gestadige werking van God in Zijn creaturen. Door welke werking God in de goddelozen werkt, als wij boven in hoofdstuk 147 van Farao gezegd hebben. Maar Hij maakt de goddelozen, niet scheppend in hem de boosheid, of hem makend een kwaad creatuur, hetwelk onmogelijk is, maar uit een verdorven zaad wordt een kwade mens gemaakt als God werkt, niet door de schuld van de Schepper of de maker, maar door de schuld van de verdorven materie.

HOOFDSTUK 197

De plaats die wij ook herhaald hebben uit het tweede hoofdstuk dringt hem niet genoeg, Spreuken 21: 1, namelijk “*Des konings hart is in de hand des Heeren, Hij neigt het tot al wat Hij wil*”. Hij dwingt (zegt hij) niet terstond, die maar neigt. Gelijk of wij over dwang spraken en niet over de noodzakelijkheid van de onveranderlijkheid. Dit betekent dan het neigen van God¹⁷² niet een luie en ledige zaak, zoals Erasmus meent, maar het is die krachtdadige eeuwige en Almachtige werking van God, die niemand mijden noch veranderen kan, maar waardoor iemand also noodzakelijk moet willen, als God hem een wil geeft en hem drijft door Zijn Almachtige beweging, zoals ik boven gezegd heb. Daarna als Salomo over het hart van de koning spreekt¹⁷³ zo meent Erasmus dat dit generalijk of in het algemeen niet getrokken kan worden, maar dat hij niets anders zeggen wil, dan hetgeen Job zegt: Job 34: 30: “*opdat de huichelachtige mens niet meer regere en er geen strikken des volks zijn?*” Uiteindelijk laat hij toe, dat de koning door God tot het kwade geneigd wordt, waar also, dat Hij hem door de genegendheden zijns harten gedreven laat worden, om het volk te kastijden. Hierop antwoord ik: hetzij dat God toelaat of dat Hij neigt, zo geschiedt dat toelaten of dat neigen niet tegen Zijn wil, maar door Zijn werking en wil, want de wil van de Koning kan de werking van de Almogende God niet ontgaan noch vermijden, want ze drijft de wil van allen en een ieder, dat hij moet willen en doen, hetzij dat de wil goed of kwaad is. En dat wij uit de particuliere wil van de koning een algemene setentie gemaakt hebben, ik meen dat wij hetzelfde niet onwijs noch ongeschikt gedaan hebben. Want zo het hart van de koning, dat immer boven allen vrij schijnt en over anderen heerst, nochtans niets kan willen dan waartoe hem de Heere God neigt, hoeveel weniger dan zal zulks enige andere particuliere mens vermogen. En deze consequentie zou niet alleen voldoen uit het voorbeeld van de koning, maar ook uit het willen van een ieder mens. Want zo een mens, hoe slecht hij ook is, voor God niet kan willen, dan waar God hem toe neigt, zo kan men hetzelfde van alle andere mensen zeggen. Zodat Bileam niet heeft mogen spreken hetgeen dat hij wilde, dat is een klare getuigenis in de Schrift, dat de mens geen vrije verkiezer of werkmans van zijn eigen recht of werk is, anders zou in de Schrift geen voorbeeld kunnen bestaan.

HOOFDSTUK 198

Daarna als hij gezegd had “dat vele plaatsen die Luther uit de Spreuken neemt en voortbrengt samen gebracht konden worden, maar zo, dat zij allen door een goede uitlegging, zowel vóór de vrije wil als tegen de vrije wil zouden mogen bestaan en daartoe getrokken zouden kunnen worden”, zo brengt hij uiteindelijk voort de geweldige plaats van Luther, die hij niet ontgaan kan¹⁷⁴, namelijk Joh. 15: “*Zonder Mij kunt gij niets doen*”, etc. Ik prijs deze kunstige prater en leraar van de vrije wil, die ons fijntjes leert de getuigenissen van de Schrift, naardat het hem wel bevalt met bekwame glossen en uitleggingen te formeren, opdat ze voor de vrije wil mogen doen, dat is, dat ze mogen uitrichten, niet dat ze behoorden en moeten, maar hetgeen dat hem belijft. Daarna is hij ook hierin te prijzen, dat hij het hem laat of hij deze machtige en geweldige plaats uit Joh. 15 ontziet en vreest, dat doet hij opdat de slechte lezer zou gedenken, dat als Erasmus deze plaats weerlegt heeft, dan al het andere niet veel zijn kan. Maar evenwel wil ik deze held en grootspreker onder de

¹⁷² Het neigen van God.

¹⁷³ Het hart van de Koning.

¹⁷⁴ De plaats Joh. 15: 5.

ogen komen, om te beproeven door wat middel hij deze mijn sterke en machtige Achilles zal kunnen ontgaan, of terneder stoten, die voorheen nog niet één van mijn kleinste soldaten heeft geslagen, maar heeft zich in tegendeel alom jammerlijk met hun eigen zwaarden gestoken en gekwetst. Hij komt dan en hij grijpt naar het woordje “niet”¹⁷⁵ en hij wil gaarne met vele woorden en met vele voorbeelden dat overvallen en wil wijsmaken, dat het door een goede uitlegging daartoe zou getrokken kunnen worden, dat “niet” zoveel zou kunnen zijn als “een weinig” en “onvolmaakt”, zoals of men zei *zonder Mij kunt u niets doen*, namelijk “weinig” of “onvolmaakt”. Zijnde hetzelfde als de Sofisten op deze plaats geleerd hebben, zo “*zonder Mij kunt u niets doen*”, namelijk volmaakt. Deze glos die overlang versleten, verroest en gedempt geweest is, wil hij ons door kracht van zijn welsprekendheid wederom vernieuwen en hij komt er zo heftig mee aan, zoals of hij ze eerst bedacht had en nooit tevoren gehoord was, die voortbrengend als een groot mirakel, daarentussen gans zorgeloos zijnde, ziet hij niet eens op de tekst, noch op het voorgaande of achtervolgende, waaruit het verstand gekregen moet worden. Ik zwijg ook, dat hij met zoveel woorden en voorbeelden bewijzen wil, dat dit woordje “niet” zou mogen worden genomen voor weinig of onvolmaakt. Gelijk of wij hier over mogen disputeren, daar hij eerst behoorde te bewijzen, of men die zo moet nemen. Zodat deze voortreffelijke verklaring van Erasmus niets anders doet (zo zij iets doet) dan dat de plaats in Johannes, onzeker en twijfelachtig gemaakt wordt. Dan, is het geen wonder, want hij doet de gehele *Diatriben* door niets anders, dan dat de Heilig Schrift door hem alom onzeker en twijfelachtig gemaakt wordt, opdat hij niet gedwongen wordt die te gebruiken, maar de autoriteit van de Vader moet bij hem zeker en klaar zijn, opdat hij die moge misbruiken en dat is bij hem grote Godvruchtigheid, dat de woorden van God onprofijelijk en onnut zijn en de woorden van mensen nuttig en profijelijk.

HOOFDSTUK 199

Maar dit is nog het fraaiste om te zien, hoe fijn dat hij met zichzelf overeenkomt. “Niets, kan men voor een weinig nemen en naar die mening (zegt hij) is het waarachtig, dat wij zonder Christus niets kunnen doen, want hij spreekt over de vruchten van het Heilig Evangelie, die niemand doet dan diegenen, die in de wijnstok blijven, die Christus is etc.” Hier bekent hijzelf dat niemand de vrucht van het Evangelie voortbrengt, dan die in de Wijnstok blijven en dit doet hij na zijn bekwame uitlegging, waarmede hij bewijst, dat “niet” hier voor “weinig” en “onvolmaakt” genomen wordt. Maar hij wil mogelijk ook het ontkennende woordje “geen” met een bijzondere uitlegging verklaren, dat het betekenen mag, dat de vrucht van het Evangelie buiten Christus enigszins, of een weinig en onvolmaakt bij de mensen gevonden mag worden, opdat wij dan mogen zeggen, dat de goddelozen, die geheel onder Christus zijn, over welke en in enige manier de vruchten van het Heilig Evangelie kunnen voortbrengen, dat is, dat de vijanden van Christus, God en Christus vruchten kunnen aanbrengen. Maar laat ons deze ijdele dingen varen laten. Ik wou hier gaarne horen, hoe en door welk middel men de ketters zal kunnen weerstaan, die alom in de Heilige Schrift deze vrijheid zullen willen hebben, dat zij zulken mogen argueren, dat “niet” en “geen” voor onvolmaakt genomen zal moeten worden. En zullen deze spreuken also mogen uitleggen: “*zonder Hem is niets gemaakt*”, dat is weinig. En “*de dwaas zegt in zijn hart, er is geen God*”, dat is God is volmaakt.

¹⁷⁵ Niet.

Alsmede ook: “*Hij heeft ons gemaakt en wij Hem niet*”, dat is, wij hebben een weinig gemaakt. En wie zou toch de plaatsen tellen kunnen, die in de Schrift staan, waar deze woordjes “niet” en “geen” gevonden worden? Zullen wij hier dan nog zeggen, dat men een bekwame uitlegging moet aanzien? Er is ook geen ketter of zijn uitlegging dunkt hem altijd bekwaam te zijn. Is dat dan nog de zware plaatsen te ontbinden, zulk een venster van zulke toelating van de verdorven zinnen en de bedriegelijke geesten te openen? Ik geloof u wel, Erasmus, die de zekerheid van de Schrift weinig acht, dat deze toelating u wel bekwaam zal zijn, maar wij die de gewetens zoeken op te richten, en te versterken, achten dat er niets onbekwamers, ja niets schadelijkers dan deze toelating kan geschieden. Hoort dan, u grote overwinnaar van Luthers machtige Achilles (ik zeg tot uw boek Erasmus), tenzij dat u bewijst dat het woordje “niet”, hier niet alleen mag, maar dat het ook moet voor een weinig genomen worden, zo hebt u met al uw veelvuldige, hoge en grote woorden en voorbeelden, niet anders uitgericht dan of iemand met een bundel stro tegen een groot vuur vechten wilde. Wat hebben wij met uw “kan” te doen, daar wij eisen dat u ons het “moet” zult bewijzen? Hetwelk zo u het niet doet, zo blijven wij in de natuurlijke grammatische betekenis van het woord, belachend zowel uw groot leger, als uw triomfen en victories.

HOOFDSTUK 200

Waar blijft nu weer uw bewijsbare opinie, die geleerd heeft, dat de vrije wil geen goed kan willen? Maar mogelijk zal hier ook een bekwame uitlegging gevonden worden, zodat geen goed zal betekenen wat goeds, alles, geheel tegen de usantie van de grammatica en dialectica, dat “geen” wat zal zijn, zo deze woorden toch geheel strijdig tegen elkaar zijn. Verder, waar blijft dat de satan een vorst en heer van de wereld is, zoals Christus en Paulus zeggen, die in alle mensenharten en wil dergenen die de Geest van God niet hebben, heerst en regeert, zodat zij zijn gevangenen zijn en hem moeten dienen? Zo deze briesende leeuw, deze onverzoenlijke vijand en onrustige bittere wederspreker van het Goddelijk woord, van de Goddelijke genaden en van alle mensen, zou hij, zeg ik lijden en verdragen, dat een mens die onder zijn rijk en geweld is, enig ogenblik tijds met de allerkleinste gedachten, zich regeren, keren en streven zou naar het goede, dat hij zijn tirannie ontkwam? Maar zal hij hem niet veel meer trekken, rukken, sporen en drijven, dat hij niet alleen goddeloos gezind is, maar dat hij ook met alle krachten plat tegengesteld aan God en de genade, doet en wil. Ja zeg ik nog eenmaal, zou hij dat lijden van degenen die onder hem zijn, daar de Christenen, die met de Heilige Geest van God begaafd zijn, zijn razen nauwelijks kunnen weerstaan, dat zij goed doen en daarin voortvaren. U dan die uzelf wijs maakt, dat de wil van de mens vrij in het midden gesteld is en hem zelf gelaten is, hebt wel te zeggen, dat onze wil aan beide zijden tot goed of tot kwaad met zijn streven zich kan wenden en keren, want u denkt, dat God en de duivel ver en wijd van ons zijn en dat zij ons maar van verre aanschouwen, op welke zijde wij ons met onze vrije wil zullen keren, niet gelovend, dat zij God en de duivel, zijnde als twee koninkrijken, die eeuwig tegen elkaar strijden, een krachtige werking en drijving hebben in de knechtelijke wil van de mens. Want zo wij slechts dat geloven, zo staat ons besluit vast en onbeweeglijk en de vrije wil ligt verslagen, zoals wij boven geleerd hebben. Of dan, het rijk van de satan zal niet in de mensen zijn en alzo zal Christus een leugenaar moeten zijn, of zo Zijn rijk zodanig is als Christus dat beschreven heeft, zo zal de vrije wil niets anders zijn dan een dier of een paard dat de duivel berijdt, dat niet los kan worden, tenzij eerst de duivel door de vinger van God uitgedreven wordt.

Hieruit geloof ik dan, lieve *Diatrobe*, dat u zeer wel kunt merken en ervaren, wat het is en hoeveel dat het vermag, hetgeen dat uw auteur Erasmus dikwijls zegt “hoe dat Luther hardnekkig en stout besluit en hoe dat hij geweldig op de Schrift dringt, hetwelk men toch met een woord licht kan ontbinden en antwoorden”. Wie weet dat niet, dat men met een woord al de Schriftplaatsen kan beantwoorden, als men tot alle plaatsen nee zal antwoorden. dat wisten wij zeer wel eer wij ooit van Erasmus hebben horen spreken. Maar dit is de kwestie, of dat genoeg is de Schrift met een woord te beantwoorden en of de Schrift also wel beantwoord is en of men also behoorde te antwoorden? Hierop zou hij wat letten en dan zou hij bevinden, hoe licht dat het is de Schrift te ontbinden en te beantwoorden en hoe verwerpelijk deze hardnekkigheid Luther is. Hij zal immers bevinden, dat de woorden niet alleen kunnen helpen, maar zelfs dat al de poorten van de hel daartegen niets kunnen uitrichten.

HOOFDSTUK 201

Maar daar de *Diatrobe* niet kan, al is het dat wij de ontkennende partij zijn en daarom niet schuldig enig verder bewijs, zo laat ons nochtans door krachtige argumenten bewijzen, dat het woordje “niet”, niet alleen mag, maar ook genomen moet worden voor een weinig, maar voor hetgeen het woordje in zijn natuur betekent. En dit zullen wij nog doen tot een toemaat boven dat onoverwinnelijke argument, dat wij alreeds gewonnen hebben, namelijk dat de woorden in hun natuurlijke betekenis gebruikt moeten worden, tenzij dat het tegenovergestelde ons bewezen wordt, hetwelk Erasmus’ *Diatrobe* noch gedaan heeft, noch doen kan. Maar¹⁷⁶ wij willen hem hetgeen boven aangewezen is, afdringen en dat uit de wild en de natuur van de zaak in haarzelf, nadermaal wij met open en klare Schrift verdedigd en vastgehouden hebben, dat de satan een zeer machtige vorst en allerlistige heer van de wereld is (als ik gezegd heb), welke dan regerend, zo is de wil van de mens wil nu niet vrij, noch van hemzelf, maar een knecht van de zonden en van de satans en hij kan niets anders willen, dan dat deze zijn vorst wil en belieft. Deze vijand nu zal niet toelaten dat hij enig goed zal willen of doen, hoewel wanneer de satan over de mensen niet heerste, zo waren toch de zonden, onder welke de mens ook een knecht is, hem een last en zwaar pak genoeg, dat hij geen goed zou kunnen doen noch willen. Daar de ganse reden van de Heere Christus dit zelf bewijst en betuigt, al is het dat Erasmus daar weinig op past, hoewel ik in mijn boeken (*Affertionis* genoemd) dat rijk en overvloedig heb aangewezen. Want zo vervolgt Christus de plaats Joh. 15: 6: “*Zo iemand in Mij niet blijft, die is buitengeworpen gelijkerwijs de rank en is verdord; en men vergadert dezelve en men werpt ze in ’t vuur en zij worden verbrand*”. Dit zeg ik, is Erasmus rhetorisch voorbij gegaan en het schijnt dat hij de hoop gehad heeft, dat dit voorbij lopen van de plompe Luthersens niet zou worden gemerkt. Ziet u dan nu wel, dat Christus zelf de allerbeste uitlegger van Zijn gelijkenis van de wijnstok en van de wijnrank, zeer klaar verklaart, wat dat Hij door dat woordje niet verstaan wil hebben, namelijk, dat de mens, die buiten Christus is, uitgeworpen wordt en verdort. Wat kan ook uitgeworpen worden en verderven anders beduiden, dan in het geweld van de satan overgegeven worden en hoe langer hoe bozer worden? Nu bozer worden is niet, iets te vermogen of te streven. Een verdorde tak, hoe langer hoe meer tot het vuur bereid, hoe meer dat hij verdort. Had Christus nu zelf deze gelijkenis niet zo wijd verbreid en geapliceerd,

¹⁷⁶ De wil is een dienstknecht van de duivel en van de zonden.

niemand zou het hebben durven doen. Zo staat het dan vast en gewis, dat het woordje niet hier moet genomen worden naar de natuurlijke betekenis van het woord zelf.

HOOFDSTUK 202

Laat ons ook eens de voorbeelden aanmerken, met welke hij bewijst dat het woordje “niet” somtijds voor weinig gebruikt wordt. “Gemeenlijk (zegt hij) wordt hij gezegd niet te doen, die niet verkrijgt hetgeen hij betracht en nochtans brengt hij het wel ergens toe, die daartoe streeft”. Ik antwoord: Ik heb nooit gemeenlijk zo horen spreken, maar u dicht alle dingen zo het belijft. Men moet de woorden aanmerken naar de materie, waarover de zaak handelt en naar de intentie en mening van degene, die spreekt. Nu dat wordt nooit “niet” genoemd, hetgeen dat de doender streeft en die van “niet” spreekt, die spreekt niet van het streven, maar van het effect of van hetgeen, dat uit het streven is voortgekomen, want dat is hetgeen men aanziet, als men zegt, hij heeft niets uitgericht, hij heeft niets bedreven, dat is, hij heeft niet verkregen hetgeen waarnaar hij streefde. Daarna, zo dit voorbeeld zou deugen, (waar ze nochtans niet deugt) zo is ze meer voor ons als voor Erasmus. Want dat is hetgeen waarom wij strijden en dat wij staande willen houden, dat de vrije wil vele dingen doet, die nochtans voor God gans niets zijn. Wat zal het hem toch helpen veel te streven zo hij het niet krijgt wat hij begeert? De zaak is hier dan wederom gewonnen, want waar hij zich keert, hij stoot of wederlegt zichzelf. Alzo is het ook, dat hij die plaats van Paulus voortbrengt, *“Noch die plant, noch die natmaakt is wat, maar God Die de wasdom geeft*. Dat in zichzelf (zegt hij) weinig, van kleinere waarde en onnuttig is, dat noemt hij hier niet”. Wat wilt u zeggen, Erasmus, dat de dienst van het woord in zichzelf weinig, van kleiner waarden en onnuttig is, daar de Apostel Paulus, dat alom met zulke lof verheft en groot maakt, als inzonderheid 2 Cor. 3¹⁷⁷. Dat hij het noemt de bediening van de Geest, van het leven en van de rechtvaardigheid? Hier let u wederom niet, noch op de materie van de zaak zelf, noch op de mening van de apostel die hier spreekt. Om wasdom te geven, zo is diegene die plant noch natmaakt niets, maar om te planten en nat te maken, is hij geen “niet”, daar het één van de hoogste werken van de Heilige Geest is in de Kerk van God, namelijk te leren en te vermanen. Dat is hetgeen dat Paulus wil zeggen en de woorden geven klaar te kennen, wat deze de mening is. Welaan laat ons hem dit onbekwame voorbeeld ook toegeven, want het is toch wederom voor ons. Daar¹⁷⁸ dit hetgeen is wat wij zeggen willen, dat de vrije wil niets is, dat is dat hij onnuttig in zichzelf voor God is, zoals Erasmus zegt, want wij menen ook zo en zeggen, dat de wil van de bozen “wat is” en niet een “louter niet”.

HOOFDSTUK 203

Alsmede brengt hij ook voort de plaats 1 Cor. 13: 1 *“Zo ik de liefde niet had, ik ware niets”*. Waarom hij dit voorbeeld bijbrengt, kan ik niet zien, anders dan dat het schijnt, dat hij een grote hoop en getal gezocht heeft, of hij moet gemeend hebben, dat wij geen wapens hadden om hem te slaan. Het is gewis en waarachtig, dat hij voor God niets is, die zonder liefde is. En alzo leren wij van de vrije wil. Daarom is dit voorbeeld nog voor ons en tegen hem, het schijnt ook dat Erasmus nog niet weet,

¹⁷⁷ Van de waardigheid van de dienst van het woord handelt hij in Hfdst. 204.

¹⁷⁸ Op welke mening dat hij zegt, dat de vrije wil niets is.

waarom wij kampen. Want wij spreken niet over het wezen van de natuur, maar over het wezen van de genade. Wij weten, dat de vrije wil van de natuur iets doet, zoals eten, drinken, kinderen telen, huishouden, regeren etc. En hij behoeft ons met zijn geklap niet te bespotten en te zeggen: “Dat wij dan zonder Christus niet zullen kunnen zondigen, zo Luther op dat woord (niet) also wil dringen”. Daar nochtans Luther zelf gezegd heeft, dat de vrije wil niet deugt dan alleen tot zondigen, maar het schijnt dat hij wat lust heeft in zulke ernstige dingen te jokken en te boerten. Wij zeggen wel dat een mens buiten de genade is, evenwel blijft hij onder die generale Almachtigheid van God, die alle dingen doet, beweegt en drijft door een noodzakelijk en onvermijdelijk beloop. Maar dit, wat de mens door deze algemene Almachtige werking van God doet, dat hebben wij gezegd is niets, dat is, het deugt niet voor God, noch wordt het voor iets anders dan zonde gerekend. Alzo in de genade is hij niet, zo hij zonder liefde is. Hoe komt het dan dat u Erasmus, daar u zelf bekent, dat wij hier handelen over de vruchten van liet Evangelie, die zonder Christus niet geschieden, nochtans alzo uit de baan loopt en een ander lied beginnend van de natuurlijke werken en vruchten van mensen spreekt, wat beduidt dit anders, dan dat u uzelf altijd tegengesteld bent, die de waarheid niet hebt? Alzo ook de woorden Joh. 3: 27: *“Een mens kan geen ding aannemen, zo het hem uit de hemel niet gegeven is”*. Johannes spreekt hier van de mens, die nu al wat en iets was en deze zegt hij kan niet ontvangen, namelijk de Geest met Zijn gaven, want daarover sprak hij en niet van de natuur. Hij had ook geen meester nodig, die hem zou leren, dat de mensen ogen, neuzen, oren, mond en handen hebben. Of Erasmus moest menen, dat Johannes de Doper zo uitzinnig is geweest, dat als hij een mens noemde, dat hij met Plato of Aristoteles’ ding of enig ander “niet”, dat eerst door een hemelse gave zou iets beginnen te worden. Niet dat voorbeelden uit de Schrift voort te brengen in zulk een zaak is te spotten? Wa behoeft hij ook zoveel woorden te maken, dat hij ons eerst zal leren, “dat het vuur, hemel is”, zoals of niemand dat wist? Wij spreken nu over de genade en zoals hij zelf zegt van Christus en van de vruchten van het Evangelie of van het geloof en hij klapt daartussen wat over de natuur, om de tijd slechts toe te brengen en om de eenvoudige lezer wat honing om de mond te smeren. En zoals hij voorgenomen had, zo brengt hij nochtans niet een voorbeeld waar “niet” voor “weinig” gebruikt wordt, maar hij openbaart klaar, dat hij niet veel geeft noch daarnaar veel vraagt, om te verstaan wat Christus en de genade is en hoe dat de genade wat anders is dan de natuur, hetwelk nochtans de grofste Sofisten wel weten en dagelijks dat onderscheid in hun scholen gedreven en geleerd hebben en in somma, hij ziet niet dat al zijn voorbeelden voor ons doen en zelfs tegen hem zijn. Want dat is hetgeen, dat Johannes de Doper wil zeggen met de woorden *“Een mens kan geen ding aannemen, zo het hem uit de hemel niet gegeven is”*. Alzo kan Erasmus mijn held Achilles overwinnen, zoals hij zelf in zijn *Diatrobe* wapenen geeft, waarmede dat hij geveld wordt. Zo is het, dat men met een woord de Schrift kan ontbinden en beantwoorden, die Luther die stoute verzekeraar, kan voortbrengen.

HOOFDSTUK 204

Hierna vertelt hij nog vele gelijkenissen, met welke hij niets anders doet, dan dat hij de slechte lezers van de rechte zaak wil afleiden, opdat hij te min op de zaak zou letten. Nu tussen andere gelijkenissen vertelt hij deze. “Zoals (zegt hij) God het schip wel bewaart, nochtans stuurt de schipper het in een goede haven, daarom doet de schipper dan ook wat”. In deze gelijkenis maakt hij hier tweeërlei verscheiden werken,

één van bewaring en dat eigent hij God toe, het andere is het varen en sturen van de schipper. En immers zo hij iets bewijst, zo bewijst hij dat God alleen het gehele werk van bewaring of behouding toegeschreven worden moet en de schipper de sturing en regering van het schip. En nochtans moet deze een fraaie en bekwame gelijkenis zijn. Alzo ook deze “de bouwman voert de vruchten tezamen en brengt ze bijeen, maar God heeft ze gegeven”. Hier maakt hij wederom tweeërlei verscheidene werken, eerst van God en ten andere van mensen, al was het dat hij ook uit de akkerman een schepper wilde maken, die de vruchten geven zou. Maar nu genomen, dat hij zeggen wil, dat zij enerlei werk doen, God en de mens, namelijk dat God de vruchten ook helpt voeren, wat bewijst hij nu met deze gelijkenissen? Niets, dan alleen dat de mens met God werkt. Disputeren wij nu ook over de medewerking? Is het niet over de eigen kracht en de werking van de vrije wil? Waar loopt deze zwetser dan nu, die over de palmboom zou spreken en niets zegt dan over de koewoerde? Er was een kan begonnen en het werd een beker. Wij weten zelf wel, dat Paulus een medewerker van God is, om de Corinthiërs te leren als hij uitwendig predikte en als God inwendig leert, ook in tweeërlei werking. Desgelijks is hij ook een medewerker van God, als hij in de Geest van God spreekt en dat in enerlei werk. Want dat is hetgeen, dat wij verzekeren en waarvoor wij strijden, dat als God buiten de genade van de Heilige Geest werkt alles in alles, dat Hij ook in de bozen werkt, als hij hetgeen hij alleen gemaakt heeft ook alleen door de beweging van Zijn Almachtigheid beweegt, werkt en drijft, hetwelk geen creatuur kan vermijden noch veranderen, maar moeten Hem noodzakelijk volgen en gehoorzaam zijn, elk naar zijn aard en kracht, die hem van God gegeven is en alzo zijn de bozen ook Gods medewerkers. Alzo ook diegenen, in welke de genade Christus door de Heilige Geest werkt, die Hij gerechtvaardigd heeft en in Zijn rijk gesteld, die drijft en beweegt Hij ook en daar zij nieuwe creaturen zijn, zij volgen en werken met God, of zij worden veel meer zoals Paulus spreekt door de Geest van God gedreven. Maar deze dingen hadden hier geen plaats, want wij disputeren hier niet wat wij vermogen, als God met ons werkt, maar wat wij mensen vermogen, namelijk of wij nu die uit niets geschapen zijn, iets doen kunnen en streven door de algemene beweging van de Almachtigheid van God om nieuwe creaturen van de Heilig Geest te worden? Hierop¹⁷⁹ moest Erasmus antwoorden en niet terzijde uitlopen. Hierop antwoorden wij dan alzo. Gelijk de mens eer hij geschapen wordt om een mens te zijn, niets doet noch streeft om een nieuw creatuur te zijn: daarna gemaakt en geschapen zijnde, ook niets doet noch streeft dat hij een creatuur mag blijven, maar beiden is geschied en geschiedt alleen door de wil van de almachtige kracht en goedheid van God, die ons, zonder enig toedoen van ons, geschapen en onderhouden heeft, maar Hij werkt niet in ons, zonder ons, als degene, die Hij daartoe geschapen en onderhouden heeft, opdat Hij in ons werken zou en wij niet Hem zouden werken, hetzij dat zulks geschiedt buiten het rijk van de genade door de bijzondere kracht van de Heilige Geest. Alzo hebben wij ook voorheen gezegd, dat de mens, eer hij vernieuwd wordt tot een nieuw creatuur van het Koninkrijk van de Geest, niets doet en niet streeft om zich te bereiden tot de geestelijke wedergeboorte en het Rijk van God. Verder ook, wanneer hij schoon alzo wedergeboren is, kan hij ook niets doen,

¹⁷⁹ God schept en vernieuwt ons zonder ons, maar Hij werkt niet in ons zonder ons. Zo leert ook Aug. de gratia & lib. arb. Cap. 5. Dat wij bekeerd worden, dat is alleen het werk van genade, maar dat tot de goede werken die wij bekeerd zijnde doen, tezamen komen de genade van God en onze wil. Want (als hij daarna zegt in Cap. 17) Hij beginnend werkt dat wij willen en wij willend voleindigt Hij met ons werkend. Hij werkt in ons, dat wij willen zonder ons, maar als wij willen en alzo willen wij dat doen, zo werkt Hij met ons: maar alzo (zegt hij) dat wij zonder Hem, hetzij alleen werkend of met ons werkend, tot de werken van de Godzaligheid niet deugen.

noch ook niets streven, om alzo te blijven en in het Rijk van God te volharden: maar beiden moet de Geest van God in ons werken, ons zonder ons, wederbarend en wedergeboren zijnde te bewaren en te onderhouden, zoals ook Jacobus zegt, Hoofdst. 1: 18: “*Naar Zijn wil heeft Hij ons gebaard door het woord der waarheid, opdat wij zouden zijn als eerstelingen Zijner schepselen*”. Hier spreekt Hij over het vernieuwde creatuur. Maar Hij werkt niet zo geheel zonder ons, nademaal Hij ons daarom wedergeboren heeft en ons bewaart opdat Hij in ons zou werken en wij met Hem zouden werken. Alzo predikt Hij door ons, alzo helpt Hij de armen en vertroost de benauwden. Maar wat wordt de vrije wil hiermede toegeëigend, ja wat wordt hem gelaten meer als een niet? En voorwaar een louter niet.

HOOFDSTUK 205

Leest dan hier Erasmus boekje “*Diatribē*” genoemd, geheel vijf of zes blaadjes door, daar hij veel zulke gelijkenissen en fraaie plaatsen en parabels bijeen brengend, niets anders doet dan dat hij ons wil leren, dat men in de Schrift veel plaatsen vindt, die over de medewerking en van de hulp van God spreken. Uit welke, zo ik dan wil besluiten, de mens niets vermag zonder de hulp van God, daarom zijn geen werken van mensen goed. Zo zal hij daarentegen naar de wijze van een nieuwe verkeerde Rhetorica, alzo fijntjes weten te besluiten en te zeggen: “De mens vermag wat, als de genade van God hem helpt, daarom kunnen alle werken van de mensen goed zijn. En zoveel plaatsen als in de Heilige Schrift zijn, die over de hulp van God spreken, zoveel zijn er die de vrije wil bewijzen en bevestigen, maar deze zijn ontelbaar, daarom heb ik gewonnen, zo de zaak door veelvuldige getuigenissen geacht zal worden”. Dit zijn Erasmus’ *Diatribē* eigen woorden. Meent u ook lieve lezer, dat de *Diatribē* (ot de auteur) bij zijn zinnen geweest is, toen hij dit geschreven had? Want ik wil zijn boosheid of schalksheid niet toeschrijven, ten ware dat hij mij met een eeuwig verdriet met zijn woorden verveelde, dewelke zichzelf alom zoals zijnde, altijd wat anders voortbrengt en verhandelt dan het voornemen is. Maar daar hij lust gehad heeft om in zo’n ernstige zaak te spelen en te mallen, zo willen wij ons ook laten gelusten zijn ongeschikte redenen openlijk aan te wijzen. Eerst, wij disputeren niet, wij zijn ook niet onwetend, dat al de werken van de mensen goed kunnen zijn, zo ze namelijk geschieden door de hulp van de genade van God. En ook, dat de mens wel wat kan doen met de hulp van de genade van God. Maar ik kan mij niet genoeg verwonderen over uw grote nalatigheid, Erasmus, die hebbend begonnen te handelen over de kracht van de genade van God. Daarna zoals of de mensen blokken en stenen waren, zo durft u te zeggen in ’t openbaar, dat de vrije wil bevestigd wordt door de plaatsen van de Schrift, die van de hulp van de genade van God spreken: en dit niet alleen, maar u durft ook wel met hoge, statige lof-woorden uzelf te kietelen en de trompet te blazen, eer u de victorie bevochten hebt. Nu voorwaar heb ik uit deze uw woorden en gelaat leren kennen, wat de vrije wil vermag, namelijk, razend en uitzinnig maken. Want wat zou toch in u alzo spreken dan de vrije wil? Hoort toch eens en let eenmaal op uw consequenties en gevolgen. “De Schrift (zegt u) prijst ons aan de genade van God, ergo, de Schrift bewijst de vrije wil”. Alsmede “Zij prijst ons aan de hulp van de genade van God, ergo zij bevestigt de vrije wil”. In welk dialect, Erasmus, hebt u zo leren argumenteren? Waarom niet liever anders, namelijk zo: de hulp van de genade van God wordt ons aangeprezen, ergo, de vrije wil wordt weggenomen? De genade wordt aangeprezen, ergo, de vrije wil wordt vernietigd: want waartoe wordt de genade gegeven? Is het daarom, opdat de hovaardige vrije wil, die in zichzelf sterk genoeg is,

met de genade als met een vastenavondkleed, daarmee gepronkt en versierd zou zijn? Daarom zou het tegenovergestelde niet beter zo volgen. Zoveel plaatsen als er in de Schrift zijn, die over de hulp van de genade van God spreken, zoveel zijn er die de vrije wil omstoten en deze zijn ontelbaar. Daarom heb ik zelf gewonnen, zo de zaak door veelvuldige getuigenissen geacht zal worden. Want daarom hebben wij de genade nodig, daarom wordt de hulp van de genade gegeven, omdat de vrije wil door zichzelf niets vermag en zoals u zelf gezegd hebt, geen goeds kan willen. Wanneer dan de genade aangeprezen en de hulp van de genade gepredikt wordt, zo wordt tezamen ook het onvermogen van de vrije wil gepredikt. Dit is een gezond en vast argument, hetwelk de poorten van de hel niet omverwerpen zullen.

HOOFDSTUK 206

Hier willen wij nu een einde maken van onze redenen en argumenten, die Erasmus in zijn *Diatribē* heeft willen confuter en wederleggen, te verdedigen, opdat ons boek niet te groot wordt en zo er nog iets is, dat aanmerkenswaard was, wij zullen dat nog genoeg verhandelen, als wij hier beneden onze heirtocht zullen voortbrengen. Want dat Erasmus in zijn besluit wederhaalt en zegt “dat zo onze leer bestond, zoveel geboden, zoveel dreigingen en zoveel beloften van God, tevergeefs zouden zijn en dat noch de verdiensten, noch de onverdiensten, noch de beloningen, noch de straffen geen plaats zouden hebben”, daarna ook “dat de genade en de rechtvaardigheid van God zwaarlijk en kwalijk verdedigd worden, zo God noodzakelijk de zondaars verdoemt” en dergelijke andere ongeschikte dingen, die daaruit volgen, die vele voortreffelijke mannen zo hebben bewogen, dat zij er ook door zijn nedergestort, hierover hebben wij voorheen genoeg gesproken en deze genoeg beantwoord. Wij lijden ook niet, noch willen wij aannemen de middenweg die hij voorstaat, ons radend (als ik uit een goed hart meen), dat wij de vrije wil wat, of een weinig zouden toelaten, waardoor de tegenstrijdige plaatsen en de voorschreven ongeschiktheden zouden mogen verzoend en weggenomen worden. Want door deze raad en middel is de zaak niet geholpen noch gebeterd. Want tenzij u de vrije wil alle en het gehele vermogen toeëigent, zoals de Pelagianen deden, blijft dit altijd, dat de Schrift tegenstrijdig schijnt en vele andere vreemde en ongeschikte dingen, die u wilt mijden en ontgaan, door die kleine en onmachtige kracht van de vrije wil, zoals wij boven genoeg gezegd hebben. Daarom moeten wij liever tot het uiterste gaan, dat wij de vrije wil geheel ontkennen en verzaken en dat wij God alleen alle kracht en vermogen toeschrijven en alzo zullen de plaatsen van de Schrift tegen elkaar niet strijden en zo men de absurditeit en ongeschiktheden, die het vernuft daarin weet te vinden, niet kan wegnemen, zo kan men ze nochtans dulden.

HOOFDSTUK 207

Maar dit bid ik, lieve Erasmus, dat u niet denken wilt, dat ik deze zaak meer uit voornemen en moedwil zou verhandelen dan net oordeel, kennis en van harte. Ik lijd niet, dat men mij zulk een huichelarij zou opleggen, dat ik anders zou gevoelen en anders zou schrijven. Ik ben ook niet eerst (zoals u zegt) in 't disputeren zo heftig geworden, dat ik nu eerst de gehele vrije wil zou ontkennen, daar ik die tevoren wat toegeëigend zou hebben. Ik weet ook zeer wel, dat u mij zulks uit mijn boek niet zult kunnen bewijzen. Daar zijn nog mijn disputaties, proposities en boeken voorhanden,

in welke ik altijd en nog op deze ure verzekerd heb, dat de vrije wil niet is en een zaak alleen bestaande (deze formele woorden placht ik te gebruiken) in een blote titel en naam. En zo heb ik gevoeld en geschreven, door de waarheid daartoe gebracht en gedwongen zijnde. Maar dat ik de zaak wat heftig gedreven heb, daarover beken ik mijn schuld, zo daar enige schuld is, ja ik verheug mij grotelijks dat mij deze getuigenissen in Gods zaak door de wereld gegeven wordt. De goede lieve God wil die bevestigen ten uitersten dage. Want, wie zou dan gelukkiger wezen dan Luther, die door de gehele wereld, zijn tijd, getuigenissen zou geprezen worden, dat hij de waarheid niet traag noch bedriegelijk, maar heftig genoeg ja bijna teveel zou verdedigd hebben? Alsdan zal ik gelukkig dat dreigen van de profeet Jeremia ontgaan zijn *“vervloekt is hij, die des Heeren werk traag doet”*. En zo ik tegen uw boek *Diatriben* wat te scherp en te heftig geweest ben, dat zult u mij vergeven en ten beste houden, want ik heb zulks uit geen kwaadwilligheid gedaan, maar mij heeft bewogen, dat u door uw autoriteit Christus waarheid teveel verdrukt, al was het dat u mij in geleerdheid en aanzien overtreft. Wie zou toch zijn eigen schrijven zo in de macht hebben, dat hij ook niet somtijds wat heftig worden zou? Want u die in dit boek bijna door stilheid koud bent, zo schiet u nochtans somtijds wel bittere en vurige pijlen, also dat de lezer licht over u zou oordelen (ten ware dat hij geheel u toegedaan was) dat u uit bitterheid spreekt. Maar dit doet tot de zaak niet, want wij behoren elkaar zulks te beste te houden, daar wij allen mensen zijn en de mensen kunnen feilen.

HOOFDSTUK 208. EEN EIGEN BETOOG AAN DE HAND VAN PAULUS EN JOHANNES

Nu¹⁸⁰ komen wij tot het laatste deel van het boek, in welk zo wij gezegd hebben, wij onze slagorden zullen voortbrengen tegen de vrije wil. Maar wij zullen ze niet allen voortbrengen, want wie zou dat doen in zulk een klein boekje, daar de gehele Heilige Schrift voor ons is, zelfs in alle woorden, syllaben en stippen. En het is ook niet nodig, daar de vrije wil alreeds met een dubbele victorie nedergeveld is. Eerstelijk, daar wij betoond hebben, dat al hetgeen dat hij meende dat hij voor hem deed, geheel tegen hem strijdig was. Ten tweede, daar wij betoond hebben, dat hetgeen dat hij meende geconfuteerd te hebben, nog vast onoverwinnelijk staande is gebleven? En uiteindelijk ofschoon hij niet overwonnen wil zijn, zo hebben wij genoeg bedreven, als wij hem met een scherpe pijl of twee doorstoten en nedergelegd hebben. Want wat is het nodig, dat men een vijand die alreeds gedood is, nog meer steken en houwen na zijn dood zal geven? Wij zullen dan nu de zaak wat kort (zo het enigszins kan geschieden) afhandelen. En tot een goed begin, zo is het dat wij uit een zo groot heirleger alleen twee dappere kapiteins, elk met zijn vaandel voortbrengen, Paulus namelijk en de Evangelist Johannes. Paulus¹⁸¹ de. Apostel, schrijvend tot de Romeinen, begint zo zijn strijd en disputatie tegen de vrije wil, tot de verdediging van de genade Gods. Rom. 1: 18: *“Want de toorn Gods wordt geopenbaard van de hemel over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der mensen, als die de waarheid in gerechtigheid ten onder houden”*. Hier hoort u een algemeen vonnis over alle mensen, dat zij onder de toorn van God zijn, wat is dit nu anders dan dat zij de toorn en straf waard zijn? Hij wijst ook de oorzaak van de toorn aan, die niets anders voortbrengt noch doet, dan hetgeen dat toorn en straf waardig is, namelijk dat zij allen goddeloos en onrechtvaardig zijn

¹⁸⁰ Het III. En laatste deel, na de afdeling van het 72ste hfdst.

¹⁸¹ Hij begint Paulus disputatie tegen de vrije wil, uit Rom. 1: 2, 3 en vervolgens.

en dat zij de waarheid in ongerechtigheid onderhouden. Waar is nu de kracht van de vrije wil, die naar wat goeds zou streven? Paulus werpt hem onder de toorn van God en verklaart dat hij goddeloos en onrechtvaardig is. Dat nu de toorn waardig is en goddeloos, dat streeft noch deugt nergens toe, als tegen de genade en niet voor de genade.

HOOFDSTUK 209

Hier zult u mogelijk Luther bespotten, zoals of hij Paulus niet wel genoeg bezien noch verstaan had en iemand zal mogen zeggen, dat Paulus daar niet over alle mensen handelt, noch van al het doen van de mensen, maar dat hij spreekt alleen over die, die de waarheid in ongerechtigheid onderhouden en die goddeloos en onrechtvaardig zijn en dat hieruit niet volgt, dat alle mensen zo zijn. Hierop zeg ik, dat het bij Paulus eveneens is, of hij zegt over alle goddeloosheid van mensen, of dat u zegt, over de goddeloosheid van alle mensen. Want Paulus spreekt het meest alom naar de wijze van de Hebreeuwse spraak en het is hier alsof u zei: alle mensen zijn goddeloos en onrechtvaardig en zij onderhouden de waarheid in ongerechtigheid, daarom zijn ze allen de toorn waardig. Daarna staan ook in de Griekse tekst niet de woorden “dergenen die”, maar daar moest zo staan “hominum detinentium”. De toorn van God is ontdekt over de goddeloosheid en ongerechtigheid van mensen, ’t onderhoudend de waarheid in ongerechtigheid. Opdat dit als de lofdicht en titel van alle mensen is, dat zij de waarheid in gerechtigheid ten onderhouden. Gelijk dit een titel is als wij zeggen “*onze Vader die in de hemelen zijt*”, daar men anders zou mogen zeggen onze Hemelse Vader etc. Want dit wordt alzo gezegd tot onderscheid dergenen die geloven en godvruchtig zijn. Welaan laat dit maar al ijdelheid zijn, tenzij dat Paulus’ disputatie deze verklaring noodzakelijk vordert. Want een weinig tevoren had hij gezegd, dat *het Evangelie de kracht van God is ter zaligheid allen die het geloven, de Joden voornamelijk en de Grieken*. Deze woorden “de Joden en de Grieken” zijn geen duistere noch twijfelachtige woorden. Want het is alsof hij zei, alle mensen is het Evangelie van de kracht van God nodig, opdat de gelovigen zalig en verlost worden van de toorn die ontdekt is. Ik bid u toch, zeg mij eens, daar hij door de Joden, die de gerechtigheid en de Wet van God en de kracht van de vrije wil boven alle mensen zouden hebben, zonder onderscheid uitspreekt, dat zij ijdel zijn en dat zij de kracht van God nodig hebben, om van de toorn, die van de hemel ontdekt is, verlost en zalig te worden en rekent hij ze ook niet onder de toorn van God? Wat voor mensen zult u dan nu kunnen voortbrengen, die niet onder de toorn van God zullen liggen, daar u gedwongen wordt te geloven, dat de hoogste mensen van de wereld, namelijk de Joden en de Grieken zodanigen zijn? Nu voort, welke zult u nu uitnemen van onder de Joden zelf en de Grieken, daar Paulus deze allen, zonder onderscheid onder dit vonnis werpt? Of meent u, dat in deze twee voornaamste geslachten, geen mensen geweest zijn, die naar eerbaarheid en deugden streefden? Hebben zij niet gestreefd zoveel als zij door de kracht van de vrije wil hebben vermocht? Maar Paulus die vraagt daar niet naar, maar hij onderwerpt ze allen aan Gods toorn, hij roept dat ze allen goddeloos en onrechtvaardig zijn. Zullen wij ook niet geloven dat de andere apostelen ook alle andere naties zonder onderscheid met dergelijke redenen onder de toorn van God geworpen hebben?

HOOFDSTUK 210

Zo staat dan deze plaats van Paulus vast en machtig, krachtelijk bewijzend dat de vrije wil het voornaamste wat in de mensen is, ja in de allervoornaamste mensen die met de wet, gerechtigheid, wijsheid en allerlei deugden begaafd zijn, nochtans goddeloos is, onrechtvaardig en waardig de toorn van God. Want anders zou Paulus' disputatie niet kunnen bestaan. Maar zo ze bestaat, zo blijft er dan geen middel tussen zijn afdelingen, want hij stelt niet meer dan deze twee delen, dat diegenen, die het Evangelie geloven de zaligheid verkrijgen. En voorts dat al de anderen onder de toorn van God blijven. De gelovigen maakt of noemt hij rechtvaardigen, de ongelovigen maakt hij goddeloze onrechtvaardigen en waardig de toorn van God. Want het is zoveel of hij zeggen wilde. De gerechtigheid die voor God bestaat, die wordt door het Evangelie geopenbaard, dat ze uit het geloof is. Daar volgt dan, dat alle mensen goddeloos en onrechtvaardig zijn. Want God zou dwaas moeten zijn, die de mensen een gerechtigheid zou gaan openbaren, die ze reeds kennen, of waarvan zij de daden ingeplant hadden. Daar Hij dan niet dwaas is en Hij hen nochtans de gerechtigheid van de zaligheid openbaart, zo is het openbaar dat de vrije wil zelfs in de voortreffelijkste mensen niet alleen niets heeft, noch iets vermag, maar dat het ook niets weet, wat dat rechtvaardig voor God is en genoemd wordt. Of ten ware dat iemand zeggen wilde, dat de gerechtigheid van God de voornaamste en hoogste mensen niet geopenbaard wordt, maar alleen de kleinen, geringsten en verachtsten, waartegen Paulus nochtans roemt dat hij een schuldenaar is beiden de Joden en de Grieken, de wijzen en de onwijzen. Daarom heeft Paulus alhier alle mensen in een klomp geslagen, besluitend dat ze allen goddeloos, onrechtvaardig en onwetend waren, van de oprechte gerechtigheid en geloof, zo ver was het vandaar, dat zij iets goeds zouden kunnen willen, of doen. En dit besluit staat vast, daar God, hen die in de duisternis zaten en onwetend waren, de gerechtigheid van de zaligheid openbaart, waaruit volgt, dat zij ze door zichzelf niet kenden. Die nu de gerechtigheid van de zaligheid niet kennen, voorwaar die zijn verre onder de toorn en verdoemenis, noch kunnen zij zich door de onwetendheid daaruit redden, ja zij kunnen niet streven om daaruit verlost te worden. Want wat zou u streven, zo u niet weet, wat, hoe, waarheen en in welke manieren dat u streven moet.

HOOFDSTUK 211

Met dit besluit accordeert de zaak zelf en ook de ervarenheid. Want toont mij in het gehele menselijke geslacht slechts één, laat hem ook de allerheiligste en rechtvaardigste zijn, die het ooit in de zin gekomen is, dat deze de weg tot de gerechtigheid en tot de zaligheid is, namelijk te geloven in Hem die daar is God en mens, die voor de zonden van mensen gestorven, verzezen en ter rechterhand van God de Vader gesteld is. Of die ooit gedroomd heeft van deze toorn van God, waarvan Paulus zegt, dat het van de hemel ontdekt is. Zie eens naar die geleerdste filosofen, wat zij van God gevoeld hebben en wat zij over Gods toorn in hun schriften nagelaten hebben. Ziet de Joden aan, die met zoveel tekenen en door zoveel profeten onderwezen zijn geweest, wat zij van deze weg gevoelen, zij hebben deze niet alleen niet ontvangen, maar zij hebben die zo gehaat, dat er geen natie onder de hemel is geweest, die Christus zo moorddadig vervolgd hebben, tot op deze huidige dag. Wie zou nu durven zeggen, dat in dat grote en machtige volk niet één zou zijn geweest, die dat beste niet zou verzocht hebben en door de kracht van de vrije wil daartoe niet zou gestreefd hebben? Hoe komt het dan dat zij allen tegenovergesteld hebben gestreefd en dat de allervoornaam-

sten deze allervoornaamste zaak niet alleen niet aangenomen hebben, niet alleen niet geweten hebben, maar ook als hen die geopenbaard en verkondigd is, deze ten hoogste gehaat hebben, verstoten, ja vervolgd en willen dempen en verdelgen? Zodat Paulus in 1 Cor. 1: 23, daarom gezegd heeft, dat deze weg *de Joden een ergernis is en de heidenen een dwaasheid*. Daar Paulus dan de Joden en de heidenen zonder onderscheid noemt en het zeker is, dat de Joden en de heidenen de voornaamste volken van de wereld geweest zijn, zo is het ook zeker, dat de vrije wil niets anders is “dan¹⁸² de grootste vijand van de gerechtigheid en de zaligheid van mensen”, daar het anders niet mogelijk geweest is, dat sommigen van de Joden en van de heidenen niet door de kracht van de vrije wil zouden gestreefd hebben en nochtans daardoor niets anders uitgericht hebben, dan dat zij Christus en de genade vijandig hebben vervolgd. Gaat dan nu heen, Erasmus, en zegt dat de vrije wil tot het goede streeft, daar u ziet, dat de gerechtigheid en het Evangelie hen dwaasheid en ergernis is. U kunt hier ook niet zeggen, dat Paulus maar over sommigen en niet over alle mensen spreekt, want hij begrijpt ze allen, zonder een onderscheid, als hij zegt: “*Christus is de heidenen een dwaasheid en de Joden een ergernis*”. Hij neemt er ook geen uit, dan alleen de gelovige “*ons (zegt hij) is de kracht Gods en de wijsheid des Vaders*”. Hij zegt ook niet, sommige heidenen, sommige Joden, maar simpel de heidenen en de Joden die niet uit ons zijn, met een openbaar onderscheid, de gelovigen van de ongelovigen onderscheidend, zonder enig middel te laten. En wij disputeren over de heidenen die zonder de genade werkzaam zijn, van dezen zegt Paulus, dat Gods gerechtigheid hen dwaasheid is, voor welke zij zich schuwen als voor een gruwel. En hier hebt u dat loffelijk streven van de vrije wil tot het goede.

HOOFDSTUK 212

En¹⁸³ ziet verder ook, of Paulus niet klaar te kennen geeft, dat hij de hoogsten en voornaamsten onder de heidenen meent en voortbrengt als hij zegt, dat zij die zich voor wijzen hielden, dwazen geworden zijn en hun onverstandig hart is verduisterd geworden en dat zij in zichzelf overleggen, (dat is in hun subtiële disputatie) ijdel geworden zijn. Hij gebruikt hier het Griekse woord “*Dialogismos*”, betekenend haar scherpste en subtielste gedachten, overleggingen en dichten en dat zij daarin ijdel geworden zijn. Zeg mij nu eens, als hij hier spreekt van hun “*Dialogismos*” meent hij hier niet het hoogste en voortreffelijkste dat in de heidenen was? Want deze zijn hun beste en hoogste gedachten en opinies geweest, die zij voor een vaste en gewisse wijsheid gehouden hebben. Maar deze wijsheid zegt hij hier in hen ijdelheid te zijn, zoals hij gezegd heeft dat ze dwaasheid was en dat ze met veel te bestaan en te streven niets anders dan erger geworden is en dat zij uiteindelijk door een verduisterd hart de afgoden gediend hebben en vele andere gruwelen bedreven, die hij daar verhaalt. Rom. 1. Zo dan het beste benaastigen en werk, in de allerbesten van de heidenen, boos en goddeloos is, wat zal men nu gevoelen van de rest van het volk, die veel erger zijn geweest? Want hij maakt hier geen onderscheid tussen de besten, als hij zonder aanzien van enige personen, hun beste wijsheid verdoemt en verwerpt. En verdoemend hun werken en benaastiging, zo worden verdoemd al die personen, die daartoe gestreefd hebben, hoewel zij zulks door de hoogste kracht van de vrije wil gedaan hebben. Ik zeg hun beste streven wordt verworpen als zonde, hoeveel meer die

¹⁸² De vrije wil is een vijand van de gerechtigheid.

¹⁸³ De wijsheid van mensen is ijdel.

het werk zelf gedaan hebben? Alzo verwerpt hij ook een weinig daarna al de Joden zonder onderscheid, die naar de letter en niet naar de Geest Joden zijn en zegt: *“Gij onteert God door de letter en besnijding”*. Alsmede *“Deze is geen Jood, die in het openbaar een Jood is, maar die in ’t heimelijke een Jood is”*. Hoe kan men ze klaarlijker onderscheiden? Een openbare of uitwendige Jood is een overtreder van de Wet. Maar hoeveel meent u zijn er wel onder de Joden geweest, die zonder geloof waren, die evenwel naar de wereld, hogen, wijzen, redelijken, onstraffelijken en heiligen geweest zijn, die ook met een hoogste betrachting tot de gerechtigheid en tot de waarheid gestreefd hebben? Zoals Paulus hen dikwijls getuigenis geeft, dat zij om God ijveren, maar met onverstand, Rom. 10, dat zij de gerechtigheid van de Wet navolgen en dat zij dag en nacht bekommerd zijn, om tot de zaligheid te geraken en nochtans zijn zij overtreders van de wet, daar zij in de Geest geen Joden zijn, ja omdat zij hardnekkig de gerechtigheid van het geloof weerstaan. Wat resteert er dan nu nog, dan dat de vrije wil als hij op zijn best is, dat het dan boos en op zijn ergst is en hoe meer dat hij streeft hoe erger hij wordt? De woorden zijn klaar, de afdeling is gewis, wie kan het nu tegenspreken?

HOOFDSTUK 213

Maar laat ons Paulus zelf horen, hoe hij zichzelf verklaart, in het derde hoofdstuk, makend zijn besluit, zo zegt hij alzo *“Wat dan? Zijn wij uitnemender? Ganselijk niet, want wij hebben tevoren beschuldigd beiden Joden en Grieken, dat ze alle onder de zonde zijn”*. Waar is nu de vrije wil, allen (zegt hij) *“Joden en Grieken zijn onder de zonde”*. Is hier enige duisternis, of is hier ook een figuurlijke wijze van spreken? Wat zal nu de uitlegging van de gehele wereld vermogen tegen een zo duidelijk vonnis, die allen zegt, die neemt niemand uit en hij laat er niets goeds in, die zegt dat ze allen onder de zonde zijn, dat is, dat ze dienstknechten van de zonden zijn. Waar stelt hij nu de oorzaak dat alle Joden en heidenen onder de zonde zijn? Nergens dan daar wij die aangewezen hebben, namelijk als hij zegt *“De toorn van God wordt ontdekt over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der mensen”*. En dat bewijst hij door de openlijke ervarenheid, dat zij God ondankbaar zijnde, zoveel gruwelen onderworpen zijn geweest als de vruchten van de overtuiging van hun goddeloosheid, als die niet anders willen, noch doen dan kwaad. Daarna komt hij de Joden in het bijzonder te oordelen als hij zegt, dat de Joden onder de letter overtreders zijn, hetwelk hij desgelijks door hun vruchten en door de ervarenheid bewijst, zeggend: *“U predikt dat men niet stelen zal en u steelt. U hebt een gruwel van de afgoden en u bedrijft kerkroof, God het Zijne ontnemend. En hij neemt er geen uit, dan die in de Geest Joden zijn. Het mag ook niet helpen, dat u zou willen zeggen, dat niettegenstaande zij onder de zonde zijn, dat nochtans het beste dat in hen is, als de redelijkheid en de wil, enigszins tot het goede zou streven. Want zo in hen enige goede wil was, zo zou het vals zijn, dat hij zegt, dat zij onder de zonden zijn. Daar hij dan de Joden en de heidenen noemt, zo begrijpt hij meteen, alles wat in de Joden en heidenen is. Al was het dat u Paulus alzo omkeren wilt; aller Joden en heidenen vlees (dat is) hun grofste en laagste affecten zijn onder de zonde. Maar de toorn van God, die over hen van de hemel ontdekt is, zal ze geheel verdoemen, tenzij dat zij door de Heilige Geest gerechtvaardigd worden, hetwelk niet zou geschieden, ten ware dat zij alleen onder de zonde waren.*

HOOFDSTUK 214

Laat ons nu eens zien, hoe Paulus zijn mening uit de Schrift bewijst, of ook Paulus de plaatsen die hij gebruikt, meer doet bewijzen dan zij op hun eigen plaatsen beogen. “*Gelijk geschreven is: (zegt hij) Rom. 3: 10, 11, 12 daar is niemand rechtvaardig, ook niet één, daar is niemand die verstandig is, daar is niemand die God zoekt. Allen zijn zij afgeweken, zijn zij onnut geworden, daar is niemand die goed doet, daar is ook niet tot één toe*”. etc. Die nu kan, die brengt een bekwame uitlegging voort, iemand dicht hier nu figuurlijke spreuken af? Laat ze klagen dat de woorden duister en twijfelachtig zijn, laat nu iemand zo koen zijn, hij beschermt de vrije wil tegen zulk een oordeel. Zo wil ik voorwaar ook wijken, wederroepen en zijn een belijder en verzekeraar van de vrije wil. Het is dan gewis en zeker, dat hij hier spreekt over alle mensen. Want de profeet brengt God voor, aanschouwend over alle mensen en prekend over deze sententie. Hij zegt alzo, Psalm 14: 2: “*De Heere heeft uit de hemel nedergezien op de mensenkinderen, om te zien of iemand verstandig ware, die God zoekt*”. etc. En opdat de Joden niet zouden menen, dat dit vonnis hen niet aanging, zo voorkomt Paulus en hij verzekert dat ze hen ten hoogste aanging? “*Wij weten (zegt hij) dat de wet spreekt, dat zij 't spreekt tot degenen, die onder de wet zijn; opdat alle mond etc.*” Ditzelfde heeft hij ook willen zeggen, als hij sprak “*De Joden voornamelijk en ook de Grieken*”. Hoort u dan wel, dat alle mensenkinderen. dat al die onder de wet zijn, dat is: Zowel de heidenen als de Joden voor God als zodanig gerekend worden. dat zij onrechtvaardig zijn, onverstandig zijn, noch naar God vragen, ook niet één, maar dat ze alle afgeweken zijn en onnuttig geworden? Ik acht ook, dat onder de mensen kinderen en onder die, die onder de wet zijn, geteld en gerekend moet zijn, de allerbesten en de allereerbaarsten, die door de kracht van de vrije wil tot het goede en tot de eerbare deugden gestreefd hebben, van welke Erasmus zegt, dat zij de zaden en vonken van de eerbaarheid in hun gemoederen ingeplant hebben. Of het was dat hij zeggen wilde, dat zij de kinderen van Engelen moesten zijn.

HOOFDSTUK 215

Hoe kunnen zij dan tot het goede streven, die allen over een hoop God niet kennen, ja Hem niet vragen, noch zoeken? Hoe kunnen zij een nuttige kracht tot het goede hebben, die allen van het goede afwijken en onnut zijn? Wij weten immers ook wel, wat het te zeggen is, God niet kennen, onverstandig zijn, God niet zoeken, God niet vrezen, afwijken en onnut zijn. Zijn de woorden niet klaar en leren ze niet dat alle mensen God niet kennen, God verachten, tot het kwaad afwijken en onnut tot het goede zijn? Want hier wordt niet gehandeld over de onwetendheid om de tijdelijke kost te zoeken, noch over de verachting van het geld, maar over de onwetendheid en de verachting van de Religie en van de Godzaligheid. Maar deze onwetendheid en deze verachting, zijn zonder twijfel niet in het vlees, noch in de laagste en grofste affecten, maar in die hoogste en voornaamste krachten van mensen, in welke de gerechtigheid, de Godzaligheid en de kennis en eerbied voor God, plaats behoorden te hebben, namelijk¹⁸⁴ in “de redelijkheid” en in de wil en alzo in de kracht van de vrije wil zelf, in dat zaad van de eerbaarheid of in het principieelste dat in de mensen is. Waar bent u nu Erasmus, die boven beloofde dat u gaarne zou toestaan dat het

¹⁸⁴ De redelijkheid en de wil zijn verdorven.

voornaamste in de mens vlees is, dat is goddeloos als men nu zulks uit de Schrift zou bewijzen? Staat het dan nu toe, daar u hoort dat het beste dat in de mens is, niet alleen goddeloos is, maar ook onwetend van God, God verachtend, tot het kwade gekeerd en onnut tot het goede. Want wat is het onrechtvaardig te zijn, anders dan dat de wil (die één van de voornaamste dingen van de mensen is) onrechtvaardig is? Wat is onverstandig te zijn van God en van het goede, anders dan dat die redelijkheid (die het andere is van de voornaamste dingen in de mensen), onwetend is van God en van het goede, dat is, blind in de kennis van de Godzaligheid? Wat is afwijken en onnut zijn, dan dat de mensen in geen delen zelfs niet in de allerbeste, iets deugen tot het goede, maar alleen tot het kwade? Wat is God niet te vrezen, dan dat de mensen in al hun delen, inzonderheid in de voornaamsten, verachters van God zijn. En verachters van God te zijn, is meteen te zijn verachters van al Gods dingen, zoals Zijn Woord, Zijn werken, Zijn wet, Zijn geboden en Zijn wil. Wat zal nu de redelijkheid voor goeds kunnen voortbrengen, die blind en onwetend en onverstandig is? Wat zal de wil voor goeds kiezen, die zelf kwaad en onnuttig is? Ja, wat zou de wil volgen, voor dewelke de redelijkheid niets anders stelt als de duisternissen van hun eigen blindheid en onwetendheid? En uiteindelijk, als de redelijkheid dwaalt en de wil afgekeerd is, wat goeds bid ik u zal de mens kunnen doen of streven?

HOOFDSTUK 216

Maar iemand zal hier mogelijk met Sofisterie voortkomen en zeggen: “dat hoewel de wil afgekeerd is en de rede metterdaad onverstandig is met de werken en metterdaad, dat de wil nochtans wat streven en de redelijkheid wat weten en verstaan kan uit hun krachten, daar wij vele dingen vermogen, die wij nochtans niet doen. Nadermaal wij hier disputeren over de kracht van de vermogens en niet van het werk zelf. Ik antwoord: De woorden van de Profeet die begrijpen in hen zowel de daad of werking dan het vermogen. En het is evenveel of u zegt, de mens vraagt niet naar God, dan of u zei, de mens kan niet naar God vragen. Hetwelk u hieruit zult kunnen verstaan, want zo in de mens het vermogen en de kracht was om het goede te willen, daar hij door het bewegen van de Almachtigheid van God niet ledig noch stil wordt gelaten, zoals wij boven hebben gezegd, zo kon het niet anders zijn, of God zou zich tenminste in enige mensen vertonen en openbaren. Maar dit geschiedt niet, want God ziet van de hemel en Hij ziet niet één die God zoekt en naar Hem vraagt en streeft. Daarom is het gewis dat deze kracht in geen mens is, die daar zou streven en zou willen God zoeken, maar veel meer zijn zij allen afgeweken. Verder zo Paulus niet moest verstaan worden van het onvermogen, zo zou zijn disputatie niets uitrichten. Want hiertoe is Paulus uit, dat hij bewijst dat alle mensen de genade nodig hebben. Maar zo zij door zichzelf iets vermochten en beginnen konden, zo zou de genade niet nodig zijn. En daar zij nu niet kunnen noch vermogen, daarom hebben zij de genade nodig. Zo ziet u dan, dat de vrije wil hiermede gans te gronde wordt geworpen en dat in de mens gans geen goeds noch geen eerbaarheid gelaten wordt, als hij uitgesproken wordt, te zijn onrechtvaardig, onwetend van God en gans afgekeerd en ondeugdig voor Hem. En voorwaar, de profeet die bestrijdt dit krachtig, zowel op zijn plaats als bij Paulus die hem citeert. Het is ook geen kleine zaak, als daar gezegd wordt, dat de mens God niet kent en Hem veracht¹⁸⁵ want dit is de fontein van alle gruwelen, de stinkende poel van zonden en de hel van alle kwaad. Want wat kwaad zou er niet zijn, daar de onwetendheid en de

¹⁸⁵ De fontein van alle gruwelen en ellende, waarin de mens gevallen is.

verachting van God is? Met één woord, het rijk van de satan heeft in de mens met geen korter, noch met volkomener woorden beschreven kunnen worden, dan dat hij zegt, dat ze onwetend en verachters van God zijn. Want daar is ongelooft, daar is ongehoorzaamheid, daar is kerkroof en Godslastering tegen God en daar is wreedheid en onbarmhartigheid tegen de naasten, daar is de eigenliefde in alle Goddelijke en menselijke dingen. Hier hebt u wederom de heerlijkheid en de mogendheid van de vrije wil.

HOOFDSTUK 217

Paulus gaat dan voort en hij getuigt dat hij over alle mensen spreekt en inzonderheid over de allerbesten en van de voornaamsten. Want zo zegt hij: *“Opdat alle mond gestopt worde en de gehele wereld voor God verdoemelijk zij”*; Rom. 3: 19, 20 *“Daarom zal uit de werken der wet geen vlees gerechtvaardigd worden voor Hem.”* Zeg mij toch, hoe wordt alle mond gestopt, zo er nog enige kracht is, waardoor wij nog iets goeds vermogen? Want zo er nog iets is, zo zullen wij tot God mogen zeggen, heere hier is nog wat, hier is nog wat, dat U niet verdoemen kunt, als hetgeen U Zelf Zijn vermogen gegeven heeft, daarin zal hij tenminste de mond niet gestopt zijn en waarin hij God niet schuldig zal zijn. Want zo de kracht van de vrije wil goed en gezond is, zo is het vals, dat de gehele wereld voor God schuldig is, daar deze kracht geen kleine zaak is, noch ook gelegen is in een klein deel van de wereld, maar de gehele wereld door, zijnde de allerbeste en gemeenste, dewelke men de mond niet mag stoppen. of zo men haar de mond stoppen moet, zo moet ze niet de gehele wereld voor God schuldig zijn. En hoe zal ze schuldig zijn, anders dan dat ze goddeloos en onrechtvaardig is, dat is, dat ze straf en pijn schuldig is? Ik zou gaarne zien, met welke uitlegging men zou kunnen bewijzen, dat deze kracht van de mensen van de schuld voor God bevrijd kan worden, of met welke kunsten dat ze uitgenomen kan worden om niet in de gehele wereld begrepen te worden. Voorwaar deze volgende woorden van Paulus zijn machtige donderslagen en een doordringende bliksem en in de waarheid de hamer die de stenen vermorzelt. (Zoals Jeremia het noemt). *“Zij zijn alle afgeweken, de gehele wereld is schuldig, er is niemand rechtvaardig etc.”* Waarmede vermorzeld wordt niet alleen wat in een mens, of in vele mensen is, maar ook al wat in de gehele wereld en in alle mensen, niet één uitgenomen, zodat de gehele wereld door deze stemmen behoorde te beven, te verschrikken en te vlieden. Wat heeft men krachtiger en sterker kunnen zeggen, dan dat de gehele wereld voor God schuldig, dat aller mensen kinderen afgekeerd zijn en onnut, dat niemand God vreest, dat zij allen ongerecht zijn, allen onverstandig en niemand die naar God vraagt? Niettemin zo hard en zo razend obstinaat is het hart van de mens, dat hij deze donderslagen en bliksems noch hoort, noch gevoelt, maar wil evenwel nog de vrije wil en zijn krachten boven en tegen al dit verheffen en stellen, zodat in hem zeer wel vervuld wordt het zeggen van de profeet Maleachi 1: 4: *“Indien zij bouwen zullen, Ik zal het afbreken.”*

HOOFDSTUK 218

Even zo krachtig en zo voortreffelijk wordt dit gezegd: *“Uit de werken der wet, zal geen vlees gerechtvaardigd worden.”* Dit is een krachtig en aanmerkelijk woord, *“uit de werken der wet”*, zoals ook; *“De gehele wereld”*, of dit? *“Aller mensen kinderen”*. Want men moet aanmerken, dat Paulus zich onthoudt van de personen, maar hij noemt

de werken, namelijk opdat hij daarin meteen al de personen zou begrijpen en al wat in hen voornamelijk en aanzienlijk is. Want zo hij gezegd had het gemene volk van de Joden of de Farizeeën, of sommige goddelozen worden niet gerechtvaardigd, zo zou het schijnen, dat hij enigen zou uitnemen, die door de kracht van de vrije wil en door een weinig hulp van de wet niet geheel onnut zouden zijn. Maar daar hij de werken van de wet verdoemt en voor God goddeloos maakt, zo is het openbaar, dat hij ook verdoemt al degenen, die zich bevljtigen de werken van de wet te volbrengen. En geen deden dit, dan de voornaamsten en dle allerbesten en dat door hun beste en voornaamste deel namelijk met de redelijkheid en met de wil. Zo dezen dan, die met een hoogste naarstigheid en betrachtig, zowel van het vernuft als van de wil, dat is met alle krachten van de vrije wil in de wet en in de werken geoefend werden en met de wet zelf als niet een Goddelijke hulp geholpen werden, waardoor zij onderwezen worden, zo dezen zeg ik, als goddelozen verdoemd worden en voor God alleen voor vlees gerekend worden, wat blijft er dan nu over in het gehele menselijke geslacht, dat niet vlees en goddeloos is? Want al die uit de werken van de wet zijn, worden over één kam gescheerd en tegelijk verdoemd. Al waren zij ten hoogste of maar een weinig of geheel niet in de wet geoefend, daar legt niets aan. Allen konden niet meer dan de werken van de wet volbrengen. Maar de werken van de wet rechtvaardigen niet. Zo ze niet rechtvaardigen, zo bestraffen zij de goddelozen en zij verlaten hun werkers, maar de goddelozen zijn schuldig en waardig de toorn van God. Deze dingen zijn zo klaar, dat er niemand tegen kijken mag.

HOOFDSTUK 219

Maar zij meenden hier een uitvlucht te zoeken en te zeggen: “Dat Paulus onder de werken der wet verstaat de ceremoniele werken van de uiterlijke Godsdienst, dewelke na de dood van Christus verdoemd en afgeschaft zijn.” Ik antwoord, deze is de dwaling en de onwetendheid van Hieronymus, tegen dewelke, hoewel Augustinus zich sterk daartegen stelde, nochtans door de toelating van God en de macht van de satan door de gehele wereld verstrooid is en tot op deze dag gebleven. Waardoor het geschied is, dat men Paulus niet heeft kunnen verstaan en alzo de kennis van Christus verduisterd heeft moeten worden. En voorwaar al was in de kerk geen andere dwaling geweest, deze ene is krachtig en schadelijk genoeg geweest, om het Evangelie te verwoesten, als niet de bijzondere genade van God dit verhinderd had. En hiermede heeft Hieronymus eerder de hel dan de hemel verdiend, zover is het vandaar, dat ik hem zou durven canoniseren of voor een Sint en Heilige houden. Het is dan niet waarachtig, dat Paulus alleen over de ceremoniele werken van de wet zou spreken, hoe zou toch anders zijn disputatie kunnen bestaan, door welke hij besluit, dat ze allen onrechtvaardig zijn en dat ze allen de genade nodig hebben? Want alsdan zou iemand mogen zeggen, welaan, laat het zo zijn, dat wij door de ceremoniële werken niet gerechtvaardigd worden, zo kan nochtans iemand door de werken van de morele wet van de tien geboden gerechtvaardigd worden. Daarom hebt u met uw argument nog niet bewezen, dat de genade alle mensen nodig is. Daarenboven wat voor een nuttige genade zou dit dan zijn, die ons alleen zou verlossen van de werken van de ceremonie of uiterlijke godsdienst, die de allerheiligste dingen zijn te doen en tenminste die men van de mensen door vrees of door eigen liefde kan afdringen? Verder is dit een dwaling dat de ceremoniële werken van de uiterlijke godsdienst na de dood van Christus verdoemelijk zouden zijn en zonde. Dat heeft Paulus nooit gezegd, maar hij zegt dat ze niet rechtvaardigen en voor God niet nut zijn, om van de goddeloosheid

vrij te worden. Omdat dat het samen bestaan kan, dat iemand die zou doen en nochtans niets ongeoorloofds deed, zoals eten en drinken werken zijn, die niet rechtvaardigen noch ons voor God aangenamer maken, nochtans doet hij niets ongeoorloofds, die daar eet en drinkt.

HOOFDSTUK 220

Zij dwalen nog verder hierin, daar de ceremoniële wetten in het Oude Testament, zowel geboden en streng gevorderd waren, als de morele wet van de tien geboden, daarom gelden deze niet meer noch minder dan de andere. Zo spreekt Paulus dan de Joden voornamelijk aan, zoals hij zegt in Rom. 1. Daarom zal niemand twijfelen, of door de werken van de wet worden verstaan, al de werken van de ganse wet, want anders moet men ze niet meer werken van de wet noemen, zo de wet afgeschaft en verdoemelijk is, want een wet die afgeschaft is, is nu geen wet meer. Hetwelk Paulus zeer wel wist, daarom zegt hij niets over een afgeschafte wet, als hij van de werken van de wet vermaant, maar van de wet die nog regeerde en in haar kracht was. Anders hoe licht zou het hem geweest zijn te zeggen de wet is nu zelf afgeschaft? Maar laat ons Paulus zelf eens horen, die zichzelf het allerbeste uitlegt tot de Galaten, Hoofdst. 3: 10: *“Want zovelen die onder de werken der wet zijn, die zijn onder de vloek; want daar is geschreven: Vervloekt is een iegelijk die niet blijft in al hetgeen geschreven staat in het boek der wet, om dat te doen”*” Ziet u hier wel, dat Paulus dezelfde zaak behandelend, die hij tot de Romeinen verhandelt en bijna met dezelfde woorden, dat hij spreekt over al de wetten die in het boek van de wet begrepen zijn, zo dikwijls als hij over de werken van de wet vermaant? En hetwelk nog het wonderlijkste is, hij citeert Mozes, die ze vervloekt die niet in de wet blijven, waar hij Paulus zelf nochtans vervloekt verklaart, die uit de werken van de wet zijn, voortbrengend alzo een tegenovergestelde plaats tot een tegenovergesteld vonnis te bevestigen. Maar dat doet hij, omdat de zaak alzo voor God staat, dat diegenen die zich het meest benaastigen tot de werken van de wet, dat zij de wet het minst onderhouden, omdat zij de Geest niet hebben, die alleen de wet vervult, hetwelk zij met hun krachten wel bezoeken kunnen, maar niet uitrichten. Alzo is beiden waar, dat naar Mozes’ zeggen zij vervloekt zijn, die niet in de werken van de wet blijven en ook vervloekt die naar Paulus’ mening uit de werken van de wet zijn. Want beiden vereist de Geest, zonder wie de werken van de wet, hoeveel zij ook geschieden, nochtans niet rechtvaardigen, zoals Paulus zegt, daarom blijven zij ook niet in al hetgeen dat geschreven is, zoals Mozes zegt.

HOOFDSTUK 221

In somma, bevestigt Paulus genoeg door zijn afdeling, hetgeen wij zeggen. Want hij deelt de mensen, die werkers van de wet zijn in twee, sommigen maakt hij werkers van de Geest, anderen werkers van het vlees, geen in het midden latend. Want alzo zegt hij, Rom. 3: 20: *“Geen vlees zal gerechtvaardigd worden uit de werken der wet”*. Wat is dit anders te zeggen, dan dat zij zonder geest in de wet werken, omdat zij vlees zijn, dat is goddeloos en God niet kennend, die hun werken niet helpen, noch geen profijt doen? Alzo zegt hij in Gal. 3: dezelfde afdeling gebruikend: *“Hebt u de Geest ontvangen uit de werken der wet, of uit de prediking des geloofs?”* En wederom: *“Zo houden wij dan, dat de mens gerechtvaardigd wordt door het geloof, zonder de*

werken der wet.” Door hetwelk alles klaar en openbaar wordt, dat bij Paulus de Geest, de werken van de wet alom tegengesteld wordt, niets anders dan tegen alle andere dingen, die niet geestelijk zijn en tegen alle krachten van het vlees, opdat Paulus’ mening zeker deze is, die Christus is, Joh. 3: 6. “*Alles wat niet uit de Geest is, dat is vlees,*” het is ook zo schoon, zo heilig en zo uitnemend, ja zelfs de allerschoonste werken van de Goddelijke wet, door welke kracht zij ook mogen zijn gedaan. Want de Geest van Christus is nodig, zonder dewelke alle werken niets anders zijn dan verdoemelijk. Dit moet dan vast blijven, dat Paulus door de werken van de wet niet verstaat de ceremoniële werken van de uiterlijke godsdienst, maar al de werken van de ganse wet. En dat moet ook vast blijven, dat in de werken van de wet ook verdoemd worden, alle werken, die zonder de geest gedaan zijn. Maar de kracht van de vrije wil is zonder de Geest en daarover disputeren wij. Want hij zegt niet, die in de zonden zijn en in goddeloosheid tegen de wet, maar die uit de werken van de wet zijn, dat is, de besten en de benaastigers van de wet, die boven de kracht van de vrije wil, ook geholpen zijn door de wet, dat is, zijn onderwezen en verwekt geweest. Zo dan de vrije wil door de wet geholpen en in alle krachten in de wet geoefend niet helpt, noch rechtvaardigt, maar in zijn goddeloosheid en in het vlees gelaten wordt, wat meent u, dat hij zal vermogen, als hij alleen zonder de wet gelaten is.

HOOFDSTUK 222

“*Door de wet (zegt hij) is de kennis der zonden*”. Hier leert hij hoe en hoeveel de wet nut is. Namelijk, dat de vrije wil in zichzelf alleen zo blind is, dat hij zelf de zonde niet kent, maar hij heeft daartoe de wet nodig van doen, om hem te onderwijzen. Die nu de zonde niet kent, wat zal hij doen om de zonde weg te nemen? Dit namelijk, dat hij de zonde voor geen zonde en geen zonde voor zonde zal oordelen. Hetwelk de ervaring genoeg leert, hoezeer dat de wereld haat en vervolgt, ja door degenen, die zich de gerechtigheid en Godzaligheid meest bevljigten, de gerechtigheid van God, die door het Evangelie verkondigd wordt, die scheldend en bewarend voor ketterijen, dwalingen en met andere schandelijke namen: Maar daarentegen ziet men ook, hoe zeer dat de wereld zijn eigen werk en raad, die in de waarheid zonde en dwaling zijn, voor gerechtigheid en wijsheid roemt en uitroept. Zo stopt Paulus dan de vrije wil hiermede de mond, als hij leert, dat hem door de wet de zonde getoond moet worden, als degene die zijn eigen zonden niet kent, zover is het vandaar, dat hij de vrije wil enig streven tot het goede zou toeschrijven. En hiermede wordt de kwestie van Erasmus beantwoord, die hij doorgaans zijn boek *Diatriben* zo dikwijls wederhaalt, namelijk¹⁸⁶ “Zo wij niet vermogen noch kunnen, waartoe zijn dan zoveel wetten, zoveel geboden, zoveel dreigementen en zoveel beloften?” Paulus die antwoordt hier: “*Door de wet komt de kennis der zonde.*” Hier antwoord Paulus heel anders, als de vrije wil en de gehele wereld zou gedacht en verwacht hebben. Hij zegt niet door de wet wordt de vrije wil bewezen, noch door de wet wordt de gerechtigheid betuigd, want door de wet komt de gerechtigheid niet, maar de kennis van de zonden. Want dit is eigenlijk de vrucht, het werk en het ambt van de wet, dat ze de blinden en de onwetenden een licht is, maar zulk een licht, die ons vertoont en aanwijst onze ziekte, zonde, kwaad, dood, hel en toorn van God, maar zij helpt ons niet daaruit, er genoeg aan hebbend, dat ze ons de zonde en onze jammer aangewezen heeft. En als de mens daardoor tot de kennis van zijn zonden gekomen is, die wordt bedroefd en beangstigd,

¹⁸⁶ Het gebruik van de wet.

ja tot wanhoop gebracht. En de wet kan hem niet helpen en veel minder kan hij zichzelf helpen. Daarom is er een ander licht nodig, die ons de remedie aanwijst en deze is de stem van het Heilig Evangelie, ons vertonend Christus, de verlosser van alle kwalen. Deze Christus kan het vernuft noch de vrije wil niet aanwijzen. En hoe zou hij dat doen, daar hij zelf de duisternis is, die het licht van de wet behoeft, die hem zijn eigen ziekte aanwijst, dewelke hij door zijn licht niet ziet noch gevoelt, maar gelooft dat het gezondheid is.

HOOFDSTUK 223

Alzo verhandelt hij dezelfde kwestie tot de Galaten, zeggend Gal. 3: 19: “*Waartoe is dan de wet?*” Daarop antwoordt hij niet naar de wijze van Erasmus’ *Diatriben*, dat ze de vrije wil zou bewijzen, maar zo spreekt hij: “*Zij is om de overtredingen wil daarbij gesteld, totdat het zaad zou gekomen zijn, dien het beloofd was.*” “*Om der overtreding wil*” zegt hij, niet om die te dempen en te weren, zoals Hieronymus droomt, terwijl Paulus daarbij zegt, dat zulks door het beloofde Zaad toegezegd was, die de zonde zou weren en dempen en de gerechtigheid aanbrengen: maar om de overtreding te vermeerderen, zoals hij in Rom. 5: 20 zegt; “*Maar de wet is bovendien ingekomen, opdat de misdaad te meerder worde.*” Niet, dat er geen zonden zonder de wet geschieden of vermeerderen, maar dat de mensen, die niet kenden, noch wisten dat het zonden en zulke grote zonden waren, maar velen en de meesten, zelfs voor gerechtigheid gehouden werden. En als de zonden bekend zijn, dan heeft de remedie geen plaats, ja daar is zelfs geen hoop van gezondheid, daar zij de hand tot de meester niet uitstrekken, als die zichzelf gezond schijnen en de medicijnmeester niet nodig hebben. Daarom is de wet geheel nodig, die ons de zonde doet kennen, opdat de snoodheid en de grootheid van doen wel bekend zijnde, de hoogmoedige mens en die zichzelf gezond schijnt, verootmoedigd zou worden en naar de genade in Christus voorgesteld, zuchten en verlangen zou. Ziet dan eenmaal wat een slechte reden schijnt dit: “*Door de wet komt de kennis der zonden,*” en is nochtans alleen als een machtig werktuig om de vrije wil ten gronde te werpen en gans te vernielen. Want zo dit waarachtig is, dat hij bij zichzelf niet weet wat zonde en wat kwaad is, zoals hier in Rom. 7: 7; Paulus zegt: “*Want ook ik had de begeerlijkheid niet geweten zonde te zijn, indien de wet niet zeide: Gij zult niet begeren.*” Hoe zal hij ooit weten, wat gerechtigheid en wat goed is (die de gerechtigheid niet kent) hoe zal hij daartoe streven? De zonde, in welke wij geboren zijn, in welke wij leven, in welke wij ons bewegen en zijn, ja dat in ons leeft, beweegt en heerst kennen wij niet, hoe zouden wij dan kennen de gerechtigheid die buiten ons in de Hemel heerst? Alzo maken deze woorden de vrije wil tot gans niets.

HOOFDSTUK 224

Omdat de zaak dan zo staat, zo besluit ook de apostel Paulus met een vrolijke en vrijmoedige geest en met volle autoriteit, Rom. 3: 21: “*Maar nu is de rechtvaardigheid Gods geopenbaard geworden, zonder de wet, hebbende getuigenis van de wet en de profeten; namelijk de rechtvaardigheid Gods door het geloof van Jezus Christus tot allen en over allen die geloven; want daar is geen onderscheid. Want zij hebben allen gezondigd en derven de heerlijkheid Gods en worden om niet gerechtvaardigd uit Zijn genade door de verlossing die in Jezus Christus is, welke*

God voorgesteld heeft tot een verzoening door het geloof in het bloed, etc." Hier dondert Paulus en spreekt louter bliksems tegen de vrije wil. Eerst zegt hij *"de rechtvaardigheid Gods wordt geopenbaard zonder de wet"*, hiermede onderscheidt hij de gerechtigheid van God van de gerechtigheid van de wet. Hetgeen dat hij zegt zonder de wet, dat kan niet anders zijn, dan dat de Christelijke gerechtigheid zonder de werken van de wet bestaat, zodat de werken van de wet tot deze te verkrijgen, niet deugen noch vermogen, zoals hij terstond beneden zegt: *"Zo houden wij dan, dat de mens gerechtvaardigd wordt door het geloof zonder de werken van de wet."* En zoals hij boven gezegd heeft: *"uit de werken der wet zal geen vlees voor Hem gerechtvaardigd worden."* Uit welke alles zeker en klaar is, dat het benaarsstigen of het streven van de vrije wil gans niets is. Want zo de gerechtigheid van God zonder de wet en zonder de werken van de wet bestaat, hoe zou ze niet meer bestaan zonder de vrije wil? Nadermaal dit de hoogste kracht en benaarsstigen van de vrije wil is, waarmede hij voor God niet beter wordt, maar blinder en onvermogender wordt. Zo neemt dan weg dat kleine woordje (zonder) alle uiterlijke gerechtigheid van de werken, het neemt weg al de voorbereidingen tot genade en uiteindelijk bedenkt en dicht al wat u kunt, waardoor de vrije wil iets zou vermogen, zo zal Paulus vaststaan en zeggen *"zonder dat alles"* kan niemand voor God gerechtvaardigd worden. En ofschoon ik toeliet, dat de vrije wil door zijn streven iets kon uitrichten, zoals goede werken doen redelijk en eerbaar voor de wereld leven, zo kan hij toch de gerechtigheid die voor God geldt niet verkrijgen, omdat zijn gerechtigheid tegen Gods gerechtigheid, niet door God wordt geacht, als hij zegt, dat zijn gerechtigheid zonder de wet bestaat. En zo ze tot de gerechtigheid van God niet kan dienen noch vorderen, wat zou het hem helpen, ofschoon hij door zijn kracht tot de gerechtigheid van engelen kon komen? Ik meen, dat deze woorden niet duister noch twijfelachtig zijn, noch dat ze geen figuurlijke verklaring behoeven, want Paulus die onderscheidt hier klaar tweeërlei gerechtigheden, de ene van de wet, de andere van de genade, zonder de andere en zonder de werken gegeven wordt, maar dat de andere gerechtigheid van de wet onder deze niet rechtvaardigt noch helpt. Ik wil dan wederom gaarne zien of de vrije wil hiertegen zal kunnen bestaan en zich zal kunnen beschermen.

HOOFDSTUK 225

De andere donderslag tegen de vrije wil is dat Paulus verder zegt: *"dat de gerechtigheid die voor God bestaat, openbaar gemaakt wordt tot allen en op allen die in Christus geloven en dat er geen onderscheid is."* Hier deelt hij dan wederom het ganse menselijke geslacht in twee delen. De gelovigen geeft en schrijft hij toe de gerechtigheid van God, de ongelovigen ontnemt hij dezelfde gerechtigheid. Daar is nu immers niemand zo razend, die zou twijfelen dat de kracht van de vrije wil wat anders is dan het geloof aan Jezus Christus; nu komt Paulus hier en zegt, dat alles wat buiten dit geloof is, niet kan zijn enige rechtvaardigheid voor God. Zo het voor God geen rechtvaardigheid kan zijn, zo moet er noodzakelijk zonde zijn. Want voor God wordt geen middel gelaten tussen de gerechtigheid en de zonde, dat als geen van beiden zou zijn, noch gerechtigheid noch zonde. Anders zou de gehele disputatie van Paulus niets uitrichten, daar hij zijn disputatie beleidt op deze afdeling, dat het is of gerechtigheid of zonde voor God, wat van de mensen of het in de mensen geschiedt of gedaan wordt. Gerechtigheid zo het geloof daarbij is, zonde zo het daar niet bij is. Bij de mens beken ik wel, staat de zaak alzo, dat er middelingen zijn, door dewelke de mensen elkaar noch iets schuldig zijn, noch elkaar iets doen. Tegen God zondigt de

goddeloze, het zij of hij eet, of drinkt, of iets anders doet, omdat het creatuur God misbruikt met gestadige goddeloosheid en ondankbaarheid, omdat hij ook nimmermeer God daarvoor de eer geeft.

HOOFDSTUK 226

Dat is ook geen stille donderslag, als hij zegt: *“Zij hebben allen gezondigd en zijn verhinderd te komen tot de heerlijkheid Gods, want daar is geen onderscheid.”* Wat zou er toch, bid ik u, klaarder gezegd kunnen worden? Wijst mij nu eens een werkheilige van de vrije wil en antwoordt of hij ook met al zijn streven tot het goede zondigt of niet, zo hij niet zondigt, waarom neemt Paulus hem niet uit, maar allen op een hoop zonder onderscheid? Voorwaar die daar zegt *“allen”*, die sluit er niemand uit, noch tijd, noch werk, noch vlijtigheid, noch arbeid. Want zo u enig mens of enig mensenwerk of vlijtigheid daaruit neemt, zo maakt u Paulus vals, want de werkheiligende bevlijtiger van de vrije wil wordt ook begrepen onder het woord *“allen”*, daarom had Paulus hem behoren te verschonen en alzo onder de gemene zondaars (naar uw zeggen) niet behoeven te rekenen. Alzo zegt hij daar ook *“dat hen de heerlijkheid van God gemangeld en ontbroken heeft (of naar de Nederlandse overzetting) zijn verhinderd te komen tot de heerlijkheid Gods.”* De¹⁸⁷ heerlijkheid van God kan men hier op tweeërlei wijze verstaan, 1. “aktieve of werkelijk, 2. passieve, lijdelijk.” Hetwelk doet, dat Paulus zeer de manier van de Hebreeuwse spraak volgt. “De aktieve”, of werkelijke heerlijkheid van God is, waardoor Hij in ons wordt geroemd en verheerlijkt. De “passieve” of lijdelijke is, waardoor wij in God roemen of verheerlijkt worden. Nu mij dunkt, dat ze hier moet verstaan worden van de “passieve”, als het geloof in Christus, dat in onze spraak luidt zoals of men verstond het geloof die in Christus is, maar naar de wijze van de Hebreeuwse spraak, dan betekent het geloof dat wij in Christus hebben. Alzo ook de gerechtigheid van God luidt in onze spraak, de gerechtigheid die in God is of die God heeft, maar in de Hebreeuwse taal is de gerechtigheid, die wij uit God en voor God hebben. Alzo ook nemen wij het woord de heerlijkheid van God naar de wijze van de Hebreeuwse taal, die wij God, uit God en voor God hebben en die in God heerlijkheid genoemd en gezegd mag worden. Hij roemt dan en is verheerlijkt in God, die zeker weet, dat God hem gunstig is en hem genadig aanziet, opdat hetgeen hij doet voor Hem aangenaam mag zijn, of hem vergeeft en draagt, Hem niet behaagt.

Zo dan het bevlijtigen en het streven van de vrije wil geen zonde is, maar voor God goed is, zeker mag hij dan roemen en met betrouwen in zijn roem zeggen, dit behaagt God, dit is God aangenaam, die neemt Hij aan, of tenminste God verdraagt het en vergeeft het. Want deze is de heerlijkheid en roem van de gelovigen in God, dewelke die ze niet hebben, mogen voor God niet bestaan, maar worden veeleer te schande gemaakt. Maar dit komt de apostel Paulus expres te ontkennen en zegt dat hen deze heerlijkheid of roem ontbreekt en verhinderd zijn daartoe te komen. En dit bewijst hij ook met de ervaring. Want vraagt eens aan alle bevlijtigers van de vrije wil, of zij slechts maar een kunnen bewijzen, die met ernst en van ganser harte, van enig van zijn streven en bevlijtiging zou kunnen zeggen: “Ik weet dat dit Gode behaagt” kan hij dat doen, ik zal overwonnen zijn en hem victorie geven. Maar ik weet dat er niemand gevonden zal worden.

¹⁸⁷ Waarin de heerlijkheid van God bestaat.

Zo hem dan deze roem ontbreekt, dat het geweten niet zeker weet of vertrouwt, dat zulks God behaagt, zo is het gewis dat het God niet behaagt. Want zo iemand gelooft, zo verkrijgt hij, maar hij gelooft niet dat hij God zeker behaagt, hetwelk nochtans noodzakelijk is, daar het anders een laster van ongeloof is aan Gods goedgunstigheid te twijfelen, die daar wil, dat men Hem met vast geloof zal betrouwen, dat Hij gunstig is. Alzo hebben wij hen met de getuigenis van hun eigen geweten overtuigd, dat de vrije wil, als hem de heerlijkheid en de roem van God ontbreekt, tot alle tijd vanwege de laster van het ongeloof voor God schuldig is, zelfs met hem begrepen al zijn krachten, bevindingen en streven tot het goede.

HOOFDSTUK 227

Wat zullen nu de beschermers van de vrije wil uiteindelijk tot dit argument zeggen “worden om niet gerechtvaardigd, door Zijn genade”? Wat is toch dat “om niet”. Wat is “door Zijn genade.” Hoe kunnen nu het streven en de verdiensten overeenkomen met de gerechtigheid, die geschonken en om niet gegeven wordt? Maar zij zullen mogelijk hier zeggen, dat zij de vrije wil maar een weinig toeëigenen en niet dat hij zou vermogen de genade geheel te verdienen. Maar dit zijn ijdele woorden. Want dit zoeken zij evenwel door de vrije wil, dat de verdienste plaats zou hebben. Als men weet, dat Erasmus door geheel zijn *Diatriben* niets anders doet dan roepen: “Zo daar geen vrije wil is, waar blijven dan de verdiensten? Zo daar geen verdiensten zijn, waar blijft de beloning? Wie zal men nu iets toerekenen, zo iemand zonder verdienste terechtvaardigd wordt?” Hier komt Paulus te antwoorden, dat er geen verdienste is, maar dat ze om niet gerechtvaardigd worden, die gerechtvaardigd worden en dat men zulks niemand moet toerekenen dan de genade van God. Als de gerechtigheid geschonken wordt, zo wordt meteen geschonken het Koninkrijk en het eeuwige leven. Waar is nu het streven? Waar is de naarstigheid? Waar zijn de werken? Waar zijn de verdiensten van de vrije wil? Waartoe zijn die allen nut? Hier kunt u niet over duisternis en twijfelachtigheid klagen, de zaak en de woorden zijn gans klaar en eenvoudig. Ten doet ook niet, dat zij de vrije wil maar een weinig toeschrijven, daar zij ons evenwel willen wijsmaken, dat zij met weinig de genade en de gerechtigheid kunnen verkrijgen. Want¹⁸⁸ zij plegen op deze vragen niets anders te antwoorden, waarom God dezen rechtvaardigt en de anderen verlaat, van dat zij de vrije wil stellen en zeggen, dat deze naar het goede gestreefd heeft en de andere niet en dat God deze om zijn strevens wil aanziet en de andere veracht, opdat God niet onrechtvaardig zij, zo Hij anders deed. En of zij wel met woorden en met schrijven voorgeven, dat zij niet van de gehele verdienste dat de Sofisten “*meritum condignum*” noemen, spreken, zo houden zij nochtans dat men de genade kan verdienen en zij willen ons met deze woorden slechts een duistere bril op de neus zetten. Want wat zouden ze dat verontschuldigen, dat zij zulks geen volle verdienste noemen, daar zij de vrije wil alle dingen toeschrijven, die men zulke verdiensten toeëigent, namelijk dat hij hier bij God genade verdient, die zich benaastigt tot het goede te streven en dat hij die niet streeft, geen genade verkrijgt. Is dat niet een volle verdienste? Maken zij hiermede God niet een aanzieder van de werken, van de verdiensten en van de personen? Is dit niet de verdienste, dat zij “*meritum condignum*” genoemd hebben, zo wil ik wel onderwezen worden, wat dit dan voor een verdienste is. Alzo mocht iemand wel met al de woorden

¹⁸⁸ Zo gevoelden bijna de overblijfselen van de Pelagiaanse dwalingen, als Prosper getuigt in de brief tot Augustinus.

spotten en zeggen, het is geen verdienste, maar het doet zoveel als verdiensten. Alsmede, een doornenboom is geen kwade boom, maar hij doet hetgeen een kwade boom doet. Een vijgeboom is geen goede boom maar doet hetgeen een goede boom doet. Erasmus' *Diatrobe* is wel niet goddeloos, maar zij spreekt en doet slechts hetgeen dat een goddeloze doet.

HOOFDSTUK 228

Het gaat met deze beschermheren van de vrije wil naar het oude spreekwoord “hij is de regen ontlopen en hij is in het water gevallen”. Want in hetgeen zij zich vertonen, alsof zij het met de Pelagianen niet eens waren en daarom ontkennen de volle verdiensten, die zij “*meritum condignum*” noemen, met woorden en met schrijven en in hetzelfde bevestigen zij dezelve met woorden en met werken. En¹⁸⁹ zij zijn om tweeërlei oorzaak erger dan de Pelagianen ooit geweest zijn. Eerst dat de Pelagianen simpel en rechtuit deze verdiensten bekend hebben en laten hun ja, ja zijn en hun nee, nee, lerend klaaruit hetgeen dat zij van de zaak gevoelden. Maar deze onze partij, hetzelfde gevoelend en lerend, zo willen zij nochtans met leugenachtige woorden en met valse schijn ons bedriegen, zoals of zij het met de Pelagianen oneens zijn en zo u hun huichelarij aanziet, u zou ze voor de ergste vijanden van de Pelagianen houden, maar ziet de zaak zelf aan en hun gemoed en u zult bevinden dat ze dubbele Pelagianen zijn. Ten andere, zij achten de genade van God veel geringer en onwaardiger dan de Pelagianen. Want de Pelagianen die zeggen niet, dat er iets of weinig in ons zijn zou, waarmede wij de genade verdienen zouden, maar zij spreken van gehele, volle, volmaakte, grote en vele werken. En deze willen met een klein, dat bijna niets is, de genade verdienen. Zo men dan dwalen moet zo is het nog eerlijker en lijdelijker dat men met de Pelagianen dwaalt, want zij dwalen zo hoogmoedig niet, die de genade duurder, hoger en groter achten, zeggend dat men de genade met geen kleine werken verkrijgt, maar met grote, zware, kostelijke en duurdere, zoals als zij, die durven leren, dat men met kleine geringe dingen die kan verlangen en maken alzo de genade van God geheel tot niets. Maar Paulus die slaat ze beiden in een klomp, zeggend met een woord “*wij worden om niet gerechtvaardigd uit Zijn genade.*” Alsmede, zij worden *zonder de werken der wet gerechtvaardigd*. Want hij verzekert, dat allen, die gerechtvaardigd worden, om niet uit genade gerechtvaardigd worden, die laat er geen overblijven, die door werken, verdiensten of voorbereidingen tot de rechtvaardigheid zouden komen en hij laat geen werk blijven, met welke naam het ook genoemd zou mogen worden en hij werpt ze met een donderslag neder, zowel de Pelagianen met hun ganse grote en volle verdiensten als de Sofisten met hun kleine en geringe verdiensten. De genadige rechtvaardigmaking om niet, die verdraagt geen werkers noch verdieners, omdat het tegen elkaar strijdt, om niet uit genade te geven en door enige werking te verkrijgen. Daarna, uit genade te rechtvaardigen en lijdt niet, dat u met waardigheid van enige personen zult aankomen, zoals hij beneden in het tweede hoofdstuk zegt: “*Is het uit de genade zo is het niet uit de werken, anders is genade geen genade.*” Gelijk hij ook in het vierde hoofdstuk zegt: “*degene, die werkt wordt het loon niet gerekend naar de genade, maar naar schuld.*” Daarom zo staat mijn Paulus, de verdelger van de vrije wil, vast en onoverwinnelijk, die met een woord twee sterke heir-legers vernielt en neerlegt. Want zo wij zonder de werken

¹⁸⁹ De voorstanders van de vrije wil zijn erger dan de Pelagianen.

gerechtvaardigd worden, zo worden al de werken verdoemd, hetzij klein of groot, hij verschoont er geen, maar hij dondert en bliksemt even krachtig tegen allen.

HOOFDSTUK 229

En hier moeten wij onze aller nalatigheid en verzuimen beklagen. Want wat helpt het hier, dat iemand zich op zoveel vaders en zoveel honderd jaren lang, verlaat en vertrouwt? Hebben zij niet meestal deze heldere en klare woorden van Paulus over het hoofd gezien, ja verzuimd? Lieve, zeg mij toch, wat zou men nu anders voor de genade tegen de vrije wil klaar en zekerder kunnen zeggen, zo Paulus' reden niet klaar noch zeker genoeg is? Paulus stelt deze twee dingen tegen elkaar, de genade en de werken en hij gebruikt klare eenvoudige woorden en hij zegt, dat wij om niet uit genade gerechtvaardigd worden en dat genade geen genade is, als die door de werken verkregen moet worden, zeer klaar uit de zaak van de rechtvaardigmaking alle werken uitsluitend, opdat hij de loutere genade zou verdedigen en stellen en de geschonken rechtvaardigmaking om niet. En wij zijn in deze klare zonneschijn nog zo blind, dat als wij de vrije wil nog geenszins alle of een groot vermogen kunnen toeëigenen, zo willen wij evenwel die enige kleine krachten toeschrijven om dit slechts staande te houden, dat de rechtvaardigmaking buiten enige werken, door de genade van God alleen om niet geschiedt. Gelijk trouwens of Hij die de allergrootste en voortreffelijkste werken in de rechtvaardigmaking verwerpt, ook niet veel meer de kleinste en de wenigste zou verachten, Hij die nochtans ons door Zijn genade, zonder enige van onze werken, ja zonder de wet, maar in alle werken, grote en kleine, vele of weinige, begrepen zijn, voorgenomen heeft te rechtvaardigen. Gaat nu henen en roemt en pocht nu op de autoriteit van de ouden en vertrouwt op hun zeggen, dewelke allen, zo u ziet Paulus, de allerklaarste en voortreffelijkste doctor en leraar, verzuimd hebben de duisternis voor klare zon verkiezend, alleen omdat zij naar het vlees oordelend, zichzelf hebben laten dunken, dat het absurd en ongeschikt zou zijn, dat men de verdienste geen plaats zou gunnen.

HOOFDSTUK 230

Laat ons nu hierbij brengen het voorbeeld, dat Paulus vervolgens van Abraham aanhaalt. *“Zo Abraham (zegt hij) uit de werken gerechtvaardigd is, zo mag hij roemen, maar niet bij God, want wat zegt de Schrift? Abraham geloofde God en het werd hem gerekend tot rechtvaardigheid”*, Rom. 4: 2. Merkt toch wederom het onderscheid dat Paulus maakt, verhalend tweërlei gerechtigheid van Abraham. De ene, zegt hij, is uit de werken, dat is een eerbaar geschikt leven voor de wereld, door deze, zegt hij, is Abraham voor God niet gerechtvaardigd, hoewel hij door deze voor de mensen rechtvaardig was, hij heeft ook roem voor de mensen, maar niet voor God, want door deze gerechtigheid ontbreekt hem de roem voor God. Men behoeft hier ook niet te zeggen, dat het gebruik van de wet of de ceremoniele werken hier verworpen wordt, daar Abraham zoveel jaren voor de wet geweest is. Paulus spreekt simpel over de werken van Abraham en ook van de allerbeste. Want het zou zottigheid zijn te disputeren of iemand door kwade werken gerechtvaardigd wordt. Zo dan Abraham door geen werken rechtvaardig is en tenzij dat hij met een andere gerechtigheid, als namelijk van het geloof bekleed wordt, zo wordt hijzelf zowel als zijn werken, onder de goddeloosheid gelaten, zo is het dan openbaar, dat geen mens met al zijn werken

iets tot de rechtvaardigheid zal kunnen vorderen. Verder is het ook zeker, dat geen werken, geen benaerstigen, noch geen streven van de vrije wil voor God iets deugen, maar het wordt alle voor goddeloos, onrechtvaardig en kwaad gerekend. Want zo de persoon zelf niet rechtvaardig is, zo zijn geen van zijn werken, noch ook niet van zijn benaerstigen, dat rechtvaardig is. Zijn dan zijn werken niet rechtvaardig, zo zijn ze verdoemelijk en waardig Gods toorn. De¹⁹⁰ tweede gerechtigheid van Abraham is de gerechtigheid uit het geloof, dewelke bestaat, niet in enige werken maar in de gunst en toerekening van God door genade. En¹⁹¹ ziet hoe Paulus steunt op het woord “toegerekend”, hoe hij daarop dringt, Hoe hij dat verhaalt en als inscherpen wil. *“Degene (zegt hij) die werkt, wordt het loon niet gerekend naar de genade, maar naar schuld. Maar die niet werkt en gelooft in Hem Die de goddelozen rechtvaardigt, deze wordt zijn geloof tot rechtvaardigheid gerekend, naar het voornemen der genade Gods”*. Daarna brengt hij David ook bij, die van de toerekening van de genade alzo spreekt: *“Zalig zijn zij, wiens ongerechtigheden vergeven zijn, etc. Zalig is de man, welke de Heere geen zonden toerekent. etc.”* En bijna tienmaal herhaalt hij dit woordje “toerekenen”. Met één woord gezegd, Paulus stelt hier de werker, met degenen die niet werkt tegen elkaar en hij laat geen middel blijven, tussen hen beiden. De werker ontkent hij, dat men hem enige gerechtigheid zou toeschrijven, degene die niet werkt, verzekert hij dat hem de gerechtigheid toegeschreven wordt, zo hij maar gelooft. Hier valt geen uitvlucht voor de vrije wil met zijn streven en benaerstigen, hij moet met de werker of met degene, die niet werkt, gerekend worden. Is het met werken, zo hoort u wel, dat hem geen rechtvaardigheid toegerekend wordt, is het met degene die niet werkt, maar in God gelooft, zo wordt hem de gerechtigheid toegerekend. Maar alsdan zal de kracht van de vrije wil niets zijn, maar het nieuwe creatuur, door het geloof. Zo de werker dan geen gerechtigheid wordt toegerekend, zo is het openbaar dat al zijn werken, niets anders voor God zijn dan zonden, kwaad en goddeloosheid. De Sofist mag hier ook niet achteruitslaan en zeggen, dat ofschoon de mens kwaad is, dat nochtans zijn werken niet kwaad kunnen zijn, want daarom grijpt Paulus de mens niet simpel aan, maar de werker, opdat hij met een klaar woord zou getuigen, dat de eigen werken en het benaerstigen van de mens, met welke namen die ook genoemd mogen worden en van welke personen zij gedaan mogen zijn, van God verdoemd worden. Want hij handelt over de goede werken, omdat hij van rechtvaardigen en van verdienen spreekt. En als hij over de werken spreekt, zo spreekt hij in het algemeen van al de werken en al hun werken en voornamelijk van de goede en eerbare werken, anders, zou zijn afdelingen van de werker en van degene die werkt niet kunnen bestaan.

HOOFDSTUK 231

Ik wil hier voorbijgaan, al die geweldige argumenten, die genomen worden uit het voornemen van de genade van God, uit Zijn beloften, uit de kracht van de wet, uit de erfzonde en uit de verkiezing van God, van dewelke de minste de vrije wil tot de wortel toe uitroeit. Want¹⁹² zo de genade uit het voornemen van God, of uit de Predes-
tatie komt, zo komt ze noodzakelijk en niet om onze benaerstingen noch om onze verdiensten zoals wij boven geleerd hebben. Alsmede, zo God de genade beloofd heeft, eer de wet gegeven was, zoals Paulus hier en tot de Galaten betoont, zo komt ze

¹⁹⁰ De gerechtigheid van het geloof.

¹⁹¹ Het woord toerekenen.

¹⁹² De predestinatie is oorzaak van de genade, daarom Gods oneindige liefde.

dan niet uit de werken, noch uit de wet, anders zouden de beloften niets zijn, alzo zou het geloven ook niet zijn, door welke Abraham nochtans voor de wet gerechtvaardigd is, zo de werken bestaan. Alsmede, omdat de wet de kracht van de zonde is, de zonde alleen tonend en niet wegnemend, zo maakt ze het geweten schuldig voor God en zij brengt de toorn en dat is hetgeen hij zegt: “*De wet die werkt toorn.*” Hoe zou het dan kunnen geschieden, dat door de wet de gerechtigheid verkregen zou worden? En zo wij door de wet niet geholpen worden, hoe kunnen wij dan alleen door de kracht van de vrije wil geholpen worden? Alsmede, omdat wij om een misdaad van Adam onder de zonde en verdoemenis zijn, hoe kunnen wij wat doen, dat niet verdoemelijk zo zou zijn? Want omdat hij zegt “allen”, zo zondert hij niemand uit, noch de kracht van de vrije wil, noch geen werken, hetzij dat hij werkt of niet, hetzij dat hij streeft of niet, zo moet hij noodzakelijk onder “allen” begrepen zijn. Wij zouden ook door de ene misdaad van Adam niet zondigen, noch verdoemd worden, ten ware dat het ook onze misdaad was. Want wie zou om eens anders misdaad verdoemd worden, inzonderheid voor God? En¹⁹³ het wordt ook niet onze zonde, door navolging noch door werking, omdat dat het de enige misdaad van Adam niet zou kunnen zijn, als die het niet alleen maar wij ook deden, maar het wordt en is onze, door de geboorte, omdat wij allen in zonden geboren worden. Maar van deze zaak moeten wij op een andere tijd disputeren. De erfelijke zonde dan, die laat de vrije wil geen vermogen hebben, dan alleen om te zondigen en om verdoemd te worden. Deze argumenten zeg ik ga ik voorbij, omdat zij klaar, vast en krachtig zijn, omdat wij ook daarvan boven een weinig gesproken hebben. En zo wij zouden gaan verhalen, alles wat de vrije wil nedervelt en vernielt, alleen bij Paulus, zo zouden wij niet beter kunnen doen, dan dat wij een gehele verklaring over al de Schriften van Paulus zouden doen, dan zouden wij bijna uit elk woord bewijzen, dat de kracht van de vrije wil weggenomen zou worden. Waar men nochtans zoveel over roemt, zoals wij alreeds uit dit derde en vierde hoofdstuk hebben gedaan, welke plaats ik daarom nu verhandeld heb, om ons aller nalatigheid te betonen, die Paulus alzo gelezen hebben, dat wij nochtans niet minder in deze klaar blinkende woorden hebben gezien, als deze machtige argumenten tegen de vrije wil en ook ons dwaas betrouwen op de autoriteit en schriften van de oude doctoren en dat ik insgelijks meteen te bedenken zou laten, wat deze machtige argumenten wel uitrichten zouden, zo zij eenmaal met ernst, naarstigheid en met oordeel verhandeld werden.

HOOFDSTUK 232

Ik spreek van mijzelf, voorwaar ik verwonder mij zeer, dat alzo Paulus zo dikwijls die algemene woorden gebruikt, namelijk: “Allen, niemand, geen, niet, nergens, zonder”, als in Rom. 3: 10: “*Zij zijn allen afgeweken, daar is niemand rechtvaardig, daar is er geen die goed doet, daar is er ook niet één, allen zijn zij door een misdaad zondaars geworden en verdoemd, door het geloof, zonder wet, zonder de werken worden wij gerechtvaardigd, etc.*” Alzo dat ofschoon iemand klaarder en zekerder wilde spreken, hij zou niet kunnen. Ik verwonder mij, zeg ik, hoe het gebeurd is, dat tegen al deze algemene vonnissen en woorden, andere tegengestelde en tegenstrijdige redenen ingevoerd zijn en plaats gekregen hebben, zoals: Sommigen zijn niet afgeweken, niet onrechtvaardig, niet kwaad, geen zondaars, niet verdoemd. Alsmede, daar is wat in de mens, dat zo goed is, dat tot het goede streeft, zoals of hij die alzo zou streven niet

¹⁹³ De zonde van Adam is ons aller zonde door de geboorte.

begrepen zou zijn, in deze woorden “allen, niemand, geen, niet.” Ik zou voorwaar, ofschoon ik wilde, niets hebben, dat ik Paulus zou verantwoorden of tegenzetten, maar ik zou gedwongen worden de kracht van mijn vrije wil met zijn streven en werken, te begrijpen onder dit “allen”, of dit “niemand”, van welke Paulus spreekt, of het ware dat men een nieuwe grammatica of een nieuwe manier van spreken wilde opdringen. En was het bij aldien, dat hij maar somtijds zulke woorden gebruikte, zo zou men niet een figuurlijke uitlegging kunnen voortkomen. Maar nu, hij gebruikt bijna niets anders en dat stelt hij alzo, met het ene verzekerd en met het andere ontkennend, hij verhandelt ook de zaak, zowel met zijn afdeling als met zijn tegenstellingen zo vast en zo klaar, dat niet alleen de reden zelf en de natuur van de woorden, maar ook hetgeen er voorgaat en dat er navolgt, de omstandigheden, de intentie of mening en in somma het ganse corpus van de disputatie, klaar en vast besluiten, dat Paulus niets anders wil zeggen, dan dat buiten het geloof in Christus, niets anders dan zonde en verdoemenis is. En op deze wijze hebben wij beloofd, dat wij de vrije wil zouden resuteren en wederleggen, zodat alle vijanden onze vaste redenen niet zouden kunnen weerstaan, hetwelk zo ik meen nu wel door de hulp van God van mij gedaan is, ofschoon onze vijanden als zij overwonnen zijn, het niet bekennen willen, noch de waarheid aannemen. Maar wij moeten dit de Heilige Geest bevelen, het is een gave van God de waarheid aan te nemen.

HOOFDSTUK 233

Maar aler wij nog tot onze tweede kapitein, de Evangelist Johannes komen, zo wil ik nog een toemaat uit Paulus geven, bereid zijnde zo dit nog niet genoeg is, de ganse Paulus met een gehele verklaring tegen de vrije wil te velde te brengen. Deze Apostel die deelt in Rom. 8. het gehele menselijke geslacht in twee delen, namelijk in geest en in vlees, zoals Christus ook doet. Joh. 3: en hij zegt alzo in Rom. 8: 5: “*Want die naar het vlees zijn, bedenken dat des vleses is, maar die naar de Geest zijn, bedenken dat des Geestes is.*” Dat Paulus ze allen vleselijk noemt, die niet geestelijk zijn, is zeker en gewis, zowel uit zijn afdelingen en tegenstellingen van de Geest en van het vlees, als uit de woorden van Paulus zelf, die alzo spreekt vs. 9: “*Maar gijlieden zijt niet in het vlees, maar in de Geest, zo anders de Geest Gods in u woont; maar zo iemand de Geest van Christus niet heeft, die komt hem niet toe.*” Want wat wil hij met deze woorden (*Gij zijt niet in het vlees, omdat de Geest Gods in u woont*) anders zeggen dan dat zij noodzakelijk in het vlees zijn die de Geest niet hebben? En die Christus niet toekomt, wie komt hij anders toe dan de Satan? Zo staat dit dan vast, dat diegenen die de Geest niet hebben in het vlees en onder de Satan zijn. Laat ons nu eens zien, wat hij gevoelt van de kracht en van het streven van de vrije wil, dergenen die in het vlees zijn. “*Die in het vlees zijn (zegt hij) kunnen God niet behagen*”, vs. 5, 6, 7. En wederom “*Vleselijk gezind te zijn is de dood,*” alsmede “*het verstand van het vlees is vijandschap tegen God.*” Alsmede ook “*het wordt de wet Gods niet onderdanig, want het kan ook niet.*” Laat nu eenmaal de voorstanders van de vrije wil hier antwoorden, hoe hij tot het goede kan streven, die de dood zelf is, die God mishaaft, die vijandschap tegen God is, die God niet onderdanig is, die ook niet onderdanig kan zijn? Want hij heeft niet willen zeggen, die vleselijk gezind is, is gestorven of een vijand van God, maar hij is de dood zelf, de vijandschap tegen God Zelf, dewelke onmogelijk is de wet van God onderdanig te zijn, of God te behagen, zoals hij een weinig te voren gezegd had “*want dat der wet onmogelijk was, daarom dat zij door het vlees krank was, heeft God gedaan, etc.*” Mij is zeer wel bekend de fabel van

Origenes van de drieërlei effecten of genegenheden, waar de ene het “vlees”, het andere de “ziel” en het derde de “geest” is. Van welke nu de ziel als in het midden zijnde, zich zou mogen wenden tot het vlees of tot de Geest, maar dit zijn zijn eigen dromen, dewelke hij wel zegt maar niet bewijst. Paulus noemt hier vlees, al wat zonder geest is, zoals wij bewezen hebben. Daarom zo zijn die voortreffelijke deugden van de allerbeste en uitnemendste mannen, in het vlees, of vleselijke, dat is dood en vijanden van God, van de wet van God niet onderdanig, die ook God niet onderdanig kunnen zijn en met één woord, die God niet behagen. Want Paulus die zegt niet alleen dat zij niet onderdanig zijn, maar dat zij ook niet kunnen, zoals ook Christus spreekt. Matth. 7: 18: *“Een kwade boom kan geen goede vruchten voortbrengen.”* En Hoofdst. 22: *“Hoe kunt gijlieden goed spreken, omdat gijlieden boos zijt?”* Ziet u hier wel, dat wij niet alleen kwaad spreken, maar dat wij ook geen goed spreken kunnen. Luc. 11. En hij die op een andere plaats zegt, dat wij die kwaad zijn, nochtans weten onze kinderen goede dingen te geven, die ontkent nochtans dat wij goed doen, ook in hetzelfde dat wij goede dingen geven, namelijk dat het creatuur wel goed is die wij geven, maar wij zijn zelf niet goed, noch wij geven het goede ook niet wel. En hij spreekt tot allen, namelijk ook tot zijn Discipelen, opdat dit dubbele vonnis van Paulus vast blijft *“de rechtvaardige leeft door het geloof en al wat uit het geloof niet is, dat is zonde.”* Alzo dat de één uit de andere volgt. Want zo daar niets is, waardoor wij gerechtvaardigd worden, dan alleen het geloof, zo volgt daaruit, dat diegenen die zondet geloof zijn, nog niet gerechtvaardigd zijn en die niet gerechtvaardigd zijn, die zijn zondaars; maar de zondaars zijn kwade bomen en die kunnen niets anders dan zondigen en kwade vruchten dragen. Daarom is de vrije wil niets dan een knecht van de zonden, van de dood en van de satan, niets anders doende, noch anders kunnend doen dan kwaad.

HOOFDSTUK 234

Laat ik nog hierbij voegen het voorbeeld Jes. 65: 1: *“Ik ben gevonden van hen die naar Mij niet vraagden, Ik ben gevonden van degenen, die Mij niet zochten”*. Dit zegt Hij van de heidenen, die het gegeven is Christus te horen en te kennen, die tevoren van hen zelfs niet konden denken en veel minder zoeken, of zich door de kracht van de vrije wil daartoe bereiden. Door dit voorbeeld is het klaar genoeg, dat de genade alzo om niet komt en geschonken wordt, dat er tevoren niet eens op gedacht is, veel minder dat er enig benaarstigen of streven tot deze zou zijn geweest. Insgelijks Paulus toen hij nog Saulus was, wat heeft hij gedaan door die hoogste kracht van de vrije wil? Het is waar, zo wij het vernuft aanzien, hij overlegde in zijn hart zeer goede en eerbare dingen; maar ziet door wat streven hij de genade gevonden heeft. Hand. 9: 1, 2, 3 en 4. Hij zocht ze niet alleen, maar zelfs toen hij tegen dezelfde raasde en die vervolgde, toen heeft hij ze gevonden en gekregen. Daarentegen spreekt hij alzo van de Joden, Rom. 9: 30: *“De heidenen, die de rechtvaardigheid niet zochten, de rechtvaardigheid verkregen hebben, doch de rechtvaardigheid die uit het geloof is; maar Israel, dat de wet der rechtvaardigheid zocht, is tot de wet der rechtvaardigheid niet gekomen.”* Wat kan een beschermer van de vrije wil hier tegen kikken? De heidenen die van alle goddeloosheid en van allerlei boosheid vervuld waren, die ontvangen de rechtvaardigheid voor niet, door de barmhertigheden van God. De Joden die met alle naarstigheit dezelve bevljigten, die feilt het en die moeten ze ontberen. Is dat niet zoveel gezegd, alsof hij zei: Al het streven en het benaarstigen van de vrije wil, is tevergeefs als het ook zijn best doet en tot het beste betracht, maar het is met hem hoe

langer hoe erger en hij wordt meer terug gedreven? Niemand kan ook anders zeggen dan, dat de Joden met de hoogste kracht van de vrije wil naar het goede zich bevlitigd hebben. Want Paulus die geeft hen zelf de getuigenis, hoofdst. 10, dat zij een ijver tot God hebben, maar niet naar de wijsheid, daar is dan niet, of het is in de Joden, dat men de vrije wil zou mogen toeschrijven, nochtans zij verkrijgen niet, ja het tegendeel volgt, volgt zeg ik in haar. Maar in de heidenen, is niets van hetgeen men de vrije wil toeschrijft en nochtans volgt in hen en zij verkrijgen de rechtvaardigheid van God. Wat is dit nu anders, dan dat met een klaar voorbeeld van beiden de grootste naties en met een machtige getuigenis van Paulus, bevestigd wordt, dat de genade de onverdienden en onwaardigen om niet gegeven wordt en dat ze niet te bekomen is, noch met benaastigen, noch met streven, noch met werken, grote of kleine, ja ook de allerbeste en eerbaarste mannen, met welke ijver zij die ook najagen of zoeken.

HOOFDSTUK 235

Laat ons dan eens komen tot Johannes, die ook een machtig verwoester en verdediger van de vrije wil is. Terstond in het begin, schrijft hij de vrije wil zulk een blindheid toe, dat hij zelfs het licht van de waarheid niet zien kan, zover is het vandaar dat u tot deze zou streven, Joh. 1: 5: Want alzo zegt hij: *“en het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft hetzelfde niet begrepen”*. Alsmede: *“Hij was in de wereld en de wereld heeft Hem niet gekend, Hij is gekomen tot de Zijnen en de Zijnen hebben Hem niet aangenomen.”* Wat meent u dat hij onder het woord “wereld” verstaat? Zult u nu enig mens hieruit kunnen nemen, dan alleen die door de Heilige Geest wedergeboren zijn? En dat woord is bij Johannes geheel gemeend en hij gebruikt het dikwijls, verstaande daaronder het gehele menselijk geslacht. Al hetgeen dat hij dan van de wereld zegt, dat moet van de vrije wil verstaan worden, als hetgeen het voornaamste in de mens is. Bij deze Apostel dan heeft de wereld het licht van de waarheid niet gekend. De wereld haat Christus en de Zijnen. De wereld kent noch ziet de Heilige Geest. De wereld is geheel in het boze gelegen. *“Al wat in de wereld is, is de begeerlijkheid des vleses en de begeerlijkheid der ogen en de grootsheid des levens. En hebt de wereld niet lief. Gijlieden zijt uit de wereld, de wereld kan u niet haten. Mij haat hij, omdat Ik getuig van zijn boze werken.”* Al deze en dergelijke plaatsen meer, zijn loutere lofzangen en triomfliederen van de vrije wil, als hetgeen het beste en het hoogste is onder het rijk van de satan en heerst in de wereld. Want Johannes die doet ook als Paulus, stellend tegen elkaar de wereld en de Heilige Geest en noemt het wereld al wat niet geestelijk is, zoals Christus tot Zijn Apostelen zegt *“Ik heb u uit de wereld genomen en heb u gezet etc.”* Zo er nu enigen in de wereld waren, die door de kracht van de vrije wil tot het goede konden streven, zoals het behoorde te zijn zo de vrije wil iets vermocht, zo zou Johannes om dezer wil zijn reden tenminste gemachtigd hebben, dat hij ze in een algemeen woord niet zou begrepen hebben in zo groot en zoveel kwaad, waarmede hij de wereld beschuldigt. Omdat hij dat dan niet doet, zo is het openbaar dat hij niet al deze namen van de wereld, de vrije wil schuldig maakt, omdat dat al hetgeen dat de wereld doet, dat doet door de kracht van de vrije wil, dat is door de redelijkheid en de wil, die de voornaamste delen van de mensen zijn.

HOOFDSTUK 236

Daar volgt nu bij Johannes 1: 12: *“Maar zovelen Hem aangenomen hebben, die heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden, namelijk die in Zijn naam geloven. Welke niet uit den bloede, noch uit de wil des vleses, noch uit de wil des mans, maar uit God geboren zijn.”* Door dit volkomen onderscheid en afdeling verwerpt hij wederom uit het rijk van Christus *“het bloed, de wil des vleses en de wil des mans”*. Bij het *“bloed”* (meen ik) verstaat hij de Joden, die de kinderen van het rijk willen zijn, omdat zij uit het zaad van Abraham en van de vaders waren, die namelijk van het bloed roemden. Onder de *“wil des vleses”* versta ik het doen en het benaarstigen van het volk, waardoor zij de wet en in de werken geoefend zijn geweest. Want *“vlees”* betekent hier de vleselijke zonder Geest, die wel de wil en het streven hebben, maar omdat zij de Geest niet hebben, hebben het op vleselijke wijze. Onder de *“wil des mans”*, versta ik in het algemeen het doen en benaarstigen van alle mensen, hetzij dat ze in de wet zijn of zonder de wet, als namelijk van alle heidenen en van alle mensen, opdat deze de mening is, noch door de geboorte van het vlees, noch door het benaarstigen van de wet, noch door enig ander doen en streven van mensen, worden zij kinderen van God, maar alleen door de Goddelijke geboorte, die door de Heilige Geest geschiedt. Zo zij dan uit het vlees niet geboren worden, noch door de wet opgetogen, noch door geen mensen tucht en doen bereid worden, maar uit God geboren zijn, zo is het openbaar dat de vrije wil niet deugt. Het woord *“man”*, meen ik gebruikt hij hier naar de Hebreeuwse spraak, voor een iegelijk of ieder, zoals door een tegenstelling voor het volk zonder geest, maar onder *“wil”* verstaat hij de hoogste kracht in de mens, namelijk het principiële deel in de vrije wil. Maar nu, genomen dat deze enkele woorden alzo niet verstaan moeten worden, nochtans zo is de mening en de somma van de zaak klaar en vast, namelijk dat Johannes met dit onderscheid verwerpt alles wat geen Goddelijke geboorte is, als hij zegt, dat niemand een kind van God wordt, dan alleen met de geboorte uit God, hetwelk geschiedt zoals hij zelf verklaart, in Zijn naam gelovend. In welke verwerpingen, de wil van de mensen of de vrije wil (omdat hij geen geboorte uit God, noch geloof is) noodzakelijk begrepen is. Want zo de vrije wil iets deugde, zo behoorde Johannes de wil van de man alzo niet te verwerpen, noch de mensen daarvan alzo af te roepen en tot de geestelijke geboorte en geloof alleen te zenden, opdat tot hem het woord Jes. 5 niet gesproken wordt *“wee u die het goede kwaad noemt.”* Maar nu omdat hij zoals verwerpt het bloed, de wil van het vlees en de wil des mans, zo is het zeker, dat de wil des mans niet meer deugt om kinderen van God te maken als het bloed en de vleselijke geboorte. Maar niemand twijfelt daaraan, dat de vleselijke geboorte geen kinderen van God maakt zoals Paulus in Rom. 9: 8 zegt: *“niet die naar het vlees kinderen zijn, zijn Gods kinderen,”* hetwelk hij bewijst met het voorbeeld Jacob en Ezaü.

HOOFDSTUK 237

Dezelfde Johannes brengt ook Johannes de Doper voort, die alzo over Christus spreekt. *“Van Zijn volheid hebben wij allen ontvangen genade voor genade.”* Hij zegt, dat wij de genade ontvangen hebben uit de volheid van Christus, maar door welke verdienste of streven? Door de genade (zegt hij), namelijk Christus, zoals Paulus ook zegt in Rom. 5: *“Zo is veel meer de genade Gods en de gave door de genade, die daar is door één mens Jezus Christus, overvloedig geweest over velen.”* Waar is nu het streven van de vrije wil, waardoor men tot de genade bereid wordt? Hier zegt Johannes, dat niet alleen door geen streven van ons de genade wordt ontvangen en gekregen, maar ook dat het geschiedt door eens anders genade en verdienste, namelijk

eens mensen Jezus Christus. Of dit is dan vals, dat wij onze genade ontvangen voor of door eens anders genade, of het is openbaar dat de vrije wil niets is. Want deze beide dingen kunnen samen niet bestaan, dat de genade van God zo slecht en onwaardig zou zijn, dat ze door een iegelijks klein en gering streven zou verkregen worden. En wederom, dat ze zo duur en waardig zou zijn, dat ze ons door een zo voortreffelijke, machtige en allerheiligste mens Jezus Christus genade gegeven moet worden. Hier moet ik ook meteen alle beschermheren van de vrije wil vermanen, dat zij weten moeten, dat zij Christusverzakkers zijn, als zij de vrije wil verzekeren. Want zo ik door benaerstigen de genade van God verkrijg, waartoe heb ik Christus genade nodig, om mijn genade te verkrijgen? Of wat ontbreekt mij, als ik de genade van God heb. Maar Erasmus heeft gezegd en al de Sofisten die zeggen, dat wij door ons streven de genade van God verkrijgen en dat wij ons kunnen bereiden om die te ontvangen. Dit is ronduit Christus verzaakt, door Wiens genade alleen, Johannes zegt dat wij de genade ontvangen. Want dat verdichtsels van de gehele of halve verdienste, dat zij noemen “*meritum de condigno et de congruo*”¹⁹⁴, hebben wij voorheen weerlegd als ijdele woorden, die toch de gehele verdiensten met meerdere Godslasteringen leren dan ooit de Pelagianen gedaan hebben, zoals wij genoeg gezegd hebben. Alzo geschiedt het, dat zij veel meer verzaken onze Heere Jezus Christus, die ons gekocht heeft (namelijk die goddeloze boeken van de Sofisten en Erasmus) als ooit de Pelagianen of enige ketters Hem verzaakt hebben. Alzo lijdt noch verdraagt de genade alom bij zich geen delen, noch geen kracht van de vrije wil. Dat ook deze beschermheren van de vrije wil Christus verzaken getuigt niet alleen deze schrift, maar ook hun eigen leven. Want daarom hebben zij ook Christus, Die een genadig, barmhartig en goedertieren Heiland en Middelaar is, tot een vreselijke Richter gemaakt, dewelke zij hebben willen verzoenen door het voorbidden van Zijn Moeder Maria en van de Heiligen, als ook door zoveel nieuwe gevonden werken, ceremoniën, relikwiën en beloften van zoveel monniken en bagijnen, met welk alles zij niets anders gezocht hebben, dan dat Christus verzoend zou worden en hen de genade zou geven. Want zij geloven niet, dat Hij bij de Vader voor ons bidt en ons de genade verkrijgt door Zijn bloed en genade (als hier gesproken wordt) voor genade. En zoals zij geloven, alzo hebben zij ook. Want Christus is hen gewis een onverzoenlijk Richter als zij Hem verlaten, die de allerbarmhartigste Middelaar en Zaligmaker is en als zij Zijn bloed en genade veel slechter en onwaardiger achten, als het benaerstigen en streven van de vrije wil.

HOOFDSTUK 238

Laat ons ook horen een voorbeeld van de vrije wil. Joh. 3. Nicodémus is voorwaar een man, in dewelke u meer zoudt kunnen vereisen van de krachten van de vrije wil. Hij is immers zo vroom, eerbaar, geleerd, onstraffelijk en zo hoog gekomen, als ook een mens of de vrije wil zou kunnen komen. Hij bekent dat Christus waarachtig is en dat Hij van God gekomen is, hij prijst de werken van Christus, hij komt bij nacht tot Hem om Hem te horen en om met Hem van de rest te handelen. Schijnt het niet, Erasmus, dat hij door de krachten van de vrije wil de Godzaligheid en de zaligheid gezocht heeft? Maar ziet eens aan, hoe de goede man hem stoot. Toen hij nu Christus de rechte weg van de zaligheid door de wedergeboorte hoorde leren, bekende hij die ook? Had hij daar behagen in? Of geeft hij te kennen dat hij deze weg ooit gezocht had? Ja hij verwonderde en verschrikte daarover, zozeer, dat hij te kennen geeft, dat hij ze niet

¹⁹⁴ Boven Hoofdst. 227.

alleen niet verstond, maar hij verwierp ze rechtuit als een onmogelijke zaak, zeggend, hoe kan dat geschieden? Hoe mag dat toegaan? Etc. En dat is voorwaar geen wonder. Want wie heeft ooit gehoord, dat een mens om tot de zaligheid te komen door water en geest zou moeten herboren worden? Wie heeft dat ooit bedacht? dat de Zoon van God aan het kruis zou moeten genageld worden, opdat een iegelijk die aan Hem geloofde niet verloren zou gaan, maar het eeuwige leven zou hebben? Hebben ook de allersubtielste, scherpzinnigste en geleerdste Filosofen, die ooit met een woord bedacht of beschreven? Hebben de vorsten van deze wereld deze wijsheid ooit gekend? Heeft iemands vrije wil daartoe ooit gestreefd? En bekent Paulus zelf niet, dat deze wijsheid in verborgenheid verborgen ligt en dat ze van de Profeten wel is voorzien, maar eerst door het Evangelie geopenbaard, zodat ze van eeuwigheid af de wereld onbekend en verborgen is geweest, wat zal ik zeggen? Laat ons de ervarenheid zelf vragen. De gehele wereld zelf, dat menselijk vernuft, ja de vrije wil zelf moet bekennen, dat zij Christus niet gekend, ook van Hem nooit gehoord hebben eer het Evangelie in de wereld kwam. En zo hij Hem niet gekend heeft, zoveel minder heeft hij Hem gezocht en zo veel weniger heeft hij daarnaar kunnen streven? Maar Christus is de weg, de waarheid en het leven en de zaligheid. Hij moet dan bekennen, of hij wil of niet, dat hij door zichzelf, noch door zijn eigen krachten niet geweten heeft, noch heeft kunnen zoeken hetgeen, dat het leven, de waarheid en de zaligheid aangaat. Niettemin, zo zijn wij arme mensen tegen deze onze eigen bekentenissen en ervarenheid, alsoo uitzinnig, dat wij dit nog durven tegenspreken, hoewel met ijdele vergeefse woorden en zeggen dat in ons zulk een kracht nog overgebleven is, dewelke zich kan en weet te bereiden tot die dingen die de zaligheid aangaan, hetwelk zoveel te zeggen is, alsdat wij van nature zouden weten, dat Christus voor ons zou moeten sterven, daar nochtans niemand dit ooit heeft gedacht of geweten en deze onwetendheid moet nog geen onwetendheid zijn, maar een kennis van Christus, dat is van de dingen die de zaligheid aangaan. En ziet u, noch voelt u niet, dat de voorstanders van de vrije wil gans dol en uitzinnig zijn, omdat zij dit kennis noemen, dat zijzelf onwetendheid bekennen te zijn? Is dat niet gezegd dat de duisternis licht is? Jes. 5. En dat het licht duisternis is? Ziet zo krachtig stopt God de vrije wil de mond met zijn eigen bekentenissen en ervarenheid, noch kan hij evenwel zwijgen en God alleen de eer geven.

HOOFDSTUK 239

Verder omdat Christus in de Schrift genoemd wordt de weg, de waarheid en het leven en Hij met een tegenstelling gesteld wordt tegen al hetgeen dat Christus niet is, also dat het ook geen leven is, maar een dood, ook geen weg, maar een dwaling, desgelijks ook geen waarheid, maar niets anders dan een leugen, zo volgt er noodzakelijk, dat omdat de vrije wil Christus niet is, noch ook in de Christus, dat het dan in de leugen, in de dwaling en in de dood begrepen moet zijn. Waar wilt u dan nu een middel vinden, of waar wilt u ons zodanige kracht van de vrije wil aanwijzen, die Christus niet is, dat is de weg, de waarheid en het leven, noch ook geen dwaling noch dood moet zijn? Want voorwaar, zo alle dingen niet gezegd werden met een tegenstelling, die men namelijk van Christus en van de genade spreekt, dat men dat integendeel altijd zou stellen, te weten, dat buiten Christus niets anders is als de Satan, buiten de genade niets anders dan toorn, buiten het licht niets anders dan duisternis, buiten de weg niets anders als dwalingen, buiten de waarheid niets anders als leugens en buiten het leven niets anders als de dood, waartoe zou het anders strekken (bid ik u) als de

predikaties van de apostelen en de gehele Schrift uitrichten? Het zou namelijk alles tevergeefs gezegd worden, omdat zij ons Christus niet noodzakelijk zouden maken, maar men zou een middel hebben, dat in zichzelf noch goed noch kwaad, noch van Christus noch van Satan, noch waar noch leugen, noch levendig noch dood is, mogelijk ook dat noch wat noch niet zou zijn en dat zou men nog noemen het voornaamste en het hoogste in het menselijk geslacht. Kiest nu van beiden wat u wilt. Zo u bekent zoals u moet, dat de Heilige Schrift alle dingen met een tegenstelling spreekt, zo zult u van de vrije wil niet kunnen zeggen, dat hetgeen dat tegen Christus zal strijden, namelijk dat daar in dwalingen, dood, de satan en alle kwaad regeren en heersen. Wilt u nu dat van de Schrift niet bekennen, zo werpt u de gehele Schrift onder de voet en u beneemt haar kracht, zodat ze nergens meer toe dient, ja zij kan dan Christus noodzakelijk te zijn niet meer bewijzen. In somma, als u de vrije wil wilt stellen, het is zoveel alsof u Christus en de Heilige Schrift met voeten treedt. Verder al houdt u met woorden, dat u Christus belijdt, u verzaakt Hem nochtans metterdaad en met het hart, want zo de kracht van de vrije wil geheel niet verdoemelijk en dwalend is, maar ziende en willende hetgeen dat eerbaar en goed is, zo is ze dan gezond, zij heeft dan Christus de Medicijnmeester niet nodig, Christus heeft dan ook dat deel van de mensen niet verlost, want waartoe licht en leven, waar licht en leven is? Deze kracht dan, niet door Christus verlost zijnde, zo is het beste deel in de mensen niet verlost, maar is in zichzelf goed en behouden. Zo¹⁹⁵ is dan God ook onrechtvaardig, zo Hij enig mens verdoemt, want Hij verdoemt in de mens hetgeen in hem goed en gezond is. Daar is ook geen mens of hij heeft de vrije wil. En al is het, dat een kwaad mens die misbruikt, daar wordt geleerd, dat hij evenwel de kracht van die niet kan uitdoen, of hij kan nog streven en streeft tot het goede. En is deze kracht zodanig, zo is ze zonder twijfel goed, heilig en rechtvaardig, daarom moet ze niet verdoemd worden, maar God moet ze van de goddeloze mens, eer Hij hem verdoemt, afzonderen. Nu dit kan niet geschieden. En ofschoon het kon geschieden, dat deze kracht van de mens afgezonderd kon worden, zo was die mens, die zonder vrije wil is, dan geen mens meer, kon dan ook niet meer verdienen noch goed, noch kwaad, kon ook niet verdoemd worden, noch zalig gemaakt worden en hij zou geheel zijn als een ander dier en niet meer onsterfelijk. Daar volgt dan niets anders dan dat God een ongerecht God zou moeten zijn, dan die de goede, heilige en rechtvaardige kracht verdoemt, dewelke Christus niet nodig heeft, noch in een goed mens, noch in een kwaad mens zijnde.

HOOFDSTUK 240

Maar laat ons in Johannes voortgaan, Joh. 3: 18: *“Die in Hem gelooft, wordt niet veroordeeld, maar die niet gelooft is alreeds veroordeeld, omdat hij niet heeft geloofd in de naam des enig geboren Zoon van God.”* Geef mij nu antwoord, of de vrije wil van het getal van de gelovigen is, of niet. Zo ja, dan heeft hij wederom de genade niet nodig, omdat hij van zichzelf in Christus gelooft, Dewelke, Die hij van zichzelf niet kent, noch over Wie hij ooit heeft gedacht. Is hij nu niet van het getal van de gelovigen, dan is hij nu geoordeeld, dat is voor God verdoemd. Maar God verdoemt niemand dan de goddelozen. Zo is de vrije wil dan goddeloos. Wat zo ook een goddeloze naar het goede kan streven; ik meen ook dat de kracht van de vrije wil

¹⁹⁵ Hiertegen strijdt niet dat de vrije wil niet is. Wij hebben een vrije wil, dat is een wil die zonder bedwang werkt en nochtans is de vrije wil niets, omdat de wil de knecht van de zonden is en geen goed kan willen zonder de genade.

hieruit genomen kan worden, omdat hij spreekt van de gehele mens. Daartoe is het ongelooft geen van de grofste of slechtste genegenheden in de mens, maar een hoogst zittende en heersende boven in het slot van de wil en van de redelijkheid, zoals ook zijn tegengestelde, het geloof. Nu ongelovig te zijn, is God te verzaken en God tot een leugenaar te maken. Hoe¹⁹⁶ zal nu deze kracht, die God geheel tegengesteld is en die Hem tot een leugenaar maakt, tot het goede kunnen streven? Is ook deze kracht niet ongelovig en goddeloos, zo behoorde hij niet van de gehele mens te zeggen, hij is nu geoordeeld; maar alzo, de mens is naar zijn grove en slechtste genegenheden nu geoordeeld, maar naar zijn voornaamste en principiële wordt hij niet geoordeeld, omdat hij tot het geloof streeft, of liever gelovig is. Alzo als de Schrift zegt *“alle mensen zijn leugenaars”*, zo zullen wij daartegen zeggen uit autoriteit en bevel van de vrije wil, de Schrift die liegt, want de mens is in zijn beste deel, dat is, in de wil en in de redelijkheid geen leugenaar, maar alleen in zijn vlees en bloed en in het merg van zijn benen is hij een leugenaar, zodat het geheel, waaruit de mens zijn naam heeft, namelijk de redelijkheid en de wil, gezond en heilig is. Alsmede, de spreuk van Johannes de Doper: Joh. 3: 36: *“Die in de Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven, maar die de Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem”*, dat is op de grove en slechtste genegenheden van de mensen, blijft de toorn van God, maar op de kracht van de vrije wil namelijk van de redelijkheid en van de wil, daarop blijft de genade en het eeuwige leven. En op deze wijze zullen wij na dit voorbeeld alles wat in de Schrift tegen de goddelozen gezegd wordt, alleen op het ene deel van de mensen, dat is op het dierlijke en het lichamelijke deel, behoeven en mogen duiden, op het andere deel, dat is het deel van de redelijkheid en menselijkheid behouden en gezond zijn. Alsdan zal ik mijn heren, de beschermheren van de vrije wil bedanken en ik zal voortaan zonder enige zorg zondigen, gerust zijnde, dat de redelijkheid en de wil, of de vrije wil niet verdoemd kan worden, omdat het nimmermeer uitgedaan noch verloren wordt, maar altijd gezond blijft, rechtvaardig en heilig. Maar ook, als de wil en de redelijkheid behouden en zalig zijn, ik zal mij daarover verheugen, dat het vuile en beestelijk vlees daarvan afgezonderd en verdoemd is, zoverre is het vandaar dat ik voordien Christus de Zaligmaker zou wensen. Ziet u nu wel, Erasmus, waarheen dat wij draven met de leer van de vrije wil, u ziet dat ze beiden alle Goddelijke en menselijke dingen en alle tijdelijke en eeuwige ontkent en verzaakt en dat ze met zoveel monsterlijke en afgrijselijke dingen zichzelf bespotten.

HOOFDSTUK 241

Alsmede Johannes de Doper die zegt, Joh. 3: 27: *“Een mens kan geen ding aannemen, zo het hem uit de hemel niet gegeven is.”* Erasmus behoeft hier met vele fraaie woorden niet te prangen en hogelijk te roemen over de grote hoop van de dingen, die hij weet te vertellen, die wij uit de hemel ontvangen hebben. Wij disputeren niet over de natuur, maar over de genade, noch is de vraag hoedanig wij op de aarde zijn, maar hoedanig wij zijn in de hemel voor God. Wij weten, dat de mens tot een Heer gesteld is over die creaturen die onder hem zijn, over welke hij recht en vrije wil heeft, dat ze hem gehoorzaam moeten zijn en doen wat hij wil en wat hem dunkt. Maar dit is de vraag, of hij tegen God ook een vrije wil heeft, alzo dat God moet doen, hetgeen dat de mens wil. Ofwel of God veel meer over de mensen een vrije wil heeft, zodat de

¹⁹⁶ 1. Joh. 1. Zo wij niet geloven, zo maken wij Hem leugenachtig.

mensen doen en willen moeten, hetgeen dat God wil en niets anders kan doen, dan hetgeen dat God wil en doet. Hier zegt Johannes, dat hij niet kan ontvangen, zo het hem uit de hemel niet gegeven wordt. Daarom is de vrije wil niets. Alsmede zegt hij ook *“die van de aarde is, is van de aarde en spreekt van de aarde. Die uit de hemel komt is boven allen.”* Hier noemt Hij ze wederom alle aards en hij zegt, dat allen die niet van Christus zijn, aards gezind zijn en spreken en hij laat wederom geen tussen beiden in het midden blijven. Maar de vrije wil is die niet die uit de hemel komt, daarom moet hij van de aarde zijn en aards gezind zijn en spreken. Maar zo ergens in de mens een kracht was, die op enige tijd, plaats of in enig werk niet aards gezind was, deze had Johannes behoren uit te nemen en niet alzo in het algemeen van allen degenen die buiten Christus zijn, te spreken, zij zijn van de aarde en spreken van de aarde. Alzo spreekt Christus ook in Joh. 8: 23: *“Gijlieden zijt van beneden, Ik ben van boven; gij zijt uit deze wereld, Ik ben niet uit deze wereld.”* Maar deze hadden de vrije wil, tot welke Hij sprak, namelijk natuurlijke wil en redelijkheid en nochtans zegt Hij dat zij van de wereld waren. Maar wat zou Hij toch nieuws zeggen, zo zij anders niets zijn, dan dat zij ten aanzien van hun grofste genegenheden en van het vlees van de wereld waren? En heeft de gehele wereld niet wel van tevoren geweten? Wat is het ook nodig te zeggen, dat de mensen in deze delen, waar zij dierlijk en vlees zijn, van de wereld zijn, nadermaal ook de dieren en de beesten ook op deze wijze van de wereld zijn.

HOOFDSTUK 242

Verder met deze woorden, Joh. 6: 44: *“Niemand kan tot Mij komen, tenzij de Vader die Mij gezonden heeft hem trekke,”* wat laat Hij de vrije wil behouden? Want Hij zegt ook, dat het nodig is, dat wij het van de Vader zelf horen en leren en dat wij van God geleerd moeten zijn. Hier leert Hij voorwaar niet alleen, dat al het pogen en de arbeid van de vrije wil ijdel en vergeefs is, maar ook zelfs het woord van het Evangelie, waarover op deze plaats gehandeld wordt, tenzij dat de Vader zelf van binnen leert en spreekt. Niemand kan, zegt Hij, niemand kan komen, daarmede verzekerend, dat de kracht waardoor de mens tot Christus en tot de zaligheid zou kunnen komen, gans niets is. Het¹⁹⁷ mag ook de vrije wil niet helpen, dat Erasmus voortbrengt uit Augustinus, om deze klaarste en allermachtigste plaats te wederleggen, namelijk dat God ons alzo trekt en lokt, zoals men een schaapje met een groen takje lokt. Met deze gelijkenis wil hij bewijzen, dat in ons een zekere kracht zou zijn om Gods trekken na te volgen. Maar deze gelijkenis deugt niet op deze plaats. Want God toont ons niet alleen één, maar al Zijn goederen, ja ook Zijn Zoon Jezus Christus Zelf, nochtans daar is geen mens die volgt, tenzij dat de Vader van binnen wat anders vertoont en anders trekt. Ja de gehele wereld die vervolgt Jezus Christus Zijn Zoon, Die Hij vertoont. Maar tot de Godzaligheid past deze gelijkenis wel, die nu al schapen zijn en God hun Herder kennen, deze die volgen alom waar God wil en waar Hij wat toont door de Heilige Geest, waardoor zij leven en bewogen worden. Maar de Goddeloze die komt niet, al hoort hij het woord, tenzij dat de Vader van binnen trekt en leert, hetwelk Hij doet geven Zijn geest. Daar is al een ander trekken, dan die, die van buiten geschiedt, want daar wordt Christus inwendig getoond, door de verlichting van de Heilige Geest,

¹⁹⁷ Dit staat Tract. 27 in Joh, maar de mening van Augustinus is, dat de Vader trekt, niet als door noodzakelijkheid dwingend, maar als gewillig lerende. Want op andere plaatsen zegt hij, dat van de Vader tot Christus getrokken te worden niets anders is, dan de gave te ontvangen, om in Christus te geloven, van de Predestinatie van de Heiligen, Hoofdst. 8.

waardoor de mens gelokt en getrokken wordt tot Christus, door een zoet en vriendelijk trekken en hij lijdt veel meer Gods leren en trekken, dan dat hij daarna zelf lopen zou en dat zoeken.

HOOFDSTUK 243

Laat ons nog een plaats uit Johannes voortbrengen, waar hij zegt in Hoofdstuk 16: 8-9: *“En die gekomen zijnde zal de wereld overtuigen van zonde en van gerechtigheid en van oordeel; van zonde, omdat zij in mij niet geloven.”*

Hier ziet u, dat het zonde is niet in Christus te geloven. Maar deze zonde steekt niet in het vel noch in het haar, maar in de wil zelf en in de redelijkheid. Maar omdat u nu de gehele wereld schuldig maakt aan deze zonde en het door ervarenheid bekend is, dat deze zonde in de wereld onbekend geweest is, zowel als Christus, omdat het nu door de bestraffingen van de Geest openbaar gemaakt wordt; het is dan zeker en gewis, dat de vrije, dat is de menselijke redelijkheid en wil, in deze zonde gevangen en verdoemd voor God gerekend wordt. Daarom zolang als hij Christus niet kent, noch in Hem gelooft, zo kan hij geen goed willen, noch naar geen goed streven, maar hij moet noodzakelijk een knecht van de zonde zijn, die hij zelf niet kent. In somma, omdat de Schrift Christus met een tegenstelling voordraagt (zoals gezegd is) zodat al hetgeen dat zonder Christus Geest is, de Satan, de goddeloosheid, de dwaling, de duisternis, de zonde, de dood en de toorn van God onderworpen is, zo zullen al de getuigenissen die over Christus spreken, allen tegen de vrije wil strijden. Maar deze zijn ontelbaar, ja de gehele Schrift. Daarom, zo de Schrift onze Rechter en Scheidsman zal zijn, zo heb ik de strijd verre gewonnen, omdat er niet een jota of stip is, die de leer van de vrije wil niet verdoemt. Maar dat de Schrift ons Christus predikt met een tegenstelling, tegen al hetgeen, dat Christus niet is, hoewel de grote Theologen en beschermheren van de vrije wil, zulks niet weten of niet weten willen, zo weten het toch en bekennen het wel openlijk alle Christenen, zij weten, zeg ik, dat er twee koninkrijken in de wereld zijn, die geheel en geweldig tegen elkaar strijden: in de ene zit en heerst de satan, die daarom van Christus een vorst van deze wereld en van Paulus de God van deze wereld genoemd wordt, die ze allen gevangen houdt naar zijn wil, die door de Geest van God niet gedreven worden, zoals dezelfde Paulus getuigt en hij laat ze hem ook met geen geweld noch kracht ontnemen, dan alleen door de Geest van God, zoals Christus getuigt in de gelijkenis van de sterke, die zijn paleis in vrede bewaart etc.; in het andere rijk heerst en regeert Christus, Die gedurig wederstaat en strijdt met het rijk van de satan, in welk rijk van Christus wij overgevoerd worden, niet door onze kracht, maar door de genade van God, door welke wij verlost worden van deze tegenwoordige boze wereld en worden gerukt uit de macht van de duisternis. De kennis dan en de belijdenis van deze beide rijken, die zo ernstig en krachtig zonder ophouden tegen elkaar strijden, is alleen genoegzaam om de lering van de vrije wil te wederleggen, omdat wij nu gedwongen worden, het rijk van de satan te dienen, tenzij dat wij door de Goddelijke kracht daarvan verlost worden. Dit zeg ik weet, zegt en zingt het gewone volk, ja het is gans algemeen in de dagelijkse spreekwoorden, gezangen, gebeden en dagelijkse oefeningen van de Christenen, namelijk dat het met deze rijken also staat, dat niemand het ontkennen kan.

HOOFDSTUK 244

Ik wil nu ook laten rusten mijn machtige Achilles, die Erasmus' boeken alzo ontzien heeft, dat hij hem stilletjes voorbij gelopen is, zonder hem eens aan te roeren, namelijk, dat in Rom. 7 en Gal. 5 Paulus leert, dat in de Heiligen en Godzaligen, zulk een sterke strijd is, tussen de Geest en het vlees, dat zij zelf niet kunnen doen, wat zij wel wilden. Daarom heb ik alzo besloten: Zo de natuur van de mensen zo boos en snood is, dat ze niet alleen in degenen, die door de Heilige Geest wedergeboren zijn tot het goede niet streeft, maar ook tegen het goede strijdt en dat wederstaat, hoe zou ze in degenen, die (nog niet wedergeboren) de oude mens de satan dienen, tot het goede kunnen streven? En Paulus die spreekt daar niet alleen van de grove, slechtste affecten of genegenheden (waardoor onze partij, als door een algemene uitvlucht de gehele Schrift door altijd zoekt te ontsluiten) maar hij noemt en telt onder de werken van het vlees, de ketterij, de afgoderij, twist, tweedracht, welke in de hoogste krachten van de mensen, namelijk in de redelijkheid en wil, heersen. Zo dan het vlees met deze genegenheden in de heiligen tegen de Geest strijdt, zo zal ze veel meer tegen God vechten in de goddelozen en in de vrije wil. Daarom noemt hij ze ook in Rom. 8 vijandschap tegen God. Dit argument zeg ik, wou ik gaarne, dat mij de beschermers van de vrije wil zouden wederleggen en dat zij mij betoonden, hoe zij tegen deze mijn machtige sterke Achilles hun vrije wil zullen bewaren en beschutten. Ik¹⁹⁸ wil voorwaar voor mij bekennen, dat ik niet wilde, al wilde men het mij schenken, dat mij een vrije wil gegeven was en enige kracht in mijn hand gelaten was, waardoor ik tot de zaligheid zou kunnen streven, niet alleen daarom, omdat ik zoveel tegenspoed en perikelen, als ook tegen zoveel duivels die ons bevechten niet bestaan noch die ze zou kunnen bewaren, omdat een duivel sterker is dan alle mensen, noch omdat er niet een mens zalig zou worden, maar ook, omdat ik (al was er geen perikel, geen tegenspoed, noch geen duivels) zou altoos in twijfel en tevergeefs moeten arbeiden, als diegenen, die de zee wilden ploegen. Want mijn geweten zou nimmermeer, al leefde ik duizend jaren en al arbeidde ik altijd, zeker en gerust kunnen zijn, hoeveel zij zou moeten doen om God te behagen en te voldoen. Want nadat ik enig werk gedaan zou hebben, zou altijd nog dit knagen in mijn geweten blijven, of ook dat werk God behaagde en of Hij ook nog wat meer vorderde en begeerde, zoals in alle werkheiligen de ervarenheid betoont en zoals ik zelf zoveel jaren lang, tot mijn grote schade geleerd heb. Maar nu omdat God mijn zaligheid buiten mijn vrije wil genomen heeft en in Zijn vrije wil heeft gesteld en mij beloofd heeft, mij niet door mijn eigen werken of lopen, maar door Zijn barmhartigheid en genade te behouden, zo ben ik nu gerust en zeker, dat Hij getrouw is en dat Hij mij niet zal liegen, dat Hij ook groot en machtig is, zodat geen duivels, noch geen tegenspoed Hem moede kunnen maken, noch mij van Hem rukken. *“Niemand (zegt Hij) zal ze uit Mijn handen trekken, want de vader Die ze Mij gegeven heeft, is meerder dan allen.”* Alzo geschiedt het dan, dat hoewel zij niet allen zalig worden, nochtans worden enigen zalig, daar niemand door de kracht van de vrije wil zalig zou worden, maar zij zouden allen tot één toe verloren gaan. Uiteindelijk zijn wij ook gewis en zeker dat wij God behagen, niet door de verdienste van onze werken, maar door de gunst van Zijn genade, die Hij ons beloofd heeft en of wij wat minder en wat kwalijker doen, dat Hij ons dat niet toerekenen zal, maar uit Zijn vaderlijke goedheid vergeven en verbeteren. Deze is de roem van alle heilige kinderen van God in hun God.

¹⁹⁸ De vrije wil stoot om alle vertroosting, maar de genade bevestigt ze.

HOOFDSTUK 245

Maar¹⁹⁹ zo u dit beweegt, dat u dunkt dat door onze leer zwaarlijk en kwalijk de genade en de gerechtigheid van God verdedigd kan worden, die de onverdiende verdoemt, dat zijn namelijk zulke goddelozen, die in de goddeloosheid geboren en henzelf door geen middel noch raad kunnen helpen, dat zij in de goddeloosheid blijven en verdoemd worden en moeten door de noodzakelijkheid van hun natuur zondigen en verloren gaan, zoals Paulus zegt *“wij waren van nature kinderen des toorns, zoals ook de anderen”*, omdat zij ook zodanig door God Zelf geschapen worden, uit een zaad, dat eens door Adams zonde verdorven is: hierop zeg ik, wij zullen God de Heere die eer geven en Hem aanbidden als de allergenadigste, als Hij zich betoont tegen dengenen, die Hij zonder alle verdiensten rechtvaardigt en zalig maakt. Wij moeten ons ook daarin gevangen geven en prijzen Zijn Goddelijke wijsheid, gelovend dat Hij evenwel rechtvaardig is, als Hij ons rechtvaardig schijnt. Want zo Zijn rechtvaardigheid zodanig was, dat ze door menselijk begrip voor rechtvaardig kon geoordeeld worden, voorwaar dan zou het geen Goddelijke rechtvaardigheid zijn en zij zou niet van de menselijke rechtvaardigheid verschillen. Maar omdat Hij de waarachtige en enige God is, zijnde geheel onbegrijpelijk en woont in een licht, waar men met menselijk vernuft niet kan toekomen, zo is het dan billijk en nodig dat Zijn rechtvaardigheid onbegrijpelijk is, zoals Paulus ook uitroept: *“O hoogste der rijkdommen, wijsheid en kennis Gods, hoe onbegrijpelijk zijn Zijn oordelen en onbevindelijk zijn Zijn wegen?”* Zij zouden nu niet onbegrijpelijk zijn, zo wij in alle dingen konden begrijpen, waarom zij rechtvaardig zijn. Wat is toch de mens om bij God te vergelijken? Wat vermag onze kracht bij Zijn kracht te vergelijken? Wat is onze kennis bij Zijn wijsheid te vergelijken? Wat is ons wezen bij Zijn wezen? In somma, wat zijn al onze dingen bij Gods dingen? Zo wij dan bekennen, zelfs uit de natuur, dat de menselijke macht, sterkte, kennis, wijsheid, wezen en alle dingen van mensen niet zijn, zo men ze tegen Gods mogendheid, sterkheid, wetenschap, wijsheid en wezen wil vergelijken, hoe komt dan deze goddeloosheid en snoodheid in de mens, dat hij alleen Gods rechtvaardigheid en Zijn oordelen zal durven doorsnuffelen dat hij zijn eigen zwak oordeel zoveel toevertrouwt, dat hij de verborgen oordelen van God zal willen begrijpen, oordelen en over die vonnis strijken? Waarom zeggen wij dan hier ook niet, dat ons oordeel niets is, zo men het bij Gods oordeel zal vergelijken? Gaat, vraagt het vernuft zelf en beziet of hij niet zal moeten bekennen, dat het een grote zotheid en razernij is, dat men alleen Gods gerichten begrijpelijk wil maken, daar men bekent dat verder, alles wat in God is, onbegrijpelijk is. Denkt wat een dwaasheid: In alle dingen laten wij God Zijn Majesteit behouden, uitgenomen in Zijn oordelen, noch kunnen wij zolang niet geloven dat Hij rechtvaardig is, daar Hij ons beloofd heeft, dat er een tijd zal komen, dat Hij Zijn heerlijkheid zal openbaren, zodat wij alsdan zullen zien en met handen tasten, dat Hij altijd rechtvaardig geweest is en in eeuwigheid wezen zal.

HOOFDSTUK 246

Ik zal nog een voorbeeld geven, om dit geloof te versterken en die boze ogen gerust te stellen, die God verdacht houden van ongerechtigheid. Ziet also verdient en regeert God deze uiterlijke en lichamelijke wereld, in de uiterlijke dingen, dat zo u het oordeel

¹⁹⁹ Antw. op de tegenwerping, dat God wreed en ongerechtig zal schijnen.

van het menselijk vernuft wilt aanzien en volgen, zo zult u gedwongen worden te zeggen, of dat er geen God is, of dat God onrechtvaardig is, zoals een Poëet zegt:

“Ik bedenk dikwijls in mijn,
Dat er genen God moet zijn.”

Ziet toch eens aan, hoe voorspoedig gaat het met de bozen, daarentegen hoe ongelukkig zijn de vromen, zoals alle spreekwoorden en de ervarenheid, moeder van alle spreekwoorden zijnde, getuigen dat? “Hoe meerder boeven, hoe meer geluk.” *Der bozen hutten* (zegt Job) *zijn in overvloed* en in Psalm 73 wordt geklaagd, dat de zondaars in de wereld vol rijkdommen zijn. Zeg mij eens? Is het niet naar het oordeel van alle mensen gans onrecht, dat de kwaden en bozen in voorspoed zijn en dat de vromen geraadpleegd worden? Nochtans de loop van de wereld brengt dat mee. Daardoor zijn veel geleerde en kloeke mannen daarheen vervallen, dat zij ontkend hebben, dat er een God zou zijn, zoals Epicurus en Plinius. Aristoteles ook beschrijvend zijn eerste en hoogste “ens” of wezen van alle dingen, omdat hij dacht dat zulks ongeschikt was, dat God zoveel onbehoorlijke dingen in de wereld zou zien (om staande te houden, dat ten hoogste gelukzalig was) zo gevoelt en dicht hij dat het alleen hemzelf ziet en niet van hetgeen dat op de aarde geschiedt. Daartoe ook de heilige profeten, die oprecht aan God geloofd hebben, nergens over groter aanvechting gehad, als daarin, dat God onrechtvaardig zou zijn, als Job, David, Jeremia, Asaf, Habakuk en anderen. Wat meent u wat Cicero en Demothenes in het laatst gedacht hebben, als zij gedaan hebben al wat zij konden, een zodanig loon, van dat zij jammerlijk omgebracht zijn, hebben bekomen? En deze ongerechtigheid in God, die zo blijkbaar schijnt en zo vast bewezen, zodat geen menselijk verstand de kracht van die kan weerstaan, wordt nochtans lichtelijk door het licht van het Heilig Evangelie en door de kennis van de genade weggenomen als wij door het Evangelie geleerd worden, dat de bozen wel een tijdlang naar het lichaam floreren en bloeien kan, maar dat zij naar de ziel verloren gaan. En het antwoord en de ontbinding van deze zware kwestie is in dit woord gelegen: “Dat er na dit leven een ander leven is”, in dewelke al wat hier niet gestraft noch beloond is, daar beloond en gestraft zal worden, omdat dit leven niet meer dan een voorloop, of een beginsel van het aanstaande leven is.

HOOFDSTUK 247

Zo nu het licht van het Evangelie, die alleen in het woord en geloof bestaat, zoveel vermag, dat deze kwestie die in alle eeuwen verhandeld en nooit ontbonden noch beantwoord is, nu zo licht wordt weggenomen en voldaan, wat meent u, wat er van geschieden zal, als het licht van het woord en het geloof op zullen houden en de zaak zelf en de Goddelijke Majesteit door henzelf geopenbaard zal worden? Meent u niet, dat alsdan het licht van de heerlijkheid, de kwestie licht zal ontbinden, dewelke in het licht van het woord of van de genade ontbindbaar geweest is, omdat het licht van de genade zo licht de kwestie ontbonden heeft, nu in het licht van de natuur onontbindbaar was? Stelt nu een drieërlei licht.

1. Het²⁰⁰ licht van de natuur.
2. Het licht van de genade.

²⁰⁰ Een drieërlei licht van de natuur, van het woord of van de genade en de heerlijkheid.

3. Het licht van de heerlijkheid, zoals de algemene en goede onderscheiding medebrengt.

In het licht der natuur is het onontbindbaar, dat de vromen in verdrukking zijn en dat de bozen voorspoed hebben. Maar dit ontbindt en beantwoordt het licht van de genade. In het licht van de genade is het onontbindbaar, hoe God de mens verdoemt, die door al zijn krachten, niets anders doen kan, dan zondigen en schuldig te zijn. Hier dichten zowel het licht van de natuur als het licht van de genade, dat de schuld niet *des ellendige mensen* is, maar *des ongerechte Gods*, want zij kunnen niet anders dan van God oordelen, die een goddeloze mens om niet uit genade kroont en de andere niet kroont, maar verdoemt, die mogelijk minder, of tenminste niet meer goddeloos is. Maar het licht van de heerlijkheid zal anders leren en zal te zijner tijd betonen, dat God Die nu het oordeel uitvoert, van een onbegrijpelijke gerechtigheid, alleen een zeer rechtvaardige en openbare gerechtigheid gedaan heeft. Alzo zullen wij ondertussen geloven, vermaand en bevestigd zijnde door het voorbeeld van het licht van de genade, welke in het licht van de natuur en zulke zware vragen licht gemaakt en zulk een mirakel gedaan heeft.

HOOFDSTUK 248. BESLUIT

Hier²⁰¹ wil ik met dit boek een einde maken, bereid zijnde zo het nodig is, deze zaak wijdlopiger te verhandelen. Hoewel ik meen, dat de Godzaligen en degenen, die de waarheid niet hardnekkig zal willen tegenstaan, genoeg gedaan zijn. Want zo wij geloven waarachtig te zijn, dat God alle dingen voorweet en voorbeschikt, dat Hij ook in Zijn voorwetenschap en predestinatie of voorbeschikking niet feilen, noch verhinderd kan worden. Daarna, dat er niets geschiedt, of God wil het, hetwelk het vernuft zelf moet toestaan, zo kan er naar de getuigenis van het vernuft zelf, geen vrije wil zijn, noch in mens, noch in Engel, noch in geen creatuur. Alzo²⁰² ook, zo wij geloven dat de satan een vorst van de wereld is, die het rijk van Christus met alle geweld zonder ophouden weerstaat, dat hij de gevangen mensen niet verlaat, tenzij dat hij daartoe door de Goddelijke kracht van de Geest gedwongen wordt, zo blijkt het wederom, dat er geen vrije wil zijn kan. Alsmede, zo wij ook geloven, dat de erfzonde ons alzo verdorven heeft, dat hij ook degenen, die door de Geest geleid worden, werk en moeite genoeg geeft, tegen het goede worstelende, zo is het zeker, dat er in de mens niets over blijft, dat namelijk zonder de Heilige Geest is, dat zich tot het goede zou kunnen wenden, maar alleen tot het kwaad. Uiteindelijk, zo de Joden die met de hoogste krachten, de gerechtigheid nagejaagd hebben, meer in ongerechtigheid gevallen zijn, maar de heidenen die de goddeloosheid najaagden, vergeefs en voor niet, ja onverwacht tot de gerechtigheid geraakt zijn, zo is het ook openbaar door de daad en door de ervarenheid zelf, dat de mensen zonder genade niets anders kunnen willen dan kwaad. Maar in somma, zo wij geloven, dat Christus de mensen door Zijn bloed verlost heeft, zo moeten wij bekennen, dat de gehele mens verloren is geweest of anders, wij zullen Christus tevergeefs maken, of een Verlosser van het slechte deel van de mensen, hetwelk een godslastering en kerkroof is.

²⁰¹ Besluit van het boek.

²⁰² Zie de Annotatie in het 24^e hoofdstuk.

HOOFDSTUK 249

Nu bid ik u, mijn lieve Erasmus, door onze Heere Jezus Christus, dat u doen wilt hetgeen dat u beloofd hebt, maar u hebt beloofd, dat u gaarne wilde wijken, degenen die u wat beters leerde. Doet van u dan het aanzien van de personen. Ik beken het, zelf, u bent een voortreffelijk man en met vele edele kostelijke gaven van God begenadigd en versierd en (opdat ik de andere gaven verzwijge) u hebt een heerlijk verstand, grote geleerdheid en welsprekendheid tot aller verwondering. Maar ik heb niets en ik ben niets, alleen dat ik bijna roeme, dat ik een Christen ben. Verder prijs ik in u ook zeer dit, dat u alleen voor alle anderen deze zaak eenmaal tegen mij aangegrepen hebt, die de hoofdzaak van allen is en dat u mij niet moeilijk valt, niet die andere beuzelingen van het pausdom, van het vagevuur, indulgentiën of aflaten en dergelijke, met dewelke mij velen tot nu toe gekweld hebben, maar tot hun schade. U bent alleen de enige man, die gezien heeft het rechte hoofdstuk en hebt gemeend in de kamp u begeven hebbend, de kampvechter recht bij de strop te pakken, waarvoor ik u grotelijks dank: want met deze zaak ga ik liever om, als mij de tijd en de ledigheid zulks wil gunnen en toelaten. Zo degenen die mij tot nu toe overvallen, zulks gedaan hadden, zo ook degenen, die veel van de Geest en van nieuwe openbaringen roemen dat hadden gedaan, wij zouden meer vrede en eendracht hebben, maar God betaalt also door de satan onze ondankbaarheid. Hoewel wanneer u deze zaak niet beter zou verhandelen, dan u in uw *Diatriben* gedaan hebt, ik grotelijks van uwentwege zou wensen, dat u met uw gaven tevreden zijnde, u zou begeven om de talen en de geleerdheid, zoals u tot nu toe met grote lof en vrucht gedaan hebt, te leren, te versieren en te bevorderen. In welke oefening u mij ook wat gediend hebt, zodat ik beken, dat ik u veel schuldig ben en zekerlijk in deze zaak eer ik u met oprecht hart. Dat u nu in deze onze zaak machtig en genoeg zou zijn, het heeft de Heere God nog niet liefd, dat Hij u dat zou geven. Hetwelk ik bid, dat u (zonder roem gezegd) also wilt achten. Maar ik bid onze getrouwe God, dat Hij u haast also wil verlichten, en in deze zaak zoveel verstand geven, dat u hierin ook, zoals u in vele andere dingen doet, mij te boven mag gaan. Want het is niets nieuws, dat Mozes door Jethro onderwezen wordt en dat Ananias Paulus leert. Want dat u zegt, dat u verre van het perk verdwaald zou zijn, zo u Christus niet kende, ik meen dat u het nu wel merkt, wat dat voor een woord is. Gedenkt, zij zullen daarom allen niet dwalen, zo u, of ik dwalen. De Heere is God, Die daar wonderlijk is in Zijn heiligen, zodat wij dikwijls die voor heiligen houden, die verre van de heiligheid zijn. En het is wel mogelijk, nademaal u ook een mens bent, dat u, die bemint de Schriften en de spreken van de Vaders, door welke u meent de grond te treffen, zelf niet wel verstaat, noch naarstig genoeg aanmerkt, hetwelk genoeg betuigt dit u te zeggen, dat u niet verzekeren wilt, maar dat u alleen hetgeen u schrijft tegen elkaar als ten proeve wilt stellen. Voorwaar hij schrijft zo niet die de zaak wel inziet en verstaat. Maar ik zeg gewis “Dat ik hier mijn zegen en niet hetgeen van een ander is, als ten proeve stelle, maar ik heb verzekerd en verzeker, niet willend, dat het oordeel bij iemand zal zijn,” maar ik bid een iegelijk dat hij de zaak wil gehoorzamen. De Heere God Wiens zaak deze is, Die wil u verlichten en u maken een vat tot Zijn eer en heerlijkheid. Amen.

Luther over het 7^e Hoofdstuk van Deuteronomium.

Vox illo impia Liberi arbitry, et quic est dogmatum de eo vulgatum, prorsus det estandum, nec admittendum, quassi bono usu vel glosa aliqua talerari possint.

Dat is:

De Goddeloze naam Vrije wil en al wat voor leer daarvan is voortgebracht, is gans te vervloeken en niet toe te laten, zoals of die door enig goed gebruik, of door enige uitlegging zou kunnen geleden worden.

EINDE

Luthers leer van de predestinatie in de Knechtelijke wil²⁰³

Door Prof. J. Kamphuis

INLEIDING

Wij beginnen met een tweetal citaten; het ene is van Luther en het andere is van Calvijn. In zijn boek *De Servo arbitrio* (Over de onvrije wil); of (Knechtelijke, dienstbare wil) zegt Luther ergens: *'God heeft het leerstuk der predestinatie den volke bekend gemaakt; naar de beweegredenen van de goddelijke wil mag men niet vragen, die heeft men eenvoudig te aanbidden, en men heeft God de eer te geven, omdat Hij alleen wijs en rechtvaardig is, niemand onrecht kan doen, ook niet dwaas of op goed geluk iets doen kan, ook niet al lijkt het ons heel anders toe —, met dit antwoord zijn de vromen tevreden'*.

Aan Calvijns Institutie ontleen wij het volgende citaat: *'De Schrift is de school van de Heilige Geest, en evenals daarin niets overgeslagen is, dat nodig en nuttig is om geweten te worden, zo wordt er niets geleerd dan wat nuttig is te weten. Wij moeten er dus op passen de gelovigen niet af te houden van al wat in de Schrift over de predestinatie geleerd wordt: opdat wij hen niet boosaardig schijnen te beroven van de weldaad van hun God, of de Geest te beschuldigen en te beschimpen, omdat Hij dingen bekend gemaakt zou hebben, welke het nuttig was op enigerlei wijze te verzwijgen'*³.

Deze twee citaten leren ons het volgende. Luther en Calvijn zijn hierin in elk geval eenstemmig geweest, dat zij beiden ervan overtuigd waren, dat de leer der predestinatie Bijbels is en daarom nuttig voor de gelovigen. Hun predestinatieleer is niet geboren uit enige zucht naar speculatie, die zij liever overlieten aan de scholastieke theologen, door hen smalend de 'sofisten' genoemd, maar uit hun gehoorzaamheid aan het spreken van de Schrift. In welk dogmenhistorisch kader men Luther of Calvijn, of beiden te samen, ook plaatsen wil, dit primaire gegeven zal men niet over het hoofd mogen zien. Vooral ten aanzien van Luthers predestinatieleer heeft men zich veel beziggehouden met de historische achtergronden ervan, om van daaruit er enig zicht op te krijgen, en heeft men zich ook vaak intens verdiept in de motieven die er in aan te wijzen zijn, maar het allesbepalende motief van niet anders te willen bieden dan een getrouwe vertolking van wat de Schrift over de predestinatie zegt, kwam, naar ons oordeel, in dit onderzoek nog al eens tekort. En dat terwijl Luther juist in dit boek hele stukken gewijd heeft aan het thema van de klaarheid van het Schriftgetuigenis! Tegenover Erasmus die dit stuk van de christelijke leer, dat van de predestinatie, maar liever verzwegen zag, althans voor het volk, omdat de Schrift, naar zijn oordeel op dit punt duister is, heeft Luther staande gehouden, dat het God behaagd heeft ook dit den volke bekend te maken, en dat wij dan verder niet te vragen hebben, daaraan toevoegende dat de gelovigen met dit ene motief volkomen tevreden zijn.

In dezelfde geest, alleen in nog iets toegespitster vorm, sprak Calvijn. Het past ons niet de gelovigen af te houden van wat in de Schrift geleerd wordt over de predestinatie, want de Schrift is de school van de Heilige Geest. Op de vraag of ook Calvijn hierbij gedacht heeft aan Erasmus en diens visie op deze materie kunnen wij geen antwoord geven, maar wij achten het niet onwaarschijnlijk; wel is zo goed als zeker, dat hij gedacht heeft aan ánderen in eigen gelederen, die, hoewel zij principieel van Erasmus verschilden, toch pleitten voor een sterke terughoudendheid in het behandelen van de leer der predestinatie voor het gewone volk, omdat er zo licht verkeerde conclusies uit kunnen worden getrokken, een standpunt dat, merkwaardigerwijs, ook door Luther zelf later is ingenomen, dat wil zeggen in de praktijk van zijn prediking en pastoraat, want in principe heeft hij zijn *De servo arbitrio* nooit prijsgegeven, zoals wij nog nader horen zullen.

Beide hervormers, Luther en Calvijn, hebben dus, zo zou men kunnen zeggen, onder de druk van het Schriftgetuigenis hun predestinatieleer ontwikkeld. Wij willen hiermee niet beweren dat het voor hen een uiterlijke dwang is geweest; en wij willen evenmin ontkennen, dat hun

²⁰³ **Luther en het gereformeerd protestantisme.** Dr. W. Balke. Drs. K. Exalto. Prof. Dr. J. van Genderen. Prof. Dr. C. Graafland. Dr. J. Hoek. Prof. J. Kamphuis. Prof. Dr. W. van 't Spijker. Dr. C. A. Tukker. UITGEVERIJ BOEKENCENTRUM B.V., 's-GRAVENHAGE. 1982

predestinatieleer een wezenlijk bestanddeel heeft uitgemaakt van heel hun geloofsgetuigenis, als men wil hun dogmatiek, zodat het onderzoek naar de motieven die er in meespraken waarlijk niet zinloos is, maar men zal, naar ons oordeel, niet mogen negeren dat beide hervormers Schrifttheologen waren, zelf gevoed en gevormd werden door de Schrift, en zich door die Schrift lieten leiden en dat dat allesbepalend was voor heel hun theologie. Alleen hier vinden wij de juiste invalshoek in het benaderen van hun predestinatieleer.

Wij stellen nu aan de orde Luthers predestinatieleer. Daarna leggen wij die van Calvijn er naast, om te zien in hoeverre het gereformeerd protestantisme belichaamd in Calvijn op dit punt met Luther overeenstemt of verschilt. Bij de behandeling van Luthers predestinatieleer oriënteren wij ons het sterkst op zijn al genoemd boek *De servo arbitrio*. Daaraan voorafgaande of daaropvolgende beschouwingen van Luther over ons thema komen vanzelf ter sprake daar waar het nodig is.

I. LUTHERS PREDESTINATIELEER

Het conflict met Erasmus

In zijn *De servo arbitrio* (voortaan afgekort DSA) heeft Luther, hoewel het niet het hoofdthema van zijn boek was, zich breedvoeriger over de praedestinatatie uitgesproken dan waar ook maar elders in zijn werken. Hij was daartoe door zijn opponent, de humanist Erasmus, min of meer uitgedaagd.

Voor het rechte verstaan van zijn standpunt is het dienstig eerst in het kort iets te zeggen over dit conflict'.

Lange tijd heeft Erasmus, die veel ouder was dan Luther, een niet geheel onwelwillende houding tegenover hem aangenomen. Bepaalde stellingen en daden van Luther stonden hem wel aan. Hij ervoer ze als een steun ten aanzien van zijn eigen positie, die ook lang niet altijd gemakkelijk was.

Luther van zijn kant had waardering voor de literaire prestaties van Erasmus en maakte er ook, als het hem te pas kwam, gebruik van. Toch leefden en spraken beiden vanuit een heel verschillende geest. Erasmus was een humanist, Luther een kerkhervormer. De geestelijke achtergrond van Erasmus werd gevormd door de klassieken, de oude Griekse en Romeinse schrijvers, Luther was doordrenkt van de Schrift. De kerkvader bij wie Erasmus zich het meest thuisvoelde was Hieronymus, en dat was nu juist de kerkvader voor wie Luther niet zoveel waardering kon opbrengen, hij vond hem te vlak en te moralistisch, hij koos meer voor Augustinus. Erasmus is de Rooms-Katholieke Kerk trouw gebleven, Luther kwam er buiten te staan.

In zijn mensbeschouwing stond Erasmus op semi-pelagiaans standpunt, hij volgde daarin gelijkelijk de Stoici en de scholastieke theologen van de middeleeuwen, Luther, die in een weg van diepe zondekennis de directe aansluiting bij Paulus had gevonden, had daar radicaal mee gebroken.

Op dit punt kwam het tot een botsing. Erasmus nam kennis van Luthers *Assertio* (1521), een geschrift waarin Luther zich verweerde tegen de door paus Leo X tegen hem uitgevaardigde banbul *Exsurge domine*. In deze *Assertio* noemde Luther de vrije wil rondweg een loze naam, omdat, aldus Luther, alle dingen geschieden met een absolute noodzakelijkheid⁵.

Er kwamen van de kant van de rooms-katholieke apologeten nogal wat reacties op Luthers *Assertio*. Eén reactie was die van Erasmus, die hierin ook de rol van een rooms apologet op zich nam. Van zijn hand verscheen in 1524 *De libero arbitrio* (Over de vrije wil). Erasmus noemde zijn boek een *Diatribē* of wel *collatio*, dat wil zeggen *een gesprek*. Dat de verschijning van dit boek een totale breuk met Luther zou betekenen, besepte hijzelf; dat blijkt uit zijn correspondentie.

Niet onmiddellijk heeft Luther er op geantwoord. Allerlei zaken hielden hem in die tijd bezig, en bovendien heeft hij zijn antwoord weloverwogen. Zijn DSA is geen vlugschrift, het is een der meest doorwrochte werken die Luther ons heeft nagelaten. Maar in 1525 was het dan zo ver. Een uitvoerig antwoord lag ter perse. Het was hoogstaand in stijl en aanpak, ook al spaarde Luther zijn tegenstander niet. Hij waardeerde in hem wat te waarderen viel, sprak ook meermalen uit dat hij over het innerlijke leven, het hart van Erasmus niet wilde oordelen'. Maar op het punt zelf, dat van de wilsvrijheid, gaf hij geen krimp. Hij handhaafde zijn stelling in de *Assertio*, die zoveel ergernis bij Erasmus gewekt had, en onderbouwde haar met ettelijke bewijzen uit de Schrift.

Erasmus heeft later nog een keer geantwoord, in zijn *Hyperaspistes*, een tweedelig werk uit 1526 en 1527, dat evenwel toch niet meer zozeer de aandacht heeft weten te trekken als zijn *De libero arbitrio*.

Luthers werk, zijn DSA, is in later tijd menigmaal hoog gewaardeerd. Er zijn er geweest die het Luthers belangrijkste boek hebben genoemd, of zelfs het belangrijkste boek van heel de 16e eeuw. Enigszins ligt die waardering in de lijn van die van Luther zelf; die schreef althans eens, in 1537, aan Capito dat hij zijn DSA en zijn Catechismus hield voor zijn beste werken⁵.

Met de kwestie van de vrije wil was direct gegeven die van de praedestinatio. Als er geen vrije wil is, dan is het menselijke willen en handelen bepaald. Luther heeft dat onbeschoornd vastgesteld. Hij gebruikte daarbij heel krasse uitdrukkingen, sprak van een *Goddelijke necessitas* (noodzakelijkheid) in al wat is en geschiedt. Dat heeft hem het verwijt van determinisme op de hals gehaald. In het Lutheronderzoek heeft men daar steeds mee geworsteld. Er waren er die Luthers predestinatieleer zonder meer verwierpen, anderen die haar vanuit haar motieven trachtten te verstaan en op die wijze trachtten te verzachten. Er waren er ook die tegen een zeker determinisme geen bezwaar koesterden en zich dan op Luther meenden te kunnen beroepen. Het is wel zaak dat wij, rekening houdend met al deze interpretatiemodellen en nochtans onze eigen weg zoekend, met zorgvuldigheid nagaan wat Luther zelf nu precies over dit thema gezegd heeft.

Erasmus' opvattingen

Wat Luther omtrent de predestinatie geleerd heeft stond haaks op de opvattingen van Erasmus. Wij zullen daarom, mede om aan Erasmus recht te laten wedervaren, in het kort op diens opvattingen moeten ingaan. Dan hebben wij niet alleen de ene partij maar ook de andere gehoord.

Al heel wat van zijn kruit heeft Erasmus verschoten in de beide Voorreden die hij aan zijn boekje liet voorafgaan. Daarmee is naar ons oordeel gerechtvaardigd dat Luther, wat men hem wel eens kwalijk genomen heeft, een flink deel van zijn DSA aan die beide Voorreden gewijd heeft. Met name de eerste Voorrede is voor ons thema van belang.

Erasmus betoogt daarin: 'Er zijn in de Heilige Schrift bepaalde ontoegankelijke plaatsen, waarin wij, naar Gods wil, niet dieper mogen indringen en waarin ons, wanneer wij dat toch proberen, een toenemende duisternis omvangt'. Deze duistere teksten in de Schrift zijn er, aldus Erasmus, opdat wij zouden leren kennen de ondoorgrondelijke verhevenheid der Goddelijke wijsheid en de zwakheid van de menselijke geest. Veel blijft, zegt hij, voorbehouden voor een tijd waarin wij niet meer door middel van een duistere spiegel, maar met onbedekt oog de heerlijkheid des Heeren aanschouwen zullen⁶.

Erasmus betreft dit vervolgens op de vrije wil en al wat daarmee samenhangt. Voor de christelijke vroomheid is het genoeg te weten dat ons heil door God veroorzaakt wordt, en dat door Hem geen onrecht kan geschieden, omdat Hij van nature rechtvaardig is. Wij mogen niet, aldus Erasmus, met een onvrome nieuwsgierigheid ons bezighouden met ondoorgrondelijke, ja overvloedige vragen als deze, of de voorkennis van God te verenigen is met een niet-noodzakelijk handelen van de mens en of de menselijke wil iets kan bijdragen tot datgene wat van invloed is op ons eeuwig heil, en meer van die vragen. Erasmus bepleit een stilzwijgen over deze en dergelijke zaken. Laten wij het aan God overlaten, zegt hij.

Voor al ergert hij zich eraan, dat zulke dingen soms worden prijsgegeven aan 'gewone oren', dat wil zeggen: de oren van de gewone man. Ook al is iets de waarheid, daarom mag zij nog niet altijd en iedereen worden meegedeeld⁵.

Het merendeel der mensen is onbeschaafd, en kan het niet verdragen. Erasmus laakt het in Luther, evenals in Wyclif, dat hij in het publiek geponeerd heeft dat alles wat wij doen, niet geschiedt uit vrije wil, maar uit een zuivere noodwendigheid. Wanneer dergelijke kwesties behandeld werden door intellectuelen of in de theologische scholen, zou Erasmus, hoewel hij het nut ervan niet inziet, dat nog plaatsen kunnen, maar het volk moet men in ieder geval erbuiten houden⁶.

De ironie van het geval is dat Erasmus, waar Luther hem ook attent op gemaakt heeft, met zijn Diatribe zelf er niet weinig toe bijgedragen heeft dat de kwestie tóch algemeen in de discussie kwam, ook wel onder hen die Erasmus telde tot de 'gewone man'. Luther heeft dan ook zijn oproep tot zwijgen nauwelijks serieus kunnen nemen. Als dat werkelijk het motief was dat u bewoog, zegt Luther, dan had u deze Diatribe niet moeten schrijven; er moet een ander motief zijn dat u drijft om tegen mij te schrijven⁶.

Ook in zijn tweede Voorrede komt Erasmus er nog een keer op terug, dat de Schrift volledige klaarheid mist. Hier spreekt in Erasmus de scepticus, die dan, geheel in middeleeuwse trant zich beroept op de autoriteit van de Kerk. En wat dat betreft kon hij voor zijn positie bij vele kerkvaders en middeleeuwers volop terecht, maar enkelen hadden gesproken zoals Luther later sprak.

In zijn boekje zelf heeft Erasmus hele reeksen Bijbelteksten aangevoerd om maar te laten zien dat ook de Schrift de mens een vrije wil toekent. Blijkbaar was de Schrift hem toch ook weer niet zó duister dat men zich in het geheel niet op haar zou kunnen beroepen. Verreweg de meeste teksten die Erasmus aanhaalt zijn te rangschikken onder geboden, bevelen, vermaningen.

De naïeve vooronderstelling van Erasmus daarbij is, dat het feit dat dergelijke geboden en vermaningen in de Schrift voorkomen vanzelf impliceert dat zij ook gedaan, gehoorzaamd kunnen worden, dat de mens daartoe in staat is, dank zij een vrije wil. Weet Erasmus dan niet van Gods genade? Zeker wel, hij onderscheidt daarin verschillende soorten's, en dat alleen al ontnemt aan die genade haar radicaal karakter, maar bovendien: hij komt nergens verder dan tot een medewerkende genade, en zelfs die komt niet duidelijk uit de verf. Het zal duidelijk zijn dat predestinatieleer en genadeleer onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, dat was én bij Erasmus zo én bij Luther.

Nu zijn er in de Schrift, en dat wist Erasmus uiteraard wel, ook tal van plaatsen die reeds door Augustinus en anderen tegen de leer van een vrije wil waren aangevoerd, tevens ter verdediging van hun predestinatieleer. Het is uitermate interessant na te gaan, hoe Erasmus getracht heeft daarmee klaar te komen. Wij noemen een paar voorbeelden. Het eerste is ontleend aan wat Erasmus gezegd heeft over de verharding van de farao van Egypte, die zo lange tijd weigerde de Israëlieten onder leiding van Mozes te laten vertrekken naar het hun door God beloofde land (Exodus 9 en Romeinen 9 : 14vv). Dat het hart van de farao door de Heere zelf verstokt werd (Exodus 9 : 35) was voor Erasmus een Schriftgegeven dat hij moeilijk verwerken kon. Het scheen precies datgene aan te duiden wat Luther geleerd had. En toch wilde Erasmus daar niet aan. Hij zocht een uitweg, en meende die te vinden in de exegese die Origenes van deze woorden gegeven had, toen hij stelde dat deze woorden niet meer zeggen dan alleen dat door de Heere aan de Farao gelegenheid is gegeven om zich te verstokken '6. Luther heeft in zijn DSA, zoals wel te begrijpen valt, deze merkwaardige en zeer willekeurige, dogmatisch bepaalde interpretatie, radicaal van de hand gewezen '7.

Het hele geval heeft Erasmus aanleiding gegeven zich nog wat nader over de predestinatie uit te spreken. Hij spreekt eerst over Gods voorwetenschap (praescientia Dei) en zegt dan: Gods voorwetenschap is niet de oorzaak van hetgeen geschiedt. Ook ons, zo vervolgt hij, overkomt het wel dat wij al van tevoren iets dat gebeuren gaat zien aankomen, bijvoorbeeld een zonsverduistering; die zonsverduistering komt dan niet omdat de sterrenkundigen het van tevoren voorzien hebben, maar omdat zij komen zou, daarom kon zij voorzien worden. Moeilijker wordt het, zegt Erasmus, als wij hier Gods wil of vast besluit bij in aanmerking nemen. God wil namelijk hetgeen hij van tevoren weet. Op de een of andere manier moet Hij hetgeen door Hem van tevoren geweten wordt ook willen; immers, hij verhindert niet dat het komt, terwijl Hij dat wel zou kunnen. Hier schijnt Erasmus zelf de weg der predestinatie op te gaan, en wel onder het gewicht van hetgeen Paulus schrijft in Romeinen 9, waarop hij hier zinspeelt. En toch is dat maar schijn. Want onmiddellijk daarop retireert hij en trekt hij zich terug op onkunde en stilzwijgen. Alleen maar doen wat de Heer zegt, houdt Erasmus zijn lezers voor, en verder niet vragen⁸.

Een tweede voorbeeld ontleen wij aan hetgeen door Erasmus geschreven is over de bekende woorden uit Maleachi 1 waar God zegt: Jacob heb Ik liefgehad en Ezau heb Ik gehaat. Om met deze woorden klaar te komen neemt Erasmus zijn toevlucht tot een ander middel, namelijk dat van een bepaalde exegetische methode, hij zegt: deze woorden mag men niet letterlijk nemen, en verder: hij elimineert er het eeuwigheidsaspect uit, en laat deze woorden uitsluitend slaan op tijdelijke lotgevallen, die Jacob en Ezau zijn overkomen '9.

Hiermee hebben wij wel ongeveer het voornaamste weergegeven van hetgeen met betrekking tot ons thema door Erasmus in zijn Diatribe geschreven is. Wenden wij ons tot Luthers antwoord.

Luthers intentie

In het beroemde slot van zijn DSA heeft Luther aan het adres van Erasmus enkele opmerkingen gemaakt, die terecht steeds weer de aandacht hebben getrokken en indruk hebben gemaakt. Na zijn tegenstander Erasmus geprezen te hebben als een groot man, met rijke gaven Gods bedeed, geeft Luther hem de eer, dat hij hem niet lastig is gevallen met allerlei bijkomstigheden maar het wezen der zaak, de eigenlijke kwestie aan de orde heeft gesteld. Ik prijs u daarin, zegt Luther, omdat u als enige dat gedaan hebt.¹⁰

Uit deze woorden moge blijken welk belang de zaak voor Luther heeft gehad. De kwestie van de vrije wil en van de predestinatie was hem waarlijk niet een bijkomstige zaak. Zij raakte het hart van zijn geloofsleven en geloofsbelijdenis. Zij stond in een directe relatie tot zijn visie op geloof en werken, genade Gods en rechtvaardiging. In het handhaven van een menselijke vrije wil zag Luther een handhaven van de gerechtigheid uit de werken, een bedreiging van het sola fide. Luthers rechtvaardigingsleer was hem niet een verenigd dogma, maar het stond in allerlei verbanden, ook in het verband van de alwerkzaamheid Gods. Alles was voor Luther met deze kwestie gemoeid. Wat God voor hem was, wie Christus voor hem was, wat het Woord en de belofte Gods voor hem betekende, in hoeverre hij er op vertrouwen kon en zekerheid des geloofs kon hebben.

Spreekt men over Luthers motief in zijn DSA of over zijn intentie daarin, dan kan men niet volstaan met slechts één ding naar voren te brengen, dan komt de hele Luther met zijn hele theologie aan de orde. Dat verklaart ook de bewogenheid waarmee dit boek geschreven is, de passie die er nog steeds voelbaar in is.

Hier vecht een mens, een theoloog van de eerste orde, voor het door hem door veel strijd verworven geloof, dat hij ervaren heeft als een goddelijk geschenk. Maar daarom kon hij in dezen ook niets toegeven en hij heeft ook niets toegegeven. Met hoeveel respect hij Erasmus trachtte te benaderen, hij kon, als het op het wezen der zaak aankwam, niet anders dan scherp op zijn Diatribe reageren.

Wij menen dat men deze allesomvattende intentie van Luther steeds voor ogen moet hebben bij het lezen van zijn werk. Dan zal men hem niet zo licht vastleggen op gewaagde formuleringen of zelfs echte of schijnbare tegenstrijdigheden. Luther zag zich gedwongen soms op paradoxale wijze te spreken, maar ook dat deed hij niet omdat hij louter theoretisch voor deze bepaalde theologische methode koos, maar omdat hij vanuit zijn verstaan van de Schrift in de verantwoording tegenover anderen, in casu Erasmus; meende niet anders te kunnen, daar hij het volle door hem ontdekte Evangelie wenste vast te houden, en dan soms niet anders dan met 'twee woorden' spreken kon.

De kiesvrijheid

Wij memoreerden reeds dat men Luther meer dan eens determinisme verweten heeft. Nu is determinisme een woord met een zeer bepaalde, gewoonlijk kwalijke klank. Het behoort meer in de filosofie dan in de theologie thuis. Luther zelf gebruikt dit woord niet. Men zal dus wel uiterst voorzichtig moeten zijn in het toepassen ervan op hetgeen Luther in zijn DSA naar voren brengt. Ook als men het voor Luther en zijn beschouwingen wil opnemen.

Het is ook nodig dat men weet dat door Luther, en dat is dan bepaald níet deterministisch, nadrukkelijk onderscheid gemaakt wordt tussen *necessitas* (noodzaak) en *coactio* (dwang). Het eerste handhaafde hij, het tweede niet. Wij handelen niet onder dwang, ook al doen wij hetgeen wij doen door Gods wil en werk gedwongen. De Farao heeft noodzakelijkerwijs gedaan wat hij gedaan heeft, God verstokte zijn hart, maar dat betekent niet dat hij handelde onder dwang, integendeel hij deed wat hij deed vrijwillig en van harte. En zo is het met de zonde van de zondaar altijd'.

Luther zegt meermalen als hij het heeft over de onvrije wil: ik spreek nu niet over de natuur, maar over de genade".

Niet dat Luther ook maar iets in de mens aan de wil en het werk van God zou willen onttrekken, ook niet zijn natuurlijke kiesvrijheid, maar hier lag in zijn strijd met Erasmus niet zijn eigenlijke interesse. Hem kwam het erop aan dat de mens tegenover de genade Gods volslagen afhankelijk is. Daarmee verbonden is dan echter wel dat God alles in allen doet, dat Hij geen *Deus otiosus* (werkloos God) is, wiens werk uit niets anders zou bestaan dan enkel toezien". Maar daar ligt niet de haard van Luthers beschouwingen, die liggen veeleer op het terrein van de genade en het verkrijgen daarvan.

Het wezen van de menselijke wil is door Luther dus niet ontkend. In dit verband aarzelt hij niet om, zij het met tegenzin, te spreken over een 'vrije wil'. Wij weten, zegt hij, dat de vrije wil, naar haar wezen, steeds iets doet: eten, drinken, kinderen verwekken enz. En wat verder op: Wij weten dat de mens door God aangesteld is als een heer over de lagere dingen en een

vrije wil heeft, zodat hij doen kan wat hij wil. Maar, voegt Luther hieraan toe, de kwestie is of hij ook tegenover God een vrije wil heeft, of liever of God tegenover de mens een vrije wil heeft"! Met dit laatste brengt Luther een wending aan in zijn betoog, waarin zijn diepste intentie wordt blootgelegd. Wie is soeverein, is de mens het of is God het? Moet God doen wat de mens wil, of moet de mens doen wat God wil? Hiermee stelt Luther de zaak op haar scherpste formulering.

Ten aanzien van de lagere dingen zou men dus kunnen spreken van *een vrije wil bij de mens, zij het met de nodige restricties, ten aanzien van God en de goddelijke dingen in geen geval*. Luther verwijt in dit verband Erasmus dat hij niet natuur en genade weet te onderscheiden. U weet niet, zegt hij, dat de genade anders is dan de natuur. Wij hebben het hier niet over het natuurlijk zijn (*esse naturae*) van de mens, maar over het wezen der genade (*esse gratiae*)²⁵. Desondanks heeft Luther het natuurlijk zijn van de mens niet geheel buiten zijn betoog gelaten. Al sprak hij in dit verband over een vrije wil, het was binnen de perken, te weten die van de almacht Gods (*omnipotentia Dei*).

Dat blijkt daar vooral heel sterk waar hij spreekt over God en de zonde. Zijn beperkt spreken over een menselijke vrije wil geeft hem dan de mogelijkheid ten volle de menselijke schuld te handhaven, ook al wordt aanvaard dat God alles in allen doet". Het mysterie van de goddelijke predestinatie en de menselijke verantwoordelijkheid is ook door Luther niet geheel opgelost, maar hij heeft wel getracht het zo dicht mogelijk te benaderen. Wij komen daar straks op terug.

Gods voorwetenschap

Wij vernamen reeds Erasmus' visie op Gods voorwetenschap. Hij stond daarmee in een lange traditie. De predestinatio liet men zo goed als geheel opgaan in de *praescientia Dei* (Gods voorwetenschap). Toen Erasmus onder de indruk van hetgeen Paulus schrijft in de Romeinenbrief over de predestinatie, een ogenblik zich ertoe gedwongen zag om te erkennen dat hetgeen door God voorzien is ook door Hem gewild moet zijn, en dat deze wil van God niet te weerhouden is, retireerde hij onmiddellijk, door een beroep te doen op het mysterie, waarover wij alleen maar zwijgen kunnen.

Luther heeft dit niet geaccepteerd. Ook hij verlangde een eerbiedige erkenning van het mysterie, maar niet daar waar het getuigenis van de Schrift overduidelijk is. Het mysterie mag niet betrokken worden op hetgeen geopenbaard is, maar op hetgeen niet geopenbaard is".

Erasmus gebruikte het beeld van de zonsverduistering. Luther pikt dit op en geeft er zijn commentaar op. Erasmus wilde met dit voorbeeld zijn stelling ondersteunen: Gods voorwetenschap is niet de oorzaak van hetgeen geschiedt. De zonsverduistering zou toch gekomen zijn, al was zij niet door de sterrenkundigen voorzien en voorgezegd. Wat is hierop nu Luthers antwoord? Hij zegt; bij God is het anders! Op uw standpunt, zegt Luther tegen Erasmus, is het mogelijk dat God zich vergist — om het in de taal van het beeld te zeggen: Hij voorzag een zonsverduistering en zij kwam niet; en is het mogelijk dat God in zijn handelen faalt — immers, er is een distantie tussen zijn kennen en zijn handelen, niet al wat Hij kent, weet en voorziet geschiedt ook werkelijk. Het is één van tweeën zegt Luther: Of God kan zich in zijn voorwetenschap vergissen en in zijn handelen falen, óf wij handelen en worden gedreven overeenkomstig zijn voorwetenschap en handelen, en dat betekent: de predestinatie"!

En ook hier grijpen dan weer voor Luther het algemene (Gods raad en almacht) en het bijzondere (Gods genade) in elkaar in, zij het met dit laatste als brandpunt. Want onmiddellijk betreft Luther hierbij de zekerheid van Gods woord, zijn beloften en bedreigingen. Een God die zich vergissen en falen kan, omdat Hij iets voorzag en voorgegde, wat niet geschiedde, is niet een God op wie men vertrouwen kan. Ge ondergraaft, zegt Luther tegen Erasmus, alle beloften en bedreigingen Gods, ja ge loochent met deze stelling de godheid zelf'. Met dit laatste bedoelt Luther: wat is dit voor een God die door u ons voorgehouden wordt? Welke grond heeft nog het geloof, als het er niet van verzekerd kan zijn, dat noodzakelijk geschiedt hetgeen door Hem voorzien en voorgegde is! Welk een belachelijk God, of beter welk een afgod, zou Hij zijn die iets voorziet maar niet met zekerheid weet of het wel geschieden zal, of die met de uitkomst bedrogen kan uitkomen". Aan de zekerheid van Gods Woord en beloften was Luther alles gelegen. Alleen al daarom was hem de leer der predestinatie onmisbaar. Wie haar loochent en volstaat met de leer van Gods voorwetenschap, in die bepaalde zin, dat niet alles noodzakelijk geschiedt wat Hij voorziet, doet het hele heil en daarmee het hele christendom wankelen.

Dé geopenbaarde en de verborgen God

Wij komen nu tot een zeer ingrijpend en tegelijk zeer omstreden gedeelte van Luthers predestinatieleer. Zijn spreken over de geopenbaarde en de verborgen God.

Wij willen eerst eens op de voet volgen wat Luther zelf erover gezegd heeft. De passage waarover het gaat staat in de context van een verschil tussen Luther en Erasmus over de interpretatie van Ezechiël 18 : 32. *'Ik heb geen lust aan de dood van de stervende, spreekt de Heere; daarom bekeert u en leeft'*. Erasmus had deze tekst aangehaald als een bewijs voor zijn stelling dat de menselijke wil vrij is. Hij sprak naar het oude recept: Als God iets beveelt, houdt dat in dat men ook dóén kan wat Hij beveelt, anders is dat bevel zinloos. Luther kon hier niet meegaan. Zo zet men, heeft hij herhaaldelijk gezegd, de genade, Jezus Christus, de Heilige Geest, God zelf overal buiten. Het heil ligt dan geheel in 's mensen eigen hand. Men heeft dan in feite geen Evangelie meer nodig".

Wat hier, in deze tekst in Ezechiël, bedoeld is als een troostwoord, zegt hij tegen Erasmus, wordt door u veranderd in een wet, een gebod! U weet niet wet en Evangelie te onderscheiden! De tekst bewijst juist, dat er níét een vrije wil is, want God belooft de mens op te richten en het leven te geven, wat niet nodig zou zijn als hij het zelf kon. Met een vrije wil alleen vallen wij nog dieper in de hel, zij kan geen uitkomst bieden".

En dan brengt Luther de vraag ter sprake waarom de een wel de door God aangeboden genade aanneemt en de anderen niet. Het is al een zeer oude vraag. Luthers antwoord is: Dat is de verborgen wil Gods. Hij voegt eraan toe: En deze wil mag men niet onderzoeken, men heeft haar alleen met eerbied te aanbidden. Wil dat dan zeggen, dat God zelf, naar zijn verborgen wil, de dood van de zondaar begeert, te weten van die zondaar die de aangeboden genade niet aanneemt? Om in de taal van de tekst te spreken, betreurt dan de rechtvaardige God de dood van zijn volk, en dat terwijl Hijzelf die dood in hen werkt? Luther beseft dat dit een tegenwerping zou kunnen zijn die Erasmus hem voor de voeten kon werpen. Wat is zijn antwoord?

Hij stelt nu, in een beroemd geworden zinsnede: Men moet anders disputeren over God of over de wil van God, die ons wordt gepredikt, geopenbaard, aangeboden en gediend dan over de God die niet wordt geopenbaard, gepredikt, aangeboden en gediend. Voor zover God zich verbergt, en door ons niet wil gekend worden, gaat Hij ons niets aan. De mens kan zich verheffen boven God voor zover deze gepredikt en gediend wordt, dat wil zeggen boven het Woord en de dienst van God, waardoor Hij ons bekend is en zich met ons in relatie stelt. Maar boven de God die niet gediend en gepredikt wordt, dat wil zeggen, boven God zoals Hij in zijn wezen en majesteit is, kan de mens zich niet verheffen. Als zodanig hebben wij met Hem niets te maken. En Hij heeft ook niet gewild dat wij met Hem als zodanig iets te maken zouden hebben. Alleen in zoverre Hij bekleed en bekend is door het Woord, waardoor Hij zich aan ons aanbiedt, hebben wij met Hem te maken. Want dat is zijn eer. De geopenbaarde God, de God die gepredikt wordt, beklaagt de dood van zijn volk en zoekt die te verwijderen, dus zoekt zijn volk te redden. Maar de verborgen God, verborgen in zijn majesteit, beklaagt die dood niet en neemt hem ook niet weg, want Hij is de God die alles in allen werkt.

Deze God heeft zich de vrijheid over alles voorbehouden. Vele dingen doet God welke Hij niet door zijn Woord ons openbaart; ook wil Hij vele dingen welke Hij niet door zijn Woord bekend maakt als door Hem gewild. Zo wil Hij niet de dood van de zondaar, te weten naar zijn Woord, maar tegelijk wil Hij hem wél naar zijn ondoorgrondelijke wil. Wij moeten echter op dat Woord letten en die ondoorgrondelijke wil laten voor wat zij is. Voldoende is het slechts te weten dat er in God een zekere ondoorgrondelijke wil is; wat, waarom en in hoeverre Hij wil, dat mogen wij niet onderzoeken, dat gaat ons ook niet aan, en dat behoeft ons ook niet bang te maken; dat moeten wij slechts vrezen en aanbidden. Met recht kan men dus zeggen: Als God niet de dood wil, dan is het de schuld van onze eigen wil, dat wij verloren gaan. Ik zeg: dit kunt u met recht zeggen, namelijk wanneer ge het zegt van de God die predikt (Deus praedicatus); want Hij komt met het Woord des heils tot allen; en de menselijke wil die Hem niet aanneemt, staat schuldig. Maar dat God dit kwaad niet bij ieder wegneemt en het de mens, hoewel het die mens niet mogelijk is zich ervan te bevrijden, tóch toerekent, dat mag men niet onderzoeken en dat kán men ook niet onderzoeken, daar kan men niet uitkomen. God woont in een ontoegankelijk licht. Wij moeten ons, zegt Paulus (1 Timotheüs 6 : 16), houden aan de God die vlees geworden is (Deus incarnatus), dat wil zeggen de Gekruisigde. In Hem hebben wij alles wat wij weten moeten.

Ziehier een weergave, in eigen woorden, maar zo getrouw mogelijk en aansluitend bij Luthers taalgebruik, van hetgeen door Luther over deze onderscheiding van de geopenbaarde en verborgen God gezegd is. Wij maken hierbij nu de volgende opmerkingen:

1. Men zal moeten bedenken dat Erasmus' Godsbeeld vlak en moralistisch was. Over de predestinatie make men zich geen zorgen, wij kunnen er toch niets van weten; men volg Gods geboden op, dan is er loon, doet men dat niet, dan is er straf; men doe boete en dan is er vergeving; God is barmhartig!

Met dit Godsbeeld en met deze heilsprediking kon Luther zich onmogelijk verenigen. Zij streed met alles wat hijzelf uit Gods Woord verstaan en ervaren had. Bij Luther, vergeleken met Erasmus, een immense verdieping van de christelijke religie. Zijn theologie is geboren uit de openbaring Gods, die hem door merg en been was gegaan. Als een andere Paulus was hij vastgelopen met de werken der wet en had het Evangelie hem bevrijd. Aan die ervaring herinnert hijzelf hier in zijn DSA. Luthers theologie droeg een uitermate existentieel karakter. Al rustte zij niet op ervaring, maar op openbaring, zij was toch diep gestempeld door de ervaring van die openbaring. God was voor Luther heel anders dan Hij voor Erasmus was. *Een God voor wie hij niets had overgehouden dan lege handen. Een God die het leven schept uit de dood. Die de gebogenen opricht. Die gevangenen vrijheid geeft.*

Deze God is niet gelijk een mens in het groot. Hij is anders. Wij kunnen met onze rede Hem niet vatten. Wij zijn gebonden aan zijn openbaring en hebben daaraan ook genoeg, maar dat wil niet zeggen, dat wij derhalve Hem doorgronden kunnen. Zijn deugden zijn niet af te meten naar onze menselijke maatstaven. Hij zelf maakt uit wat zijn rechtvaardigheid is, en niet wij. Hijzelf maakt uit wat zijn wil is, en niet wij.

Luther weigerde het Evangelie te verbuigen door zich God voor te stellen als beantwoordend aan ons begrip van 'rechtvaardigheid', waardoor Hij alleen maar gebieden kan wat ook volbracht kan worden, en waardoor wij dus zijn handelen doorzichtig kunnen maken. Er is voor Luther in God ondoorzichtigheid. Vandaar dat hij spreekt van Gods verborgen wil en zelfs, heel toegespitst, van de verborgen God (Deus absconditus). Deze onderscheiding tussen de verborgen en geopenbaarde God schrijve men niet toe aan een zekere lust tot speculatie die Luther, zijns ondanks, parten zou hebben gespeeld; zij is veeleer geboren uit het feit dat hij, terwille van het heil, de alwerkzaamheid Gods niet kon loslaten, en toch tegelijk, niets van het Evangelie heeft willen afdoen. Zó kende hij God, uit de Schrift, maar ook, doordat het Woord Gods, hem innerlijk en geestelijk had gevormd, door eigen geloofservaring.

2. Er zitten in Luthers voorstelling van de verborgen en geopenbaarde God enkele onoplosbare antinomieën. Zo'n antinomie bespeuren wij daar waar Luther er Erasmus een verwijt van maakt, dat hij in zijn Diatribe geen onderscheid maakt tussen het Woord Gods en God zelf, terwijl hij anderzijds het Woord Gods en God zelf lijkt te vereenzelvigen, waarbij de vraag rijst of dan de geopenbaarde God niet God zélf is. Het is duidelijk dat Luther in geen geval de kant op wilde gaan van het diotheïsme, de leer van twee goden, maar hoe dan de verborgen God en de geopenbaarde God beide zich verhouden tot het ene wezen Gods wordt niet duidelijk gemaakt. Een ander punt is de vraag, of bij Luther de verborgen God de volstrekt onkenbare is. Hij is de God die alles in allen werkt, waarlijk niet alleen het kwade maar ook het goede, en is Hij daarin kenbaar of niet? En hoe moet, dat is ook een punt, de verhouding van de christen tot de verborgen God worden gezien? Wij hebben I le m volgens Luther te vrezen en toch niet te vrezen. Hij gaat ons niet aan en in zoverre hebben wij Hem niet te vrezen, toch is Hij er en gaat zelfs al het kwaad dat in de wereld is, zij het op een verborgen wijze, op Hem terug, en als zodanig moet men Hem wel vrezen. En toch is bij Luther de verborgen God nimmer een bedreiging voor de betrouwbaarheid van het Evangelie, zodat wij het Evangelie niet zouden kunnen vertrouwen, omdat de verborgen God, geheel in willekeur het weleens anders zou kunnen beslissen dan Hij in het Evangelie ons belooft.

Al deze antinomieën zijn er indien wij de zaak theoretisch-theologisch bekijken. Wij krijgen dan geen antwoord op de door ons gestelde vragen, lijken vast te lopen in tegenstellingen. Met als gevolg dat er heel afwijkende interpretaties van kunnen worden geboden. In welke richting moeten wij zoeken ermee klaar te komen? Naar wij menen zal men twee dingen moeten bedenken.

In de eerste plaats: Luther heeft hier heel sterk vanuit de christelijke ervaring gesproken. Wij moeten zijn spreken over een verborgen en geopenbaarde God in verband brengen met zijn spreken over God en afgod. In een zeer toegespitste vorm kon Luther bij tijden zeggen: het geloof maakt God en het ongeloof afgod. Hier lijkt de mens schepper van

God te zijn. Maar het lag Luther verre om dat te beweren. God en geloof zijn echter bij hem zozeer op elkaar betrokken, dat hij dít geloof, het ware geloof in Jezus Christus, en déze God in enen zag, waarbij ze elkaar wederzijds bepalen. In zijn spreken over de verborgen en geopenbaarde God hebben wij te maken met een soortgelijk geval. Voor het geloof is God die in het Evangelie tot ons komt, gepredikt wordt, aangeboden en gediend wordt zonder meer de zich openbarende God (*Deus revelatus*). En voor datzelfde geloof is al wat wij niet rijmen kunnen, en toch op de wil van God terug gaat, thuis te brengen bij de verborgen God (*Deus absconditus*). Veel van wat naar Gods wil geschiedt is ons onbekend, in de zin van ondoorzichtig, maar dan belijden wij vanuit onze beperktheid dat het teruggaat op de verborgen God. Eenmaal zal die beperktheid opgeheven zijn, dan zullen de sluiers wegvallen; in het licht der heerlijkheid (*lumen gloriae*) zullen wij zien dat God tóch rechtvaardig is, en dat ook was, toen wij, naar onze rede te oordelen in Hem niets dan onrechtvaardigheid of althans willekeur bespeurden. In de tweede plaats, menen wij, dat wij, hoewel wij Luther in zijn intentie kunnen volgen, toch moeten opmerken, dat hij beter gedaan had met één stap eerder halt te houden, en in plaats van over de verborgen God, enkel over de verborgen wil Gods had moeten spreken. Zijn formulering was té toegespitst, heeft misverstanden uitgelokt. Hij zou het mysterie geen nadeel hebben berokkend, indien hij, evenals Calvijn (maar dat komt later) bij de wil Gods was blijven staan.

3. Wij zullen in Luther moeten waarderen, dat hij niet alleen het Evangelie ongeschonden heeft bewaard in zijn discussie met Erasmus, maar door zijn spreken over het geopenbaarde en het verborgene het Evangelie heeft gediend. Juist zó kregen Gods beloften bij hem vastheid en zekerheid. En het is dan ook zeker niet bij hem een ontwijken van de moeilijkheden, die hij zelf zou hebben veroorzaakt, geweest, toen hij stelde, met grote nadruk: Houd u aan de geopenbaarde God, houd u aan de God die ons vlees aannam (*Deus indutus*), houd u aan het Evangelie! Het is genoeg, zei hij, en dat woordje 'genoeg' zegt hier veel, indien ge de verborgen God vreest en aanbidt, ge moet u laten leiden door het Evangelie, door hetgeen u gepredikt wordt. De God die alles in allen werkt, de verborgen God staat er garant voor dat geen woord dat God ooit sprak, ter aarde zal vallen. Hij staat er met zijn almacht en alomtegenwoordigheid en alwerkzaamheid achter.

In nihilum

De predestinatie had voor Luther een direct praktische betekenis voor het leven des geloofs. God die de souvereine is brengt ons tot niets (*in nihilum*). Er zijn de geheimen van de goddelijke majesteit. Sommigen worden door Hem behouden, anderen gaan verloren. Zo heeft Hij het zelf in zijn Woord geopenbaard. En Luther doet er niets van af. Hij denkt er niet aan de predestinatie ook maar enigszins te verzwakken. Integendeel, zij is hem onmisbaar, juist ook voor het leven des geloofs. Op de leer der predestinatie breekt de mens stuk. Hij kan het niet vatten. Zij gaat in tegen al wat hij voor rechtvaardig houdt. Erasmus' leer was redelijk, die van Luther was het niet. Tegenover déze God, die zowel verborgen is als openbaar, gaat onze hoogmoed (*superbia*) er aan. Tegenover Hem kunnen wij ons met onze gedachten en werken niet staande houden. Wij worden vernederden (*humiliati*), ontredderden (*deplorati*) en wanhopigen (*desperati*). Maar — o wonder — daardoor juist zulken aan wie God zijn genade belooft³⁵. Hier staat dus de almachtige God, die alles werkt en die ook verdoemt, en die wij niet volgen kunnen, in dienst van het heil! De mens tot het heil brengen is één werk Gods; daarop is in God, in zijn verborgen werk en in zijn openbaring, alles gericht. Luther offert hier het één niet op aan het andere. Het verborgen werk Gods verdwijnt niet in de openbaring, en de openbaring verdwijnt niet in de verborgenheid. In dienst van het heil worden beide gehandhaafd.

De mens heeft het nodig, zegt Luther, dat hij weet dat zijn heil geheel en al buiten zijn wil en werk ligt, namelijk in Gods wil en werk, in de predestinatie; alleen dat brengt hem tot verootmoediging. Hij vertwijfelt dan aan alles en ziet alleen op de hand des Heeren, die alles doet (*Deus operans*). En juist dan staat de mens dicht bij de genade (*proximus gratiae*), zodat hij zalig wordt. Voor deze vernederden is het Evangelie, het geloof behoudt hen.

Het is er dus wel verre van, dat bij Luther de predestinatie het Evangelie wankel en onzeker zou maken, of minder oprecht gemeend, en dat zij dus voor het Evangelie bedreigend zou zijn. De kennis van de predestinatie baant eerder de weg tot het heil. Zij brengt in de vertwijfeling, waarin alleen de beloften Gods houvast bieden, beloften die vast zijn, omdat God zelf, als de Almachtige het willen en het werken in ons werkt, naar zijn welbehagen.

Wezen des geloofs

Maar ook het geloof zélf heeft naar haar wezen de predestinatie nodig. Wat is het geloof? Door Luther is er sterk de nadruk op gelegd dat het geloof een vertrouwen is op de dingen die niet gezien worden (Hebreeën 11 : 1). Wil het geloof gelóóf zijn dan moet haar object verborgen zijn. Welnu, iets kan nooit dieper verborgen zijn dan in zijn eigen tegendeel. Dat God levend maakt is het diepst verborgen als Hij doodt. Dat God behoudt is het diepst verborgen als Hij verdoemt. God verbergt zijn eeuwige goedheid en barmhartigheid onder eeuwige toorn, Hij verbergt zijn gerechtigheid onder ongerechtigheid. De hoogste trap van het geloof is te geloven dat die God die zo weinigen zalig maakt en zovelen verdoemt toch barmhartig en goed is. De menselijke rede staat hier hulpeloos tegenover, zij kan het niet vatten. Luther spreekt van een paradox en vermaant Erasmus deze paradox te aanvaarden³⁷. Een andere paradox is, zo voegt hij er aan toe, dat al wat door ons gedaan wordt, geschiedt niet naar onze vrije wil, maar louter noodzakelijk (necessitate), terwijl toch de mens zelf schuldig is. Niet dat wij gedwongen (coacte) handelen, maar God doet alles in allen — dat blijft Luther volhouden, ook al kan hij er niet anders dan op de wijze van de paradox over spreken.

Het is te begrijpen dat Luthers uitgesproken paradoxale wijze van spreken nog al eens bedenkingen heeft opgeroepen. Maar men zal moeten bedenken, dat Luther zich daar in zijn bezinning innerlijk toe gedwongen gevoelde. Zij was voor hem niet een theologische methode, maar lag diep verankerd in zijn geloofsbeschouwing. Niet de rede maakt zalig, maar het geloof en dat houdt in, dat men soms het een én ander moet zeggen, ook al zijn beide niet redelijk met elkaar te rijmen. Dan is men, als men aan beide wil vasthouden, aangewezen op de paradox.

Men bedenke verder ook, dat Luther over het geloof veel meer heeft gezegd dan dit ene, dat zij een geloof is van hetgeen onzichtbaar is (fides rerum non apperentium), maar wij moeten dit hier laten rusten.

De rijdieren

Er is dus in al wat door de mensen gedaan wordt en in al hetgeen geschiedt een zekere noodzakelijkheid (necessitas). In dat verband wordt door Luther gebruikt het beeld van de rijdieren, een beeld dat veel bekendheid heeft gekregen. De menselijke wil, zegt hij, is als een lastdier of rijdier. Als God erop zit, wil zij en gaat zij waarheen God wil. Als de duivel erop zit, wil zij en gaat zij waarheen de duivel wil.

Dit klinkt nogal dualistisch, maar dat is het maar in zeer beperkte mate. Want ook de duivel heeft volgens Luther geen vrije wil. De enige die een vrije wil heeft is God zelf.

Niettemin, er is een strijd tussen de beide ruiters. Wint God het, dan is de menselijke wil bevrijd. Maar die bevrijding betekent dat zij gaat willen en doen wat God wil en doet.

Minder dualistisch klinken een paar andere beelden die door Luther gebruikt worden en waarin de eigen schuld van de zondaar beter tot uitdrukking is gebracht. De menselijke wil is een mank paard. God berijdt dat paard, maar is niet verantwoordelijk voor het gebrek van dat paard. Hij berijdt het paard zoals het is. Trouwens, dat zegt Luther steeds in zijn DSA: God doet alles, maar Hij doet het in en door de zondaar, zoals Hij deze aantreft, dat wil zeggen als een gevallen mens. Zo houdt Luther God zelf ver van de zonde, terwijl Hij toch voluit de predestinatie belijdt. Het andere beeld dat hij gebruikt is dat van de botte bijl. Het is niet de schuld van de timmerman dat hij met een botte bijl maar slecht werk levert. Was de bijl niet bot, dan zou het anders zijn. God gebruikt de mens zoals Hij hem aantreft, de schuld van het verkeerde en zondige ligt bij de mens, niet bij God.

Zo heeft Luther dus geworsteld met het probleem van de predestinatie, vooral door Erasmus daartoe uitgedaagd.

Wij hebben, wegens ruimtegebrek, achterwege gelaten Luthers exegetische stukken in zijn DSA. Ettelijke Bijbelteksten heeft hij aangevoerd, onder andere uit Paulus' Romeinenbrief. Zijn predestinatieleer is een vertolking van wat hij vond in de Schrift. Maar dat niet alleen. Zij stond ook in verband met heel Luthers heilsleer, ook gewonnen uit diezelfde Schrift, en die zijn persoonlijke geloofsovertuiging stempelde. Luthers theologie draagt een sterk persoonlijk karakter, wil men: het karakter van zijn persoonlijke ervaring. Wij ontkennen niet, dat het Luther weleens parten heeft gespeeld, zodat hij tot formules kwam die niet direct vanuit de Schrift te verantwoorden zijn, maar er staat tegenover, dat Luthers ervaring uit zijn zeer intense omgang met de Schrift geboren was. Daarom draagt Luthers theologie een meer dan individualistisch karakter en heeft zij een bredere betekenis dan voor hemzelf en zijn directe volgelingen alleen.

Luthers predestinatie-aanvechtingen

Al reeds midden in zijn DSA releveert Luther, dat vele grote mannen in vele eeuwen aanstoot genomen hebben aan de leer der predestinatie, zoals men die vindt in de Schrift. En dan zegt hij: En wie zou ook niet? Ik zelf heb er meer dan eens aanstoot aan genomen, en wel tot in de afgrond en hel der vertwijfeling toe, zodat ik wenste nooit als mens geschapen te zijn. Maar Luther voegt hieraan toe: Totdat ik ontdekte hoe heilzaam die vertwijfeling is en hoe dicht zij staat bij de genade'. Luther kende dus uit eigen leven predestinatie-aanvechtingen, zelfs zeer diepgaande.

Enkele Tischreden bevestigen dit. Uit een ervan blijkt dat Luther niet slechts enkele keren maar vaak onder deze aanvechtingen geleden heeft; hij zegt tenminste: Vaak raadde Von Staupitz mij: Wanneer ge disputeren wilt over de predestinatie, begin dan bij de wonden van Christus, dan zal die disputatie op slag ophouden". Op een andere keer geeft Luther, ook in een *Tischrede*, een wat breedvoeriger verslag van hetgeen hem door Von Staupitz, zijn ordeoverste was geadviseerd, want dan lezen wij: Tegenover Von Staupitz klaagde ik er eens over, dat het zo moeilijk is de predestinatie te verstaan. Hij antwoordde mij: In Christus' wonden wordt de predestinatie verstaan en gevonden, nergens elders, omdat geschreven staat: 'Hem zult ge horen' (Mattheüs 17 : 5). De Vader is te hoog, maar Hij heeft gezegd: Ik wil u een weg wijzen, waarop ge tot Mij komen kunt, namelijk Christus. Ga deze weg, geloof, vertrouw u toe aan Christus, dan zult ge te zijner tijd wel ontdekken wie Ik ben".

Tot zover deze *Tischrede*.

Bij weer een andere gelegenheid verhaalt Luther: Von Staupitz zei tegen mij: Wil men over de predestinatie disputeren, dan is het beter daaraan niet te denken, maar te beginnen bij de wonden van Christus; prent u Christus in, dan is de predestinatie reeds weg. Ge moogt denken: God heeft mij zijn Zoon gegeven, wie dat gelooft, is zalig".

Wanneer wij deze *Tischreden* lezen, zullen wij wel moeten bedenken, dat het de latere Luther is die hierin aan het woord is. Het is niet zeker dat Von Staupitz precies zo gesproken heeft, in elk geval heeft hij Luther niet in die zin geholpen dat hij zijn aanvechtingen, waarvan de predestinatie-aanvechtingen slechts een deel vormden, te boven kwam. Er heeft iets anders moeten plaatsvinden om Luther uit zijn nood te verlossen. Het is mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat Luther later in zijn weergave van Von Staupitz' vertroosting iets heeft laten meeklinken van hetgeen door hemzelf in zijn later leven aan aangevochtenen tot hun vertroosting gezegd is.

De predestinatie in Luthers latere leven

Over Luthers predestinatieleer in zijn later leven kunnen wij kort zijn. Nimmer heeft Luther haar openlijk prijsgegeven. Al zijn er van hem enkele uitspraken die in die zin geïnterpreteerd kunnen worden, zij staan te verenkeld en zijn bovendien te pastoraal gericht dan dat men er verregaande conclusies uit zou kunnen trekken. Dat Luther zijn DSA ook nog in later leven gehandhaafd heeft, hoorden wij al. Terecht heeft men vastgesteld, met een verwijzing naar Luthers laatste colleges over Genesis, dat hij aan de leer van een dubbele predestinatie heeft vastgehouden tot aan het eind van zijn leven. Maar tegelijk heeft men moeten constateren, dat men van Luthers toegespitste formuleringen in zijn DSA later weinig meer bij hem terugvindt. Luther is in zijn uitdrukkingen wat terughoudender geworden. Naar de oorzaken daarvan kunnen wij slechts gissen. Het meest voor de hand liggend is, dat hij daarin gehandeld heeft uit pastorale motieven. Met volledig behoud van zijn vroegere predestinatieleer is hij vooral op die ene daarin voorkomende lijn, die van het vermaan tegen het willen doordringen tot hetgeen voor ons verborgen is, voortgegaan. Herhaaldelijk komen wij in zijn preken, brieven en andere werken tegen de waarschuwing om niet over de predestinatie te piekeren, maar ons te houden aan het geopenbaarde Woord Gods, aan het Evangelie, aan Gods beloften. Luther onttrekt dan heel sterk de predestinatie aan elk ijdel disputeren, wel wetend hoe gevaarlijk dat is. De duivel maakt er misbruik van. Misbruik maken van de leer der predestinatie is een zeer geliefde list van de boze. Luther waarschuwt hier en daar ook voor het fatalisme, en stelt dan als schrikbeeld de leer der Turken voor ogen. Nooit is het Luthers bedoeling geweest, ook niet in de jaren dat hij werkte aan zijn DSA, om door middel van de leer der predestinatie de oproep tot geloof en bekering te verzwakken en de spits van het Evangelie af te breken. Hij was er diep van overtuigd dat het Evangelie een kracht Gods is tot zaligheid, en dat de Geest de dingen die niet zijn in het aanzijn roept alsof zij er reeds waren. De predestinatie staat niet tegenover het Evangelie, maar is haar diepste

grond. Zonder predestinatie zou er alleen maar een krachteloos Evangelie zijn, of beter: helemaal geen Evangelie.

Men heeft soms gesteld dat de predestinatie bij Luther niet meer is geweest dan een grens. Hij zou vanuit zijn zoeken naar heilszekerheid zich hebben laten verleiden tot 'predestinatie' gedachten, en die later weer hebben afgeschud. Maar zo verstaat men Luthers theologie toch niet. Zijn predestinatieleer ligt verweven in geheel zijn theologie en is er niet uit te elimineren. En bovendien, zo doet men geen recht aan het feit dat Luther een Schrifttheoloog is geweest.

Al in 1515 kwam, toen hij colleges gaf over de brief aan de Romeinen, hij de leer der predestinatie tegen bij Paulus, en hij verdiepte zich erin, en toen reeds vormden zich de gedachten die hij later in zijn DSA heeft neergelegd. Luthers theologie is uit de Schrift geboren. Het Woord Gods vormde hem tot theoloog. De predestinatie was hem zaak des geloofs!

2. CALVIJNS PREDESTINATIELEER

Het is typisch voor Calvijn. Ook Luther stelde nadrukkelijk de soevereiniteit Gods, maar bij Calvijn is het meer een eigen, zelfstandig motief.

De vergelijking met Luther

Calvijs predestinatieleer behandelen wij hier slechts in zoverre zij stof biedt tot vergelijking met die van Luther. De bundel, waarin deze bijdrage verschijnt, draagt tot titel: Luther en het gereformeerd protestantisme. Dat brengt tot de vraag: Is er ook op dit punt overeenkomst tussen Luther en Calvijn, de hervormer van Genève, die wij met recht mogen houden voor de geestelijke vader van het gereformeerd protestantisme? En als er verschillen zijn, waar liggen die dan?

Er was tussen hen beiden in ieder geval geen verschil omtrent de basis waarop als christen en theoloog gesproken dient te worden. Beiden deden voor elkaar niet onder in hoogachting voor het Woord Gods. Het *sola scriptura* is niet specifiek Luthers, het is ook calvinistisch. Toch is het niet te ontkennen dat ook op deze gemeenschappelijke basis nog wel onderling verschillen mogelijk zijn. Waren die er ook ten aanzien van dit punt?

Een gelijke inzet

Hoogst opmerkelijk is een uitspraak waarmee Calvijn in zijn Institutie zijn uiteenzetting van de leer der predestinatie begint. Nog maar net is hij aan zijn onderwerp toegekomen of hij zegt: 'Nooit zullen wij duidelijk, gelijk past, overtuigd zijn, dat onze zaligheid uit de bron van Gods onverdiende barmhartigheid vloeit, voordat ons zijn eeuwige verkiezing bekend geworden is, die Gods genade verheerlijkt door deze vergelijking, dat Hij niet allen zonder onderscheid aanneemt tot de hoop der zaligheid, maar aan sommigen geeft, wat Hij aan anderen weigert. Hoezeer de onbekendheid met dit beginsel de eer Gods vermindert en hoezeer zij afbreuk doet aan de ware nederigheid, is duidelijk.

Uit dit citaat blijken minstens drie dingen. In de eerste plaats: ook voor Calvijn is de leer der predestinatie geen ijdele speculatie. Hij was evenmin als Luther een middeleeuws scholasticus. De predestinatie staat bij hem in een directe relatie tot ons heil, onze zaligheid. Zij verwijst naar de bron daarvan. Zij dient de verheerlijking van Gods genade. Het heil is niet uit ons, maar het is uit God, uit zijn verkiezing. In de tweede plaats: de leer der predestinatie dient tot onze vernedering. Dat kwamen wij ook al bij Luther tegen. Die zei: zij brengt ons in nihilum, maakt ons tot niets. Calvijn zegt in feite hetzelfde. Onbekendheid met de predestinatie, zegt hij, doet afbreuk aan de ware nederigheid. In de derde plaats: Calvijn brengt de eer Gods hier reeds onmiddellijk ter sprake. Op deze wijze vinden wij dat bij Luther niet,

De paradoxen

Luther sprak in paradoxen, en kwam daar ook voor uit". Bij Calvijn komt men dat zo niet tegen. Hij spreekt evenwichtiger. Hij stelt niet de verborgen God tegenover de geopenbaarde en omgekeerd, hij spreekt enkel, in de taal van de Schrift; Deuteronomium 19 : 19: over de verborgen dingen die voor de Heere onze God zijn en de geopenbaarde, die voor ons en onze kinderen zijn. Terwijl Luther, als hij het heeft over Gods rechtvaardigheid, ook in het verdoemen van zondaren, die Hij niettemin geroepen heeft, al spoedig zegt: De rede kan het

niet vatten, pas in het licht der heerlijkheid (*lumen gloriae*) zullen wij zien dat God tóch rechtvaardig is, onderneemt Calvijn een poging om die rechtvaardigheid reeds voor het heden, voor zover het mogelijk is, te verklaren. Hij erkent dat de beloften Gods komen tot ieder die ze hoort, maar zij komen, zegt hij, niet tot ieder op gelijke wijze. Zij komen in het bijzonder de uitverkorenen toe.

In hen werkt God ook gelóóf in die beloften, en dat gaat terug op zijn bijzondere verkiezing. Luther zou dit niet ontkend hebben, maar het treedt bij Calvijn sterker naar voren. Bovendien legt Calvijn er grote nadruk op, dat wat God wil, alleen al omdat Hij het wil, rechtvaardig is. Al is God de hoogste oorzaak van alles wat geschiedt, daarom is toch niet in Hem willekeur. God is niet wetteloos. Calvijn kiest nadrukkelijk positie tegen de occamistische bewering, dat God een God is die zelf buiten de Wet staat, zodat bij Hem rechtvaardig kan zijn wat onrechtvaardig is en omgekeerd". Calvijn mijdt dus de paradoxen; bij hem mist men de felle uitvallen van Luther tegen de menselijke rede, al was ook hij waarlijk niet een rationalist.

Dit brengt ook met zich mee, dat hij niet, of althans niet zo sterk, als Luther accentueert dat het geloof een geloof is van dingen die niet gezien worden. Bekend is dat Calvijn het geloof vooral omschreven heeft als kennis (*cognitio*), waarmee hij beslist niet een louter intellectuele kennis bedoelde. Maar deze omschrijving brengt ons wel in een ander klimaat dan bij Luther.

Er is nóg een verschil tussen Luther en Calvijn ten aanzien van de leer der predestinatie. Luther sprak bij tijden scherp dualistisch, hij stelde dan God en duivel tegenover elkaar, als in het krasse beeld van de twee rijdieren, bereden of door God of door de duivel. Zulk een scherp dualistisch spreken lal men in verband met ons onderwerp bij Calvijn niet tegenkomen. En tenslotte, Luther kon zich geheel terugtrekken op de geopenbaarde God, diens Woord en beloften, en vond het dan genoeg te erkennen dat er ook een verborgen God is. Wanneer die maar niet ontkend werd, en wanneer de verborgen God maar aangebeden werd, was het Luther genoeg. Het zij onderstreept dat hiermee niet gezegd is dat de verborgen God bij Luther kon worden gemist, of slechts een deductie was uit zijn heilsleer, maar een feit is, dat Luther vooral in zijn verder leven zich geheel concentreerde op Gods openbaring, op de algemeenheid der beloften Gods en sterk vermaande zich met de predestinatie niet bezig te houden.

Dit alles ligt bij Calvijn heel anders. Wel is het waar, dat ook hij, met name tegenover alle misbruik dat gemaakt kon worden van de leer der predestinatie, steeds vermaand heeft toch zich te houden aan het geopenbaarde Woord Gods en aan het Evangelie, maar de leer der predestinatie is door hem nimmer naar de rand verschoven. Luthers oproep om bij het Evangelie te volharden klinkt, relatief gesproken, feller en bewogener bij hem, dan bij Calvijn. Al deze verschillen waren niet absoluut van aard, maar slechts relatief; daarom echter niet onbelangrijk.

Christus

Men heeft zowel van Calvijn als van Luther beweerd dat zij christologische theologen waren. En met recht. Maar niet zonder verschil. Een klein en toch sprekend verschil vinden wij in hun beider predestinatieleer. Luther had geleerd in predestinatie-aanvechtingen te zien op Christus' wonden, en dat gaf hij later ook zelf door, als pastor, aan anderen. Christus ziende mag men de predestinatie vergeten. Zij is er wel en zij blijft de dragende grond van het Evangelie en van het geloof, maar in de concentratie op Christus en zijn Evangelie is het niet direct nodig aan de predestinatie te denken, en kan dat zelfs gevaarlijk zijn, omdat de duivel er zo gauw bij is en er misbruik van maakt.

Calvijn spreekt anders. Hij spreekt over Christus als de spiegel der verkiezing en stelt met nadruk, in navolging van Paulus (Efeziërs 1, 4), dat de verkorenen verkoren zijn in Hem. Alle gelovigen zijn in Hem begrepen, in Hem verkoren". Dat wijst dus, net als bij Luther, naar Christus — maar toch anders. Het 'in Christus' grenst af; Calvijn spreekt particularistischer dan Luther.

Toch hadden beiden in elk geval dit gemeen, dat zij, juist ook in hun predestinatieleer, naar Christus wezen. Voor beiden was de leer der predestinatie onmisbaar. Zij stond voor hen niet buiten, en nog minder tegenover het Evangelie, maar was er de dragende grond en mogelijkheid van. Zonder predestinatie geen Evangelie en geen geloof! Het komt nooit van ons, het kan alleen maar komen van Hem, onze God en Heere.

Beiden, Luther en Calvijn, hebben Gods almacht beleden, zijn alomtegenwoordigheid en alwerkzaamheid. Maar de soteriologie, *de leer van het heil*, was het centrum van hun belijden, de haard waarin het vuur brandde. Men kan niet het bijzondere, het heil, overhouden als men

het algemene, Gods absoluut handelen, waarin Hij alles in allen doet, laat schieten. Maar in het algemene blijven steken en niet tot het bijzondere, de eigenlijke haard, komen, is wel wereldbeschouwing, maar geen geloof. Bij Luther en Calvijn beluisteren wij de taal van het geloof. Dat daar een wereldbeschouwing mee gegeven is, is een andere zaak.

Luther en Calvijn stonden dichter bij elkaar dan hun volgelingen. Dat is voor een niet gering deel hieraan te wijten, dat Luthers volgelingen al spoedig het spoor van hun meester verlieten. Melanchthon heeft daar het Zijne toe bijgedragen. Dit verschil is het laatste punt dat wij aan de orde willen stellen.

3. LUTHERANISME EN CALVINISME

In het laatste Lutherse belijdenisgeschrift, de **Formula Concordiae van 1580** wordt een nadrukkelijk onderscheid gemaakt tussen Gods voorwetenschap (praescientia) en zijn voorbestemming (predestinatio). Luther had beide nauw op elkaar betrokken: wat God van te voren weet, dat geschiedt ook noodzakelijkerwijs, maar in de Formula Concordiae worden beide meer gescheiden dan onderscheiden. De predestinatie laat men hier samenvallen met de verkiezing (electio), zij betreft alleen de vromen. Dus: geen dubbele predestinatie, maar een predestinatie zonder verwerping. Onder de voorwetenschap Gods verstaat de Formula Concordiae niet anders dan alleen maar dat God alle dingen weet vóór ze plaatsvinden. Luther zou zeggen: dat betekent een werkloos toeziende God! Verder, terwijl Luther vaststelde dat God, zonder zijn barmhartigheid en rechtvaardigheid prijs te geven, in een zekere zin ook het kwaad in de mensen bewerkt; omdat Hij in de mens werkt zoals Hij hem aantreft, stelt de Formula Concordiae daar resoluut tegenover, dat er geen enkele relatie is tussen God en het kwaad, dan alleen dat Hij het paal en perken stelt. Het gaat er in de Formula Concordiae om, steeds weer en nadrukkelijk de oproep tot geloof en bekering te laten horen, maar dat die oproep alleen effect kan hebben, wegens de predestinatie, bij de uitverkorenen, hoort men niet. Men laat de verkiezing zo goed als geheel opgaan in de prediking van het Evangelie, predestinatie en Evangelie worden bijkans synoniemen. Het Evangelie krijgt daarbij een universalistisch karakter. Zo heeft men dan één lijn bij Luther opgevat en die doorgetrokken, ten koste van wat er overigens bij Luther te vinden is. Het Lutheranisme verloor het spoor van Luther zelf.

Het gereformeerd protestantisme ging verder in het spoor van Calvijn. Met name te Dordrecht (1618-1619). Geen wonder dat de Lutheranen mede zich veroordeeld hebben gevoeld door de Canones van Dordrecht. Hun positie was niet ver van die der remonstranten.

Zo zou men kunnen zeggen, dat de erfenis van Luther, althans op dit punt, door het calvinisme beter is bewaard dan door het Lutheranisme. Was Calvijn dan toch, zoals men wel beweerd heeft, Luthers beste leerling? Fanatieke Lutheranen hebben hem een epigoon van Luther genoemd, maar dat komt toch wel in een heel merkwaardig licht te staan als wij zien en nagaan wat zij zelf met Luthers erfenis gedaan hebben, met name ten aanzien van de leer der predestinatie.

Er is met deze leer veel gemoeid. Dat wisten Luther en Calvijn beiden en zij hebben het ook meer dan eens uitgesproken.

Men kan haar ook gruwelijk misbruiken. Daarvan geeft de geschiedenis van het gereformeerd protestantisme voorbeelden. Maar dat wettigt nog niet om, van de weeromstuit, zoals de Lutheranen gedaan hebben, haar te elimineren, of zozeer te verzwakken dat zij nog maar een schijn is van wat de reformatoren op grond van de Schrift omtrent haar beleden hebben.

Het christendom verliest haar pit en merg wanneer zij de dubbele predestinatie prijsgeeft. Dan valt men toch weer, ondanks allerlei betuigingen van het tegendeel, terug in wat in de middeleeuwen hieromtrent geleerd is, en laat men de predestinatie opgaan in of schuilgaan achter de voorwetenschap Gods, waarin een plaats is ingeruimd voor de zelfbeslissende mens, die dan voor geloof of ongeloof kiest. Het wordt dan de mens in plaats van God, het worden, zeker op den duur, weer de werken in plaats van de genade. De reformatoren gingen het om God én om de genade, Zijn soevereiniteit en Zijn barmhartigheid, in één. Daarom beleden zij de predestinatie!

Noten

1. Enkele voor deze bijdrage speciaal benutte studies zijn: Klaus Schwarzwaller, Sibboleth, Die Interpretation von Luthers Schrift De servo arbitrio seit Theodorus Harnack, München 1969; Dezelfde, Theologia crucis, Luthers Lehre von Pd.-destination nach De servo arbitrio,

München 1970; Gerhard Rost, *Der Prädestinationsgedanke in der Theologie Martin Luthers*, Berlin 1966; Harry J. McSorley, *Luthers Lehre vom unfreien Willen*, München 1967; Eduard Schweingruber, *Luthers Erlebnis des unfreien Willens*, Zürich 1947; Walther von Loewenich, *Luthers theologia crucis*, Witten 19675; J. T. Bakker, *Coram Deo*, Kampen 1956; Paul Wernle, *Der evangelische Glaube, I. Luther (cap VII)*; Ferdinand Kattenbusch, *Deus absconditus bei Luther*, Festschrift fr Kaftan, Tbingen 1920; Heinrich Bornkamm, *Erasmus und Luther*, *Luther-Jahrbuch* 1958; Alfred Adam, *Die Herkunft des Lutherwortes vom menschlichen Willen als Reinier Gottes*, *Luther-Jahrbuch* 1962; Oskar Jahannes Mehl, *Erasmus contra Luther*, *Luther-Jahrbuch* 1962; Alfred Adam, *Der Begriff 'Deus absconditus' bei Luther nach Herkunft und Bedeutung*, *Luther-Jahrbuch* 1963; Wolphart Pannenberg, *Der Einfluss der Anfechtungserfahrung auf der Prädestinationsbegriff Luthers*, *KuD* 3, 2 (1957). Met betrekking tot Erasmus: Erasmus, *Vom freien Willen* (vert. Otto Schumacher), Goettingen 1956; J. Lindeboom, *Erasmus, Onderzoek naar zijn theologie en zijn godsdienstig gemoedsbestaan*, Leiden 1909; C. Augustijn, *Erasmus en de Reformatie*, Amsterdam 1962; Dezelfde, *Hyperapistes I, Erasmus en Luther's leer van de Claritas Scripturae*, *Erasmiana*, V. Th 1969. Met betrekking tot Calvijn en gereformeerd protestantisme: Max Scheibe, *Calvins Prädestinationslehre*, Halle 1897; Paul Jacobs, *Prädestination und Verantwortlichkeit bei Calvin*, Darmstadt 1968; Heinz Otten, *Priidestination in Calvins theologischer Lehre*, Neukirchen 1968; A. D. R. Polman, *De predestinatieleer van Augustinus, Thomas van Aquino en Calvijn*, Franeker 1936; J. Loosjes, *Lutherschen en Remonstranten in den tijd van de Dordsche Synode*, 's-Gravenhage 1926.

Een historische inleiding van de hand van A. Freytag vindt men in de *Weimarer Ausgabe*, Band 18, 551w, een *Theologische Einleitung* van Hans Joachim Iwand in de *Münchener Ausgabe* (Borchert-Merz), *Eröznungsreihe*, Bd I.